

T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

MUSTAFA NECATİ SEPETÇİOĞLU'NUN ROMANLARINDA
TASAVVUF

Yüksek Lisans Tezi

Turgut ÇAKMAK

Danışman

Doç. Dr. Selçuk ÇIKLA

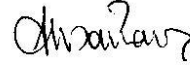
Erzincan 2011

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak **kabul edilmiştir.**

Başkan/Jüri: Yrd. Doç. Dr. Halil BALTACI

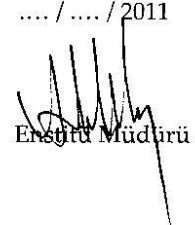
Danışman/Jüri: Doç. Dr. Selçuk ÇIKLA

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Hüsrev AKIN

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. / / 2011

Enstitü Müdürü

MUSTAFA NECATİ SEPETÇİOĞLU'NUN ROMANLARINDA TASAVVUF

ÖZET

Mustafa Necati Sepetçioğlu, edebiyatımızda değişik türlerde eserler veren, ancak daha çok tarihî romanlarıyla adını duyurmuş bir yazarımızdır. Romanlarının genel esaslarını Türk milletinin tarih boyunca Anadolu'da ve Kıbrıs'taki tarihî macerası ve tarihî misyonu teşkil eder. Özellikle Anadolu'nun kapılarının Türklere açılıp kalıcı yurt edinilmesinde tekkelerin ve dervişlerin rolünü romanlarında yoğun bir şekilde işlemiştir. Fetihlerin sadece kılıçla ve askerî güçle değil, manevî fetihle gerçekleştirileceğini düşünen yazar bu bakış açısını birçok romanında ele almıştır.

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Romanlarında Tasavvuf adlı çalışmamızda Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun romanlarını tematik açıdan incelemeye çalıştık. Romanlar incelenirken kronolojik sıra göz önünde tutulmuştur. Söz konusu romanlarda ağırlıklı olarak yazarın tasavvufa bakış açısı, dervişlerin ve tekkelerin fetihteki rolü ile sosyal hayattaki konumları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Mustafa Necati Sepetçioğlu, Roman

SUFISM IN THE NOVELS OF MUSTAFA NECATİ SEPETÇİOĞLU

ABSTRACT

Mustafa Necati Sepetçioğlu is an author who wrote in different kinds in our literature but mostly known for his historical novels. The historical adventure and the mission of the Turks in Anatolia and in Cyprus over the history forms general bases of his novels. He especially handled the roles of lodges and dervishes in the period that Anatolia became a homeland of Turkish people. The writer, who believed that conquests could become true not only with swords or military power but also with faith, took in hand this point of view in most of his novels.

We tried to analyse the novels of Mustafa Necati Sepetçioğlu from the point of theme in our work, *Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Romanlarında Tasavvuf (Sufism in the Novels of Mustafa Necati Sepetçioğlu)*. A chronological line is taken into consideration while analysing the novels. In these novels, predominantly, viewpoint of the writer to Sufism, the roles of lodges and dervishes on the conquest and their place on social life were studied.

Key Words : Sufism, Mustafa Necati Sepetçioğlu, Novel

ÖNSÖZ

Türkler Müslüman olduktan sonra hayatlarını İslâmiyet'in kurallarına göre düzenlemiş ve bin yıldan fazla bir zaman İslâm'ın bayraktarlığını yapmıştır. Bir başka ifadeyle Türk milletinin hayatını İslâmiyet şekillendirmiştir. İslâmiyet'in etkisiyle meydana gelen Müslüman Türk yaşayışı kendine özgü bir özellik kazanmış, İslâmiyet'in bayraktarlığını yapan Türk milleti kahramanlığı ile dinin manevî gücünü birleştirmiştir.

Türkler arasında İslâmiyet'in yayılması sadece Türk ve İslâm tarihinin değil, tüm dünya tarihinin önemli olaylarından biri olmuştur. Müslüman olan Türklerle bir yandan İslâm coğrafyası genişlerken diğer yandan İslâm medeniyeti büyük bir gelişme kaydetmiştir.

Türkler arasında İslâmiyet bireysel olarak kabul edilirken, tasavvufî faaliyetlerle bu süreç hızlanmış ve tarihî süreç içinde Türklerin tamamına yakını Müslümanlığı kabul etmiştir. Türk topraklarında yetişen yüzlerce mutasavvıf halkın her kesimine ulaşmaya çalışmış, çeşitli Türk boylarının ve Müslüman olmayan diğer milletlerin İslâmiyet'i kabul etmelerinde önemli rol oynamışlardır. Zamanla başarıya ulaşan mutasavvıflar Horasan ve Maverâünnehir bölgelerini tasavvuf merkezi haline getirmişler, bu tasavvuf merkezinde yetişen mutasavvıflar Anadolu'ya göçerek fethedilen yerlerin manevî fatihi olmuşlardır.

Fetihler sadece kılıçla, askerî güçle yapılmamış; derviş ve tekkelerle desteklenmiştir. Tasavvufî akımlar sayesinde fethedilen memleketlerde barış, hak ve adalet duygularına dayanan sosyal bir düzen oluşturulmuş ve fethedilen yerler kalıcı bir yurt hâline getirilmiştir.

İslâmiyet'le birlikte ortaya çıkan ve İslâm'ın özü diyebileceğimiz *tasavvuf* Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim tasavvuf günümüzde bile etkinliğini çeşitli tarikatlar aracılığıyla devam ettirmektedir. Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan tasavvuf sadece tarihin ve ilahiyatın konusu olmamış, edebiyatımızda da çeşitli yazarlar tarafından da ele alınmıştır. Özellikle tarihî romanlarda Türklerin Anadolu'yu fethedip yurt edinme süreci sıkça işlenmiştir. Söz gelişi Türk insanını,

dolayısıyla onun tarihî macerasını anlatmış olan Sepetçioğlu'nun eserlerinde dinî ve tasavvufî temalar önemli yer tutmuştur.

Bu çalışmada Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun romanları “tasavvufî unsurlar” açısından incelemeye tabi tutulmuştur. Sepetçioğlu'nun romanlarındaki tasavvufî kişilikleri ve tasavvufî unsurları tespit etmeye çalıştık. Bu konuyu seçmemizin sebebi yazarın romanlarının tamamını kapsayan böyle bir çalışmanın bugüne kadar yapılmamış olmasıdır. Sepetçioğlu, romanlarında dinin millet hayatındaki anlam ve önemini yarattığı kahramanlara, din adamlarına, manevî önderlere ve tarihî şahsiyetlere söyletir. Yazarın romanlarının tasavvuf açısından incelenmesi yazarın düşünce dünyasını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Çalışmamız Giriş ve Sonuç bölümleri de dahil olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tasavvufun ne olduğuna, tarihî gelişimine, Anadolu'nun fethi ve Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi sürecinde tekke ve tarikatların rolüne kısaca değinilmiştir. Eserlerin ele alındığı bölümlerde ise tasavvufu ilgili tematik bir inceleme yapılmış, romanlarda karşılaşılan tasavvufî unsurlar kronolojik sıra gözetilerek incelenmiştir.

Roman incelemelerinde alıntılardan sonra parantez içinde romanın adı ve sayfa numarası verilmiş, romanın adından bahsedilmişse sadece sayfa numarası parantez içinde gösterilmekle yetinilmiştir. Alıntılarda imla kurallarına aykırılık olsa bile yazarın metnine sadık kalınmıştır. İncelenen romanların künyeleri bibliyografya kısmında, diğer alıntılarının künyeleri ise sayfa sonunda verilmiştir. Kaynakça kısmında faydalanılan eserler alfabetik künyeye göre ayrıca gösterilmiştir.

Şüphesiz ki hiçbir çalışma kusursuz değildir. Çalışmamızda da birtakım eksiklikler bulunabilir. *Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Romanlarında Tasavvuf* adlı bu çalışmamızla edebiyat ve kültür hayatımıza bir katkıda bulunmayı amaçladık. Tasavvuf ve tarikatların Anadolu'nun fethindeki rolünün incelenmesinde Mustafa Necati Sepetçioğlu önemli bir yazarımızdır. Çalışmamız bu konuya eğilecek diğer araştırmacılara ışık tutacaktır.

Tez çalışmamın her aşamasında bana hoşgörü ile yol gösteren, tüm sıkıntılarımı paylaşıp çözüm üreten, kendisinden çok şey öğrendiğim değerli tez hocam Doç. Dr. Selçuk ÇIKLA'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Yine kaynak kitaplara ulaşmam ve tez konumun seçiminde bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Fikret USLUCAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmalarım boyunca sürekli yanımda olan beni destekleyen aileme ve özellikle hayat arkadaşım, sevgili eşim Emine İlay ÇAKMAK'a teşekkür ederim.

Turgut ÇAKMAK
Erzincan, 2011

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR	X
I. GİRİŞ	1
II. BÖLÜM: ESERLERİNDEKİ TASAVVUFÎ KİŞİLİKLER.....	18
A. Tarihî Kişilikler	20
1. Kumral Dede	20
2. Sarı Saltuk	22
3. Taptuk Emre	23
4. Tokatlı Barak Baba	23
5. Şeyh Edebali	24
6. Kaygusuz Abdal ve Abdal Musa	26
7. Karacaahmet	28
8. Geyikli Baba	28
9. Dursun Fakih	29
10. Somuncu Baba	30
11. Seyyid Bereke	32
12. Emir Sultan	33
13. Horoz Dede	34
14. Hacı Bayram-ı Velî	35
15. Akşemseddin	37
16. Akbıyık Şeyh	38
17. Mevlânâ	39
18. Yunus Emre	40
19. Ahmed Yesevî	42
20. Lala Mustafa Paşa	43
21. Arslan Baba	45
22. İbrahim Şeyh	46
23. Hemedanlı Yusuf Hoca	47
24. Bediüzzaman Said-i Nursî	48
B. Kurmaca Kişilikler	51
1. Sarı Hoca	51
2. Küpeli Hafız	52
3. Karakurt Hafız	53
4. Bileyici Baba	54
5. Hacı Arif Bey	54
6. Çedikçi Sarı Cemal Efendi	55
7. Derviş Çelebi	55
8. Yaseminci Baba	56
9. Kara Baba	56
10. Erenalp Hoca	57
III. BÖLÜM: ESERLERİNDEKİ TASAVVUFÎ UNSURLAR, MEKANLAR, EŞYALAR, TARİKATLAR VE TÖRENLERİ.....	66
A. Tasavvufî Unsurlar	66
1. Tövbe ve Takva	66

2. Seyri Sülûk	70
3. Sabır	75
4. Tevekkül	77
5. Mürşid-Mürid Bağı	79
6. Nefis	84
7. Kalb-Gönül	88
8. Zikir	95
9. Vahdet-i Vücut	99
10. Keramet	104
11. Halvet-Çile	109
12. Rabıta	114
13. Vecd	116
14. Aşk	119
15. İnsan-ı Kâmil	125
16. Masıva	128
17. Şathiye	133
18. Hü	135
B. Eserlerindeki Tasavvufî Mekanlar ve Eşyalar	137
1. Tekke-Zaviye	137
2. Türbe	143
3. Kıyafet	145
a) Başlık	146
b) Hırka	146
c) Post	147
d) Tennure	147
4. Kullanılan Müzik Aletleri	148
C. Eserlerde Adı Geçen Tarikatlar ve Törenleri	149
1. Yesevîlik ve Öğseği Atma	149
2. Ahilik ve Ahi Töreni	151
3. Mevlevîlik ve Sema Töreni	153
4. Bayramiye	155
5. Rıfâîlik	156
6. Hurufîlik	156
IV. SONUÇ	157
BİBLİYOGRAFYA	162
A. M. NECATİ SEFETÇİOĞLU'NUN İNCELENEN ROMANLARI	162
B. YARARLANILAN KAYNAKLAR	164
C. İNTERNET KAYNAKLARI	168
DİZİN	169
EKLER	179
EK-1: MUSTAFA NECATİ SEPETÇİOĞLU'NUN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	179
A. Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Hayatı	179
B. Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Edebî Hayatı ve Romanları	183

KISALTMALAR

Ags.	: Adı geçen syleŖi
Agt.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CC	: Celle Celaluhu
ev.	: Çeviren
D.	: Doğum Tarihi
Edt.	: Editör
Hzl.	: Hazırlayan
.	: Ölüm Tarihi
Ra	: Radıyallahu Anh
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SAV	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
TDK	: Türk Dil Kurumu
ty	: Tarih yok.
vb.	: Ve benzeri
yy	: Yayın yeri yok.

I. GİRİŞ

Tasavvuf her şeyden önce bir gönül terbiyesi yoludur. Tasavvufun konusu insandır, gayesi ise insanı manevî yönden olgunlaştırarak kemâle ulaştırmaktır. Kemâle ulaşan insan *mürşid-i kâmil* olmuş demektir. Manevî bir hadise olması nedeniyle tasavvufun anlaşılması ve kelimelerle ifadesi zordur. “Hâl” ilmi sayıldığı içindir ki tasavvufun yüzlerce farklı tanımı yapılmıştır. Söz gelişi bazı mutasavvıfların tasavvuf tanımları şu şekildedir:

Cüneyd-i Bağdadî’ye göre tasavvuf “Sulhu olmayan bir savaştır. Dağınık olmayan zihinle Allah’ı zikretmek, sema ile vecde gelmek, sünnete uygun bir şekilde amel etmek, maddi şeylerden ilgiyi keserek Allah ile beraber olmaktır. Vakitleri muhafaza etmektir. Hakkın seni sende öldürmesi, kendisi ile diriltmesidir.”¹

Nasrabazi’ye göre tasavvuf “Kitap ve sünnete dört elle sarılmak, heva-heves ve bidatlere tabi olmamak, şeyhlere hürmet etmeye büyük değer vermek, halkın özürlerini kabul etmek, vird ve zikre devam etmek, ruhsat ve tevillere göre hareket etmeyi terk etmektir.”²

Gazâlî’ye göre tasavvuf “Kalbi Hakk’a bağlayıp masiva ile ilgiyi kesmektir.”³

Bu tanımları çoğaltmak mümkündür. Tasavvufu her mutasavvıf kendine göre yorumlamasına rağmen aslında her tanımın merkezinde aynı düşünce vardır:

1. Allah ve Resulünün ahlâkı ile ahlâklanmak,
1. *Kur’ân-ı Kerim*’de bildirilen emir ve yasaklara uymak,
2. İnsanın ruhunu Allah aşkından başka her şeyden temizlemek,
3. Kalbini temizleyerek Hakk’a ulaşmak; yani Allah’ın boyası ile boyanmak. (Bakara/138)

Tasavvuf ve *sufi* kelimelerinin etimolojisi hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. İlk görüş tasavvufun Ashab-ı Suffe’den geldiğini bildirir. Sufi ise Ashab-ı

¹ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985, s. 31.

² Kara, s. 32.

³ Kara, s. 34.

Suffe'ye mensup kişidir. Ashab-ı Suffe, Mekke'den Medine'ye hicret eden, Mescid-i Nebevî'nin sofasında kaldıkları için bu isimle anılan kimsesiz ve fakir Müslümanlardır. Bir diğer görüş tasavvufun Saff-ı evvel'den geldiğini ileri sürer. Saff-ı evvel ön safta bulunan anlamına gelmektedir. "Sufi"nin sufiler yün elbise giydikleri için "suf" sözcüğünden türediğini söyleyenler vardır. Başka bir görüş de sufi kelimesinin yüz çevirmek anlamına gelen "savf"tan türediği yönündedir. Diğer bir görüş de tasavvufun Benü's-Sufa'dan geldiği yönündedir. Bu topluluk Kabe'nin bütün hizmetini görmektedir. Başka bir görüşte de hikmet anlamına gelen Yunanca "sofos" kelimesinden türediği belirtilmiştir.⁴

Sufiye takvada Peygamber ve ashâbını takip eden, Allah'ı sürekli zikreden, gönül temizliğini her şeyden üstün tutan, dünyaya bağlanmayıp mutlak olana yüzünü çeviren, ihtiyacı olanla varını paylaşan, halkın içinde olsa da Hakk'tan ayrılmayıp nefsin isteklerine boyun eğmeyen aşk ehli olarak tanımlayabiliriz.

Sufi kelimesinin yerine tarih boyunca; terk eden, kendini ibadete veren anlamında *zahid*; bilen, tanıyan anlamında *arif*; bir tarikate girmiş anlamında *derviş*; Allah'a muhtaç anlamında *fakir*; çok seven, ayrılamayan anlamında *âşık*; Allah'a itaat eden, dost anlamında *veli*; ermiş anlamında *eren*; Allah adamı anlamında *ehlullah*, duran, sükûna ulaşan anlamında *miskin*; akan, gezen, giden anlamında *seyyah*; yurdundan uzaklaşan anlamında *garib*; nefis terbiyesi için aç kalanlar anlamında *cuiye*; kalbi nurlu olan anlamında *nuriye*; sahralarda yalnız başına dolaşıp mağaralarda yaşayan anlamında *şikeftiye*; kulluk eden anlamında ise *abid* gibi değişik birçok isim verilmiştir.⁵

Tasavvufun gayesi, insanı kötü ahlâktan, çirkin huylardan uzaklaştırmak, güzel vasıflarla bezemek, Allah ve Resulünün ahlâkını benimseterek Allah ve Resulüne tam bir bağlılık ile insan-ı kâmil yetiştirmektir. Bir başka ifadeyle tasavvufun gayesi Müslüman için "ebedî saadeti" sağlamaktır.⁶

⁴ Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Fatih Yayınevi, İstanbul 1979, s. 3-8.

⁵ Kara, s. 43- 45.

⁶ H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002, s. 8.

Tasavvuf manevî bir arınma sürecidir. Bu arınmanın gerçekleşmesi için insanın özüne dönmesi gerekir. Öze dönmek de ancak dünyadan el etek çekmek, Allah'tan gayri her şeyi (masivayı) kalpten atmakla gerçekleşir. *Kur'ân-ı Kerim*'de insanın yaratılışından bahsederken iki ifade kullanılmaktadır: İnsan topraktan yaratıldı, insan Allah'ın rûhundan bir nefhadır. Yani insan derken, "ruh" adını verdiğimiz ilahî sırrın, "beden" adı verilen maddî unsurlar içindeki tecellisini kastediyoruz. Yani insanın özü bedeni ile perdelenmiştir. Peygamber efendimiz (SAV): "Ölmeden önce ölünüz." derken buna işaret ediyordu.⁷

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: "Latîf olan ruh kesîf olan bedene girince, unsurların ruh üzerinde yaptığı tesirler, ruhun aslî temizliğine hanel getirir. Ruhun cisim üzerine galibiyetini temin için alınan tedbirler tasavvufun gayesini teşkil eder."⁸

Tasavvufun tanımını ve gayesini açıkladıktan sonra tasavvufun kaynağı, tarih içinde nasıl bir gelişim ve değişim gösterdiği konusuna değinmek faydalı olacaktır.

Tasavvufun beslendiği kaynakların birincisi *Kur'ân-ı Kerim*, ikincisi ise yaşayan *Kur'ân* diyebileceğimiz, *Kur'ân*'ın hayata uygulayıcısı olan Peygamber Efendimizdir. Peygamberimizin yaşadığı hayat, ashâbı ve ondan sonra gelen ümmeti tarafından da benimsenmiştir.

Tasavvuf "Allah ve Resûlüne teslimiyet" ile olur. Peygamberimiz iyiyi ve doğruyu arayan için en güzel örnektir. *Kur'ân-ı Kerim*'de bununla ilgili birçok ayet vardır:

"Kim ki Allah ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapıtmıştır." (Ahzap/36)

"Kim ki Peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur." (Nisa/80),
"(Peygamber) En doğru yoldadır." (Enam/161)

"Andolsun Allah'ın Resulünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe inanan, Allah'ı çokça zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır." (Ahzap/21)

⁷ Öztürk, s. 23.

⁸ Mahir İz, *Tasavvuf*, Türdav Yayınevi, yy, ty, s. 36.

Tasavvufî hareketlerin ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte tasavvufî düşünce ve yaşamın ortaya çıkışını Peygamber Efendimize (SAV) kadar götürmek genel kabul gören bir görüştür. Hz. Peygamber döneminde temeli atılmaya başlansa da tasavvufun esas gelişimi peygamberimizden sonra olmuştur. Tasavvuf; İslâmî bir yaşayış şekli, dünyayı, ahireti, yaratıcıyı ve dini algılayış felsefesi olarak en üstün ve belirgin seviyeye miladî 13. yüzyılda ulaşmıştır.⁹

Bir zaman sonra pek çok sufi ve mutasavvıf, tasavvufu kendi manevî kudretleri ölçüsünde değerlendirmeye ve yaşamaya başlamıştır. Sufilik giderek başkalarına yol gösterecek dereceye gelmiştir. Başkalarına yol gösterecek yetenekte ve tecrübede olan mürşid, pir veya şeyhler kendi çevrelerinde tarikat oluşturmaya başlamış, ilk tarikatler böyle ortaya çıkmıştır.¹⁰

Süleyman Ateş'e göre tarikatlerin ortaya çıkması biraz farklı olmuştur. Önceleri tarikat sahipleri tarikat kurmaya özen göstermemişlerdir. Fakat halkın hürmetini kazanmaları nedeniyle tarikat kurmak durumunda kalmışlardır. Mürşidin etrafında toplanan, onun sohbetinde yer alanlar zamanla çoğalmış, mürşidin hareketlerini, zikirlerini aynen yapmaya da başlamışlardır. Böylece mürşidlerin etrafında tarikatler doğmuştur.¹¹

Tarihte sufiler ve sufi olmayanlar arasındaki birtakım anlaşmazlıklar şathiyeler nedeniyle günyüzüne çıkmış ve bu şathiyeler sufiliğin İslâm dışı olduğuna dair kanaatler oluşturmuştur. İmam Gazâlî kaleme aldığı ölümsüz eserleriyle sufiliğin İslâm dışı bir istikamet tutmasına engel olmuştur. Schimmel bu noktada "Hiçbir ortaçağ İslam düşünürü batılı bilginlerin dikkatini Gazâlî kadar çekmemiştir."¹² diyerek *İhyâ'nın* önemine dikkat çekmiştir. Gazâlî, Müslümanlığın kurallarını kabul etmekle beraber, dinin sıradan tekrarlarla yapılan ibadetlerden daha fazla bir şey olduğunu düşünür. O her gün tekrarlanan ibadetlerin maneviyattan yoksun olmaması gerektiği-

⁹ Kara, s. 8

¹⁰ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1998, s. 117.

¹¹ Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 110.

¹² Annamari Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2004, s. 114.

nin, söz konusu manevî hayatın kapılarını da ancak sufiliğin açabileceğinin altını çizer.

Tasavvuf, anahtarı yalnızca tevhid anlayışı olan, fert için kurtuluş kapısını açan bireysel bir tecrübedir. Tasavvuf her türlü hengâmenin, kargaşanın, siyasî çöküntünün içinde, Eraydın'ın deyimiyle “Kalbe pencereler açmak ve onu aydınlatmaktır.”¹³ Yaratılan her şey “mutlak varlık” olan Allah’tan (CC) kopup gelmiştir ve çıktığı bu kısa yolculuğun sonunda yeniden Allah’a (CC) dönecektir. Fakat şu inkâr edilemez bir gerçektir ki, Allah’a dönenler arasında pek azı yaratılış nedenini hiç unutmuyarak kemâl mertebesine ulaşacaktır. İnsan-ı kâmil olmak Allah’a lâıyıkıyla geri dönmekse ve tasavvuf yolcusunun menzili kâmil insan olmaksâ; tasavvuf için gönül rahatlığıyla yaratıcı kudrete ulaşma çabasıdır diyebiliriz.

Türkler İslâmiyet’i kabul etmeden önce Şamanizm’e inanıyorlardı. Türklerin İslâm’la ilk ilişkilerine bakıldığında Hz. Ömer dönemi dikkat çekmektedir. Hz. Ömer, Sasani İmparatorluğu’na son verip İran ve Irak’ın bir bölümünü fethedince Araplar Horasan’da yaşayan Türklerle sınır komşusu olmuştur. Hz. Osman döneminde sınırdaki anlaşmazlıklar yüzünden ilk Türk-İslâm savaşları başlamıştır. Fakat en yoğun ve şiddetli Türk-İslâm mücadelesi, uyguladıkları Mevalî politikası yüzünden Emeviler döneminde Abdülmelik zamanında yaşanmıştır. Hz. Osman döneminde Hazarlar, Emeviler döneminde ise Türgişler İslâm ordusuna karşı savaşmışlardır.

Emevilerin ırkçı ve baskıcı politikaları Abbasiler döneminde terk edilmiş, yeni dönemde hoşgörü temel alınmış ve kısa zamanda Türk-Arap dostluğu güçlenmiştir. Sırtını engin bir hoşgörüye dayayan bu dostluk Talas Savaşı ile (751) iyice pekişmiştir. Bu savaşın sonunda Türk-Müslüman mücadelesi sona ermiştir. Böylece İslâmiyet ile tanışan Türkler, eski hayatlarında var olan bazı değerler ile bu yeni dindeki tek tanrı inancı, iman, ahlâk ve erdem gibi değerlerdeki ortak noktalar nedeniyle kitleler hâlinde Müslüman olmaya başlamışlardır. Türklerin topluluk halinde İslâmi-

¹³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 55.

yet'i kabul etmeleri Karahanlılar dönemine (812-1240) rastlar. Türk-İslâm sentezinin ilk eserlerini de ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar ortaya koymuştur.¹⁴

İslâmiyet'in kabulünü takiben Türkler arasında Ahmed Yesevî ile başlayan tasavvufî yaklaşım, sonraki yıllarda da sürmüştür. Ahmed Yesevî, Türkistan'da tasavvuf düşüncesini yaymak için çok çaba sarf etmiştir. Yetiştirdiği yüzlerce öğrenci, Moğol akınlarının batıya doğru yönelmesiyle Anadolu'ya gelmiş ve burada tasavvuf düşüncesini yaymıştır.

Tasavvufî faaliyetler Horasan ve Maverâünnehir bölgelerinde 8. yüzyıldan sonra görülmeye başlanmıştır. İslâmiyet'i kabul eden bu topraklarda daha çok tasavvufî Müslümanlık etkili olmaktaydı. Bunun başlıca nedeni Türklerin eski dinleri ile tasavvufun benzerlik göstermesidir. Rivayete göre Türklerin büyük ozanı Korkut Ata'nın önceleri kam iken daha sonra İslâmiyet'i tanımak için Arabistan'a gidip Hz. Ebubekir ile görüşerek Müslüman olması ve bu olayın dilden dile dolaşması Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesinde eski dinlerinin de etkisini göstermektedir. Nitekim Türklerin İslâm'ı tanımaya başladıkları ilk dönemlerde kam ve ozanların yerini "baba" ve "ata" olarak tanınan dervişler almaya başlamıştır.¹⁵

Türklerin İslâmlaşmasında "ribatler" önemli rol oynamıştır. Ribat, sınır boylarında düşmanın gözetlendiği yer anlamına gelmektedir. *Kur'ân* kaynaklı ribat kavramı zamanla sınır boylarını bekleyen, Allah için savaşanların barındıkları yerler, kendilerini İslâm'ın yayılmasına adanmış dervişlerin barınma ve konaklama yerleri anlamını yüklenmiştir. İlk başlarda askerî amaçlarla kurulan bu ribatler İslâm coğrafyasının genişlemesi nedeniyle sadece dervişlere hizmet eden tekkeler hâline gelmiştir.¹⁶

Bu müesseseler İslâm'ın ilk yıllarında Müslüman halk tarafından o kadar benimsenmiştir ki halk; varını yoğunu bu Allah evleri için harcamış, birçok tekke ve zaviye yaptırmıştır. Buralarda bir şeyhin manevî terbiyesinde yetişen gazi dervişler

¹⁴ Banarlı, C. I, s. 92-93.

¹⁵ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, s. 50.

¹⁶ Öztürk, s. 51.

bazen cihada katılır bazen de fethedilen yerlerin İslâmlaşması için tebliğ vazifesinde bulunmuşlardır.

Gönüllü olarak başlayan bu tasavvuf hareketi zamanla devlet adamlarının iltifatına mahzar olmuş ve siyasî otoriteler tarafından da resmen tanınmıştır. Bu sebeple tekke ve zaviyeler devlet tarafından desteklenmiştir. Sultanlar, devlet adamları şeyhleri kendi yanlarına çekmek istemişlerdir. Türk hükümdarları İslâm akidelerine sıkı bir şekilde bağlı kaldıklarından onların etrafında gelişen tasavvufî fikirler de onlarla uyum içerisinde gelişmiştir.¹⁷

12. ve 13. yüzyıllar Anadolu'nun Türkleşmeye ve İslâmlaşmaya başladığı dönemlerdir. Anadolu'nun Müslüman toprağı hâline gelmesinde şüphesiz birçok etken vardır. Bu etkenlerden en önemlisi de tasavvufî şahsiyetler ve tasavvufî hareketlerdir. Ahmed Yesevî, Mevlânâ, Hacı Bektaş-ı Velî ve Yunus Emre gibi sufiler Anadolu insanının manevî anlamda hâmisi hâline gelmişler ve Anadolu insanının buhranlı dönemlerinde sığındıkları güvenli limanlar olmuşlardır.

Selçuklular dönemi diye adlandırılan 12. ve 13. yüzyıllar tasavvuf tarihinin en dikkate değer safhalarından biridir. Bu yüzyıllar daha sonraki yüzyılların tasavvuf düşüncesini etkisinde bulunduran Kadiriyye, Mevleviyye, Rıfaiyye, Ekberiyeye ve Kübreviyye gibi İslâm dünyasının meşhur tasavvuf zümrelerinin ve kurucularının yaşadıkları dönemlerdir. Tasavvufa ait âdab, erkân ve ıstılahların bu dönemde şekillendiğini söylemek mümkündür.¹⁸

Anadolu'nun İslamlaşmasında tasavvufun etkisine geçmeden önce bu dönemin siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatına kısaca göz atmak ileride ele alınacak romanlarla ilgili değerlendirmelerin daha iyi anlaşılmasında yararlı olacaktır.

İslâm'ı kabul eden Maverâünnehir ve Horasan yöresindeki Türkler cihad aşkıyla Anadolu'nun içlerine sürekli akınlar yaparak batıya yönelmişlerdir. Özellikle Peygamber Efendimiz (SAV)'in İstanbul'un fethi ile ilgili hadisi Anadolu'nun fethedilmesinde motive edici bir rol oynamıştır. 11. yüzyıldan itibaren Anadolu

¹⁷ Köprülü, s. 49-50.

¹⁸ Özköse, s. 251.

coğrafyasında siyasî değişmeler yaşanmaya başlanmış, bölgeye yerleşen Türkler Orta Asya'dan gelen yeni Türk kabileleriyle sürekli beslenmiştir. Önceleri bağımsız Türk birlikleri tarafından Anadolu'ya yapılan akınlar, Selçuklular döneminde daha sistemli ve etkili bir hâle gelmiştir. Zamanla Anadolu'daki siyasî çoğunluk ve üstünlük Türklerin eline geçmeye başlamıştır. Tuğrul ve Alparslan'ın komutasındaki Türk ordusu 1071 Malazgirt Savaşı'nda Romen Diyojen'i mağlup etmiş ve bu tarihten sonra Anadolu'nun tamamı için fetih hareketleri başlamıştır.¹⁹

Anadolu Selçuklularının en parlak dönemi ise 13. yüzyıl başlarıdır. Bu dönemde Anadolu Selçuklu Devleti askerî, siyasî, sosyal, ilmî ve ekonomik bakımdan ilerlemeler göstermiştir. Özellikle I. Aladdin Keykubat döneminde (1219-1237) bu ilerlemeler en üst seviyeye ulaşmıştır. I. Alaaddin Keykubat'ın ölümünden sonra yerine geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde durum değişmiş, ilerleme devri duraklamaya yüz tutmuştur. Onun saltanatı döneminde meydana gelen iç karışıklıklar, Moğol akınları, saltanat kavgaları Selçuklu saltanatını sarstığı gibi Anadolu'nun siyasî ve sosyal hayatında da önemli etkiler bırakmıştır. Anadolu Selçukluları Köseadağ Savaşı'nda (1243) Moğollara yenilmeleriyle Anadolu'daki etkisini kaybetmeye başlamıştır.²⁰

Bütün Selçuklu tarihi boyunca Anadolu halkı genel olarak Müslüman ve Hristiyan olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Türk-Bizans mücadelesinde Bizans'ın zayıflaması ve yenilmesi sonucunda Anadolu'daki Hristiyanların bir kısmı göç ederek bir kısmı eski inançlarını devam ettirerek bir kısmı da Müslümanlığı benimseyerek hayatlarına devam etmiştir. Göç eden Hristiyanların boşalttıkları yerlere yerleşen Müslüman Türk zümreler yerleştikleri bölgeyi Müslümanlaştırmıştır. Selçuklu fetih hareketlerinin en önemli sonuçlarından biri, Anadolu'nun Müslüman ve Hristiyan topluluklar arasında bir köprü vazifesi görmesi, dünya ticaret yollarına açılması ve zengin bir ülke hâline gelmesidir. Selçukluların Anadolu'yu fethetmesiyle ticaret önündeki engeller kalkmış ve Anadolu o dönem için ticaret merkezi hâline gelmiştir. Bununla beraber devam eden Bizans ve Haçlı saldırıları Anadolu'nun ticarî ve sosyal

¹⁹ Özköse, s. 250.

²⁰ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004, s. 382-402.

hayatını zayıflatmıştır. Anadolu ve Bizans tarihinde ikinci dönüm noktası teşkil eden Miryakefalon Savaşı (1176) ile Anadolu'nun iç ve dış emniyeti gerçekleştirilmiş ve ticaret yollarının Anadolu'da kesişmesi sağlanmıştır.²¹

Yolcuların kervansaraylarda hayvanları ile birlikte meccânî olarak kalması ve yeme içme ihtiyaçlarının karşılanması âdet sayılmış, kervansaraylara gelen Müslüman-Hristiyan, zengin-fakir, hür-köle bütün misafirlere aynı yemek verilmesi, eşit muamele edilmesi vakıf şartı olarak kabul edilmiştir. Büyük sultan ve vezir hanlarında hastalar tedavi edilirken kervansaraylar da ticaret eşyaları için güvenilir yerler durumundaydı. Bütün bu sebepler Anadolu topraklarını ticaret merkezi hâline getirmiştir.²²

II. Kılıçarslan'dan sonra devletin yönetimini üstlenen Anadolu Selçuklu hükümdarlarının hemen hepsi tahsilliydi. İslâmî ve millî duygularla yetiştirilen Anadolu Selçuklu hükümdarlarının bir kısmı Arapça, çoğu ise Farsça biliyordu.²³ II. Kılıçarslan ve kendinden sonra gelen Anadolu Selçuklu hükümdarları medrese yapımına özel bir önem vermiş, kurulan medreselerle Anadolu şehirleri birer kültür merkezi hâline gelmiştir. Bu medreselerde programların esasını, İslâm dünyasının diğer medreselerinde olduğu gibi hadis, tefsir ve fıkıh dersleri teşkil etmekteydi.²⁴

13. yüzyılda Konya, Kayseri, Sivas, Aksaray, Kırşehir, Amasya, Niğde, Tokat, Niksar, Ankara ve Erzurum önemli birer kültür merkezi konumundaydı. Bu kültür merkezlerinin hâmisi bulunan Anadolu Selçuklu hükümdarları, yalnız birer kahraman asker olmalarıyla değil kültür sahasındaki temayülleriyle de öne çıkmaktaydılar.²⁵

Anadolu Selçukluları da Büyük Selçuklular gibi Arapçayı ilim dili, Farsçayı ise edebiyat ve devlet dili olarak kullanmaktaydılar. Anadolu'nun siyasal ve kültürel hayatında İran kültür ve geleneğinin çok etkili olduğu bir gerçektir. Bu nedenle, Selçuklu sultanlarının bazıları Keykubad, Keyhüsrev, Keykavus gibi eski İran törelerin-

²¹ Turan, 382-402.

²² Özköse, s. 252.

²³ Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 215.

²⁴ Özköse, s. 253.

²⁵ Togan, s. 205.

den alınmış unvanları kullanmakta, İran edebiyatına yoğun ilgi göstermekte, idarî işlerin birçoğu İran asıllı kimseler tarafından yürütülmekteydi. Bununla birlikte Türkçe de halk arasında, ordu ve sarayda geçerli bir dil konumundaydı.²⁶

Fethin tamamlanması ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması, Anadolu'da siyasî ve sosyal hayatın sağlam bir zemine oturmasına yol açmıştır. Anadolu Selçuklu devleti, bölgeyi Türkler için yeni vatan kabul etmiş ve burasını kültür coğrafyası konumuna büründürmüştür. 11. yüzyılın sonlarından itibaren kısa zamanda göçebe Türkmen kabileleri Türkistan ve Horasan yöresinden kalkıp Anadolu'ya gelmiştir. Harezm, Horasan ve Azerbaycan üzerinden batı istikametinde Anadolu'ya kitleler hâlinde göç eden zümreler arasında çok sayıda mutasavvıf, âlim ve sanatkâr bulunmaktaydı. Bu kültür transferiyle 13. yüzyıl Türk millî kültürü yeni bir oluşum safhasına girdi.²⁷

Göçebe Türkmen kabileleri Anadolu topraklarına yayılırken, hemen hemen aynı tarihlerde stratejik önemi bulunan bazı noktalara tekkesini kurup irşâda koyulan şeyh ve kolonizatör dervişler de Anadolu'yu bir ağ gibi sarmaya başladılar.²⁸ Onların olumlu katkıları sonucu bir yandan Anadolu'da Türk devleti sağlam temellere oturtulurken, diğer yandan İslâm'ın yayılması, millî birlik ve bütünlüğün muhafazası gerçekleştirilmekteydi. Şehir ve kasabalara yerleşen tarikat zümreleri, başta bürokrat ve entelektüel zümreler olmak üzere halk kitleleriyle yakın temas kurmaktaydılar. Tarikat zümreleri gibi medrese ve diğer sosyal müesseselerin de daha çok şehirlerde yoğunlaşması, şehir halklarının göçebe ve köy halklarına oranla daha yüksek bir dinî kültüre sahip bulunması sonucunu doğuruyordu. Şehir merkezlerinden uzak yerlerde ikamet eden Türkmenler ise kendilerinden olan şeyh ve dervişleri örnek almakta ve hayatlarını buna göre devam ettirmekteydi.²⁹

Tasavvuf, bir hâl ilmi olmakla birlikte Anadolu Selçukluları döneminde belli başlı yazılı eserler sayesinde talim olunan bir ilim hâline gelmiştir. Bu dönemde kalemle alınan İbn-i Arabî'nin *Füsûsu'l-hikem*'i, Sadrettin Konevî'nin *Fükûk*'u,

²⁶ Köprülü, s. 231-234.

²⁷ Togan, s. 206-222.

²⁸ Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Basın Yayın, İstanbul, ty, s. 4-5.

²⁹ Osman Çetin, *Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul 1990, s. 163.

Fahreddin Irakî'nin *Lemeat*'ı, İbnü-l Farid'in *Divan*'ı tefekkür tarafı ağır basan, tasavvuf düşüncesini zengin kavramlarla açıklayan eserler olarak kabul edilmektedir.³⁰

Mevleviyye, Yeseviyye, Halvetiyye, Kalenderiyye, Rıfaiyye, Kadiriyye, Kazeruniyye, Haydariyye zümreleri bu dönemde Anadolu'nun en yaygın tarikatlarıydı. Bu tasavvufî akım ve zümrelerin belirtilen dönemdeki konumlarını şu şekilde ele alabiliriz:*

Ahmed Yesevî (Ö. 1166)'nin kurucusu olduğu ve kendi adıyla anılan *Yesevîlik* sünnet, tasavvuf ve Horasan Melâmilîği gibi üç temel esasa dayanmakta ve hemen her yönüyle Türk kimliğini yansıtmaktaydı. Buhara medreselerinde öğrenimini tamamlayan Ahmed Yesevî hikmetleri vasıtasıyla öğrenim gördüğü yazılı kültürü sözlü kültür hâline dönüştürmüş ve şehir halkları kadar okuma imkânı bulamayan bozkır halklarına da bu bilgileri aktarmıştır. Pir-i Türkistan, Hâce-i Türkistan, Hazret-i Sultan gibi unvanlarla anılan Ahmed Yesevî, Türk edebiyatında büyük bir çığır açmış; Yunus Emre, Eşrefoğlu Rumî, Niyazî-i Mısırî ve Aziz Mahmud Hüdayî gibi tekke şairlerine hem ruh ve manada hem de dil ve nazımda rehberlik etmiştir. Onun rehberliğinde gelişen Türk Tasavvuf Edebiyatı ürünleri İslâmî Türk Edebiyatı içinde önemli bir çığır açmıştır. 12. yüzyılda tohumları atılarak gerçekleştirilen bu süreç “insan-ı kâmil” ve “pîr” olarak Ahmed Yesevî'nin manevî şahsiyetini yansıtmaktadır.³¹

Fuad Köprülü, Ahmed Yesevî'nin Türk tarihindeki önemini şu tespitleri ile dile getirmektedir:

“Ahmed-î Yesevî'nin Türk tarihindeki önemi, yalnız beş-on parça veya birkaç cilt tasavvufî manzumeler yazmış eski bir şair olmasından değil, İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başladığı asırlarda, Türkler arasında ilk defa tasavvuf mesleğini vücuda getirerek ruhlar üzerinde asırlarca hüküm sürmüş olmasındandır. Ondan önce Türkler arasında tasavvuf mesleğine girmiş şahsiyetler yok değildir. Fakat

³⁰ Yılmaz, s. 141.

* Türkler arasında bugün bile devam eden Nakşibendîlik, Kadirîlik gibi birçok tarikat yaşamasına rağmen burada 13. yüzyılda Anadolu'nun fethi sırasında etkin olan tarikatlardan bahsedilmiştir.

³¹ Özköse, s. 256.

onlar, ya büyük İslam merkezlerinde Acem kültürünün tesiri ile Acemleşmişler veya yeni dinin umumileşmesi için büyük Türk kitleleri arasına girerek unutulup gitmişlerdi. İçlerinden hiçbiri kendilerinden sonra yaşayıp devam edebilecek kuvvetli bir şeyin tesisine muvafak olamamıştır. Ama Ahmed-i Yesevî kuvvetli şahsiyeti ile Türkler arasında asırlarca yaşayan bir tarikat kurdu. Yeseviyye bir Türk tarafindan ve Türkler arasında kurulmuş ilk tarikattir. Dolayısıyla Ahmed-i Yesevî'yi tetkik etmekle Türk tasavvufunun en eski ve en aslı bir kısmını açıklamış bulunmaktayız.³²

Göçmen Yesevî şeyh ve dervişleri, mesken edindikleri Anadolu topraklarında zaviyelerini kurarak tarikatlarını yaymaya çalışmış, Orta Asya'dan getirdikleri Ahmed Yesevî ile ilgili bütün sözlü geleneklerini buradaki yeni müridlerine aktarmışlardır.

Bu dönemde sadece Yesevî dervişleri Anadolu'ya gelmemiştir. Maverâünnehir, Harezm, Horasan ve diğer kültür merkezlerinden Anadolu'ya gelen şeyh ve dervişler sadece Yeseviyye mensuplarından ibaret değildi. *Sühreverdi* ve *Kübreviyye*'ye mensup sufiler de Anadolu'ya gelenler arasındaydı.³³ *Sühreverdilik* Ebu'n-Necîp Sühveredî (Ö. 1167) tarafından kurulmuş ve zamanın “şeyhler şeyhi” sayılan Ebu Hafs Ömer es-Sühveredî tarafından geliştirilip sistemleştirilmiş bir tarikattir. Sühreverdiyye mensupları o dönemde tarikatlarını Anadolu'da müesseseleştirip yaygınlaştıramamıştır.³⁴

Kübrevilik ise zühde dayalı sade bir tasavvuf çizgisini benimsemiştir. Tarikatın piri olan Necmeddin Kübra (Ö. 1221), Harezmşahlar bölgesinde yaşamış ve Moğollar tarafından şehit edilmiştir. Kübrevilik, Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelen dervişler tarafından Anadolu'da yayılmıştır.³⁵

Mevlânâ Celâledin-i Rûmî tarafından kurulan Mevlevîlik, esaslarını aşk, cezbe, sema ve safa üzerine kurmuştur. Mevlânâ, tasavvufu belli kurallar ve fikirler

³² Köprülü, s. 114.

³³ Köprülü, s. 200.

³⁴ Özköse, s. 258.

³⁵ Özköse, s. 259.

sistemi değil duyulan ve yaşanan bir tecrübe olarak algılamakta, sema esnasında gazeller okumakta ve toplumun her tabakasından pek çok kişi meclisine katılmaktaydı. Vahdet-i vücud düşüncesini benimseyen Mevlânâ sadece mutasavvıfların değil pek çok hükümdar ve idarecinin ilgisine mahzar olmuştur. Özellikle “Gel, ne olursan ol, yine gel.” özdeyişiyle ifade edebileceğimiz hoşgörü anlayışı birçok insanın etrafında toplanmasına yol açmıştır.

Ahmed Rıfâî tarafından kurulan Rıfaiyye tarikatı Anadolu'nun yaygın tasavvufî akımlarındandır. İbn-i Batuta seyahatnamesinde bu tarikata ait tekkelerin özellikle İzmir, Bergama ve Amasya'da bulunduğunu yazmaktadır. Ayrıca gösterdikleri delillerle halkın itibar ve teveccühünü kazanan Rıfâî dervişlerinin önemli bir nüfuza sahip olduklarını kaydeder.³⁶

Anadolu'da 13. yüzyıldaki bir diğer tarikat ise İranlı Şehriyâr-ı Kazerûniye tarafından kurulan *Kazerûniyye*'dir. İshâkiyye ve Mürşidiyye olarak da anılan Kazerûniyye Irak ve Hindistan'dan Trakya'ya kadar bir tesir alanına sahip olup özellikle İran'ın batısında hâkim olmuş; fakat Anadolu'da etkisini 16. yüzyılda kaybetmiştir. Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid tarafından Bursa'da Kazerûniyye dervişlerine zaviye yaptırılmış ve vakıf kurulmuştur. Müridlerini genellikle savaşıcı, kabına sığmayan kişilerden seçen tarikat; tekkelerini hudut boylarında kurmuştur. Böylece cevval, celâlli kişilerin cihad gibi kutsal bir davaya yöneltilmesi fikri tercih edilmiştir.³⁷

Bu dönemde karşımıza çıkan diğer iki tarikat ise Babaiyye ve Kalenderiyye'dir. Kendilerine özgü tören ve merasimle sebebiyle garip karşılanan Kalenderîler, İslâmî esaslara uymakta ciddiyetsiz tutumlarından dolayı ağır ithamlara maruz kalmışlardır. Genel anlamda yaşadığı toplumun düzenine karşı çıkararak dünyaya aldırmayan, dünya malına değer vermeyen ve bu düşünce tarzını günlük hayatta davranışları ile açığa vuran tasavvufî zümreye *Kalenderîlik* denir. Bu tarikatın mensupları Kalenderî ve Haydarî gibi isimlerle anılmıştır. Tasavvuf kisvesine bürünen ve Türkmen boyları arasında aşırı Batınî fikirler yayan bu

³⁶ İbn-i Batuta, *İbn-i Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 2005, s. 215, 221, 222.

³⁷ Özköse, s. 260.

zümrelerin Anadolu’da gerçekleştirdikleri ilk dinî-siyasî hareket “Babailer İsyanı” olarak bilinir. Baba İshak’ın isyanı sonucunda “Babai” ismi hoş karşılanmamış ve itibar kaybetmiştir. İtibar kazanmak için Babai ismini kullanmayan Babailer kendilerini 14. yüzyılın ilk yarısında vefat eden Hacı Bektaş-ı Velî’ye nispet ederek Bektaşîlik adı altında faaliyet yürütmüşlerdir.³⁸ Baba İshak görünüşte tasavvuf adına gerçekte ise kendi hesabına Amasya, Tokat ve Sivas bölgelerinde birçok taraftar toplayarak Selçuklu Devleti’ne karşı isyan etmiştir. Kendisine intisap eden göçebe Türkmen birliklerine, önlerine çıkan her engeli aşmaları ve ganimet toplamaları yolunda direktifler vermiştir. Etrafında geniş kitleler toplayan Baba İshak Amasya’da kuşatılmış ve esir alınmıştır. İdam edildiği 1239 yılına kadar Selçuklu Devleti’ni fazlasıyla uğraştırmıştır. Babailiğin yanı sıra Anadolu’da çok sayıda Kalenderîlik, Haydarîlik, Cevlakîlik ve Hurufîlik gibi birçok batınî zümre bulunmaktaydı. Ehl-i sünnet inancına aykırı davranışları yüzünden sıkı bir takibata uğrayan Hurufî, Kalenderî, Haydarî gibi derviş grupları zaman zaman siyasî zümrelerin kontrol altında tutulmasına yol açmıştır.³⁹

Orta Asya’dan gelip Anadolu’ya yerleşen Türk boyları çeşitli müesseseler kurarak Anadolu’da kökleşmişlerdir. Bu tarihî misyon sosyal, ekonomik, dinî, siyasî, tasavvufî olmak üzere çok yönlü olmaktadır. Bu misyonu gerçekleştiren zümrelere Âşık Paşa tarafından “Horasan Erenleri” adı da verilmektedir.⁴⁰ Gaziyân-ı Rum, Abdalân-ı Rum, Ahiyân-ı Rum, Baciyân-ı Rum şeklinde dört grup hâlinde isimlendirilen bu zümreleri şu şekilde ele alabiliriz.

Gaziyân-ı Rum’a “alpler veya alperenler” adı da verilmektedir.⁴¹ Bunlar geniş bir teşkilata mensup derviş-gazilerdir. İslâmiyet öncesi alplerin bir devamı niteliğindedir. Anadolu’ya göç eden sufiler sadece birer post-nişin değil aynı zamanda birer alperen, gazi, emir ve ahiydiler. Büyük felakete yol açan Moğol istilasıyla birlikte Horasan ve Maverâünnehir bölgesinden şehitlik idealiyle Anadolu’ya koşan alperen ve Horasan erenleri kolonizatör Türk dervişleri olarak nefislerini arındırıp tevazuları

³⁸ Köprülü, s. 209.

³⁹ Özköse, s. 273-275.

⁴⁰ Özköse, s. 264.

⁴¹ Barkan, s. 3.

ile Anadolu halkını aydınlattılar.⁴² Alperenler kimi zaman uçlarda ilim ve fikir ehli olarak mücadele ederken kimi zaman da İslâm ordularıyla birlikte savaşlara katılmakta, fetihlerin kazanılmasında önemli roller üstlenmekteydiler. Anadolu'ya gelen Türkmenlerin, buradaki gazalarını ilâ-yı kelimetullah uğruna yapmaları ve bu coğrafyayı İslâmlaştırmaya gayret etmeleri Selçuklu komutanlarına ve ondan sonra gelen komutanlara "Gazi" unvanı verilmesine yol açmıştır. Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi bunlardan bazılarıdır.⁴³

Abdalân-ı Rum kavramı derviş kelimesiyle aynı anlamda kullanılmıştır. Abdallar dünyaya karşı ilgisiz tutumları ile sade bir hayat sürerken manevî yönden de insanlığa faydalı olmaya çalışmışlardır. Türkmen kabileleri arasında faaliyet gösteren dervişlerin oluşturduğu bir teşkilattır. Abdal ve Baba ismi taşıyan bu dervişlere Horasan erenleri de denilmektedir.⁴⁴ Anadolu'nun fethi, halkların Müslümanlaşması, fethedilen toprakların maddî ve manevî açılardan ihya edilmesinde önemli rol oynayan Horasan Erenleri sadece Horasan'dan gelen dervişler anlamını taşımamakta, tasavvufî bir mesleği de ifade etmektedir. Bu zümre daha sonra 13. yüzyılın ikinci yarısında vefat etmiş olan Hacı Bektaş-ı Vefî'ye nisbet edilir olmuştur.⁴⁵

Ahiyân-ı Rum adı verilen sosyal zümreler Ahi Evran tarafından 13. yüzyılda kurulan ve meslekî bir özelliğe sahip olan Anadolu'da meslekî eğitimin, sanat eserlerinin ve kültürel hayatın gelişmesine önemli katkıları olmuş bir tasavvuf zümresidir. Ahilik teşkilatı Anadolu'nun ekonomik hayatını düzenlemede önemli roller üstlenmiştir. Sadece bir esnaf teşekkülünden ibaret sayılmayan Ahilik teşkilatı aynı zamanda tasavvufî düşünce ve görüşleriyle bir tarikat özelliğine de sahip bulunmaktaydı.⁴⁶ Ahiler özellikle toplumun ihtiyaçlarını karşılayarak göçebe hayattan yerleşik hayata geçen Türkmen toplulukları için önemli bir görevi yerine getirmiştir. Göçmen Türkmenlerin birer meslek sahibi olmalarına öncülük etmeleri ve onların şehir hayatına uyum sağlamalarına önem vermeleri ile Ahi zaviyeleri

⁴² Barkan, s. 4.

⁴³ Özköse, s. 264.

⁴⁴ Barkan, s. 4.

⁴⁵ Özköse, s. 265-266.

⁴⁶ Köprülü, s. 212.

meslek ve sanat dallarının Türklerin eline geçmesine yol açmıştır. Moğol istilası sonucu Anadolu'ya gelen meslek sahipleri desteklenmiş ve böylece Türklerin iş hayatını ellerine geçirmesine imkân kazandırılmıştır. Mehmet Kaplan bu konuda şöyle der:

“Bunlar ahi adını alan ve Anadolu Türk kültür ve medeniyetinin teşekkülünde gaziler, veliler, alimler kadar önemli rolü olan insanlardır. Ahiler, bazı yönleri ile gazileri hatırlatırlar; onlar da gözlerini budaktan sakınmayan yiğit kişilerdir. Fakat gayeleri savaş değil, barıştır. Çalışan esnaf sınıfını şehir halkını dış ve iç düşmanlardan korurlar. Selçuklu Devlet yıkıldıktan ve devlet otoritesi yok olduktan sonra, esnaf tabakasına mensup olan gençler, kendi aralarında bir korunma teşkilatı kurmuşlardır. Onların başlıca özelliklerinden biri çalışan insanlar olmalarıdır. Sabahtan akşama kadar kendi işlerinde çalışırlar, ikinci vakti kaznadıklarını şeyhlerine verirler, beraber yer, içer, ibadet eder ve eğlenirler. Ahiler, iyi Müslüman olmakla beraber, veliler gibi dünyadan el etek çekerek, kendilerini tamamen din ve ibadete vermiş dervişler değildir. Onlar ibadet kadar, yeme, içme ve eğlenmeden de hoşlanırlar. Hayat felsefeleri ve yaşayış tarzları çalışmaya, dostluğa ve yardımlaşmaya dayanır.”⁴⁷

İslâmiyet'in kabulünden önce Türklerde kadının aile ve toplum içindeki rolü son derece önemliydi. İslâmiyet'in kabulünden sonra da Türkmen kadınlar bu karakterlerini devam ettirmişlerdir. Anadolu'ya geldikten sonra Türkmen kadınları iş hayatından kopmamış ve birtakım etkinliklerde bulunmuşlardır. Anadolu bacıları veya kadınları olarak anılan bu grup Hacı Bektaş-ı Velî ile yakından ilgilidir. Bektaşî geleneğinde kadın tarikat mensuplarına “Bacı” denilmektedir. Baciyân-ı Rum isimli sosyal zümre, içinde buldukları topluma güç ve kabiliyetleri ölçüsünde hizmet eden Anadolu Türkmen kadınlarının meydana getirdikleri bir birliktir. Anadolu Ahiliğinin kurucusu olarak bilinen Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı fütüvvet teşkilatının kadınlar kolunun başıydı. Bu teşkilata bağlı bacılar dinî ve kültürel hayatlarını bir

⁴⁷ Mehmet Kaplan, *Tip Tahlilleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985. s. 132.

tarikât disiplini içinde sürdürmekteydiler. Ahilik çeşitli sanat kollarına mensup erkeklerin kurduğu bir teşkilat olduğu gibi Bacılık da kadın el sanatlarını icra eden kadınlar arasında gerçekleşen sanatkârlar kuruluşudur.⁴⁸

Selçuklu Devleti'nin saltanat kavgaları, Moğol istilası, komşu devletlerle yapılan savaşlar milleti son derece tedirgin etmiş, dünyevî huzur ve refaktan uzak olan halk ahiret hayatını kazanmak arzusuyla tekke ve şeyhlerin kapısını çalmıştır. Devrin devlet adamları da halkın bu isteğine uyarak, şeyhlerin maddî ve manevî nüfuzundan istifade için her tarafta tekkeler ve zaviyeler yaptırıyorlar ve onlara zengin vakıflar ayırıyorlardı.⁴⁹

Askerî ve siyasî otoriteler ne kadar güçlü olursa olsun yapılan fetihler sosyal müesseselerle desteklenmedikleri takdirde yok olmaya mahkumdurlar. Türkler Anadolu'yu fethettikten sonra, fethin kalıcı olabilmesi için çeşitli müesseseler yapmışlardır. Bunların en önemlileri cami, medrese, tekke, zaviye, kervansaray, hastane, türbe gibi yerlerdir. Bu kuruluşlar sayesinde Haçlı Seferleri ve yaşanan iç karışıklıklar Anadolu'nun Türkleşip İslâmlaşmasını durduramamıştır. Sıkıntılı ve buhranlı dönemlerde özellikle tekke ve zaviyeler Anadolu insanının sığınma yeri olmuş ve insanlar teselliyi buralarda aramışlardır.

⁴⁸ Özköse, s. 270-273.

⁴⁹ Köprülü, s. 204.

II. BÖLÜM: ESERLERİNDEKİ TASAVVUFÎ KİŞİLİKLER*

Sepetçioğlu'nun tarihî romanlarında, tarihî şahsiyetlerin yanında alp, veli, alperen tiplerine de önemli yer verilmiştir. Alpler dışı dönük hâlleri ve savaşçılıklarıyla; veliler içe dönük, manevî güçleri ve milletin yüce değerlerini temsil etmeleriyle; alperenler de bu iki tipin vasıflarını üzerlerinde birleştirmeleriyle tanınmışlardır.

Veli, benliğinden sıyrılmış, öz varlığından geçmiş, kendini Allah'a adanmış, Allah yolunda sırlara ermiş, tarikat öncüsü anlamına gelir. Sepetçioğlu'nun tarihî romanlarındaki veli tipleri genellikle Ahmed Yesevî'nin kurduğu Yesevî tarikatına mensup dervişlerle, tebliğ ve yerleşme amacıyla Anadolu'ya gelen ünlü sofilerdir. "Eren" adı da verilen bu insanlar halk arasında genellikle devlet adamlarından daha üstün görülmüşlerdir.

Mehmet Kaplan *Tip Tahlilleri*'nde bu konuda şöyle der: "Bunda, velilerin öldükten sonra da tesiri devam ettiğine inanılan manevi güçlerinin büyük rolü vardır. Sultan ve gazilerden çoğunun öldükten sonra unutulmalarına karşılık, Mevlana, Hacı Bayram Veli, Akşemseddin gibi velilere karşı gösterilen saygı ve inancın asırlar boyunca devam etmesi, bu bakımdan manalıdır."⁵⁰

Alperen, Türk geleneğinde mücahit dervişlerin ortak adıdır. Gerek Anadolu'nun fethi sırasında, gerek yerleşmelerden sonra, çeşitli bölgelerde sınır muhafızlığını alpler yapmıştır. Devrin şartları dinî duygu ve davranışlarla, kahramanlık ve savaşçılığı yan yana yürütmeyi zorunlu kılmıştır. Çünkü İslâmiyet cihadı Müslümanlara bir borç ve emir olarak bildirmiştir. O çağlar, dinî inançların tasavvuf anlayışı içinde geliştiği, tasavvuf anlayışının da dergâhlar, tekkeler ve zaviyelerde şekil bulduğu bir devirdir. Buralarda yetişmiş, dervişliği kabul etmiş ve İslâmiyet'i kılıç gücüyle küfür diyarına götürmek için savaşanlara "alperen" adı verilmiştir.

* Tasavvufî kişilikler incelenirken romanların kronolojik sırası takip edilmiş ve gerçekte tasavvufî kişilik olarak kabul edilmemelerine rağmen romanlarda tasavvufî özellik gösteren kişiler de incelenmiştir.

⁵⁰ Kaplan, s. 5.

Veliler ve alperenlerin Anadolu’da Türk-İslâm kültürünün ve medeniyetinin şekil bulmasında çok önemli görevler üstlendikleri bir gerçektir. Bunlar, dinî bütün Müslümanlar olmasına rağmen dünyadan elini eteğini çekmemiş, çalışmayı, doğruluğu, sevgiyi, dostluğu, yardımlaşmayı hayat felsefesi hâline getirmişlerdir.

Veliler ve alperenler Anadolu’da ve gittikleri diğer yerlerde sevgi tohumları ekmişler; huzur arayanları millî ve manevî değerlerle yoğurmuş, onlara gaza fikrini aşılamlışlardır.

Sepetçioğlu’nun tarihî romanlarındaki alpler, veliler ve alperenler yaptıkları işlerle zaman zaman sultanları, beyleri, paşaları ikinci planda bırakmışlardır. Onlara bu misyonu yükleyen Sepetçioğlu’na göre Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması sadece kılıç, top ve tüfekte olmamıştır. Bunda Türkistan’dan Anadolu’ya gönderilen veli ve alperenlerin de rolü büyüktür. Kimi elde kılıç din uğruna mücadele etmiş, kimi de yerleştikleri topraklarda tekkeler, zaviyeler, ribatler açarak halkı irşat etmeye çalışmışlar; Anadolu’da kurulan birlik ve düzenin manevî mimarı olmuşlardır.

Sepetçioğlu’nun “Dünki Türkiye” dizisini meydana getiren tarihî romanlarında alp, eren ve alperen tipleri oldukça fazladır. Sepetçioğlu’na yöneltilen “Eserlerinizde alp, veli, alperen tiplerine fazla yer vermenizin önemli bir sebebi var mı?” sorusuna şu cevabı vermiştir:

“Kaynaklardan akıp gelen Türk ırmağı alperenler ile denizlendi, Rumeli topraklarına taşı. Alpler ordu içinde, erenler tekkelerde, derbentlerde, zaviyelerde ribatlerde üstün görevler yaptılar. Anadolu ve Rumeli topraklarımızın avuç avuç Yesevî kültürüyle yoğruluşu, Türk’ün İslamla bütünleşmesi böyle tamamlandı.

Hocalar, babalar, hafızlar, dervişler, Alpler benim romanlarımda bu kültür tohumlarını eken, besleyen, yeşerten ruhların timsalidirler. Tür-

kiye'yi Selçuklulardan Osmanlıya, Osmanlıdan Cumhuriyet Türkiye'si'ne getirenler manevi dünyaları büyük bu insanlardır...”⁵¹

Yesili Hoca Ahmed dizisinin ilk romanında eren ve alp şöyle tanımlanır: “İnsan, tutkularına yenik düşmez sandığı yaradılıştan gelme düşkünlüklerini yenebilir ise eren olur; insana yönelik kötülükleri yener kötülerin tuzağını bozarsa alp olur.” (Sesler ve Işıklar, 254) * Bu cümle ile yazar nefsi ile mücadele edenleri “eren”; dünyadaki kötülüklerle savaşılanları da “alp” olarak nitelendirmiştir.

Yazarın tarihî romanlarında Anadolu'yu vatan yapma, birliğin sağlanması ve devletin devam edip kökleşmesi ve gelişmesi konularında yüklendikleri sorumlulukları hakkında yapan tiplerden bazıları ve görevleri şu şekildedir:

A. Tarihî Kişilikler

1. Kumral Dede

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ait menkıbelerde adı geçen Anadolu abdallarından biridir. Kumral Abdal adıyla da bilinmektedir. Âşıkpaşazâde'ye göre Edebali, Osman Gazi'nin meşhur rüyasını tâbir edip kendisine padişah olacağını müjdelediği zaman Abdal Kumral ondan müjdelik istemiş, Osman Gazi de padişah olunca bu dervişe kılıcını vermiştir. Rüstem Paşa'ya atfedilen bu rivayet *Tevârih-i Âl-i Osman*'da da Âşıkpaşazâde'deki gibi zikredilmekle birlikte, dervişin adı Durut veya Turgut olarak geçer. İdrîs-i Bitlisi'ye göre Kumral Abdal Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce uçlarda yaşayan bir derviş mücahiddir. Ermeni Derbendi'nde rastlandığı kırıklardan birinden Osman Gazi'nin başına devlet kuşu konacağını öğrenince bu müjdeyi ona bildirir; o da kendisine kılıcını ve maşrapasını verir. Ayrıca İdrîs-i Bitlisî, Osman Gazi'nin, padişah olunca Kumral Abdal'a Ermeni Derbendi'nde bir zaviye yaptırıp buraya köyler ve tarlalar vakfettiğini bildirdiği gibi, bu zaviyenin kendi zamanında mevcut ve meşhur olduğunu da ilâve eder. İdrîs-i Bitlisi'ye dayanan Münecim-başı ise Abdal Kumral'ın Yenişehir taraflarında yaşadığını ve kâfir-

⁵¹ 09.12.1992 tarihli özel mektuptan aktaran Ethem Çalık, *Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1993, s. 208-209.

* Roman isimlerinin geçtiği yerlerde sadece sayfa numaraları verilmiştir.

lerle gaza ettiğini ifade eder. Ayrıca Osman Gazi'nin bu dervişe Yenişehir civarında bir zaviye yaptırıp buraya köyler ve tarlalar vakfettiğini de söyler.⁵²

Kumral Dede *Konak* ve *Çatı* romanlarına baştan sona hâkim bir şahsiyettir. Asıl ismi Konur olan, zamanla Kumral'a dönüşen derviş, hocası Hazret-i Pîr'den izin alarak Yesi'den günbatısına doğru yola çıkar. Görevini yerine getireceği yeri araya araya Anadolu'ya gelir. Konya'da Mevlânâ'yı ziyaret ettikten sonra İnegöl Tekfuru'nun toprakları içinde, Ermeni Gediği adı verilen yerde tekkesini kurar. Anadolu'nun yurt edinilmesinde büyük katkısı bulunan Kumral Dede, tekkesinde Türk birliği için çalışır ve birçok mürit yetiştirir. Çaresi bulunmayan bulaşıcı bir hastalığa yakalandığı için terk edilen Tekfur'un kızını iyileştirmesi onun şöhretini daha da artırır. Kumral Dede'nin ocağı manevî bir merkez hâline gelmiştir. Kayı boyunun geleceğinde Osman Bey'in önemli bir role sahip olacağını düşünen Kumral Dede, Osman Bey'in çok iyi yetiştirilmesini ister. Ona padişah olacağını, neslinden gelenlerin ününün dünyaya ulaşacağı müjdesini verir: "Cihan seni unutmayacak oğul Osman Bey. Unutamaz da. Çünkü sen sadece bir padişah olup kalmayacaksın; cihanın bir eşleri henüz yaratılmamış padişahları da senin neslinden gelecek. Bu güç sende var oğul Osman Bey, bu gücü iyi bil iyi kullan." (*Konak*, 139)

Kumral Dede'nin tekkesi Osmanlı Beyliği'nin temel taşlarından biridir. Osman Bey bu ocaktan yetişmiştir. Osman Bey'in bedenindeki ruh Kumral Dede'ye aittir, diyebiliriz.

Anahtar romanında "Kumral Dede iyiden iyiye kendinden geçmişti; yerle gök arasında bir yerdeydi sanki." (29) şeklinde tanıtilen Kumral Dede manevî derecesi yüksek bir şeyhtir. *Konak* romanında da "Eh baş başa kaldık yine Tanrım diye rahatladı Kumral Dede; Sen, ben, ikimiz, dünya malları çekilip gittiler dünyalarına." (149) diyen Kumral Dede sık sık inzivaya çekilir, Rabb'ini hamd ile tesbih eder, zikreder.

Kumral Dede, Yesi'deki ocaktan uçurulan son derviştir. Hazret-i Pîr öldüğü için Kumral Dede'den sonra Yesi'den Anadolu'ya derviş gelmez.

⁵² Orhan F. Köprülü, "Abdal Kumral" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 1, İstanbul 1988, s. 63.

2. Sarı Saltuk

Tarihî bir şahsiyet olan Sarı Saltuk bir halk kahramanı, Anadolu ve Rumeli'nin fethi sırasında önemli rol oynayarak efsaneleşmiş bir Türkmen-Bektaşî inanç önderidir. Efsanevî şahsiyetin kimliğini daha yaşarken elde ettiği söylenmektedir. Hayatını anlatan *Saltuknâme* destanı, bu 13. yüzyıl alpereninin savaşlarını ve çeşitli kerametlerini konu almaktadır.⁵³

Konak romanında Şeyh Edebalî'nin meşveretinde karşımıza çıkar. Sarı Saltuk, Yesi'de taş medreseden yetişenlerden olup Bulgar memleketinde görevlendirilmiştir. Romanda Sarı Saltuk, Yunus'un gözünden şöyle tanıtılır:

“Şeyh Edebalinin meşveretinde Sarı Saltuk, postun hemen sol ucuna, az geriden oturmuştu. Gözleri kapalı mı açık mı belli değildi: beyazı hayli sararmış, kirpi dikeninde sert, bıyığı andıran bolca kaş kılları gözlerine kadar döküldüğünden açık bile olsa gözlerini her daim saklamaktaydı. Gözlerini şimdiyece gören olmamıştı bunun için; rengi nasıldı? Nasıl bakardı? Güler miydi? Yoksa hep azarlamakta mıydı? Birçok kimse, Sarı Saltuk'un gözlerinden zaman zaman mavi şimşekler çaktığını söylerdi.

Bulgar içlerinde dolandığı söyleniyordu; bir başına, şeyhsiz, müritsiz; tekkesiz, dergâhsız Bulgar ilinde arşınlamadığı yerin kalmadığını duymuştu. öğseğisi Yesi'den atılmıştı, Bulgar iline düşmüştü; Yunus'un Sarı Saltuk hakkında bilebildiği bu kadardı.” (170-171)

Sarı Saltuk'un vasiyetinde Anadolu'da Türk birliğinin nasıl sağlanacağı, nasıl yurt edinileceği ve erenlerin misyonu açıkça belirtilir:

“Kaygusuz oğlum, Kaygusuz! Beni iyi dinle şimdi. Ben öldüğümde altı yere gömecektin, yedi yere göm altısını biliyordun, yedincisi İznik olsun. Sakın ha... aklından çıkarayım deme. İznik'teki mezarım kalenin surlarına pek uzak olmasın... Azrail Aleyhisselam gelip dizlerime

⁵³ Şükrü Haluk Akalın, Anadolu ve Balkanlarda Sarı Saltuk
<http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/6.php> (08.08.2011)

çörelendi, yakında yüreğimin başında taht kuracak. Olaki Osman'a sağlığında yardım edemem, ama İznik'te mezarımı gören duyan gelip beni bulur. Gelip beni bulan da İznik'e sahip olduğumuzu anlar, benden medet bekler. Mezarımın yanına yerleşen bile olur. Cesedim toprağa sahip çıkar..." (Konak, 190)

3. Taptuk Emre

Taptuk Emre Horasanlıdır. Cengiz baskıları sonucunda Anadolu'ya gelmiştir. Hacı Bektaş-ı Velî'nin halifesidir. Rivayete göre Hacı Bektaş-ı Velî Yunus Emre'yi yetiştirme işini Taptuk Emre'ye bırakmıştır. Taptuk Emre'den itibaren Anadolu'da bir "Taptuklular" topluluğunun varlığına rastlanır. Taptuk Emre dergâhına kırk yıl odun taşıyan derviş Yunus; Taptukluların yetiştirdiği en büyük ozan olarak karşımıza çıkmaktadır. Karaman ilinin şehir merkezinde bulunan Yunus Emre Camii'nin bahçesinde Yunus Emre'nin ve Taptuk Emre'nin olduğu söylenen mezarlar bulunmaktadır.

Yunus Emre'nin hocası olan Taptuk Emre de Şeyh Edebalı tarafından meşverete çağrılanlar arasındadır. Taptuk Emre, Anadolu'daki Türk birliğinin gelişmesi, kuvvetlenmesi için çalışmıştır. Onun belki de en büyük hizmeti Yunus Emre gibi bir dervişi yetiştirmesidir.

"Taptuk Emre. Onu, en az kendisi kadar biliyordu Yunus; etini, kemiğini, kemiğinin içindeki iliğini... kendisinininkinden farksızdı. Yunus'un hamlığını pişiren, taşlığını yontan adamdı; taş damarlarının çiğ mavisini yuya arıta öyle bir Yunus ortaya çıkarmıştı ki ortaya bu yeni Yunusu eskisinin tanımasının mümkünü bile yoktu; erimiş, ılımış, su kıvamında durulmuştu." (Konak, 170-171)

diye tanıtılan Taptuk Emre Yunus Emre'yi Yunus Emre yapan şeyhtir.

4. Tokatlı Barak Baba

Babaî hareketi çevrelerine mensup Kalenderiyye tarikatı şeyhlerinden bir Türkmen babasıdır. Asıl adı bilinmeyen Barak Baba, kaynakların çoğuna göre Babaî hareketinin merkezlerinden Tokat yakınlarındaki bir köyde doğar. Babasının zengin

bir aileye mensup olduğu rivayet edilir. Genç yaşlarda dervişliğe heveslenerek meşhur Türkmen babası Sarı Saltuk'a mürid olur. Kendisine Barak (köpek) lakabını Sarı Saltuk'un verdiği nakledilir. Görünüş olarak saçlı, sakalı tıraşlı, uzun bıyıklı, belden yukarısı çıplak, el ve ayak bilekleri demirden halkalı, başında boynuzlu bir maskeyle dolaşmakta ve çalgı çalmakta olduğu rivayet edilmektedir.⁵⁴

Tokatlı Barak Baba, Yunus Emre tarafından şöyle tanıtılır: "Olsa olsa Tokatlı Barak Baba olabilirdi bu; Yunus o taraflara hiç gitmemişti ama duymuştu; bu def bir elinde bu sırık öteki elinde dolaşıp duran cinstendi; çalıp oynar diye duymuştu, ipe sapa gelmez şiirler, ırlar, aşiretleri yerinden oynatır demişlerdi bunun için.." (*Konak*, 173)

Tokatlı Barak Baba da Şeyh Edebalı tarafından Anadolu'nun geleceği hakkında yapılan istişare toplantısına çağrılmıştır. Şeyh Edebalı'nın meşvereti dışında romanlarda karşımıza çıkmaz. Kendisi ve müritleri *Konak*'ta Yunus Emre'nin gözünden tanıtılır: "Ardında oturan müritleri de sallanmağa başladılar; kabak kafalıydılar, kazınmış derileri pırl pırl, temizlenmiş işkembe dışının ıslaklığında terlemiş yüzleri, yüzülmüş bir koyun postunun içine benziyordu, gözleri çakmaklı. Sallanmaları salınma halini aldı; yer olsa Barak Babanın fırlayıp tek ayak üstünde seke seke ortayı dolanacağı aşıkardı." (*Konak*, 173) şeklinde Tokatlı Barak Baba ve müritleri tanıtılır.

5. Şeyh Edebalı

Şeyh Edebalı (1206-1326) Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında yaşamış bir âlim ve mürşid-i kâmilidir. Şeyh Edebalı, Osman Gazi'nin kayınbabası ve hocasıdır. Bir anlamda da sonradan imparatorluk olacak Osmanlı Devleti'nin fikir babasıdır. Aslen Karamanlı'dır. Karaman'da başladığı tahsilini Şam'da tamamlamıştır. Tefsir, hadis ve özellikle İslâm hukukunda uzmanlaşmıştır. Mevlânâ Celaleddin Rumî gibi, zamanının büyüklerinin sohbetinde bulunmuştur. Tasavvuf yoluna girdiği, Baba İlyas halifelerinin ileri gelenlerinden olduğu belirtilmektedir.

⁵⁴ Ahmet Yaşar Ocak, "Barak Baba" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul 1992, s. 61-62.

Âlim, aktif, varlıklı, çevresi için örnek teşkil eden bir kişi olan Şeyh Edebalı, Eskişehir yakınlarında İtburnu denilen köyde yaşar, yaptırmış olduğu zaviyede öğrenci yetiştirir ve halkı aydınlatırdı. Bilecik’te bir dergâh yaptırmış, Osman Gazi’yi de birçok defa burada misafir etmiştir.

Osman Bey’in gördüğü rüyayı yorumlayarak, altı asırdan fazla devam edecek olan bir imparatorluğun temellerinin Osman Gazi ile atılacağına müjdecisi Şeyh Edebalı olur. 1326’da 120 yaşlarında Bilecik’te vefat etmiş, dergâhının zikir odasına gömülmüştür. Eskişehir’de de adına bir türbe yapılmıştır.⁵⁵

Şeyh Edebalı’nın tarihî kişiliği *Konak* ve *Çatı* romanlarında tanıtılan Şeyh Edebalı ile paralellik gösterir. Şeyh Edebalı, çevresinde nüfuz sahibi bir veli olarak tanınmıştır. Dergâhında Kayı boyunun geleceği üzerinde durulur. Anadolu’nun dört bir tarafından gelen şeyhler ve velilerle meşverette bulunur. Edebalı, kızı Mal Hatun’u Ertuğrul Bey’in oğlu Osman Bey’le evlendireceğini açıklar. Bu olay, Anadoludaki Türk Beylikleri içinden Kayı Boyu’nun destekleneceğinin işaretidir. Şeyh Edebalı ve meşverete çağrılanlar Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşunda çok önemli rol üstlenmişler ve Anadolu’ya manevî bir ruh üflemişlerdir.

Konak’ta “Kızımı Mal Hatunu Ertuğrul’un oğlu ile evereceğim. Meselenin yarısı böylece halledilmiş olur. Kalan yarısı.. Yani haslık meselesi, yani Kayı Boyunun Oğuzun soylu boylarından daha soylu olma meselesi.” (88) diyen Şeyh Edebalı Osmanlı Devleti’nin kuruluş aşamasında devlet için manevî desteğin de gerektiğine işaret etmiştir.

Yine *Konak*’ta “Benim gördüğüm durum bu durumdur. Kovan sayılsın ki şu bizim Anadoludur; arılar Türkmenlerdir. Bal nerede pekey? Petek var mı ki bal ola? Ben derim ki petek parçalandı; Selçukludan hayır kalmadı gayri...” (177) diyen Şeyh Edebalı Anadolu birliğinin hangi beylik altında gerçekleşeceğini işaretini verir.

Şeyh Edebalı’nın gördüğü rüya Osmanlı Beyliği’nin geleceğine ışık tutar:

⁵⁵ Kamil Şahin, “Edebalı” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 10, İstanbul 1994, s. 393-394.

“Benim, Şeyh Edebali olarak benim koynumdan bir ay doğmaktadır. Bu ay dolunay halini aldığında varıp Kara Osmanın koynuna girer. Bu demdeyken, Kara Osmanın göbeğinden bir ağaç köklenir, dallanır, budaklanır, gölgesi dünyayı tutar. Gölgesinin altında dağlar vardır; dağların dibinden sular çıkar; bu çıkan sulardan kimi insan içer kimi insan bağıni bahçesini sular, kimi insan çeşmeler akıtır.” (Konak, 189)

Şeyh Edebali'nin rüyasının Osman Bey'i işaret ettiği meşverete katılanlar tarafından kabul edilince bunun yöntemi sorgulanır. Sarı Saltuk toplantının sonunda Şeyh Edebali'den söylenenleri toparlamasını isteyince o da şöyle söyler: “Bir dava yerinde ve zamanında güdülür ise güzeldir. Sevgi davanın esası olmalıdır. Bir de sevgi yoksunu dava, kin getirir, ayrılık getirir, kan getirir... Denizlenen sevgi bizim davamızın kaynağıdır. Tohum sevgide yeşerirse dallanır, budaklanır. Dağarcığımızda sevgi uğruna ne varsa Türkmen için ortaya dökmeliyiz.” (Benim Adım Yunus Emre, 167)

Şeyh Edebali, hayatın sevgi ile anlam kazanacağına inanır; çünkü insanı insan yapan sevgidir. Sevginin gönüllerden kazınması, yerine nefretin ve kinin geçmesi hâlinde yaşayan ve yaşatanlar için hayatın anlamı kalmayacaktır. Seven insan yücelir, yücelen insan da Allah'a ulaşır.

6. Kaygusuz Abdal ve Abdal Musa

Kaygusuz Abdal'ın hayatı ile ilgili bugüne ulaşan bilgilerin çoğu Bektaşî menkıbelerine dayanır. Alanya Beyi'nin oğlu olan Kaygusuz Abdal'ın asıl adı “Gaybî”dir. Kırk yıl Abdal Musa'ya hizmet ettikten sonra şeyhi tarafından Mısır'a gönderilir. Mısır'da bir tekke kuran Kaygusuz Abdal'ın tekkesi İslâm dünyasında büyük bir üne kavuşur, kimsesiz ve yoksulların sığınağı olur.⁵⁶

Abdal Musa menkıbeleri Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili rivayetlere dayanan ve Bektaşî ananesinde önemli bir yeri olan Anadolu abdallarından biridir.

Abdal Musa'nın gerçek şahsiyeti, tarihî diye ileri sürülen rivayetlerin men-

⁵⁶ Nihat Azamat, “Kaygusuz Abdal” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 25, Ankara 2002, s. 74-76.

kıbe ve şahsî yorumlara dayanması dolayısıyla çok müphemdir. Belîğ'in, Bursa'nın fethinden önce Buhara'dan gelen kırk abdaldan biri olarak gösterdiği Abdal Musa, Âşıkpaşazâde'de Bektaşî olarak zikredilir. Taşköprizâde Ali ve Hoca Sâdeddin gibi tarihçiler, onun Bursa'nın fethinde Sultan Orhan'la birlikte olduğuna ve Geyikli Baba ile aralarında yakın bir münasebetin bulunduğuna işaret ederler. Meşhur Bektaşî velîsi Kaygusuz Abdal'ın Abdal Musa'dan icazet alışı, Kaygusuz Abdal Menkıbesinde genişçe anlatılmaktadır. Bazı Bektaşî kaynaklarında ve Finike yakınlarındaki Kâfi Baba Tekkesi kitabesinde Abdal Musa "Pîr-i sâni" lakabı ile anılmakta ve kurduğu tekke, Bektaşîliğin dört dergâhından biri sayılmaktadır. Bektaşî âyini icra edilirken çevreye serilen on iki posttan on birincisinin Ayakçı Şah Abdal Musa Sultan Postu şeklinde adlandırılması, onun Bektaşîler arasındaki yerinin önemini göstermektedir. 14. yüzyılda yaşadığı ve Osmanlıların Bursa'yı fethi yıllarında Orhan Bey'in askerleriyle savaflara katıldığı, bu savaflarda büyük yararlıklar gösterdiği tarihî kaynaklarda yazılıdır. Hacı Bektaş-ı Velî'nin önde gelen halifelerindedir. Abdal Musa, Elmalı yöresinde kurduğu tekkesinde sayısız kişiyi irşad etmiş ve bunlar arasında büyük ozanlar yetişmiştir. Bunların en ünlüsü de, Alevî-Bektaşî edebiyatının abidelerinden sayılan Kaygusuz Abdal'dır.⁵⁷

Türkmen halkının geleceği için yapılan toplantıya katılanlar arasında Kaygusuz Abdal ve Abdal Musa da vardır. Sepetçioğlu'nun *Konak* romanı dışında karşımıza çıkmaz. Yunus Emre onu *Konak*'ta şu şekilde tanıtır:

"Birinin adı Kaygusuz Abdaldı öteki Abdal Musa diye bilinirdi. İkisinin de Şeyh Edebalî'ye ilkin geldikleri belliydi; duruşları, oturuşları, terslerine giden böyle bir meşveretin acemisi olduklarını gösteriyordu. Yunus, Kaygusuz Abdalın yüzündeki Bey babasından gelme soyluluğun hamlılığının hâlâ durmakta olduğunu gördü. Abdal Musa'nın yüzü sıradan bir Türkmen yüzüydü, bunun için Yunus'un hoşuna gidiyordu." (175)

⁵⁷ Orhan F. Köprülü, "Abdal Musa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 1, İstanbul 1988, s. 64.

7. Karacaahmet

Karacaahmet Sultan, Horasanlı bir Türkmen Beyi'nin oğludur. Gençliğinde halk hekimliği ile uğraşmış, Anadolu'ya geldiğinde hem ruh doktorluğu yapmış, hem de bir alperen olarak Hacı Bektaş-ı Velî saflarında hizmet vermiştir. Horasan Erenleri'nden olan Karacaahmet Sultan, 13. yüzyıl ortalarına yakın bir zamanda Moğol zulmünden kurtulmak için Anadolu'ya göç etmiş ve bu göçü de büyük Türk kabileleriyle olmuştur.⁵⁸

Şeyh Edebali'nin meşveretine katılan Karacaahmet, diğer tasavvuf ehli arasında gözcü olarak bilinir. Bu gözcülük olandan ya da olacaktan haber verme şeklindedir. Meşverette de Şeyh Edebali'nin isteği üzerine Anadolu beyliklerinin durumu hakkında bilgi verir: “Karanlık Şeyhim, seçemiyorum, göremiyorum.. hele destur ver gözüm açılıns göreyim..” (Konak, 180) demek suretiyle Şeyh Edebali'nin manevî yardımı ile bilinmeyeni bilir, görünmeyeni görür.

8. Geyikli Baba

Geyikli Baba'nın, 1275 yılında Hoy şehrinde doğduğu rivayet edilmektedir. Küçük yaşta ilim tahsiline başlar. Çok okur, çok dinler, nerde bir sohbet olsa oraya koşar. Tasavvuf yolunda mesafe almak için bir velînin dizi dibine çökmek lazım geldiğini anlar. Baba İlyas Horasanî'nin kapısını çalar. Bu büyük âlimin terbiyesinde zahirî ve batınî ilimleri öğrenip kemâl derecesine ulaşır. Manevî işaretler üzerine Anadolu'ya gelir ki o yıllarda yöre halkı tekfurların elinde kıvrınmaktadır.

Geyikli Baba derviş gazilerle en uç bölgelere koşar, mücahidlerle omuz omuza cenge çıkar. O günlerde Bursa kuşatma altındadır. Bursa'da Rumlara karşı büyük bir geyik üzerinde savaştığı rivayet edilir. Geyikli Baba orduda hoşça sohbetler yapar, mücahidlere sahabe-i kiramın büyüklüğünü, ehlibeyt'in asaletini anlatır. Askerler bu babacan tavrından dolayı onu “Baba” diye anarlar. Geyikli Baba, Bursa'nın fethinden sonra Uludağ eteklerinde bir dergâh kurar ve kendi hâlinde yaşar. Adını soranlara “Allahın kulu” der geçer, sanki unutulmaya bakar. Şehre inmez, çarşıya çıkmaz, ama ilim sevdasıyla yananlara hadis, kelam, tefsir okutmaktan ka-

⁵⁸ Haşim Şahin, “Karacaahmet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul 2001, s. 374-375.

çınmaz. Talebelerine ehl-i sünnet ve'l-cemaat akaidini anlatır, Hanefî mezhebi üzerine fıkıh dersleri yapar. Her mutasavvıf gibi o da hocalarına gönülden bağlıdır. Rivayete göre dağda geyiklerle birlikte yaşadığı, geyiklerle dolaştığı ve geyiklerin sırtlarına binip savaflara katıldığı için “Geyikli Baba” adıyla anılmıştır.⁵⁹

Geyikli Baba “İlk Osmanlı Üçlemesi”ndeki romanlarda karşımıza çıkar. Ulu-dağ ormanlarında geyikleriyle yaşar. Osmanlı’da beylere yol gösterdiği ve Bursa’nın fethine yardımcı olduğu anlatılır. Şeyh Edebalı’nın meşveretine Geyikli Baba da katılmıştır.

Geyikli Baba gözden irak, dağ başlarında, mağaralarda yaşar ve vaktini ibadetle geçirir. “Geyikli Baba bal ışığı gözlerini secdeden kaldırdı usulca.” (*Konak*, 176)

Geyikli Baba dağ başlarında geyiklerle birlikte yaşar: “Geyikler korkusuz, rahatça geldi, gitti, düzlükte dolaştı. Mağaranın gölgesine yatıp uyuyanları oldu. Geyikli Baba çıktı gitti. Akşama kadar görünmedi.” (*Üçler Yediler Kırklar*, 190)

9. Dursun Fakih

Dursun Fakih, Osmanlı Beyliği’nin kurucusu Osman Bey’in divanında yer alan ve o devirde tefsir, hadis, fıkıh gibi konularda ilim sahibi bir bilgindir. “Fakih” adı fıkıh ilmiyle ilgilenenlere verilen bir unvandır. Karacahisar’ın fethinden sonra Cuma namazında Osman Bey adına ilk hutbeyi okumuş olduğu rivayet edilmektedir. Osman Bey zamanında çeşitli savaflara da katılmış, gazilere vaaz ve nasihatlerde bulunmuştur.⁶⁰

Çatı ve Üçler Yediler Kırklar romanlarının önemli kahramanlarından olan Dursun Fakih, Karacahisar kadısıdır. Âlim ve evliya bir zat olmasına rağmen Pir Cabbarın Ali ve adamlarının ektiği nifak tohumları nedeniyle Orhan Bey’in yanında bir değeri kalmamıştır. Cendereli Halil’in Bursa’ya kadı tayin edilmesi ve Dursun Fakih’in adının geçmemesi herkesi şok eder. Orhan Bey daha sonra yaptığı hatayı

⁵⁹ Ahmet Yaşar Ocak, “Geyikli Baba” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 14, İstanbul 1996, s. 45-46.

⁶⁰ Hasan Aksoy, “Dursun Fakih” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 10, İstanbul 1994, s. 7-8.

anlayıp Dursun Fakih'i Rumeli'ye kadı yapıp gönlünü almak ister; fakat Dursun Fakih Rumeli'ye geçmeden ölür.

Üçler Yediler Kırklar romanında “Namaza durdu. Her namaza duruşta dünyayı unutturdu, bedenini unutturdu.” (350) diye tasvir edilen Dursun Fakih, takva sahibi ve gönül ehli bir kişidir.

10. Somuncu Baba

Asıl adı Hamid Hamidüddin'dir. Somuncu Baba olarak da bilinen Şeyh Hamid-i Velî Hazretleri, Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid Han zamanında yaşamıştır. Miladi 1331'de Kayseri'nin Akçakaya köyünde doğmuştur. Anadolu'ya manevî fetih için gelen Horasan erenlerinden Şemseddin Musa Kayserî'nin oğludur. Soyu Peygamber Efendimiz (SAV)'e ulaşır. Peygamberimizin 24. kuşaktan torunudur, yani seyyiddir. Şeyh Hamid-i Velî Hazretleri ilk tahsilini babası Şemseddin Musa Kayserî'den almıştır. Bilge kişiliği olan Şeyh Hamid-i Velî Hazretleri, ilim alanındaki çalışmalarını Şam, Tebriz ve Erdebil'de sürdürmüştür. Alaaddin Erdebilî'den ve Bayezid-ı Bistâmî'nin ruhaniyetinden manevî terbiye almıştır. Dinî ve dünyevî ilimlerle ilgili icazet alarak, irşad vazifesi için Anadolu'ya dönmüş Bursa'ya yerleşmiştir. Bursa'da çilehanesinin yanında yaptırdığı ekmek fırınında somun pişirip çarşı pazar dolaşarak “Somunlar Müminler” nidasıyla insanlara ekmek dağıtmıştır. Bu sebeple Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri, Somuncu Baba ve Ekmekçi Koca olarak da tanınmıştır.⁶¹

Zamanın padişahı Yıldırım Beyazıd Han, Niğbolu zaferini kazanınca Allah'a şükür nişanesi olarak Bursa Ulu Camii'ni yaptırmıştır. Ulu Cami'nin açılış hutbesini Somuncu Baba okumuş, hutbede Fatıha Suresi'ni yedi farklı şekilde yorumlamıştır. Bu olağanüstü hutbeyi dinleyen cemaat Somuncu Baba Hazretlerine büyük bir teveccühle bulunmuştur. Manevî kişiliği ve bilgelik yönü ortaya çıkan Somuncu Baba şöhretten korktuğu için talebeleriyle birlikte Bursa'dan ayrılarak Aksaray'a gelmiştir. Aksaray'da Hacı Bayram-ı Velî Hazretlerini dünyaya ve ahirete ait ilimlerde eğiterek yetiştirmiş, irşad vazifesi için Ankara'ya görevlendirmiştir.

⁶¹ <http://www.sbv.org.tr/somuncubaba.html> (18.07.2011)

Somuncu Baba, 1412 tarihinde Darende’de ebedî âleme göçmüştür. Kabri Şeyh Hamid-i Velî Camii içinde bulunmaktadır.

Bu Atlı Geçide Gider romanında karşımıza çıkan Somuncu Baba evliya bir kişidir. Kara Mustafa, yanında bir grup çocukla Kumral Dede konağına gitmektedir. Bu ocakta kimsesiz ve yoksul çocuklar barındırılmakta, eğitim ve öğretimleriyle meşgul olunmaktadır. Dinlenmek ve yemek için Somuncu Baba’ya uğrarlar. İleride Şeyh Bedreddin olarak ünlenecek olan Bedreddin adlı çocuğun saçma sorularını sabırla cevaplandırın Somuncu Baba, onun zeki bir çocuk olduğunu anlar. Bedreddin’i yanına almak istese de kendisine verilmez.

Somuncu Baba ekmek pişirirken sanki ibadet ediyor gibidir. “Zikirde bir deriş de, duada bir mümin de ancak bu kadar kendinden geçebilirdi; gözleri ancak bu kadar incebilir yüzü bu kadar yeğnilirdi.. somun dizili ilk küreği fırına kuş kanadı çırpmasında sürüp yerleştirdi, boşaltıp çekti.” (*Bu Atlı Geçide Gider*, 21)

Somuncu Baba, takva ehli bir kişidir. Sürekli Allah’ı tesbih eder ve zikreder.

“Bursa çarşısına gelinceye değin Ayetelkürsi okudu; bitti, yeniden başladı. Yüzlerce binlerce Ayetelkürsi’den örülmüş par par yanar ışıktan bir dünyanın içinde yanıp söndü, nurumsu bir kovanın nurumsu peteklerinde bal kıvamında aktı. Bursa çarşısınaca.. ancak çarşının üst başında, o da sarı öküzün sesiyle dünyaya döndü.” (*Bu Atlı Geçide Gider*, 34)

Top ustası Demirci Boran Usta henüz çocuk yaşta olan Yıldırım Bayezıd’a şu sırrı verir: “Somuncu da boş değil bre çocuk. Onun kafasında da biçimlenmeler dolu benimkine benzemez, benimkinden yararlı olduğunu sanıyorum. Ben pat! deyip patlıyorum, bilemedin yüz adım öteye düşüyorum. Somuncunun kafasındaki biçimlenmeler Murad Beğ’in topraklarının da ötesine aşıyor.. yaa çocuk işte böyledir bu işler, dediğim..” (*Bu Atlı Geçide Gider*, 46)

Somuncu Baba’nın Fatiha suresinin yedi değişik anlamını açıklamasına *Geçitteki Ülke* romanında telmih yapılır. Şeyh Bedrettin’in böbürlenerek Somuncu Baba’yı *Kur’ân*’ın yedi değişik anlamını konuşmaya davet eder. Somuncu Baba’nın

verdiği “Biz kim Kur’an-ı Kerim’in yedi mânâsı kim hay Bedreddin, biz yoksul bir somuncuyuz şunun şurasında, somuncu olduğumuzu da unutamayız.” (117) cevabı onun ne kadar mütevazı olduğunu gösterir.

Somuncu Baba, Sultan Murat Han’ın düğününe gelir, kuşağından sıcak bir ekmek çıkararak ekmeği bölüp besmele ile gelin ve damada verir. Bu olay bir efsane hâlini alır ve dilden dile dolaşır.

11. Seyyid Bereke

Emir Timur’un hocasıdır, hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Timur’un türbesinde Emir Timur’la birlikte defnedildiği bilinmektedir.

Bu Atlı Geçide Gider ve Geçitteki Ülke romanlarında karşımıza çıkan Şeyh Bereke, Timur’un hocasıdır. Seyyid Bereke birlikten yana olan bir âlimdir ve peygamber soyundan gelir. Timur’a Osmanlı Devleti hakkında yapıcı bilgiler verir. Timur’un çekindiği tek kişi Seyyid Bereke’dir. *Bu Atlı Geçide Gider*’de bu durum şöyle açıklanmıştır: “Karşısındaki Seyyid Bereke olmasa Timur çoktan bırakıp içeri giderdi; Seyyid’i geçemiyordu; garip, alı şılamamış bir şekilde çekiniyordu.” (165)

Timur, Seyyid Bereke’ye sık sık sinirlenir; fakat sey yid olduğu için, ona bir şey yapmaz. “Ah Seyyid olmayacaktın ki Seyyid!” (*Bu Atlı Geçide Gider*, 169) diyen Timur ne kadar zalim de olsa âlim ve bilgin kişilere saygılıdır.

Seyyid Bereke, Sultan Murad Han’ın ‘yerleşik hayata geçmiş, yurt edinmiş, kalıcı devlet’ düşüncesini beğenir. Emir Timur’un yaptığı gibi sürekli vurup kıran, yağmalayan bir milletin devlet olamayacağını savunur.

Karşısında insanların konuşmaya bile korktuğu Timur gibi bir hükümdara hak bildiği şeyleri söylemekten korkmayacak derecede cesaretlidir. Timur’un sürekli kan dökmesine karşı çıkar.

“Bu ihtirasın emzirip doyurulabilmesi için sahip olduğun topraklara yeni topraklar katmak yetmez. Tanrı’nın birliğine ve ululuğuna inanmak gerektir. Her şey Tanrı’nın birliği ve ululuğu ile başlar; bu düşünce bile tek başına sonsuz bir düşüncedir, yüceliğe erişmeye yeterli-

dir. Adil olmak, adaletten kıl payı olsun ayrılmamak, Tanrının birliğine ve ululuğuna inanmanın birinci basamağıdır. Sana söyleyeceğim bu kadar Emir Timur, yorma beni artık.” (*Bu Atlı Geçide Gider*, 228)

Timur, Osmanlı’ya karşı hırs doludur. Seyyid Bereke’nin bütün çabası Timur’u bu düşüncesinden vaz geçirmek, uzak doğuya yöneltmektir. Timur’u düşüncesinden vaz geçiremeyeceğini anlayınca Timur’dan izin alır, hacca gider.

Geçitteki Ülke romanında “Seyyid Bereke, senin gibi, yalnız Tanrı’yı düşünerek, Tanrı için ibadetlerde varlığını unutmak istediğim nice geceler.. ne ise; şimdi sen de gidiyorsun bunu hiç, hiç istememiştım ama bir gün gideceğini biliyordum” (211) diyen Timur ona verdiği değeri ortaya koymuştur.

12. Emir Sultan

Asıl adı Muhammed Şemseddin olan Emir Sultan, 1368’de Buhara’da doğmuştur. Babası çömlekçi manasına gelen “Emir Külal” lakabıyla tanınan devrinin mutasavvıflarından Seyyid Ali’dir. Kaynaklar, kendisinin seyyid olduğundan bahsetmektedir ki; soyları Hz. Hüseyin’e (ra), ondan Hz. Ali (ra) ve dolayısıyla Peygamber Efendimize (SAV) dayanır. Soyları itibarıyla “Emir”, Buhara’da doğmalarından dolayı “Emir Buhari” veya “Emir Şemseddin-i Buhari” dendiği gibi velî olmasından ve aynı zamanda Sultan Yıldırım Bayezid’a damat olmasından dolayı da “Emir Sultan” denmektedir.

Emir Sultan, Orta Asya’daki birçok bilgin ve âlim gibi Anadolu’da Selçuklularla kökleşen Türk kültür ve düşünce hayatına hizmet etmek amacıyla yola çıkmış, Buhara’dan Mekke ve Medine’ye geldikten sonra Anadolu’ya geçmiştir. Anadolu’da birçok şehri gezdikten sonra Bursa’ya yerleşmiştir. Bursa’da ilim ve tasavvuf yolunda irşada başlamış, çevresinde büyük bir kalabalık toplamıştır. Şöhreti kısa sürede saraya kadar ulaşan Emir Sultan’ı Yıldırım Bayezid ziyaret etmiş ve kızı Fatma Hatun’u okutması için ricada bulunmuştur. Daha sonra Sultan Bayezid kızını Emir Sultan’a vermiştir.

Emir Sultan, Bursa’da bir meşale gibi çevresini aydınlatmaktadır. Yıldırım Bayezid’in seferlerine bizzat adamları ile katılmıştır. Emir Sultan yaptıkları sözleri ve nasihatleriyle Anadolu’yu aydınlatan büyük bir mürşittir. 1429 yılında 63 yaşında Bursa’da ölmüştür.⁶²

Emir Sultan ile *Bu Atlı Geçide Gider, Geçitteki Ülke ve Darağacı* romanlarında anlatılan Emir Sultan’ın hayatı tarihî gerçekliklerle örtüşmektedir. Asıl adı Muhammed Şemseddin’dir. Buhara’dan hacca gider ve dönüşte Konya’ya uğrayarak Somuncu Baba’yı bulur. Karamanoğulları Beyliği ile Bayezid’in karşı karşıya getirmemek için çalışırlar. Somuncu Baba tarafından Bursa’ya gönderilir ve Sultan Bayezid Han’a damat olur.

Darağacı romanında yeniçeri kılığına girerek Sultan Bayezid’i Niğbolu savaşında gölge gibi takip eden, koruyan Emir Sultan’dır. “Savaş sırasınca Bursa’da olduğunu bilmeseydi o yeniçerinin bu Emir Sultan olduğuna iki dünyada da yemin etmekten çekinmezdi.” (14)

Yıldırım Bayezid, tek başına dolaştığı bir sırada Emir Sultan’la karşılaşır. Bursa’da yaptırdığı cami inşaatını nasıl bulduğunu sorar. Emir Sultan, caminin yanında bir de meyhane yapılması gerektiğini söyleyince Sultan Bayezid sinirlenir. Bunun üzerine Emir Sultan: “Beden de Allah’ın evidir. Ona şarap nasıl uygun düşerse, meyhane de camiye uygun düşer.” (*Darağacı*, 76) Sultan Bayezid verilmek istenen dersi anlar ve utanır. Sultan Bayezid’in şarap içmesi Emir Sultan tarafından yüzüne vurulmuştur.

13. Horoz Dede

İstanbul’un fethini gören, İstanbul Unkapanı’nda mezarı bulunan Yesevî dervişidir. Horasan’dan gelip Fatih’in ordusuna katılmıştır. Askerler arasında gürleyerek “Ey gafiller, kalkınız.”⁶³ şeklinde bağırdığı için bu isim kendisine verilmiştir.

Ebemkuşağı ve *Sabır* romanlarının kahramanlarından olan Horoz Dede Anadolu’da doğmuş, Buhara’ya küçük yaşlarında götürülmüş, eğitim ve öğretimini Bu-

⁶² Hüseyin Algül-Nihat Azamat, “Emir Sultan” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 11, İstanbul 1995, s. 146-148.

⁶³ Özköse, s. 257.

hara'da tamamlamış, Ahmed Yesevî ocağında pişmiş ve görevli olarak tekrar Anadolu'ya gönderilmiş dervişlerdendir. Yesi'de tekkede iken bir horozun ötüşünden çok etkilenmiş ve horozun sesindeki niyazı hissetmiş, horozla birlikte ötmüştür. Sık sık bunu tekrarladığından kendisine Horoz Dede denmiştir. Horoz gibi ötüşünün arasında "Gumnû yâ gaafilûn." (Ey gafiller uyanın.) diye bağırır. *Ebemkuşağı* romanında Horoz Dede'nin çırpınışı şöyle anlatılır: "Horoz Dede çırpınırcasına öttü bu sefer; hani bir kanat çırpmadığı noksan kaldı. Bir iki kere de 'Gumnu ya gaafilûn! Gumnu ya gaafilûn!' diye çığırdı." (51)

Horoz Dede, Anadolu'da birçok yeri gezmiş, Düzmece Mustafa olayının iç yüzünü ortaya çıkarmış ve Likois Deresi'nde kurduğu tekkesi İstanbul'un fethinde çok önemli rol oynamıştır. Horoz Dede'nin tek düşüncesi İstanbul'un bir an önce fethedilmesi, onu fethedecek komutanı ve askeri görebilmesidir. Fetihden sonra yaşamak istemediğini *Gündönümü*'nde şu sözlerle belirtir: "Ben Konstantiniyye'nin alındığı günden ötesini yaşamak istemem. Zaman orda durmalı benim için, ondan sonrasını düşünmek de istemem." (176)

14. Hacı Bayram-ı Velî

Hacı Bayram-ı Velî 15. yüzyılda Anadolu Türk Birliği'nin yeniden sağlanmasında en az politik ve askerî güçler kadar etkili olan Anadolu sufilerinin en önemlilerinden biridir. Gerçek adı Numan olan Hacı Bayram-ı Velî, Ankara yakınlarında Solfasol(Zülfazıl) köyünde doğmuştur. Küçük yaşından itibaren ilim tahsiline başlamış, Ankara'da ve Bursa'da bulunan alimlerin derslerine katılarak; tefsir, hadis, fıkıh gibi din ilimlerinde ve o zamanın fen ilimlerinde yetişmiştir. Ankara'da Melike Hatun'un yaptırdığı Kara Medrese'de müderrislik yaparak talebe yetiştirmeye başlayan Hacı Bayram-ı Velî kısa zamanda halk arasında sevilip sayılan biri olur. Daha sonra Somuncu Baba adı ile anılan Hamid-i Velî'nin davetine icabet ederek Kayseri'ye gider. Somuncu Baba ile Kurban Bayram'ında buluştukları için kendisine Somuncu Baba tarafından Bayram lakabı verilmiştir.

Somuncu Baba'ya intisap eden Hacı Bayram-ı Velî kısa zamanda batınî ve zahirî ilimlerde yüksek dereceler elde etmiştir. Somuncu Baba ile hacc'a gitmiş, Somuncu Baba vefat ettikten sonra Ankara'ya dönüp Bayramiye tarikatını kurmuştur.

Kısa zamanda halk arasında sevilip sayılan birisi olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in hocası olan Akşemseddin de Hacı Bayram-ı Velî tarafından yetiştirilmiştir. 1429 yılında Ankara'da vefat etmiştir. Kabri Hacı Bayram-ı Velî Camii'nin yanında bulunmaktadır.⁶⁴

Ebemkuşağı ve *Sabır* romanlarındaki Horasan erenlerinin başında Hacı Bayram-ı Velî vardır. Anadolu'nun manevî mimarlarından ve İstanbul'un fethinin II. Mehmet'le gerçekleştirileceğinin müjdesini veren de odur.

“Sınırları belli olmaz tarla genişliğinde öbekleşmiş dervişlerden birinin başında, göğüs bağı açık, sarımsı kaba sakalı göğsünü döğmekte kanlı canlı bir er kişinin dur durak bilmeden eğilip kalkışı Çerçi'den çok Ak Hoca'nın gözüne batmıştı. Çevresindekilerle pek bir ayrıcalığı olmamasına rağmen çevresindekilerden ayrıcalığı da belliydi. Bir dokunulmazlığı varmışcasına hem uzaktı yanındakilerden, hem onların içindeydi...” (*Ebemkuşağı*, 157)

Hacı Bayram-ı Velî, Ankara'nın Zülfazıl köyünden ayrılmamış, müritleriyle burçak tarlalarında çalışmış, ekin işleri ile uğraşmıştır. Hacı Bayram-ı Velî ve müritleri kazandıklarını da ihtiyacı olanlara dağıtırlar. Hacı Bayram-ı Velî gönüllüleri olarak adlandırılan müritleri gittikleri her yerde Anadolu'daki birliğin Osmanlı bayrağı altında gerçekleşmesi için çalışmışlardır.

Hacı Bayram-ı Velî'nin Somuncu Baba'dan el aldığına inanılır: “Hacı Bayram Velimiz iznini o gün o bayram sabahında Somuncu Baba'dan aldığından adı Bayram kalmıştır. Böyle kutsal kişiler olmasa bu kötü dünya ayakta kalır mıydı şimdiyece?” (*Ebemkuşağı*, 217)

Hacı Bayram-ı Velî tekkede oturmaz, dervişleri ile birlikte tarlalarda çalışır, kazandıklarını ihtiyacı olanlara dağıtır. Alışılmadık bu durum Çerçi tarafından şöyle anlatılır:

⁶⁴ Nihat Azamat, “Hacı Bayram-ı Velî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 14, İstanbul 1996, s. 442-447.

“Dervişin anlattığına bakarsan Bu Hacı Bayram Veli biliniş alışılmış şeyhlerden ayrıcadır. Tarlada çift süren, eken, işçilerle derslerde birlikte, burçak yolmasında ter döken bir şeyh; ekip biçmeği, alın teri dökmeği, kazandığını yemeyip bulamayanlara taşımağı öğütlemiş; ayağı tırpana basan, eli ekine nasırlanmış bir şeyh görmedim şimdiyece...” (Ebemkuşağı, 141)

Hacı Bayram-ı Velî, Ankara’dan Edirne’ye gelir ve Sultan II. Murat’a destek olur. Sultan Murat sıkıntılarında kurtulmuştur. Sultan Murat, Hacı Bayram-ı Velî’den Bizans’ı kuşattığını, gücünü esirgememesini, himmet etmesini ister. Hacı Bayram-ı Velî’nin söyledikleri olacakların habercisidir: “Bizans’ın alındığını senin beşiğinde büyümüş bir çocuk göreceksin, bir de benim gönlümdekini öğrenmiş olan Akşemseddin. Tanrı böyle istedi diye, yaradılış sebeplerimizden kaçmayalım, bu yazgı bizim gücümüz olsun.” (Sabır, 201)

15. Akşemseddin

Akşemseddin, asıl adı ile Şeyh Muhammed Şemseddin bin Hamza, 15. yüzyılın en büyük sufilerinden biri ve çok yönlü Türk bilim adamıdır. 1389 yılında Osmaniye’de doğmuştur. Hacı Bayram-ı Velî’nin müridi ve Fatih Sultan Mehmet’in hocalarındandır. İstanbul’un manevî fatihi olarak da anılır. Saçının ve sakalının ak olması ve beyaz elbiseler giymesinden dolayı Akşeyh veya Akşemseddin adlarıyla meşhur olmuştur. Akşemseddin, küçük yaşlardan itibaren bilime ve sanata karşı ilgi duyar. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Osmaniye’de müderris olur. Medrese öğrenimini zamanın büyük velisi Hacı Bayram-ı Velî’nin yanında tamamladıktan sonra seçkin bilginler arasında yerini alır. Üstün zekası ve anlayışı, yılmak bilmeyen çalışma gücüyle kendini kitaplara adanır. Başta İslamî bilimler olmak üzere tıp, astronomi, biyoloji ve matematikte zamanın ünlülerinden oldu. Uzun yıllar Osmanlı medreselerinde çalışarak yüzlerce öğrenci yetiştirir. Akşemseddin’in asıl ünü, Hacı Bayram-ı Velî ile tanışmasından sonra başlamıştır. İlmî konulardaki önemli başarılarından sonra tasavvuf konusunda da ağırlığını göstermiş, daha sonra da II. Murat’ın isteğiyle Fatih Sultan Mehmet’in hocalığına tayin edilmiştir. İstanbul’un fethi sırasında büyük yararlılıklar göstermiş, genç sultanı teşvik ederek zaferin kazanılmasında önemli kat-

kılarda bulunmuştur. Fethin en önemli günlerinde Ebu Eyyûb el-Ensârî'nin kabrini bularak ordunun maneviyatını yükseltmiştir. Dünya malına önem vermeyen Akşemseddin, Fatih Sultan Mehmet'in büyük saygı ve sevgisini kazanmıştır.⁶⁵

Romanlarda ilk başlarda Ak Hoca diye tanınır. Medresede yetişmiş önemli bir müderristir; ama medrese onun için yeterli gelmez. Akşemseddin'in aradığı gönüldür. Bunun için müderrisliği bırakır ve yollara düşer: "Bilmek bitmez ki; her şey dediğinin sonu olmaz ki, medrese de her şey değildir. Senin bilmek dediğin nesnenin medresenin dışında olduğunu sanıyorum, arayacağım. Bir bileni olursam kölesi olacağım, öğreninceye kadar yanından ayrılmayacağım." (*Ebemkuşağı*, 144)

Gönlündekini aramak için yola çıkar. Çerçi adlı gezginle karşılaşır. Onunla Hacı Bayram-ı Velî'nin dergâhına gider; fakat Hacı Bayram-ı Velî ve dervişlerinin tarlalarda çalıştığını görünce geri döner: "Ak Hoca, Hacı Bayram-ı Velî adında bir şeyhi, böyle bir tarlaya, böyle terlere, böylesine kanlı canlı bir didişmeye yakıştıramıyordu. Şeyh dediğin tekke içinde, düşünce sessizliğinde, inanmanın bedenleşmesinde yakışırdı; öylesini görmüştü şimdiyece. Gayrisini düşünemiyordu." (*Ebemkuşağı*, 158)

Hacı Bayram-ı Velî'den ayrılan Akşemseddin Şam'a gelmiş, ancak meczub dervişin biri geri dönmesini, Konstantiniyye'nin fethinde orada bulunmasının gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Akşemseddin Hacı Bayram-ı Velî'nin yanına Ankara'ya döner. Hacı Bayram-ı Velî Akşemseddin'e kırgın olduğundan onu tanımamazlıktan gelir, onunla ilgilenmez. Akşemseddin de Hacı Bayram-ı Velî'nin köpekleriyle yemek yiyerek kendini mürşidine kabul ettirir.

Hacı Bayram-ı Velî, Akşemseddin'i Fatih Sultan Mehmet'i yetiştirmek üzere Edirne'ye Sultan Murat'ın yanına gönderir.

16. Akbıyık Şeyh

Şeyh Akbıyık, Hacı Bayram-ı Velî'nin sekiz meşhur halifesinden biridir. Asıl adı Ahmed Şemseddin'dir. Şeyh Akbıyık, II. Murat devrinde Varna Savaşı'na katıl-

⁶⁵ Orhan F. Köprülü-Mustafa Uzun, "Akşemseddin" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 2, İstanbul 1989, s. 299-302.

miş ve askere cesaret vermiştir. Fatih devrinde ise İstanbul'un fethine katılmış, Fatih şehre girerken bir yanına hocası Akşemseddin'i bir yanına ise Şeyh Akbıyık'ı almıştır. Fatih, İstanbul'un fethinden sonra şehirde yaptırdığı camilere gazi şeyhlerin isimlerini vermişti. Akbıyık'ın adı da Cankurtaran'da bir camiye verilmiştir. Cihat hareketleri sırasında dua ve sözleriyle askerleri gayrete getiren böylece Osmanlı'nın Rumeli'de yayılmasında rol oynayan Şeyh Akbıyık'a II. Murat Yenişehir'de bir köy bağışlamış ve Fatih devrinde bu mülk senedi onaylanmıştı. Şeyh Akbıyık, bu sayede çok zenginleşmiş, varlığını yoksullara dağıtmıştı. Ömrünün son yıllarını Bursa'da öğrenci yetiştirmek, ibadet etmek ve hayır işleriyle uğraşmakla geçirmiştir. 1456 yılında hayatını kaybeden Şeyh Akbıyık, dergâhının yanına gömülmüştür.⁶⁶

Akbıyık Şeyh *Sabır* romanında karşımıza çıkar. İstanbul'un fethine yardımcı olmak için Şam'dan gelir, Horoz Dede'nin kulübesine yerleşir. Bir ara Bizans içlerine kadar gitmek ister, fakat "Sahibinden önce Konstantiniyye'ye gitmek bana düşmez." (223) diyerek bu düşüncesinden vazgeçer. Horoz Dede ile İstanbul'un fethinde önemli rol oynamıştır.

17. Mevlânâ

Mevlânâ'nın asıl adı Muhammed Celaleddin'dir. Mevlânâ ve Rûmi, kendisine sonradan verilen isimlerdendir. Efendimiz manasına gelen Mevlânâ ismi, ona, daha pek genç iken Konya'da ders okutmaya başladığı tarihlerde verilir. Mevlânâ'nın, Rûmi diye tanınması, geçmiş yüzyıllarda Diyar-ı Rûm denilen Anadolu ülkesinin vilayeti olan Konya'da uzun müddet oturması, ömrünün büyük bir kısmının orada geçmesi ve nihayet türbesinin orada olmasındandır.

"Dünki Türkiye" serisinin romanlarında Mevlânâ ve dervişlerinden sık sık bahsedilmesine ve fikirlerine önem verilmesine rağmen, Mevlânâ bir karakter olarak *Konak* romanında karşımıza çıkar. 13. yüzyıl Anadolu'sunun çalkantılı hayatını huzura kavuşturmuş velilerden birisidir. Ahmed Yesevî ocağından gelen Kumral Dede ile karşılaşmaları büyük bir coşkunlukla verilmiştir. Osman Bey, Konya'da

⁶⁶ H. Kâmil Yılmaz, "Akbıyık Şeyh" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 2, İstanbul 1989, s. 223.

Mevlânâ'nın elini öpme şerefine ulaşmıştır. Mevlânâ, Osman Bey'e kendisini büyük vazifelerin beklediğini, Osman Bey'in durmaması gerektiğini, Söğüt'e doğru yola çıkmasını, yeni bir başlangıca doğru koşmasını söyledikten sonra Allah'a dua etmiştir: "Mevlânâ ellerine eğilen bu heybeti hemen fark etti. Ellerini öpen dudaklar sert, sıcak, içtendi; ellerini tutan eller, tutuğu zaman gönülden, bırakmayacakmış gibi, erkek bir dostluk dolusunda tutuyordu. Bu ellerdeki sağlam gücü de fark etti Mevlânâ." (Konak, 90)

Mevlânâ, Osman Bey'in geleceğini görür. Şeyh Edebali'den de Osman Bey'i duymuştur. Mevlânâ, Osman Bey'e tavsiyelerde bulunur: "Mevlana Celaleddin Durma Osman dedi. Burada beklemen beyhude.. yürü kendi zamanına yürü oğul.. Bize, şu merdivenlerin başında biri yürü, dedi, izin verdi. Biz, halka izin verdik. Hepsi senin içinmiş, şimdi anlıyorum. Hayırlı olsun!" (Konak, 93)

18. Yunus Emre

Hayatı ve şahsiyeti hakkında pek az şey bilinen Yunus Emre, Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmaya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde küçük büyük Türk Beylikleri'nin kurulmaya başladığı 13. yüzyıl ortalarından Osmanlı Beyliği'nin kurulmaya başladığı 14. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Orta Anadolu havzasında doğup yaşamış bir şair ve erendir. Yunus Emre, uzun bir süre Hacı Bektaş-ı Velî dergâhında çile doldurmuş ve dergâha hizmet etmiştir. Medrese eğitimi gördüğü, Arapça ve Farsça bildiği, tarihin yanı sıra İran ve Yunan mitolojisi ile tasavvufu incelediği sanılmaktadır. Vahdet-i vücud (varlık birliği) öğretisine ulaşan bir tasavvuf yorumunu benimsemiştir. Gerçeğe, Tanrı'ya, evrensele, her şeyin özüne varmak için "Şariat-tarikat-marifet-hakikat" olmak üzere dört unsur olduğunu ortaya koymuş, şeyhi Taptuk Emre'nin dergâhına uzun yıllar hizmet etmiştir.

Yunus'un yaşadığı yıllar, Anadolu Türklüğünün Moğol akın ve yağmalarıyla, iç kavga ve çekişmelerle, siyasî otorite zayıflığıyla, dahası kıtlık ve kuraklıklarla perişan olduğu yıllardır. 13. yüzyılın ikinci yarısı, sadece siyasî çekişmelerin değil, çeşitli mezhep ve inançların, batınî ve mutezilî görüşlerin de yoğun bir şekilde yayılmaya başladığı bir zamandır. İşte böyle bir ortamda Yunus Emre, Allah sevgisini, aşk ve güzel ahlâkla ilgili düşüncelerini, her türlü batıl inanca karşı, gerçek İslam

tasavvufunu işleyerek Türk-İslâm birliğinin oluşmasında önemli vazifeler yapmıştır. Yunus Emre'nin şiirleri çağları aşarak gönüllerde yer etmiştir. Fuad Köprülü bu konuda şöyle der:

“Yunus, Anadolu ve Rumeli ve sahasındaki, hatta Azerbaycan'daki Türkler üzerinde yüzyıllardan beri büyük bir nüfuz icra etmiş ve şöhreti zamanının bütün inkılâplarına galebe ederek bugüne kadar yaşamıştır. ..bu nüfuz, yalnız bir devre, bir muhite, yahut belli bir sınıfa inhisar etmeyerek, en yüksek fikir ve zevk seviyesinde bulunanlardan en aşağıdakilere kadar sirayet etmiş olduğu için, asırlardan beri yetişen sayısız Türk şairleri arasında -Ahmet Yesevî'den sonra- Yunus Emre'yi en tanınmış ve eserleri en fazla yaşamış Türk şâiri olarak kabul etmek zaruridir.”⁶⁷

Yunus Emre, 13. yüzyılın Anadolu'sundaki çalkantıların, çekişmelerin sona ermesinde önemli bir role sahiptir.

Mustafa Necati Sepetçioğlu, *Benim Adım Yunus Emre* adlı biyografik bir roman yazmasına rağmen “Dünki Türkiye” serisi romanlarında da Yunus Emre'den bahseder. Bir roman kahramanı olarak *Konak*'ta karşımıza çıkar. Osman Bey, Ermeni Gediği'ne yakın bir su kenarında babasını, Kayı Boyu'nun durumunu, geleceğini ve babası Ertuğrul Gazi'nin artık suskunluğu bırakması gerektiğini düşünürken yanına bir derviş gelir. Bu derviş Yunus Emre'dir. Yunus Emre, Osman Bey'le yufka, çiğleme, soğan ve tuzdan ibaret azığını paylaşır. Osman Bey nimeti bulmalarının kendilerine, paylaştırmanın da onlara ait olduğunu söyler. Osman Bey'le fikir alışverişinde bulunur. Osman Bey'in dilinden Yunus'un bıraktığı etki şöyle ifade edilir:

“...Yunus Emre'nin bir yanı bilinmeyene varan gizlilikler perdesini usul usul aralayışı, çözümü, sıradan bir insanmış gibi görünüp Mevlana'yı aşan sözleri beynine perçinlenmişti. Yunus'u daha çok sevdiğini anlamıştı. Benim gibi diye düşündü. Atam Ertuğrul gibi, tohu-

⁶⁷ Köprülü, s. 267.

munu ekip biçen bir Türkmen gibi bundan sevdim herhâl.” (*Konak*, 108)

Yunus Emre'nin Anadolu'da Müslüman Türk birliğinin yeniden kurulmasında ve Selçuklulardan sonra Müslüman Türk varlığının yeni ve kuvvetli bir devlet olarak devamında küçümsenemeyecek bir payının olduğu bir gerçektir.

19. Ahmed Yesevî

Orta Asya Türkleri'nin dinî ve tasavvufî hayatında geniş tesir eden ve “Pir-i Türkistan” diye anılan Yeseviyye tarikatının kurucusu mutasavvıf-şâirdir.

Türkmenler arasında en fazla taraftar bulan ve münferit dervişlik faaliyetinin ötesinde tarikat hâline gelip teşkilatlanan tasavvuf hareketi Hoca Ahmed Yesevî'nin kurduğu Yesevîlikdir. Hoca Ahmed Yesevî menkıbeye göre bir sahâbe olan Arslan Baba'dan nasip almıştır. Yusuf Hemedanî'nin terbiyesinde yetişen Hoca Ahmed Yesevî İslâmiyet'in evrensel değerlerini kavrayarak, İslâm'ı Türk ruhuna uygun, millî unsurlarla yorumlamıştır. Onun Orta Asya'da yaktığı meşale Türkmenler arasında dolaşan ve onlarla beraber Anadolu'ya gelen dervişler tarafından söndürülmeden canlı tutulmuştur.

Anadolu'nun kalıcı Türk yurdu olmasında çok büyük etkiye sahip olmuştur. Ahmed Yesevî, İbrahim Şeyh'in oğludur. Peygamber Efendimiz (SAV) tarafından Ahmed Yesevî'nin kutlu bir insan olacağı müjdelenmiştir. Peygamber Efendimiz (SAV) Ahmed Yesevî'ye verilmek üzere Arslan Baba'ya bir hurma emanet etmiştir. Arslan Baba hurmayı vakti gelince Ahmed Yesevî'ye vermiş ve onu yetiştirmiştir. Arslan Baba öldükten sonra da Yusuf Hemedanî'nin eğitiminden geçmiş ve halifesi olmuştur. Daha sonra burada şeyhliği bırakarak çok sevdiği Yesi'ye dönmüş ve burada tekkesini kurmuştur. Burada yetiştirdiği dervişleri Anadolu'ya göndererek buraların manevî fethinde büyük rol oynamıştır.⁶⁸

Hoca Ahmed Yesevî verdiği ilk derste “Eline, beline, diline sahip ol.” ilkesini herkesin tahmin ettiği anlamın dışında açıklar:

⁶⁸ Kemal Eraslan, “Ahmed Yesevî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 2, İstanbul 1989, s. 159-161.

“El..ülke demektir. Bel, sınır demektir. Dil ise bildiğimiz Türkçe’dir, milletimizin dili! Yani diyorum ki ay dost, ülkene, ülkenin sınırlarına, ülkende senin milletinin konuştuğu dile.. yani şu güzel Türkçe’mize bizim dilimize sahip çık! Bunların üzerlerine titre, gözet bunları, koru ve güzelleştir ve geliştir ve yücelt!” (*Aydınlığın Mühürü*, 453-454)

Hoca Ahmed Yesevî güçlü bir milletin nasıl bir meydana geleceğini “Eline, beline, dilini sahip ol.” ilkesi ile açıklamıştır.

Müritlerinin ve gönül verenlerinin sayısı yüz binleri aşan Hoca Ahmed Yesevî herkesin gönlünde taht kurmuştur. Peygamber Efendimiz (SAV)’in hayatını kendine örnek aldığı ve arkasından yüz binleri sürüklediği için “Mekke’de Muhammed Türkistan’da Yesili Hoca Ahmed” (*Aydınlığın Mühürü*, 480) denilmiştir.

Sepetçioğlu’nun romanlarında karşılaşılan dervişlerin, şeyhlerin çoğu Hoca Ahmed Yesevî tarafından Anadolu’ya gönderilmiştir. “Dünki Türkiye” dizisi ve Kıbrıs tarihini anlattığı “Sabır Ağacı” dizisinde sık sık Hoca Ahmed Yesevî’den ve Yesi’den bahsedilir.

Anahtar romanında Yağmur Bey, Ölmez Bey’e Ahmed Yesevî hakkında şöyle der:

“...Yesi şehrinde veliler, beyler, çeriler tamam doksan dokuz bin kişi imiş. Çocuk Ahmed bir somun ekme almış, somun ekmeğe bir Fatiha okuyup üflemiş; sonra beye uzatıp ‘Buyrun şehir halkı yesin.’ demiş. O bir somun ekme doksan dokuz bin kişiye yetmiş de artmış bile hay Ölmez Beyim ne diyorsun sen, yetmiş de artmış bile yaa!” (113)

Sepetçioğlu, *Yesili Hoca Ahmed* serisinin her iki romanında Hoca Ahmed Yesevî’nin hayatını biyografik şekilde anlatmıştır.

20. Lala Mustafa Paşa

Lala Mustafa Paşa Bosna’nın Sokol kasabasında doğmuş, Yavuz Sultan Selim zamanında Enderun’a girmiştir. Berber olarak çalışırken, Kanuni Sultan Süleyman’ın dikkatini çekmiş, bazı entrikalara karıştığı için sancakbeyi olarak saraydan

uzaklaştırılmıştır. Manisa’da sancakbeyi olarak bulunan Şehzade II. Selim’in lalalığına atanmış, bu görev sırasında Şehzade Selim’in kardeşi Bayezid ile arası açılmıştır. Lala Mustafa Paşa önce Van, sonra Erzurum, Halep ve Şam valiliklerine atanmış, ardından İstanbul’a gelerek vezir olup divana girmiş. Bu sırada padişaha Kıbrıs’ın fethedilmesi gerektiğini kabul ettirmiş ve Kıbrıs Fatihisi olarak adlandırılan Lala Mustafa Paşa, Piyale Paşa komutasındaki donanma ile birlikte komutasındaki 60.000 kişiden oluşan Osmanlı Ordusunu, 2 Temmuz 1570’de Limasol’a çıkarmış. 15 Eylül 1570 tarihinde Lala Mustafa Paşa, tören ile Lefkoşa şehrine girmiştir. Kıbrıs ve Kafkasya fetihlerindeki ganimet hissesi olmak üzere, elde ettiği serveti hayır işlerinde harcamış, Konya’da Şehzade Selim’in lalasıyken Iğın’da cami, bedesten, kervansaray, Erzurum’da beylerbeyi iken Lala Mustafa Camii, Şam’da beylerbeyi iken 360 odalı Lala Paşa Hanı ve Hamamı, tekke, câmi ve imaret, Kıbrıs’ın Fethi’nden sonra Lefkoşa’da açtığı Hz. Ömer Camii’ne vakıflar, İran Seferi sırasında Kars Tiflis’te camiiler yaptırmıştır. Hicaz bölgesinde Mekke ve Medine’de bazı hizmetleri vardır. Paşanın kabri Eyüp Sultan Camii müştemilatında bulunmaktadır. Latin harfleriyle yazılan mezar taşında “Kıbrıs Fatihisi” ifadesi yer almaktadır.⁶⁹

Lala Mustafa Paşa Kıbrıs Serisi’nin önemli kahramanlarından. Romanlarda Kıbrıs’ın fethi dönemindeki hayatı konu alınmıştır. Osmanlı Sadrazamlarından olan Lala Mustafa Paşa bir Mevlevî dervişidir ve Kıbrıs’ın fethine katılanlar arasındadır. “Lala Mustafa Paşa varlığın da farkında değildi. Uysal, şeyhine teslim olmuş, yaradanına karşı boynu eğik isimsiz bir Mevlevi Derviş, hatta bir Mevlevi Fakırsası... Mevlana Celaleddini Rumi’nin rübaisini düşünüyordu.” (*Zaman Toprak ve Sahibi*, 242)

Zaman Toprak ve Sahibi’nde “Kıbrıs fetheden, Kıbrıs Yüce Devletin topraklarına katan insan olmanın onurunda bir kenara çekilmek niyetindeyim; yüce Devlete emeği geçmiş bir emekli Paşa bileceğim özümü, kalan ömrümü bir Mevlevi Derviş gibi ya döne döne ya Mesnevi okuyarak diz çöküp..dualarda geçireceğim...” (330) diyen Lala Mustafa Paşa sık sık mesnevi okur ve anlamını düşünür.

⁶⁹ Bekir Kütükoğlu, “Lala Mustafa Paşa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, s. 73-74.

21. Arslan Baba

Arslan Baba, Ahmed Yesevî'nin ilk hocasıdır. Arslan Baba'nın doğum ve vefat tarihleri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Aslen Türk olup Taşkentli olduğu da rivayet edilmektedir.

Yesevî menkıbelerine göre Ashâb-ı Kiramın büyüklerindedir. Bir zaman, Mezar-ı Şerif'te bulunduğu ve İmam Rıza'nın öğrencisi olduğu söylenen Arslan Baba'nın, Ahmed Yesevî'nin manevî yücelmesinde önemli bir yeri vardır. Ahmed Yesevî'nin geleceği hakkında aldığı işaret üzerine Türkistan'a gitmiş, uzun yıllar orada yaşadktan sonra Ahmed Yesevî'yi bulup ilim öğretmiştir. Arslan Baba, rivayete göre Hz. Muhammed (SAV)'in emanet ettiği hurmayı Ahmed Yesevî'ye ulaştır- mak görevini üstlenmiştir.⁷⁰

Kanturalıoğullarından doğan ilk erkek çocuğa Arslan adının konulması bir gelenektir. *Yesili Hoca Ahmed* dizisinin romanlarında Arslan Baba olarak anlatılan karakterler bu sülalenin doğan ilk erkek çocuklarıdır. Arslan Beğ olarak anılmalarına rağmen Peygamber Efendimizle görüştüktan sonra Arslan Baba unvanını almış ve ondan sonra Arslan Baba diye anılmıştır. "Yüce Peygamber, benim o vakitki Atama Arslan Baba deyip buyurunca.. Beğliği bıraktık artık, Baba olduk." (*Sesler ve Işıklar*, 125)

Peygamber Efendimiz; Arslan Baba'ya Yesili Hoca Ahmed'e vermek üzere bir hurma emanet eder. "Peygamber, o anda: Al bu emaneti Arslan Baba, dedi uzattı; Vakti gelince emanetin sahibi size gelecek, sende benim bir hurmam var, vermelisin artık! diyecek, isteyecek. Al, sakla. Nasıl saklanılacağını sen daha iyi bilirsin." (*Sesler ve Işıklar*, 81) diyerek emanet edilen hurma, Kanturalıoğullarından gelen Arslan Babalarca saklanmış ve sahibine verilmiştir. Hurmayı alan Arslan Baba onu bir yere dikmiş ve zamanla o yerde bir hurmalık oluşmuştur. Hoca Ahmed Yesevî gelip emanetini isteyene kadar hurmalıkta tek bir hurma dahi olmamıştır. Hurmalığın verdiği tek hurma Hoca Ahmed Yesevî'ye verilen hurmadır.

⁷⁰ Hamid Algar, "Arslan Baba" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 3, İstanbul 1991, s. 400.

“Siz nefes ederseniz zorluklar tütüne döner Arslan Babam.” (*Aydınlığın Mühürü*, 67) diyen Kopuzcu ve “Ne soracaksan Hocana. Ben senin aklını karıştırabilirim, Hocana! Hocan insan yapısını benden iyi bilir, yaradılışın sırlarına ermiş kişidir..ona sor!” (*Aydınlığın Mühürü*, 253) diyen Ahmed Yesevî'nin babası İbrahim Şeyh, Arslan Baba'nın manevî derecesine işaret eder.

Hoca Ahmed Yesevî'nin yetiştirilmesinde en büyük pay Arslan Baba'ya aittir. Onu küçük bir çocukken alıp yetiştiren, *Kur'ân-ı Kerim*, hadis ve diğer ilimleri öğreten Arslan Baba'dır. Hafızlık sınavından sonra İbrahim Şeyh'in aklından geçenler bunun bir delilidir: “Asıl başarının Arslan Baba'da olduğuna inanıyordu ayrıca; Arslan Baba'nın Ahmed'i eşi görülmemiş bir hamur yoğurmasında, benzeri bulunmaz fırınlara sürerek has eklemelerden de has pişirmesi Ahmed'in Hak'tan gelme yeteneğine bambaşka yetenekler eklemiş, buna da herkes o gün Sayram'ın Ulu Camiinde tanık olmuştu.” (*Sesler ve Işıklar*, 274)

22. İbrahim Şeyh

İbrahim Şeyh, Hoca Ahmed Yesevî'nin babası aynı zamanda Arslan Baba'nın yakın dostudur. Karacuk Beyi'nin haksız ve zalim uygulamalarının hep karşısında olmuş, hiçbir zaman bildiği doğrulardan taviz vermemiştir. Eşi Ayşe Hatun ölünce postunu damadı olan Baksı Bekir'e bırakmış, bundan sonraki zamanının çoğunu eşinin türbesinde yalnız geçirmiştir.

İbrahim Şeyh'in fizikî tasviri şöyledir:

“...kuyubaşındaydı; incedalan uzunca bir boyda, toprağa basıp da incitmekten korkarcasına yürüyordu. Üstünde sıradan, sıradanlığı da eskimiş, herkesinkinden değişik görünmeyen ince kumaştan bir kaftan vardı, deve tüyü olabilirdi; belinde bir alaca kuşak sarılıydı.. başında börkü yoktu, saçları ensesine iniyordu; sakalı, ensesine inen düzgün saçlarıyla bir olmuş yüzünü heybetlendirmişti; o heybetli alınının üstünde bir geniş; düz, gözleri bastırmayan ve sıkmayan bir alın..” (*Aydınlığın Mühürü*, 43-44)

İbrahim Şeyh takva ehli bir insandır, vaktini boş geçirmez, sürekli ibadet eder. “Babası, İbrahim Şeyh içerideydi, her zamanki yerinde beyaz koyun postunda oturuyordu, rahlesi önündeydi, rahlenin üstünde Kur’ân-ı Kerim açık duruyordu.” (*Aydınlığın Mühürü*, s. 219)

İbrahim Şeyh, Karacukdağı Beyi’ne ve çevresine ilgi duymamıştır; çünkü Bey’in amacı şeyhi yanına alarak onun manevî gücünden ve otoritesinden faydalanmaktır. İbrahim Şeyh, Bey’e yakınlaşırsa Allah’tan uzaklaşacağına inanır. Bu da şöyle açıklanmıştır: “...çünkü Beğe sığınmak Tanrıdan uzaklaşmak ile mümkün İbrahim Şeyhe göre; dünya malına bel bağlamak anlamında idi.” (*Aydınlığın Mühürü*, 250)

İbrahim Şeyh Karacukdağı’nın Bey’ine tarikat ve şeriat arasındaki farkı şöyle anlatmıştır:

“Şeriat, sahiplenmeyi düşündüğün her ne ise o nesneyi emekle hak ederek aldı isen senindir, benimki de benimdir.. der. Lakin Tarikat böyle demez, o şey her ne ise hem senindir hem benim..der Tarikat, sahiplenmeyi ortada bırakır. Gerçekte ise, yani Hakikat der ki ..bunların hepsi oyalanmadır, benimdir dediklerinin hiçbirisi senin de değildir benim de değildir! Tanrınındır..ölümü bilen kişi gerçeği, Hakikatı da biliyordur aslında.” (*Aydınlığın Mühürü*, 93)

23. Hemedanlı Yusuf Hoca

Hoca Ahmed Yesevî’nin Arslan Baba’dan sonraki hocasıdır. Yusuf Hemedanî, Rey ile Hemedan arasında Bûzencird adlı bir köyde doğmuştur. Nakşibendî tarikatının silsilesinde yer alan Yusuf Hemedanî, Allah yolunda hizmet için Merv, Buhara, Herat, Semerkand gibi İslâm merkezlerini dolaşarak halkı irşada çalışmıştır. Tarihî kaynaklarda kaydedildiğine göre devrin Selçuklu Hanı Sultan Sencer, Yusuf Hemedanî’ye bağlılığını her vesileyle göstermiştir. Dolayısıyla “Hocaların Hocası” olarak anılmaktadır. Zahirî ve batınî ilimlerde ilerleyen Yusuf Hemedanî, yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir. Talebelerine ve kendisini sevenlere daima Peygamber (SAV) Efendimizin ve Ashâb-ı Kirâm’ın yolunda gitmelerini tavsiye etmiştir. Kalbi, bütün mahlûkât için derin bir sevgi ile dolu olan Yusuf Hemedanî her

seye sabır ve tahammül eder, herkese karşı muhabbet gösterir. Talebelerine, dört büyük halifenin menkıbe ve faziletlerinden bahseder, onların ahlâkları ile ahlâklanmalarını nasihat eder.⁷¹

Aydınlığın Mühürü romanında karşımıza çıkan Yusuf Hemadanî şöyle tanımlanmıştır:

“Burada. Bağdat’ta. Selçuk Beğ’in Oğullarından kalma ünlü Medresede birçok ünlü hocanın en önde geleni idi. Dilinden Kur’an düşmez bir insan var ise günümüzde bu Hemedanlı Yusuf Hocadır. Kaldığı mescidden dervişlerin odasına gelinceye kadar Kur’anın bir cüzünü okuyup tamamladığını bilmeyen yok. Düşünebiliyor musun, mescid ile derviş odaları arası üçyüz arşın ya var ya yok.” (363)

Hemedanlı Yusuf Hoca *Kur’ân* ve sünneti rehber edinmiştir. Onun söyledikleri tasavvufu İslâm çizgisinin dışında görenlere bir ders niteliğindedir:

“Bilir misin benim üç nesil önceki dedem Mecusi imiş. Zerdüştin inançlısı. Lakin ben eski Hint ve acem inanışlarını İslâm ile bağdaştırıp uyduruklar üreten Sufilerden olmadım. Benim için kitap ve Sünnet önemlidir. Kitap Kur’an, sünnet Muhammed’dir. Merkez nokta budur.. pergelimin ölçü ayağını, değişmeyen ayağını bu noktaya koyarım öteki ayağını bu noktanın çevresinde açabildiğimce açar, döndürebildiğimce döndürürüm..genişlerim.” (*Aydınlığın Mühürü*, 382)

24. Bediüzzaman Said-i Nursî

Said-i Nursî, 1878 yılında Bitlis’in Hizan ilçesine bağlı İsparit nahiyesinin Nurs köyünde doğdu. Babasının adı Mirza, annesinin adı Nuriye’dir. İlk eğitimini Nurs köyünde, ağabeyi Molla Abdullah’tan almıştır. Dokuz yaşında Tağ Köyü’ndeki Molla Mehmed Emin Efendi’nin medresesinde öğrenim hayatına başladı. Buradaki medrese eğitimini 1888’de tamamladı. *Tarihçe-i Hayat* isimli eserinin “İlk Hayatı” kısmında, izzetine çok önem verdiği ve âmirane söylenen en küçük bir söze bile tahammül edemediği, bu nedenle Tağ köyü medresesinden

⁷¹ Köprülü, 87-94.

ayrıldığı ve köyüne geri döndüğü yazılmıştır. Köyüne döndükten sonra, haftada bir ziyaretlerine gelen ağabeyi Molla Abdullah'ın verdiği dersleri takip etti. Beş yıl süren tahsil hayatı boyunca Molla Mehmed Emin Efendi Medresesi, Mir Said Veli Medresesi, Molla Fethullah Efendi Medresesi'nde eğitim aldı. Risalelerinde, bu süre zarfında *Kur'ân*'ı hatmettiğini, sarf ve nahiv kitaplarını *İzhâr*'a kadar okuduğunu, Doğu Beyazıt'ta bulunan Şeyh Mehmed Celâlî'nin medresesinde üç ay süren bir eğitim gördüğünü, bu eğitimi sırasında her gün günde üç saat meşgul olarak yüze yakın kitabı okuyup ezberine aldığını, medreselerde eğitimi yapılan kitaplar dışında pek çok başka kitabı da okuduğunu yazmıştır. Daha sonra icazetini aldığı ve sonra Doğubeyazıt'tan ayrıldığı bildirilmektedir. Anlaşılması en zor konuları kolaylıkla anladığı, okuduğu kitapları kolaylıkla ezberine aldığı ve ilmî münazaralardan galip ayrıldığı gibi özelliklerinden etkilenen Molla Fethullah Efendi, Molla Said'e "Bediüzzaman" lakabını vermiştir. Bu dönemden sonra Bitlis'e gelen Said Nursî Bitlis Valisi Ömer Paşa'nın ricası ile Vilayet konağında kendisine ayrılan bir odada çalışmalarına devam eder. Daha sonra Van Valisi Hasan Paşa tarafından Van'a davet edilmiş ve Van'da on yıl kadar ilmî çalışmalarına devam etmiştir.

Said-i Nursî, fen bilimleri ile İslamî ilimlerin birlikte okutulacağı, idealindeki üniversiteye Medresetüz-Zehra adını vermiştir. Bediüzzaman kendi deyimi ile İslam coğrafyasının merkezinde bu üniversiteyi kurarak din ilimleriyle fen bilimlerinin birlikte okutulmasını hedeflemiştir. Medreset-üz Zehra ismini verdiği bir üniversite kurulmasını sağlamak için 1907'de İstanbul'a gelmiştir. Dönemin hükümeti tarafından önce akıl hastanesine yatırılmış, daha sonra da hapsedilmiştir. Hapisten çıktıktan sonra İttihat ve Terakki'yle birlikte hareket etmiş ve Sultan II. Abdulhamit'e karşı hürriyet söylemleri geliştirmiştir. 1. Dünya Savaşı sırasında Ruslarla savaşmış ve esir düşmüştür. 1925 Şeyh Said İsyanı ile bir ilgisi olmadığı hâlde Burdur'a sürgün edilmiş, 1925-1960 yılları arasındaki hayatı hapis hanelerde ve sürgünde geçmiştir. Sürgün hayatının büyük bölümünü Burdur, Isparta, Barla, Emirdağ ve Kastamonu'da geçiren Said-i Nursî meşhur eseri *Risale-i Nur Külliyyatı*'nı da bu dönemde yazmıştır. Said-i Nursî 23 Mart 1960'ta Şanlıurfa'da vefat etmiş ve Urfa Halilür Rahman Dergâhı'na defnedilmiştir.

Said-i Nursî, hayatının “Eski Said”, “Yeni Said” ve “Üçüncü Said” olmak üzere üç dönemden oluştuğunu ifade eder. Eserlerinde, 45 yaşına kadar olan hayatını “Eski Said” dönemi olarak ifade etmiştir. Eski Said, imanî yöntemlerle birlikte İslâmiyete siyaset yoluyla da hizmet edilebileceği fikriyle hareket etmiştir. Daha sonra, zamanın gelişen olayları onun bu fikrini değiştirmiş ve siyasetten tamamıyla çekilmiştir.⁷²

“Eski Said”in ‘Yeni Said’e geçişinde, Said-i Nursî’nin, Abdulkadir Geylanî’nin “Fütuh’ul Gayb”ından aldığı ders önemli rol oynamıştır.⁷³ *Risale-i Nur Külliyyatı*’nın büyük kısmı Yeni Said döneminde yazılmıştır. Said Nursi, Eski Said ile Yeni Said dönemlerini “Eski Said, daha ziyade akli gidiyordu, Yeni Said ise ilhama da mazhardır, akıl-kalp ittifakıyla hareket eder.”⁷⁴ diye özetlemektedir. 1948'deki Afyon hapsinden sonraki hayatını ise “Üçüncü Said” dönemi olarak ifade etmiştir.

Mustafa Necati Sepetçioğlu, *Nurs Köyünden Dünyaya* adlı iki ciltlik eserinde Bediüzzaman Said-i Nursî’nin 31 Mart olayına kadarki hayatını tarihi gerçeklerin ışığında romanlaştırmıştır.

Said-i Nursî, daha küçük yaşta zekâsı, meseleleri idrak edişi ve çözüm buluşuyla herkesin takdirini kazanmıştır. Hocası olan Hizan Şeyhi Bediüzzaman hakkında şöyle düşünür:

“Hizan Şeyhi Seyyid Nur Mehmet Efendi Saidi daha ilk dersinde ölçüp tartmış, çoktan çocukluğu sıyrıp bir kenarda bırakmış olan maviş gözlerinin halkalarındaki esrarı okumuşçasına Saide ayrı bir ilgi gösterir olmuştu. Ötekilerden ayırdı bu uzunlamasına gelişmekte olan Nurs Köyünün yeniyetmesi; ötekilerin üç beş dinleyişte ancak aldıklarını bu bir dinleyişte kapıyordu, bir süzüşte ezberine alıyordu, bir okuyuşta yutuyordu sanki.” (*Gökyüzünden Bir Beşik*, 234)

Bediüzzaman Said-i Nursî dinî ilimlerle fen bilimlerinin bir arada öğretileceği Medresetüz-Zehra adını verdiği medreselerin hâyâlini kurmaktadır. Bu medreseyi

⁷² Said Nursî, *Şualar*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2010, s. 529-530.

⁷³ Said Nursî, *Lemalar*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2011, s.74.

⁷⁴ Said Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2010, s. 529.

kurmak ve hem fen bilimlerine hem de dinî ilimlere vakıf öğrenciler yetiştirmek en büyük idealidir. Tekke ve medreselerin içinde bulunduğu durum Said-i Nursî'nin medrese kurma düşüncesinde etkili olmuştur. *Gökyüzünden Bir Beşik* romanında tekke ve medreselerin durumu Said Nursî'nin gözünden şöyle anlatılır: "...bir tekke gözüne ilişmiş, oraya da uğramıştı..ondan sonraydı gönlünün kırılmışlığı..onu düşünüp duruyordu. Medreseden sonra bu tekkelerin de umut vermez görünüşüne bir umut kapısı açabilir miydi acep?" (163)

Said-i Nursî, hiçbir zaman dünya malına, makam ve mevkiye önem vermemiş, kendini yüce ideallere adanmıştır. Kuracağı medreseye hükümetten destek istemek için İstanbul'a giderken yanında şunlar vardır:

"Besmelerle, dualarla, tesbihlerle gelenin gidenin arasına karışıp yürüdü. Elinde bir küçük Nurs Sepeti vardı, ince söğüt dallarından örülme, yuvarlakça; kara yeşil ile kabuğu soyulmuş dal beyazlığının çitidiği alacalı rengi hiç de göz alıcı değildi. İçinde bir demlik, bir çinko demlik; bir iki çay bardağı, azığından kaldıysa eğer bir topak keçi peyniri belki bir topaktan da az idi; kuruya kuruya ancak bir kırıntı hâlinde yenilebilir yarım avuçluk ekmek..."(*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 154)

Sepetinde olanlar Said-i Nursî'nin davasına ne şartlar altında hizmet ettiğinin bir işaretidir.

B. Kurmaca Kişilikler

1. Sarı Hoca

Kilit romanının önemli karakterlerinden olan Sarı Hoca, Hazret-i Pîr (Ahmed Yesevî) tarafından Kınık boyu için görevlendirilmiştir. Alpaslan'ın iyi yetişmesi için elinden gelen bütün gayreti göstermiş, savaşlarda da gözü pek bir alperen olarak mücadele etmiştir. Dandakan'da şehit oluncaya kadar Alpaslan'ın yanından ayrılmayan ve onu sürekli destekleyen Sarı Hoca'dır. Sarı Hoca'nın Kınık boyunda önemli bir yeri vardır. *Kilit*'te Sav-Tekin'in anası şöyle der: "Sav-Tekin; Sav-Tekin, sen bu Sarı Hocanı büsbütün boş belleme. Şamanlardan el almıştır; gizliyi de saklıyı da, görü-

neni de görünmeyeni de hem bilir hem de görür bu Sarı Hoca. Elini eline bağla, geri yanından korkma. Sarı Hoca buuuu.” (59)

Sarı Hoca, Allah’a o kadar gönülden bağlıdır ki ibadetlerini büyük bir huşu içinde yerine getirir. “Sarı Hoca namaza durdu mu dünyayı unutturdu.” (*Kilit*, 102)

Sarı Hoca; konuşmaları ve hareketleriyle karşısındakini etkilemesini bilen ileri görüşlü akıl ve gönül erlerinden biridir. Alpaslan’a Anadolu’nun Türk yurdu olması ve Kınık boyunu mutlaka denize ulaştırmayı amaç edinmesi gerektiğini anlatmıştır. Türk destanlarını; Bilge Kağan’ı, Kültigin’i, Oğuz Kağan’ı, Dede Korkut’u öğreterek Alpaslan’ın ruh dünyasının ve ufkunun genişlemesine gayret etmiştir.

2. Küpeli Hafız

Kilit ve *Anahtar* romanlarının tasavvufî karakterlerinden biri olan Küpeli Hafız, Sarı Hoca ile birlikte *Yesi*’de eğitim gördükten sonra Hoca Ahmed Yesevî tarafından Harezmi bölgesinde görevlendirilmiştir. Küpeli Hafız, kılıcın tek başına bir işe yaramayacağına, onun yanında aklın da gerekli olduğuna inanmış iyi bir teşkilatçı ve istihbaratçıdır. Adamlarından bir kısmı Bizans’ta bir kısmı da Gazneli içlerinde bulunur. Bir ara Bizans’ta papaz olarak (Akaleptos) görevli kalmıştır.

“Benim adamlarım şimdilik Urfa’ya, Amid’e, Şam’a Bağdat’a, Haleb’e yerleşiyor; tekkesini, zaviyesini, ribatını kuruyor.” (*Kilit*, 118) diyen Küpeli Hafız buraların fethedilmesinde en az askerler kadar büyük bir rol oynamıştır. Kurulan tekke ve zaviyeler kimsesizlerin, yoksulların, dervişlerin, savaşta yaralanan alperenlerin sığınma yeri olmuş, buralara gelen insanlara maddî ve manevî destek sağlanmıştır.

Küpeli Hafız, Anadolu’da Türk varlığının kök salması için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Asıl yaşaması gerekenin fertler değil, millet olduğuna yürekten inanmış ve bu uğurda kendini feda etmiştir. Son nefesinde söyledikleri onun nasıl bir ruh dünyasına sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Vasiyetini not ederken oğluna şöyle der:

“Yaz.. yine Bismillahirrahmanirrahim deyip şunları da yaz: İlkın İslamlaştır, sonra Selçuklu yap. Bunun için de kendini düşünmeyeceksin halkı düşüneceksin, senin derdin yok haa sakın, halkın derdi var, dert

bileceksen onu bileceksin. Sen kendin için bir mi istedin, başkaları için iki-beş-on-yüz isteyeceksin, yoksuldan nefret edersen namert ol, yoksula yaklaş ki kendini bilesin...” (*Kilit*, 210)

“Onun için Urumeli’ne iki Selçuk Beyi giderse on iki tane de Küpeli dervişi gidecek. Boş ibrik dolmaz yoksa.” (46) denerek Küpeli Hafız’ın tekkesinin ve müritlerinin fethedilen yerlerin vazgeçilmez unsuru oldukları *Anahtar*’da ifade edilmiştir.

3. Karakurt Hafız

Kapı romanının önemli kahramanlarından. Karakurt Hafız ismiyle tanıtılan imam, Demirci’de bulunmakta ve verdiği vaazlarla Anadolu’nun İslâmlaşması için mücadele etmektedir. Sözü nü esirgemeyen ve bahsettiği şahısları isim vererek anlatması nedeniyle kendisinden çekinilen biridir. Karakurt Hafız tekkelerin Anadolu’nun yurt edinilmesindeki görevini şöyle anlatır:

“Duyduk ki Kılıç Aslan İznik tahtına gelip oturmuş; tekkelerde hocalar çerimi uyuşturuyor demiş. Kılıç Aslan Süleyman Şahımızın oğlu; amenna... Amma atalarının ruhunu sadece et, kemik, kan yığını sanır da tekkelerden pişen lokmadan yedirmezse, yarın, haçlarına bağlanıp gelecek olan selin önünde elini uzatıp sarılacak olan dal da bulamaz, başını vuracak taş da. Gençlerin kurduğu Dernekler, yeni yetmelerden kurulu sözüm ona bölükler tekkelerde pişen lokmalardan nasibini almazsa biz gelmeden önce Urumeli’ni dolduran taş heykellerden farklı mı olur? Öyleyse?..” (*Kapı*, 153)

Karakurt Hafız’ın görevleri arasında Anadolu’daki yerleşim yerlerinin isimlerini Türkçeleştirmek de vardır. O, fethedilen topraklara gerçek anlamda bizim denilebilmesi için oraların Türk ruhu ile bütünleşmesinin şart olduğu görüşündedir.

Karakurt Hafız, Demirci ve çevre halkı nazarında kutsal bir kişidir. Onun uçtuğunu görenler vardır. Karakurt Hafız romanda sadece bir din adamı olarak değil, akıllı ve kararlı bir karakter olarak tanıtılır. Çaka Bey’in Ege’deki faaliyetlerinde ve bölgeye hâkimiyetinde Karakurt Hafız’ın rolü büyüktür.

4. Bileyici Baba

Kumral Dede ocağının önemli isimlerindedir. “Evet, benim yoldaşlarımdan biri bileyicidir.” (*Konak*, 57) diyen Kumral Dede, Bileyici Baba’nın kendisi için önemini ortaya koymuştur. Bileyici Baba, Kumral Dede ile birlikte Anadolu Türk birliğinin sağlanması için mücadele etmiştir.

5. Hacı Arif Bey

Karanlıkta Mum Işığı romanının başkahramanı olan Hacı Arif Bey, yüz elli yıllık bir geçmişe sahip olan Temir Hoca Vakfı’nın yöneticisidir. Hacı Arif Bey’in ilmi az olsa da irfan sahibi, çevresinde sevilip sayılan birisidir. Gösterişi, övünmeyi sevmez, sakin yaratılışlı ve mütevazıdır. Vakfın görevini yerine getirebilmesinde sembol olan mumun sürekli yanması gerekmektedir. Bunun için mücadele eder ve vakfın bulunduğu sokağa elektrik direği konulmasını istemez ve buna engel olmaya çalışır. Dini bütün bir insan olan Hacı Arif Bey sık sık dua eder ve Allah’ı zikreder. “İnna fetahnaleke fethen mübina ayetinden başladı okumaya.” (31)

“Her bir tümseğe Fatıha, her bir taşa Velasr okurken yavaş yavaş o tümseklerin birinin açıldığını, yüzlerini ve bedenlerini pek seçemediği birtakım adamların, kalabalık, pek kalabalık insanların arasından Hacı Arif Beyi alıp götürerek açılan tümseğe yatırdıklarını öylece. Çırılçıplak yatırdıklarını... sonra üstünü örttüklerini, toprak toprak, toprak örttüklerini gördü.” (60)

Hacı Arif Bey, gönül adamıdır. Yunus Emre’nin ilahisini duyunca kendinden geçer. “Gelininin bedeninden söyleyen Yunus Emre, yarım saat daha devam ederse, Hacı Arif Bey o sonsuz huzurun korkunç baş dönmesinde dönüp duracaktı; şimdiden öyle bir karıncalanmağa uyuşuyordu.” (233)

Romanın sonunda Hacı Arif Bey, vakfın sokağında gece yarısı yanan elektrik ampulünü bir taşla parçalayıp kayıplara karıştırır. Bir daha kendisinden haber alınamaz.

6. Çedikçi Sarı Cemal Efendi

Güneşin Dört Köşesi adlı romanın başkahramanlarından. Çedikçi Cemal Efendi “girift”⁷⁵ çalmasıyla ünlüdür. “Yıllardır bu böyle; Çedikçi Sarı Cemal Efendi her başlayan yeni güne, sabah namazı sabah dualarından sonra yüzdeyüz griftiyle katılır, katılmadığı gün onun için hiç, ama hiç güneş doğmamış demektir.” (20)

Çedikçi Sarı Cemal Efendi ahilik geleneğinden gelmektedir. Çedikçiliği de pîrinden öğrenmiştir. Romanda “Bu şehirde ahi şalı kuşanmış bir kişiyim. Benden başkası kalmamış. Benim Ustam bütün bu yörenin Ahi Ocağı’nın piri idi. Ben onun elinden peştamal kuşandım, ahi şalı deriz biz buralarda, yeri cennet olsun.” (288) diye anlatılır.

Çedikçi Sarı Cemal Efendi devrin maddiyatı ön planda tutan çıkar çevrelerinin politikalarına karşı çıkmış, maneviyatı ön planda tutmuştur. Manevî derecesi güçlü olduğu için çevresinde sevilip sayılan bir kişidir. “Çedikçi Sarı Cemal Efendi’nin yanına mı, Hızır Aleyhisselam’ın yanına mı oturdu, bilemedi..” (323)

7. Derviş Çelebi

Kıbrıs tarihini anlattığı Sabır Ağacı dizisinde karşımıza çıkan Derviş Çelebi devlet kademesinde çalışan önemli bir şahsiyettir. Bunun yanında tasavvuf erbabıdır:

“Allah Mustafa Ali Çelebi kulunu yaratmıştı, öyle ise bir bildiği vardı, sebepsiz yaratmazdı. Yarattığını muhakkak bir görev ile yaratırdı. Ali Çelebi de kendi yaradılış görevini yerine getirecekti. Öteki dünyaya ulaştığında, yaradılış sebebi ve görevince yaşayıp ak alınlı her iyi Müslüman gibi Yaradanın huzuruna çıkacaktı.” (Zaman Toprak ve Sahibi, 104-105)

Derviş Çelebi de Mevlevîliğe gönül verenlerdendir. Lala Mustafa Paşa, Derviş Çelebi’ye şöyle der: “Sen gerçekten mesleğinin ehli olan bir hariciyecisin bre Derviş Çelebi. Mesnevi Şerhi yorumlayacak kadar derin Mevlevî oluşunun da olayları derleyip toparlamakta muhakkak ki büyük yararı var inkâr edilemez.” (Zaman Toprak ve Sahibi, 126)

⁷⁵ girift: Türk müziğinde kullanılmış neye benzeyen bir çalgı.

8. Yaseminci Baba

Kıbrıs'ın fethine katılır. Padişahın rüyasına girerek Kıbrıs'ın fetih zamanının geldiğini işaret eder. Kıbrıs'ta bir tekke kurar ve yoksul, kimsesiz çocukları eğitir. Kıbrıs'ın Türkleşip İslâmlaşmasında çok büyük role sahiptir.

“Yaseminci Baba aldırış etmeyecekti; dağ ile yoğunlaşmış bir içli dışlılığı yaşıyordu. Güneşte, renklerde ve kokularda Yaradan'ın nefesinden sızmış bir ilahiliği hissediyor ve bütün hücrelerinde o ilahiliğe katabilecek neyi var neyi yoksa bedeni, seferber ediyor, görebildiği dünyanın erişilmez yapısına katmanın yollarını arıyordu.” (*Zaman Yürüyüşü*, 112)

Zaman Toprak ve Sahibi'nde “Ben dervişim; kendimce bir dervişim..zamanın dönüşünden anlarım bir parça. Sana vaktin yaklaştığını hatırlatmam günü geldiğinden göründüm. Güllerimi Kıbrısta açtırmalıyım gelecek yıl; Yaseminlerimi Kıbrıs toprağının beklemekte olduğunu seziniyorum.” (396) diyen Yaseminci Baba Kıbrıs'ın Müslüman Türk yurdu olması için hayatının sonuna kadar mücadele etmiştir.

Yaseminci Baba'nın kökeni de Yesevî Dergâhı'na dayanmaktadır; ektiği çiçek tohumlarını Kumral Dede tekkesinden getirmiştir. Kumral Dede ise bu tohumları Yesi'den getirmiştir.

9. Kara Baba

Kıbrıs'ın manevî mimarlarından. Yaseminci Baba ile gönüllü olarak Kıbrıs'ın fethine katılır. Yaseminci Baba'nın tekkesinde Kıbrıslı çocuklara eğitim verir. Kıbrıs'ın kalıcı bir Türk yurdu olmasında Yaseminci Baba ve Kara Baba'nın etkisi çok büyüktür. Kıbrıs seferi için yapılan meşverette Yaseminci Baba, Kara Baba için şunları söyler:

“Ben nasıl lüzumlu isem Kıbrısa, Kara Baba da o kadar lüzumlu, hatta benden daha fazla çünkü Kıbrısa sahiplenecek olan kişi odur ben değilim bir bakıma.. beni bilmeyecekler bile ilerde, sakın engel olmaya kalkışayım deme Celal Bey! Kara Baba yel gibi eser bir velidir, bilesin!” (*Zaman Toprak ve Sahibi*, 453)

Kara Baba hekimliği ile Kumral Dede'yi hatırlatmaktadır. Kumral Dede, tekfurun terk edilmiş kızını iyileştirmiş kendi ocağına kazandırmıştır. Kara Baba da bir dağ kovuğunda bulduğu ölümcül hasta bir kızı iyileştirir, ona Balkız adını verir. Kara Baba'nın fizikî yapısı şöyledir: "Kara Babanın süt beyaz aklığında saçları, sanki saçlarından da aksakalı vardı. Uzun upuzun bir lülenenmede omuzlarından göğsüne dökülüyordu. O aklığın içinde görünen yüzünün ve alın derisinin esmerliği ile kara, pırıl pırıl ışıltılarıyla kara gözleri göreni bir anda sarsıyordu." (*Zaman Toprak ve Sahibi*, 448)

Kara Baba sık sık kainatı tefekkür eder, tabiatın zikrine katılarak Allah'ı anar: "Kur'an ile, yaratılmış tabiat ile, tan yeri ağarışında yavaş yavaş yürüyüp gitmekte olan geceyle iç içeleşmişti Kara Baba. Bir ara Kur'an oluyordu, Kur'an'ın bütün ayetlerinin her hücrelerinde bir ayrı zerreleştiğini seziyordu; bir ara tabiatın içinde tabiatın bütün benliğine dolduğunu fark ediyordu." (*Zaman Yürüyüşü*, 168)

10. Erenalp Hoca

Abdulkerim Satuk Buğra Han'ın hocasıdır. Erenalp Hoca, herkesin saygı duyduğu ve çekindiği bir kimsedir. *Yesili Hoca Ahmed* romanında "Sarayda Kağandan çok Erenalp Hocadan korkulduğunu da fark etmişti. Öyle ki bu sanı var kendisi yok gibi görünen adam Müslümanların pek sevip saydığı Hızırdan farksızdı; belki de Hızır idi, Hızırın ta kendisiydi!" (*Sesler ve Işıklar*, 186) diye tanıtılır.

Erenalp Hoca ileri görüşlü bir kişidir. Türklerin Müslüman olmadan önceki hayatları ile Müslüman olduktan sonraki hayatları arasında bir köprü vazifesi görür. Nitekim Oğuz Kağan'ın vasiyeti ile Peygamber Efendimizin hadisi arasında bağlantı kurarak Türk kavimlerinin Anadolu'ya yönelmesinde rol oynar.

"Oğuz Kağan Batıda bir yerlerde yurd aransın buyurdu.. suları bolca akan, denizleri dört yanda coşkun, dünyanın ortası sayılabilecek bir yurd edinilsin buyurdu. Benim dinimin yüce Peygamberi Allahın Rasulü Muhammed Bizans'ın alınacağını oranın Müslüman yurdu yapılacağını muştulamış. Bu iki buyruğu bir arada düşünmek zorundayız." (*Sesler ve Işıklar*, 194) diyen Erenalp Hoca'dır.

SelçukluHata! Yer işareti tanımlanmamış.lar'ın Anadolu'nun kapılarını Türklere açmasından Osmanlıların İstanbul'un fethine kadar olan dönemin anlatıldığı "Dünki Türkiye" dizisi tasavvufun, tekkelerin, dervişlerin aktif olduğu bir seridir. Romanlarda yukarıda açıkladığımız tasavvufî kişilikler dışında da tasavvufla bağlantısı olan pek çok karakter daha vardır. Saçlı Hoca (*Kilit*), İltutmuş (*Kilit, Anahtar*), Çerçi (*Ebemkuşağı, Sabır*), Balım Usta (*Darağacı*), Taş Yontucu ve Dülger (*Konak*), Horoz Ali (Sabır Ağacı dizisi) bunlardan sadece birkaçıdır.

Sepetçioğlu'nun tarihî romanlarında Anadolu'yu vatan yapan, Anadolu'da birliğin sağlanması, devletin devam edip kökleşmesi ve gelişmesi için mücadele eden dervişler ve tarikatların dışında tasavvufu kendi çıkarları ve Osmanlı'nın Anadolu'daki varlığını ortadan kaldırmak için bir araç olarak gören birtakım kişiler ve gruplar da vardır. Bunlar kurdukları sahte tarikatlarla Osmanlı'yı ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Bu romanlardaki bu kişi ve gruplar bazen başkaları tarafından kullanılmış bazen de bilinçli olarak hareket etmişlerdir.

Romanlarda bahsedilen kişilerden biri Hasan Sabbah'tır. Hasan Sabbah İran'da Kum kentinde dünyaya gelmiş, devrin önde gelen okullarında eğitim görmüştür. Ailesiyle birlikte Rey şehrine gittiğinde burada Şii inancının önderleriyle temas etmiş ve Şiiliği benimsemiştir. Dinî çalışmalarını geliştirmek için Fatimîler'in hâkim olduğu Kahire'ye gitmiştir. Bu dönemde ünlü Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün emrinde çalışmaya başlamıştır. Bundan sonra kesin olarak bilinen Hasan Sabbah'ın yoğun dinî çalışmalarından sonra örgütlenmeye başladığı ve Alamut kalesini ele geçirip faaliyetlerine burada devam ettiği. Dönemin ileri gelenlerine yönelik suikastleri işletmek için fedailerine haşhaş vererek onların zihinlerine kontrol ettiği bilinmektedir.⁷⁶

Anahtar romanında aktif bir kahraman olmasa da kendisinden, kurduğu tarihtan ve adamlarından bahsedilir. Hasan Sabbah, pek çok haramları mübah sayıp ahireti, cenneti ve cehennemi inkâr ediyordu. Kandırdığı cahil kimseleri afyonkeş yaparak cinayetler işletiyor, pek çok İslâm âlimine ve önemli devlet adamlarına sui-

⁷⁶ Abdülkerim Özyayın, "Hasan Sabbah" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 16, İstanbul 1997, s. 347-350.

kast düzenliyordu. Bu yüzden adamlarına “Haşhaşîler” denmiştir. *Anahtar* romanında bir Peçenek olan “Boğaç” Hasan Sabbah’ın adamları tarafından kandırılmış, afyon verilerek uyuşturulmuş, Balçar ve Küpeli Hafız, Boğaç tarafından öldürülmüştür.

Anahtar’da “Seni kurtaracağım Boğaç. Sülükler pis kanını emecek; haşhaşın kirlettiği kanını. Taze kan bulacağım sana. Balçar’ı da Küpeli Hafız’ı da sana öldürten Hasan Sabbah’ın pis haşhaşı oldu. Sen Peçeneksin, bizdensin. Bak Bizans’ı bile dize getiriyoruz. Karındaşız.” (265) diyen Yağmur Bey, Hasan Sabbah’ın adamlarını nasıl kandırdığını gözler önüne sermiştir.

Hasan Sabbah, kendisine inananlara afyon içirir ve birtakım hileler yaparak ölmediğini ve kendisine inananların da ölmeyeceğini ispatlamaya çalışır. Yağmur Bey’in Hasan Sabbah ve adamlarını yakalamak için hancıya söylediği söz nasıl kandırıldıklarının açık bir göstergesidir: “Hasan Sabbahçılar ölür mü hiç?” (265)

Hoca Ahmed Yesevî de dervişlerini Anadolu’ya gönderirken onları Hasan Sabbah tehlikesine karşı uyarır. Hasan Sabbah ve adamlarına korunmak için dervişlerin gönüllerinin arındırılmış olması gerekir:

“Tanrı ışığında apaydın arınmış olmalı ki arındırabilsin; yanılgılardan bunalmış olmamalı ki açacağı yollarda güven ile yürünebilsin.. her ne ise .. yanılgılar insanın güçsüzlüğüdür; bir de gidilecek yerde Hasan Sabbahçılar var iken; adam öldürmeler, soygunlar, sapkınlıklar helâl sayılıyorken yanılgılı gönülün dervişi ne yapabilir?” (*Aydınlığın Mühürü*, 525)

Hasan Sabbah’ın adamları olan Salih Dâî ve Zîbâ birtakım oyunlarla ve afyon içirerek kendilerine yandaş toplamaya çalışırlar.

Kapı’da “Zebercet, Huri, Sünbüle. Acem Kızı..Sonra efendimiz Hasan Sabbah, sonra sen Salih Dâî. İki peçeneği Küpeli Hafız’dan çalmaya çalışıyorduk...O gece ölüp cennette dirilme oyunu oynadık, uçurumlara attık kendimizi.. çıkarılçiplak havuzlara girdik; beng otu afyonlu, hint kenevirinin filizi karıştırılmış bozalar içtik.” (47) diyen Zîbâ insanları nasıl kandırdıklarını itiraf etmiştir.

Hasan Sabbah ve adamlarının amacı Anadolu'da Sünni inancının yerleşmesini engellemek ve Türkleri yok etmektir. Salih Dâî'nin, fikir ayrılığına düştükleri anda Zîbâ'ya söylediği şu sözler amaçlarını belirtmesi açısından önemlidir: “Sen zındık bir Sünnî gibi düşünüyorsun, sen Alpaslanlı bir Türk gibi düşünüyorsun, sen delisin Zîbâ..” (*Kapı*, 48)

Zîbâ, Hasan Sabbah'ın kendilerini kandırdığını aklından geçirince içtiği afyonun etkisiyle Hasan Sabbah'ı karşısında görür.

“O anda Hasan Sabbah'a ihanet etmiş olmanın acısını da duydu. Karanlıklardan, yıldızların top küme olduğu yerden Hasan Sabbah'ın yüzünü nurlanmış gördü ama gözlerindeki azarın derecesini ölçemedi. Göğsünde ısınmış, inançtan öte bir güçle pişmiş sayha boğazından kaynayıp fişkırdı: Efendim, ne mümkün, kulluğundan çıkamam; çıkamam, kölenim senin hay hak huu..” (*Kapı*, 60)

Zîbâ, Hasan Sabbah'ın kendisini ve diğer insanları kandırdığını anlayıp, fikirlerine karşı çıkınca Salih Dâî tarafından öldürülür.

Veli Baba, Pir Cabbarın Ali tarafından ortaya çıkarılmış sahte bir velidir. *Üçler Yediler Kırklar* romanında aktif bir şekilde karşımıza çıkar. Pir Cabbarın Ali ile birlikte hareket ederek Türkmen milletini kandırıp kendi emellerini yaymayı amaçlamıştır. Keramet diye birtakım sahtekârlıklar yaparak insanları buna inandırmaya çalışmış, zaman zaman da başarılı olmuştur.

Pir Cabbarın Ali, *Çatı*'da Veli Baba'yı şöyle tanıtır: “Veli Baba aha şu karanlık dağın en doruğunda yaz kış karı eksik olmayan bir mağarada oturur Gelin bacı. Belki duymuşluğun vardır, erenlerden evliyalardandır. Amma yüzünü gören olmamıştır şimdiyece, bir sen görüyorsun, eyi bak; sarıl eline eteğine de cennetini bul şimdiden.” (146)

Aclan Bey'in oğlunu -kendileri kaçırmalarına rağmen- kendileri kurtarmış gibi yaparak çevre edinmeye çalışırlar. Bunu da büyük bir gösteriye dönüştürürler. “Beyaz katırın ardında kafası kazanmış, göğüs bağı açık, ayak çıplak, sakal göbekte yedi sekiz derviş.. Huu!.. çekerek, döğünerek, ala ala heyler içinde bir gulguleyle

Veli Baba dergâhından alıp yol boyu uzata uzata Bey Evine getirdi, besmele ile Aclan Bey'e oğlunu teslim etti." (*Üçler Yediler Kırklar*, 59)

İbadetlerinin Osmanlı tarafından engellendiğini söyleyerek propaganda yaptılar: "Veli Baba Dergahı'nın sırtı yarım postlu, ayağı yalınayak, başı kabak derişleri 'Hu!..' deyip höngürdemeğe; 'Dergahımız gözlenir, ibadetimiz basılır, vay ne mene iştir bu! Hak ki Hak!..' iniltileriyle vaveylaya başladılar." (*Üçler Yediler Kırklar*, 68)

Veli Baba ve onun gibiler daha çok İran menşeli olup Osmanlı'ya karşı gelen siyasî otoriteler tarafından desteklenmiştir.

Romanlarda bahsedilen sahte bir tarikat kurmuş kişilerden biri de Pir Cabbarın Ali'dir. Veli Baba diye sahte bir evliya ortaya çıkarmıştır. Amacı Osmanlı'daki özellikle halk kesimini kandırarak Osmanlı'nın Anadolu'ya yerleşmesini engellemektir. Pir Cabbarın Ali ve Veli Baba, Karesi Beyi'ni neredeyse oyuncak hâline getirmiş, ona istediklerini yaptırmışlardır. Bu da Osmanlı devleti için büyük bir tehlike oluşturmuştur. Kendi düşünceleri için büyük bir tehlike olarak gördükleri Kumral Dede'nin tekkesini bombalamaya⁷⁷ çalışırlar; fakat başarılı olamazlar.

Şii düşüncesine sahip Acemler tarafından desteklenen Pir Cabbarın Ali reen-karnasyon (ruh göçü) düşüncesi ile insanların zihinlerini bulandırmaya çalışır ve kandırdığı insanları kendi düşünceleri doğrultusunda kullanır. *Çatı* romanında kendilerini şöyle tanıtır:

"Biz evliyayız amma sizin evliyalardan değiliz. Bize Ehl-i Hak evliyaları derler. Ehl-i Hak nedir bilir misin?.. Bilmen gerek bilmen gerek ki bizi anlayasın. Bilmeyen anlamaz. Bizi senin gibi emeği çiğnenmiş, hakkı yenmişler daha iyi anlar, derdimiz birdir çünkü. Bizde ölüm

⁷⁷Barut, Anadolu Selçukluları zamanında yoğun şekilde kullanılmış, Karamanoğulları barut kullanımında bir hayli ilerlemiştir. Bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, "Barut" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul 1992, s. 92-93.

yoktur. Öldü sanırsın, ölen bedenimizdir; ruhumuz bu bedeni bırakır başka bedende yeniden doğar bizim.” (Çatı, 47)

Üçler Yediler Kırklar romanında Bursa valisi Cendereli Kara Halil, Pir Cabbarın Ali ile Veli Baba'nın dergâhının basılmasını emreder. Emir yerine getirilirken Pir Cabbarın Ali ile Veli Baba bir patlamada içeride kalır ve ölürlür. Orhan Bey bu sahte şeyhleri yargılayamadığı için üzgündür. Onların bu şekilde ölmesi halk arasında efsaneleşmelerine yol açar. Bunu da bundan sonraki süreçte sahte şeyhlerin varolacağına, insanların dinî inançlarının sömürülebileceğinin bir göstergesi olarak düşünebiliriz.

“...Pir Cabbarın Alisi tutmuş Veli Babanın elinden, ikisi birdenbire, Ya Hak!.. çekmişler, doğru göğe varmışlar. Tanrı evliyasını bırakır mı Yezidler eline gardaş?.. Bana bunu gözüyle gören bir derviş anlattı. Ortalık hele bir durulsun gökten yine yeryüzüne inecek Pir Cabbarın Alisi bekleyin, dedi; hem de Veli Baba'nın elinden tutup uça uça çıktığı gibi inecek, dedi.” (*Üçler Yediler Kırklar*, 344)

Pir Cabbarın Ali, Anadolu'daki Osmanlı varlığını istemeyenler tarafından ortaya çıkarılmış ve desteklenmiştir. Anadolu'nun ehli sünnet inancı ile Müslümanlaşmasını sağlayan tekke ve dergâhların karşısında Şii düşüncesini yaymaya çalışan birçok dergâh da kurulmuş ve bunlar zamanı gelince Osmanlı'ya baş kaldırmışlardır. Pir Cabbarın Ali bunlardan sadece birisidir.

Romanlarda bahsedilen diğer bir kişi de Şeyh Bedrettin'dir. Şeyh Bedrettin günümüzde Yunanistan topraklarında bulunan Simavna kasabasında doğmuştur. Babası Endülüs'ten gelmiş ve daha sonra Simavna kadısı olmuştur. Annesi Rum asıllı bir Hristiyan iken Müslüman olan Melek Hatun'dur. Edirne'nin Osmanlılar tarafından alınmasından sonra ailesi ile buraya yerleşir. Şeyh Bedreddin eğitimine Edirne'de babasının yanında başlar. Hocası Molla Yusuf sayesinde fıkıh ilmiyle tanışır. Hocası ölünce Bursa'ya gider, astronomi ve matematik alanlarında büyük şöhret kazanan Koca Efendi diye de bilinen Bursa Kadısı Şeyh Mahmud'dan ders alır. Daha sonra Konya'da Feyzullah'tan mantık ve astronomi dersleri alır. Daha sonra dönemin İslâm dünyasının ilim merkezi olan Kahire'ye gider. Kahire'de Hüse-

yin Ahlatî ile tanışır ve onun düşüncelerinden etkilenir. Hüseyin Ahlatî, Bedreddin'in tasavvuf yolunda yol göstericisi yani şeyhi olur. Hüseyin Ahlatî bir süre sonra Bedreddin'i Tebriz'e yollar. Burada Anadolu seferinden dönen Timur'la karşılaşan Bedreddin, ilmiyle Timur'u etkiler. Timur kendisiyle beraber gelmesini istese de Bedreddin bunu kabul etmez ve Kahire'ye döner. Daha sonra Börklüce Mustafa ve Torlak Kemâl ile tanışır. Çelebi Mehmed zamanında Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal ile birlikte üç ayrı yerde isyan eder. İsyan sonucunda idam edilerek öldürülür.⁷⁸

Bu Atlı Geçide Gider, Geçitteki Ülke ve Darağacı romanlarının kahramanlarından olan Şeyh Bedreddin Edirne Kadısı'nın oğludur. Annesi ise Mariya adında Hristiyan bir kadındır. Küçük yaşlarda Bedreddin'e Hristiyan inancını aşılama çalışır. *Bu Atlı Geçide Gider* romanında Bedreddin'in annesinin babası hakkında söylediği şu sözler Bedreddin'in içinde bulunduğu ruh hâlini anlamamız açısından önemlidir. Romanda Şeyh Bedreddin'in annesi şöyle der: "Onun dinine bakma sen Bedrettinim. İsamız yalan söylemez. Seni bana İsamız geri getirdi. Dervişlerin elinden İsamız aldı kurtardı." (128)

Müslümanlık ve Hristiyanlık arasında kalan küçük Bedreddin zaman zaman evinden kaçıp uzaklaşmak ister. *Bu Atlı Geçide Gider*'de Şeyh Bedreddin ruh hâlini şöyle anlatır: "İçimde adımlar var. Benim ..mi? Kendi adımlarım mı yoksa yabancı adımlar mı seçemiyorum. Çocukluğumdan beri bu böyledir. Kendimin kendinden ayrıldığını görüyorum bazen. Benden ayrılan ben, elimi tutuyor, ayrılmayıp bekleyen benim elimi tutuyor, götürüyor. Siz buna uyamazsınız." (208)

Kara Mustafa tarafından evine götürülürken Somuncu Baba ile karşılaşır. Somuncu Baba Bedreddin'in çok zeki biri olduğunu ve kalem ulemasından olacağını anlar.

Simavna Kadısı olan Şeyh Bedreddin, Timur İmparatorluğuna Seyyid Bereke'den ders almaya gider. Seyyid Bereke, Şeyh Bedreddin'i Mısır'a Şeyh Hüseyin Ahlatî'ye gönderir. Birçok yeri dolaşan Şeyh Bedreddin ilmini artırır.

⁷⁸ Bilal Dindar, "Bedreddin Simâv" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul 1992, s. 331-334.

Karamanoğulları Beyliği manevî gücüne inandığı Şeyh Bedreddin'den Osmanlı devletini ortadan kaldırmak için yardım ister.

Torlak Kemal (Yahudi), Börklüce Mustafa (Rum Devşirmesi) Osmanlı topraklarına nifak tohumları ekmeye çalışmaktadırlar. Osmanlı'ya ve İslam dinine karşı kin doludurlar. Bu emelleri için Şeyh Bedreddin'i kullanırlar. Şeyh Bedreddin'in düşünceleri bugünkü Sosyalizm'in toplumsal yapısını düşündürmektedir. Bu *Atlı Geçide Gider*'de şöyle der: "Öyle bir şey yok, öyle bir toprak ..yok. Ülke Tanrı'nın ülkesidir. Zenginlik dediğimiz mal Tanrı'nındır. Kimse bir başına sahiplenemez, bir topluluğun adına da sahiplenemez. Emanete, Tanrı'nın olana sahiplenilir mi?" (202)

Şeyh Bedreddin'in ehli-sünnet inancına ters gelen değişik fikirleri vardır. Bu düşüncelerini yine aynı romanda şöyle anlatır:

"Ölünün dirilmesinden maksad beden, beden parçalarının yok olmasından sonra, eski hâllerine dönecek şekilde birleşip dirilmesi değildir. Olmaz öyle şey.. olmaz! Bildiğiniz her şey yanlış. Hayalleriniz var kabul ediyorsunuz. Kitaplar gerçeği anlatmaktan uzaklaştırır, kitaplara kanıyorsunuz.. siz değilseniz, okuyup okuduğunu sanıp size anlatanlar aldanıyor. Huriler, melekler, cinler.. köşkler, ırmaklar, cennet meyveleri.. bütün bunlar, bütün uydurulan bunların benzerleri yok, böyle şeyler hayal hayal hayal! Gerçek değil olamaz." (*Bu Atlı Geçide Gider*, 205-206)

Geçitteki Ülke'de Somuncu Baba'ya şöyle der: "Ahireti bırakalım Somuncu Baba. Ahiret bizim içimizde, biziz ahiret, kendimiziz. Bizim dışımızda insanlar var, her insanın içinde de ahiret." (114)

Şeyh Bedreddin, Somuncu Baba'nın birlikte çileye soyunma teklifini reddeder. Şeyh Bedreddin kendi ile yalnız kalmaktan korkar. Onun asıl istediği bu dünyadır. Bunu da açıkça belirtir: "Kendi kendime dönmek istemiyorum bir daha, kendimi dinlemek, kendimi düşünmek istemiyorum. Çilelerin yalnızlığını değil dünyayı özledim dünyayı!" (*Geçitteki Ülke*, 116)

Şeyh Bedreddin ne ahiretten tamamen kopabilen ne de tam anlamıyla dünyaya bağlanan bir yapıya sahiptir. Şeyh Bedreddin her şeyden, herkesten çok kendini sever ve benliğini ayırlamam dediği dünyadan ve yüce tabiattan, insanlardan daha üstün tutar. Şeyh Bedreddin'in yaptığı kıyaslamalardan birçok şeyi derinlemesine bildiği anlaşılır; ama bu bilgiyi yanlış yolda kullanır. Şeyh Bedreddin yaptığı faaliyetler neticesinde Osmanlı uleması tarafından yargılanır ve idam edilir.

Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal de Şeyh Bedreddin'in başlıca müritleridir. Şeyh Bedreddin adına bir isyan başlatmışlar ve isyanın sonucunu canlarıyla ödemişlerdir.

Bu Atlı Geçide Gider, Geçitteki Ülke ve Darağacı romanlarının kahramanlarından olan Börklüce Mustafa, Rum devşirmesi; Torlak Kemal ise Yahudi dönmesidir. Devşirme sistemiyle Osmanlı ailelerinin yanında büyümüşler ama geçmişlerini unutmamışlardır. Anadolu'ya nifak tohumları ekmiş, halkı Osmanlı'ya karşı kıskırtmış, isyan etmiş, bugünkü komünist fikirlere benzeyen fikirler yaymışlardır. Her ikisi de tasavvufî bir karakter değildir. Burada ele almamızın sebebi ise Şeyh Bedreddin'i destekleyen, Simavna Kadısı iken ona “Şeyh” unvanı veren, onu Şeyh Bedreddin yapan kişiler olmaları nedeniyledir. Osmanlı Devleti'nin ulemadan, tekkelerden, derişlerden aldığı desteği ve gücü bilen Torlak Kemâl, bu desteği ve gücü zayıflatmak için Şeyh Bedreddin'i kullanmıştır. *Bu Atlı Geçide Gider* romanında bu durum şöyle anlatılır:

“... Ama Torlak Kemâl, Bedrettin'in bu garip istemezliğinde gizlenmiş bir istemenin yer ettiğini, sesindeki tedirginliğin şeyhliği itmek istemediğini, kabullendiğini el altından, gizliden hatta sevdiğini bile sezinledi... ben senden ayrılmam gayri Şeyh Bedreddin, ölsem de koğsan da ayrılmam şeyhim demesi gözünü büsbütün açtı, varıp Börklüce'nin yanına, kara koyun postuna doğru uzandı, Bedrettin'in ayaklarını aradı elleri ‘Şeyhim!..’ dedi.” (207)

III. BÖLÜM: ESERLERİNDEKİ TASAVVUFİ UNSURLAR, MEKANLAR, EŞYALAR, TARİKATLAR ve TÖRENLERİ

A. Tasavvufî Unsurlar

1. Tövbe ve Takva

Arapça bir kelime olan “tövbe” dönme, pişmanlık anlamlarına gelir. Tövbe vahdet hayatının kapısıdır ve bu kapı her zaman herkese açıktır. Özünü bulmak için yola çıkacak olan kimsenin atacağı ilk adım tövbedir. Tövbe maneviyatın kapısıdır. Mürit hangi şeyhin kapısını çalarsa çalsın ona verilecek olan ilk zikir Allah’tan bağışlanma dileme anlamına gelen “Estağfirullah”tır.

Mevlânâ’nın söylediği “Gel, ne olursan ol, yine gel.” düsturu tövbe kapısının herkese açık olduğuna işaret eder. Allah’ın insanlara bir lütfü olan tövbe insanlık için kurtuluş ümididir. Nitekim *Kur’ân-ı Kerim*’de ve hadislerde tövbe ile ilgili birçok hüküm vardır:

“Allah’ın, kullarının tevbesini kabul edeceğini, sadakaları geri çevirmeyeceğini ve Allah’ın tevbeyi çok kabul eden ve pek esirgeyen olduğunu hâlâ bilmezler mi?” (Tevbe/104)

“Kim haksız davranışından sonra tevbe eder ve durumunu düzeltirse şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” (Maide/39)

“Allah rahmet elini gece uzatır, gündüz günah işlemiş olanları affetsin diye; rahmet elini gündüz uzatır, gece günah işleyenleri bağışlasın diye. Bu kıyamet kopuncaya dek sürer.” (Müslim)⁷⁹

Sepetçioğlu’nun özellikle “Dünki Türkiye” dizisindeki romanlarında İslâm’la yoğrulmuş bir dönemimiz anlatıldığı için birçok kahraman ve karakterin sık sık tövbe ettiğini görürüz. Bu tövbe yalnız başına yapılabildiği gibi toplu da yapılabilir: “Os-

⁷⁹ Öztürk, s. 191

man Bey, Şeyh Edebali'nin Tekkesine vardığında Tekkedekiler sabah namazına durmuşlardı. Namazdan sonra tövbe ve dua bir hayli uzadı.” (*Çati*, 112)

Somuncu Baba gibi bir eren aklından geçen bazı düşünceler için şöyle bağışlanma diler: “Ben kimim Tanrım ben neyim, neciyim ki seçme yapıyorum, yol göstermeğe kalkıyorum? Nasıl bir güç vehmediyorum ki kendimde senin yön verdiğin nehirler öyle değil de şöyle akmalı, şöyle aksın diyorum? Kendimden geçmiş olmalıyım bağışla beni affet!” (*Geçitteki Ülke*, 108)

Horoz Dede, manastıra saldıran rahibe ve keşişlerin mal ve canına kasteden sarhoşlardan birine yumruk atar ve istemeden yumruk attığı kişinin ölümüne neden olur. Bu olay üzerine Horoz Dede'nin içinde bulunduğu ruh hâlini yaptığı tövbeden anlayabiliriz: “Tanrıya sığındı gönlü, hiç bilmediği bir günahın bağışlanmasını diledi sessizce; hiç işlemediği ama çok işlediğini sandığı bir suçun cezasına hazır yüreği o sessizlikte teslim oldu.” (*Sabır*, 86)

Çanakkale Savaşı'na katılan Recep Çavuş şehitleri görünce şöyle feryat eder: “ ‘Yarabbi!.. Yarabbi!’ dedi döğündü, elinden bir şey gelmedi. ‘Rahmetini esirgeme Yarabbi.. beni de bağışla.. beni de bağışla, ne olur bağışla..’ diyor döneleniyordu.” (*Ve Çanakkale Döndüler*, 281)

“Söylediği gibi yaşayabilirse eğer hayırlısıyla, tövbe ve istiğfar için çokça vakit ayırmaya ahdedti.” (*Kutsal Mahpus*, 114) diye tanıtılan Ebû Hanife bu sözünü yerine getirmiş sık sık tövbe istiğfar etmiştir.

Tövbe insanı Allah'a yakınlaştırır. Cenab-ı Allah *Kur'ân-ı Kerim*'de şöyle buyurmuştur:

“Ey müminler! Hep birden Allah'a tövbe ediniz ki, kurtuluşa eresiniz.” (Nur Suresi/31)

Bu ilahî gerçeğin farkında olan İbrahim Şeyh sık sık “Senden uzaklaşmam Tanrım, sensiz olamam bağışla beni!” (*Aydınlığın Mühürü*, 113) diye Allah'tan af diler.

Arapça bir kelime olan “takva” lügatte bir şeyden sakınmak ve korunmak, korkulan şeyden nefsi emin kılmak gibi anlamlara gelir. Takva yüce yaratıcıya karşı

sorumluluk duyarak her türlü günahlardan kendini korumanın niyet ve gayreti içinde olmaktır. Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için, Allah'ın himayesine girerek emirlerine sımsıkı sarılmak ve yasaklarından da sakınmaktır. Kısaca Allah'ın emir ve yasaklarına karşı sorumluluk bilincine *takva*, bu bilince sahip olan kimseye de *muttakî* denir. *Kur'ân-ı Kerim*'de pek çok ayet ve hadislerde takvadan bahsedilmiştir.⁸⁰

“İşte o kitap. Şüphesiz, takva sahiplerini hidayete erdiricidir. O takva sahipleri ki gaybe iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda infak ederler. Onlar, sana gönderilene (Kur'ân'a) ve senden önceki peygamberlere gönderilene de iman ederler ve ahirete de kesinlikle inanırlar. İşte böyle kimseler, Rablerinden gelen bir hidayet üzerindedirler. Mutluluk ve kurtuluşa kavuşanlar da onlardır.” (Bakara/2-5)

Hiç kuşkusuz ki Allah, takva sahipleri ve ihsanda bulunanlarla beraberdir. (Nahl/128)

“Allah'a karşı muttaki olunuz. Beş vakit namazınızı kılınız. Ramazan orucunuzu tutunuz. Mallarımızın zekâtını veriniz. (Sizden olan) yöneticilerinize itaat ediniz! Böylece Rabbinizin cennetine girersiniz.” (Tirmizi)

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun romanlarında ele alınan karakterlerin birçoğu hayata İslâm penceresinden bakıp tekkelerde büyüyüp derviş kültürüyle yetiştikleri için takva ehlidir. Bunlar Allah için cihad eden, Allah'ın emrettiklerini yerine getiren, yasak ettiklerinden uzak duran, ibadetlerini fazlasıyla yapan ve Allah'tan hakıyla korkan “velî” ve “alperen” tipleridir.

Kilit romanında Alpaslan'ın hocası olan Sarı Hoca takva ehli bir kişidir ve Alpaslan'ı da bu şekilde yetiştirir: “Kur'an-ı Kerim'den bir ayet okudu. Sonra da ‘Allah iyilerin yanındadır.’ diye ilave etti... Akşam namazı da neredeyse geçecek, Alpaslan'ım, sen şöyle arkamıza geç de önce namazımızı eda edelim.” (34-36)

Kapı romanının önemli kahramanlarından olan ve “alp” tipi diyebileceğimiz İltutmuş ve Ersagun Bey de ibadetlerini aksatmayan takva ehli kişiliklerdir. “Daha

⁸⁰ Öztürk, s. 273-278.

sonra abdest tazelemenin verdiği serinlikle değişmiş bir yüz İltutmuş Bey'in yüzüne gelip yerleşti, nafîle namazına durdu. Tam yanibaşında ancak yarım omuz gerisinde de Ersagun Bey." (136)

Üçler Yediler Kırklar romanında Dursun Fakih'in sık sık Allah'a niyazda bulunması, vaktini ibadetle geçirmesi muttakî bir kişi olmasına örnektir: "Akşamları gelince abdestini tazeleyip namazına duruyor, yemeğini yiyor, sonra kendi yalnızlığına, yılların alışmışlığına çekiliyordu. Gece geç vakitlere kadar ya namazda ya niyazda oluyordu. Kimi gece sabahaca okuduğu olurdu." (258)

Timur'un yanında olmasına rağmen onun yaptıklarını onaylamayan Seyyid Bereke, Peygamber soyundan gelmektedir, bunun için kendisine "seyyid" denir. Âlim ve muttakî bir zattır, zamanının büyük bir bölümünü Allah'ı zikretmeye ve ibadete ayırır: "Yüreğini de gönlünü de aklını da susturacak derecede derin bir besmele çekerek doğrulup kalktı: 'Pekey! Şimdi abdest tazeleyelim, boşa giden gecemize yetişmeye çalışalım öyleyse; ibadet, ibadet, ibadet! Açlığımızı doyumak için beni ... yalnız bırakın artık.'" (*Geçitteki Ülke*, 157)

Güneşin Dört Köşesi romanının kahramanı Çedikçi Sarı Cemal Efendi sık sık dua ederek Allah'a daha yakın olmaya çalışır. Çevresindeki insanlara dua etmeleri konusunda öğütte bulunması onun ne kadar takva ehli olduğuna işarettir. Dua konusunda şöyle der: "Ben Tanrı'ya yaklaşmanın yolu olarak bilirim duayı. Bunun için insanların vakitli vakitsiz dua etmelerinin huzurları için tek çıkar yol olduğunu düşünürüm. Tanrı'ya yaklaşmak isteyen kişi huzur bulur, dua huzurun kapısı.." (328)

Ebû Hanife'nin en huzurlu olduğu an hiç bitmesini istemediği ibadet zamanıdır. "Sonra..? Dönerdi; ibadetine. Kulluğun en güzel saatleri olurdu bu dönüş; kendi kendisine, evinin, içine yüreğine. Tanrı'yı en çok ve en yakın duyduğu yer ve zaman." (*Kutsal Mahpus*, 20)

"Ebû Hanifesi nice bir yatsı sonunu yatsı sonuna eklemiş, kimi eski nerdeyse küflenmiş sahifelerden okumalarda, kimi düşüncelerde, onların sonunda tekmil ibadet derken Hazreti Ali tezekküratı ve onun da sonunda Peygamberin sözleri üzerinde kılı kırk yarmacasına düşünceler." (*Kutsal Mahpus*, 43)

Bediüzzaman Said-i Nursî hiçbir anını boş geçirmez, sürekli Allah'ı tefekkür eder, zikreder, Allah'a hamd eder, ibadetle meşgul olur. "Dualar, tamamladığı cevşen, tekrarladığı ezberindekiler, namazlar.. şükür namazları, nâfile namazları, hamd namazları uykunun vereceği ezik dinlenişlerin de ötesinde bir diri dinleniş getiriyordu bedenine. Ve ruhu yunup arınıyordu; def'alarca." (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 285)

Romanlarının çoğunda takva anlayışının önemli bir yeri vardır. Sepetçioğlu'nun romanlarındaki karakterlerin pek çoğu takva ehlidir ve sık sık tövbe ederler. Biz sadece birkaç örnekle yetindik.

2. Seyri Sülûk

Allah'a varma isteğini duyan kişi önce iradesini bu işe yöneltmekte, mürid olmakta, sonra da fiilen yola çıkarak sâlik olmaktadır. Sâlikin Allah'a kavuşmak için geçirdiği eğitime *seyri sülûk*, seyr, sefer denilmektedir.

Esasında bütün varlıklar bir sülûkun içindedir. Bu sülûk varoluş noktasıyla kemâle eriş noktası arasında sürmektedir. *Sülûk* yola koyulmak, yolu yürümek anlamlarına gelir.

Kur'an-ı Kerim'de her şeyin bir sülûk içinde olduğu açıkça belirtilmiştir: "Sonra meyvelerin (çiçeklerin) hepsinden yeyin! Rabbinin emre amade kılınmış yollarında sülûk edin (uçun, dolaşın). Onun karnından muhtelif (çeşitli) renklere içecek (bal) çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Muhakkak ki bunda, tefekkür eden bir kavim için elbette bir âyet (delil) vardır." (Nahl/ 68-69)

Seyri sülûk insanın tasavvuf disiplini altında yürüyüşünü ifade eden bir terimdir. Seyri sülûk Allah'a kavuşmak için çıkılan manevî bir yolculuktur. Seyri sülûk kötü olandan, güzel olana doğru yöneliş ve kalbi Allah'tan başkası ile meşgul etmekten sakınmaktır. Bu yolun yolcusu sâliktir, salığın seyri sülûk yolculuğuna çıkabilmesi için bir mürşide intisap etmesi gerekir.

İnsan ezeli ve ebedi bir sefer içindedir. Bizim bittiğini gördüğümüz, sülûkun dünyada olan hayatıdır. İnsanın hikâyesi tasavvuftaki tabiriyle seferi ölümle bitmektedir. Tasavvuf ehlinin seyr adını verdikleri sefer dört türdür:⁸¹

1- Seyr ilellah (Allah’a doğru seyr): Bu tip seyr kesret perdesinin birliğin yüzünden indirilmesidir. Bu sefer nefse ait menzillerin, yabancıların, yapmacık aşkların yok edilmesiyle kalp makamının nihayete erişmesidir.

2- Seyr fillah (Allah’ta seyr): Vahdet perdesini batınî ve ilmî çokluğun yüzünden indirmektir. Bu seyr Hakk’ın sıfatlarıyla ahlâklanmak, onun isimlerini tahakkuk ettirmek suretiyle Hakk’ta en yüksek ufka yükselmektir. Bu mertebe Hazretü’l-Vahdaniyye’nin sonudur.

3- Aynü’l-Cem Makamına Çıkmak: Bu makama çıkan zâhir ve bâtın zıtların kayıtlarından kurtulur ve Kaabe Kavseyn’e⁸² ulaşır. Bu noktada ikilik bitmiş, velayet kemâline varmıştır.

4- Seyr billah anillah (Allah ile Allah’tan seyr): Bu, en yüksek makam olup Hakk’tan tekrar halka dönmeyi ifade eder. Buna “fena”dan sonra “beka”, “cem”den sonra “fark” da denir. Bu makamda göz vahdette kesreti, kesrette vahdeti görür.

Sülûkun ilk ve belki de en önemli şartı mürşide teslim olmaktır. Mürşitsiz sülûk mümkün değildir. Dinin hükümleri, emir ve yasakları bu işin genel çizgilerini oluşturur. Mürşit bu genel hükümler üzerine oturduğu disiplini sayesinde müridin dünyasını aydınlatır ve onu yüceltir.

Bir Mevlevî olan Şeyh Galip, Hakk arayıcısının, Tanrı yolcusunun yolunun nasıl bulunacağını aşağıdaki dizelerinde özetlemiştir.

“Bu bir müşkül muammadır. Onu candan geçenden sor.

Rumuz-ı sırrı Hakkı men araf dersin alandan sor

Şarab-ı aşkı daim dest-i mürşidden içenden sor.

Hüdaya varmak dilersen reh-i hakka erenden sor.

⁸¹ Öztürk, s. 116.

⁸² Necm/7-11.

Hayat-ı cavidanı şeyh-i kâmil'den sual ettim
Ölmeden evvel ölmektir dedi intikal ettim.”⁸³

Şeyh Galip

Ebemkuşağı'nda Ak Hoca, medresede önemli bir müderris olmasına rağmen, müderrisliği bırakır, gönlü aramaya koyulur. Yolda karşılaştığı derviş onun Hakk'ı bulmak için yola çıktığını anlar: “Aramayan yola düşmez adaş, dedi. Meczup kısaca; senin gibi biri durup dururken yola düşmez... Nereye giderse gitsin insan her vakit geldiği yerdedir, geldiği yeri özler. Aslında aradıklarımız özlem dediklerimizdir.” (226)

Yazarın da vurguladığı gibi yolculuk sonsuza kadar sürecektir. İçimize yerleşmiş olan sonsuzu arayış arzusu var oldukça insanoğlunun yolculuğu da devam edecektir. Abdülbaki Gölpınarlı bu konuda şöyle söyler: “Sufiler manevî yolculuğa seyri sülûk derler. Ancak Hakk'ın tecellilerine son olmadığı için sülûk, yani yolculuk biter, seyrin yani tecellileri görüşün sonu yoktur; çünkü tecellilerin sonu olmaz. Bu bakımdan da yol alış, yüceliş bitmez; onun sonu olamaz.”⁸⁴

Yunus Emre, uzun bir arayıştan sonra Hacı Bektaş Dergâhı'nın kapısının önünde oturur ve huzura kabul edilmeyi beklerken, yaptığı seyri sülûk yolculuğunun da ne olduğunu söyler:

“Beni o eşiğe getiren uzun, upuzun yolu düşünmüştüm; aynı zamanda kısacık bir yol idi, adına ömür diyorlardı, biz onu yaşamak zorundaydık.

Buna rağmen her şey tüllerle örtülüydü, belki de ben bu olanların hiçbirini yaşamamıştım; yaşadım sandıklarım birer geçişt; insanın kendi içinde bilmeden yaşadığı bir âlemden bilmeden yaşayacağı bir başka âleme geçmesiydi, değişmesiydi... Hamlıktan olgunluğa erişip, çiğ iken yoğrulması ve pişmesi gibi bir özleşme idi meselâ” (*Benim Adım Yunus Emre*, 5)

⁸³ İz, s. 93.

⁸⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2004, s. 81.

Yunus'un hamken pişip yanmasını fenafillah seviyesine ulaşması olarak düşünebiliriz.

İlahî aşkı özümsemiş ve kemâle ermiş Yunus Emre sık sık benlik sınırlarını aşar: "Kâinatın duasındaydım; ikinci defa benlik duvarlarının dışına çıkmıştım. Benim içinde benden beni alan bende kendi kabuğunu yırtmıştı." (*Benim Adım Yunus Emre*, 32)

Sâlikin seyri sülûktaki amacı, kendini Rabb'ından uzaklaştıran şeyleri terk etmesidir. İnsanı Allah'tan uzaklaştıran nefis ve şeytandır. Yunus Emre, bu manevî yürüyüşte şeytanı ve nefsi yok edilmesi gereken bir unsur olarak görür: "Bendeki...içimdeki; benimle birlikte yürüyen, yiyen, içen şeytan. Doğduğumda yerleşmişti aklıma..Yok etmem gereken varlıktı!" (*Benim Adım Yunus Emre*, 44)

Sülûk yolculuğuna çıkabilmek için geçmiş ve geçmişe ait değerleri silerek kalbi ve zihni berraklaştırmak gerekir. Tasavvuf tarihi bunun ilginç örnekleri ile doludur: Yola giren makam sahiplerine dilencilik yaptırmak, ilim otoritelerine tekkelerin helâlarını temizletmek gibi.

Üçler Yediler Kırklar romanında Bileyici Baba kendisini Geyikli Baba'ya kabul ettirmek için köpeklerle birlikte yal yer.

"O anda bu üç sofranın üçüne göre de değerimi ölçüp yerimi aradım. Birincisine gidip oturamazdım; Geyikli Baba kabul etmiyordu bu belliydi artık... çocuk değildim, ikincisinden de gidip nasibimi alamazdım; bu hakkı da ben kendimde göremedim. Bana göre olanı üçüncü sofraydı, köpeklerin sofrasıydı. O sofraya için ne izin almağa, ne çağırmağa lüzum vardı; anladım ki bu sofraya itiliyordum. Düşünmedim geri yanını artık... büzülüp oturmaktan katılmış kemiklerimin izin verdiği nisbette yarı doğrulmuş, yarı sürünmede köpeklerin sofrasına ulaştım; köpek hır gürü arasında yalı avuçlayıp avuçlayıp attım ağzıma." (192)

Akşemseddin ünlü bir medrese âlimi olmasına rağmen, medreseyi bırakır yollara düşer. Adını sık sık duyduğu Hacı Bayram-ı Velî'yi arar. Yolda Hacı Bay-

ram-1 Velî dervişlerinin bir kısmının dilencilik yapmasını aklı almaz. Derviş; açlar, körler, kötürümler, evsiz barksız kalmış insanlar için dilendiklerini söyler. Dervişler, muhtaç insanların dilenmek nefislerine ağır geldiği için onların yerine dilenir, kazançlarını onlara verirler. Dervişin Akşemseddin'e söylediği şu söz Akşemseddin'in nefsinin tam terbiye edilmediğinin bir işaretidir: "Bunlar ortaya çıkıp dilenemez de; dilenmek ağırlarına gider, senin gibi." (*Ebemkuşağı*, 156)

Akşemseddin, dervişlerin kirli elbiselerini, dilendiklerini, bir kısmının da burçak tarlalarında çalıştığını ve en önemlisi aradığı Hacı Bayram Veli'nin de dervişlerle birlikte tarlalarda alın teri dökerek çalıştığını görünce bunu yadırgar. Çünkü onun aklındaki şeyh tekkede düşünce sessizliğine, imanın bedenleşmesine yakışıır.

Ak Şemseddin, bunları gördükten sonra Hacı Bayram-1 Velî'nin yanına gitmez ve geri döner. Gönlünü, ona yol gösterecek şeyhini başka yerlerde aramaya koyulur; fakat aradığı şeyhin Hacı Bayram-1 Velî olduğunu anlar, tekrar Ankara'ya Zülfazıl Köyüne Hacı Bayram-1 Velî'nin dergâhına döner. Hacı Bayram-1 Velî olanların hepsinden haberdardır. O nedenle Ak Şemseddin'in ikinci gelişinde onunla konuşmaz, ona yüz vermez. Akşemseddin'in hamlığı Hacı Bayram-1 Velî'nin gönlünü kırmıştır, bu gönlün de bir şekilde onarılması gerekir. Akşemseddin bunun farkındadır. O da aynı Bileyici Baba gibi kendini affettirmek için köpeklerle birlikte yal yer ve kendisini affettirir:

"Attı köpeklerden yana kendini Ak Şemseddin; aklı durmuş, düşünceleri durmuş, yüreği durmuştu; karanlıklarda durmuş bir beden yapısında tek ışıklı yer gönlüydü, o gönül de köpeklerden yana çalkalanmıştı. Yal didişmesindeki köpeklerin arasında bir yer buldu kendine, elini daldırdı yal çanağına, attı ağzına, attı ağzına ve dahi attı ağzına. Dünya da durmuştu; zaman soluksuz!" (*Ebemkuşağı*, 238)

"Allah'la beraber başka tanrı tutup tapma. O'ndan başka tanrı yoktur. O'ndan başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur, O'na döndürüleceksiniz." (Kasas /88)" ayeti yüce âleme yapılan yolculuktan açıkça söz etmiştir. Allah'a uzanan en emin ve kısa yol Allah Resulünün gittiği yoldur. Yaradana açılan kapıyı bulmak için şeyhin önderliğinde sülûka çıkmak gerekir.

3. Sabır

“ Sabreden zafere ulaşır.”⁸⁵

Arapça bir kelime olan *sabır* katlanmak, dayanmak anlamlarına gelmektedir. Sabır musibetlere karşı sessizliği korumaktır, bir sıkıntı ile karşılaşıldığında şikâyeti terk etmektir. Mutasavvıflar sabretmeyip feryat edenleri Allah’ın takdirine boyun eğmeyip isyan ettikleri için hoş karşılamamışlardır. Mutasavvıflara göre böyle bir durum yaratılanın yaradana şikâyetinden başka bir şey değildir. Sabır, nefsi itibariyle aceleci olan insanoğlunun⁸⁶ bu eksikliğini ortadan kaldırmaya yarayan kutsal bir yardımdır.

Kur’ân-ı Kerim’de de sabrı öğütleyen birçok ayet vardır: “Azim sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret...” (Ahkâf/35)

“Sana ne vahyediliyorsa ona tabi ol, Allah’ın hükmü tecelli edinceye kadar da sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.” (Yunus/109)

İmam-ı Gazâlî’nin tanımı ise şöyledir: “Sabır, Rahmanî ve şeytanî duyguların karşılaşması anında Rahmanî duyguların galip gelmesi; şehvete zorlayan kuvvet karşısında, dinin gereklerini yerine getirmekle gösterilen sebat ve nefsin arzularını ve tembelliği terk ederek dini gereklerini yerine getirmektir.”⁸⁷

Her şeyin Allah’tan geldiğini ve Allah’a gideceğini bilen bir vicdan Allah’ın arzu ve iradesi dışında bir şeyin meydana gelemeyeceğini de bilir. Allah kötülük istemeyeceğine göre gelen dert ve gamın da, sonucu hayır olan bir manası var demektir. Olayların bize yarayanına iyi, hoş; yaramayanına kötü demek iman şuuruyla bağdaşmaz. *Kur’ân-ı Kerim*’in şu ifadesine dikkat edelim:

“Andolsun sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan ve canlardan yana eksiltmeyle imtihan edeceğiz. Sabredenlere müjdele. O sabırlı kullar, kendilerine bir musibet dokunduğu zaman ‘Biz Allah’tan geldik, Allah’a döneceğiz.’ diyenlerdir.” (Bakara/155-157)

⁸⁵ Öztürk, s. 227.

⁸⁶ İsrâ/11.

⁸⁷ İmam-ı Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-dîn*, C. IV, Çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, s. 120.

Ebemkuşığı'nda Karamanoğulları Beyliğinin adamlarından kaçarken yaralanan Sefil Ali'nin sığındığı evin sahibi Ahmed Can, bir Hacı Bayram dervişidir. Söyledikleri yukarıdaki ayetle birebir örtüşmektedir: “Tanrının istemediği şey olmaz yiğit, dedi. Tanrının istediğine de biz zaten boyun eğmişiz.” (85)

“İlk Osmanlı Üçlemesi”nde yer alan Geyikli Baba, konuşmalarında sık sık sabırdan ve her şeyin bir vakti olduğundan bahseder: “Uzun sürmedi bekleyişim, bir göz kırpmından daha kısa sürede: ‘Sabır!’ dedi Geyikli Baba; şu köpeklerin içinde bile bir sabır taşı vardır. Kolayına çatlamaz. Tabiat dediğimiz şey sabırdır, günü gelmeden gülün açtığı görülmemiştir.” (*Üçler Yediler Kırklar*, 194-195)

Hacı Bayram-ı Velî'nin Kösemen diye hitap ettiği Akşemseddin'e verdiği öğütler sabredenlerin kazanacağı, sabretmeyenlerin ise kaybedeceğinin habercisidir: “Kösemen, sen olmuşsun artık.. ama yine de Murad Beğ'in beşiği doluncaya kadar bekle yanımda... Bakalım, hele yarın olsun. Beklemek güzeldir Kösemen, zenginlik beklemektir. Bekledikçe dolar insan. Lakin bekledikçe boşalanlar da vardır, yoksulluk bu.” (*Sabır*, 211)

Orhan Bey, Pir Cabbarın Ali ve Veli Baba'nın Dursun Fakih hakkında yaydıkları iftiralar nedeniyle Dursun Fakih'i Bursa kadısı yapmaz. Dursun Fakih'in sabretmekten başka yapacağı bir şey yoktur: “Tanrım bana sabır ver; sabır ver! diye sızlandı.” (*Üçler Yediler Kırklar*, 331)

Dursun Fakih hakkında atılan iftiraların gerçek olmadığı sonunda ortaya çıkar ve Orhan Bey, bu iftiralara inandığı için büyük pişmanlık duyar.

Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar'da “Sabır güzel şeydir; Allahın insanlar için en güzel niğmetidir sabır. Her yerde her vakit sabır; soluk alırken ve dahi ekme yerken sabır, bana sorarsanız yeryüzü sabır üzerine kurulmuştur.” (79) diyen Bediüzzaman Said-i Nursî sabrın dinimizdeki yerini ve önemini en güzel şekilde ifade etmiştir.

Hoca Ahmed Yesevî'nin başına gelenler “Andolsun sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mal, can ve mahsullerden yana eksiltme ile imtihan edeceğiz, sabredenleri müjdele.” (Bakara/155) ayetinin tecellisidir.

Hem ablasının ölümü hem de çocuk yaştaki oğlu İbrahim'in kafası kesilerek öldürülmesi durumunda bile Hoca Ahmed Yesevî sabrı tavsiye eder:

“Bizim bugün sabır günümüz. Görklü güzel Tanrımızın bizi sınama günüdür, sınanıyoruz! Ölümümüz bir idi, ikileşti. Sabır bu anda anlam kazanır merhem yerine geçer... Görklü güzel Tanrımızın uygun gördüğünü biz günahlı kulları acılı yası karşılamamalıyız. Dua ediniz, bağışlanmamızı dileyelim, sabredelim. Sabır Tanrının bize verdiği dayanma gücüdür, değerini bilelim.” (*Aydınlığın Mühürü*, 515)

4. Tevekkül

Arapça bir kelime olan *tevekkül*, vekil edinme, güvenme anlamlarına gelmektedir. Kişinin alabileceği bütün tedbirleri aldıktan sonra her işini Allah'a bırakmaktır. *Tevekkül*, insanların elinde olan şeylerden ümit kesip, Allah'ın nezdinde olan şeylere teslim olmaktır, Allah'ı vekil tayin etmektir. Bu vekil etme tarafımızdan yapılan işin sonucunu Allah'ın tayin etmesi içindir. Bu anlamda vekil olma sadece Allah'a aittir. *Kur'ân-ı Kerim* böyle bir vekillik hakkının “ebedî diri” bir kudrete layık olduğunu beyan ediyor.⁸⁸

“O zaman sizden iki grup, neredeyse 'çözülüp geri çekilmek' istemişti. Oysa Allah onların (velisi) yardımcısıydı. Artık mü'minler, yalnızca Allah'a tevekkül etmelidir.” (Al-i İmran/122)

“Ölmek şanından olmayan o baki Allah'a tevekkül et. Onu hamd ile tesbih et. Onun, kullarının günahlarından hakkıyla haberdar olması yeter.” (Furkan/58)

“Eğer onlar yüz çevirirlerse de ki: "Bana Allah yeter. O'ndan başka ilah yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve büyük arşın Rabbi O'dur.” (Tevbe/129)

Orhan Bey bütün yapılacakları yaptıktan sonra Allah'a şöyle dua eder: “Tanrım sana sığındım, dedi. Yüzümü ak et; yükümü ağırlaştırma.” (*Üçler Yediler Kırklar*, 38)

⁸⁸Öztürk, s. 231-236.

Ebemkuşığı romanında bir Hacı Bayram-ı Velî dervişi olan Ahmed Can, Osmanlı'nın adamı olan Sefil Ali'yi sakladığı için Karamanoğulları Beyliği'nin adamları tarafından zindana atılır ve zindanda ölür. Sefil Ali, Ahmed Can'ın ölümünden kendini sorumlu tutmaktadır. O sırada Ahmed Can'ın arkadaşı olan kâhyanın söyledikleri tam bir tevekkül içinde olduğunu gösterir: “Tanrı'dan başka bir sebep yoktur evlat, dedi kâhya; Onun için üzölmek bize yaraşmaz... Sebebi Tanrı olan her şey güzeldir, her şey sevilir.” (303)

Bir Hacı Bayram-ı Velî dervişi olan Ahmed Can'ın bir Osmanlı fedaisi olan Sefil Ali'ye söylediğı şu sözler dervişlerdeki tevekkül anlayışı hakkında bize bilgi vermesi açısından önemlidir.

“Delilikle ele bir nesne geçmez. Kul kulluğunda kalmalı; Tanrı bildiğinden şaşar mı? Vaktin gecikmesi yoldaşının kötölüğüne olacaksa, olur. Vaktin gecikmesi yoldaşının iyiliğine de olur bakarsın.

Nasıl?

Tanrı istediye... olur. Biz Hacı Bayram-ı Velî gönüllüsüyüz oğul, umut bizde tevekküldür.” (*Ebemkuşığı*, 90)

Ve Çanakkale Gördüler'de “Evet...âmennâ; âmennâ ve saddaknâ..Allah'ın dediğı olur..ötesi, yalandır!” (96) diyen Doktor Mürsel Bey, Çanakkale Savaşı'nın dehşetini bizzat gören ve yaşayanlardandır. Bütün zorluk ve sıkıntılara rağmen hiçbir zaman Allah'a olan güvenini, inancını kaybetmemiştir.

Güneşin Dört Köşesi'nde ise “Ötesini ben düşünmem, Tanrı benden çok iyi düşünür.” (42) diyen Çedikçi Sarı Cemal Efendi, işlerinde elinden geleni yaptıktan sonra vekil olarak Allah'ı tayin eder.

Yine bu romanın kahramanlarından Murat Çilesiz'in şahsında söylenenler tevekkülün âdeta tanımıdır: “Murat Çilesiz, şuurlu yahut şuursuz, özünü Yaradan'ın ayağına kendiliğinden bir nesne göndermeyeceğine inanmıştı. Aksine gidip aranırsa ararsa, yolu düşüp uğrarsa, arayıp uğradığını değerlendirmesini bilirse özünü Yaradan elini boşa çıkarmayacaktı, çıkarmazdı, çıkarmıyordu.” (412)

5. Mürşid-Mürid Bağı

Arapça bir kelime olan *mürşid* “yol gösteren” anlamına gelmektedir. Terim olarak dervişleri tarikatın seyri sülûk esaslarına göre yetiştiren ve denetleyen mutasavvıfın adıdır.

“Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.” sözü tasavvufi çevrelerde şeyhe bağlanmanın mecburiyetine işaret etmektedir. Sufilere göre şu ayet, mürşidin gerekliliğine işaret eder: “Onlara güven ya da korkuya dair bir haber gelse onu yayarlar. Halbuki onu peygambere ve emre salahiyyetli olanlara havale etselerdi onun ne olduğunu bilirlerdi.” (Nisa/83)

Şu ayet de mürşide intisaba ve cennete ulaşmanın yoluna işaret etmektedir: “Kullarımın arasına gir ve gir cennetime.” (Fecr/30)

Bu kullar sufilere göre mürşidlerdir. Müslüman, bir şeyhe bağlanmadan da kâmil bir mümin olabilir, fakat tasavvufi hayata giren ya da girmek isteyen bir kişinin mutlaka bir mürşit bulması gerekir. Mürşid müride, usta, rehber ve yol gösterici olarak bu yolun tehlikelerini öğretir, müridin yolunu aydınlatır. Çünkü tasavvuf bir öğretimden ziyade eğitim ve terbiye işidir.

Mürid, bir tarikat şeyhine bağlanarak ondan tasavvufun yollarını öğrenen, onun doğrultusunda ilerleyen kimse demektir.

Tasavvuf, kemâle ermek için çıkılan uzun bir yoldur. Bu yola çıkmak isteyen kişiye *talip* denir. Talibin bu işe uygun olduğu şeyh tarafından kabul edilirse “talip” artık “sâlik” kademesine geçmiş olur.

Talip aşamasından sâlik aşamasına geçmenin bir yöntemi vardır. Mürit her şeyden önce gusül abdesti alarak temiz elbiseler giyinmeli ve izin isteyerek mürşidin huzuruna çıkmalıdır. Şeyhin huzuruna çıkan talip, şeyhin elini öpüp izin istedikten sonra bir köşede oturur ve şeyhinin ilmine talip olduğunu bildirir. Şeyh, yola çıkmak için talibi yeterli görürse, o artık ilk adımı atar ve sâlik olur. Arapça *sâlik* kelimesi “giren” anlamına gelir. Manevî olgunluğa erişmek için bir şeyhe intisap eden kişiye

sâlik denir. Seyri sülûk yolculuğuna çıkan sâlik bu yolun sonunda artık sufi olacaktır. Sufi de Hakk'a ulaşmış, insan-ı kâmil olmuş kişi demektir.⁸⁹

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun romanlarında sık sık şeyh ve mürid arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Romanlarındaki tasavvufî kişiliklerin birçoğu Ahmed Yesevî'nin müridleridir. Yesi'de eğitildikten sonra değişik yerlere şeyhleri tarafından gönderilmiş, buralarda Yesevîliğin yayılmasında öncü olmuşlardır.

Kumral Dede, Yesi'den Anadolu'ya gelmiş ve Kumral Dede ocağı diye anılan bir tekke kurmuş, halka hizmet etmiş ve Anadolu'nun Türkleşip İslâmlaşmasında büyük rol oynamış bir dervîştir. Çocuğunu Kumral Dede ocağına vermek isteyen Selçuklu gelini Döne ile Ebe Kadın arasında geçen şu konuşma müridlerin müridleri yeteneklerine göre yetiştirdiğinin bir göstergesidir. “Olmaz, Kumral Dede her birinin neye göre, nasıl adam edileceğini daha bebeliğinden bilmekte ona göre demirini döğmekte nefesini etmekteymiş.. benim balamın eli kalemlî olacağını, Dursun Fakih'e benzeyeceğini ilk bakışta anlar.” (*Çatı*, 37)

Tasavvufta müridliğe kabul edilmek, dervîş olmak anlamlarına gelen “el almak” tabiri de kullanılır. Osman Bey yiğitlerine şöyle seslenir: “Beştaş tekkesinde konaklayabiliriz. O yandaki gaziler de Tekkede toplanabilir: Beştaş Tekkesinin Şeyhi Kumral Dedemizden el almıştır.” (*Çatı*, 279-280)

Tasavvufta şeyhe bağlılık çok önemlidir. Tarikatın usul ve adaplarını sonraki kuşaklara aktarmak olgunluğa erişip şeyh olan müridin temel görevidir. Kumral Dede için şunlar söylenir: “..bildiğim şu, Yesi'deki şeyhine bağlı kaldı hep.. bizden sonra bir yeni gelmeli; Anadolu'dan doğmuş olmalı, bu toprağın hamurunu yoğurmuş olmalı derdi..” (*Üçler Yediler Kırklar*, 155)

Kumral Dede'yi yani şeyhini kaybeden Bileyici Baba'nın içinde bulunduğu ruh hâli şeyh ve mürit arasında kurulan bağa güzel bir örnektir: “Bileyici Baba'nın yalnız kalmasına gönlüm razı olmadı. Yaşlı, gönlü hayli kırık, üstelik Kumral Dede'den sonra çobanını yitirmiş koyun gibi olunca..” (*Üçler Yediler Kırklar*, 238)

⁸⁹ Öztürk, s. 458-464.

Müridler zorda kaldıkları zaman şeyhlerinden yardım ister ve bazen de onu gözlerinin önünde görürler ya da nefesini hissederler.

Şeyh Bedreddin, darda kaldığı anda şeyhinden medet umar. “Ya Şeyh! Ya Hüseyin-i Ahlâtî bir kere daha yetiş imdadıma. Nasıl beni dünyaya döndürdüysen ..nasıl açtıysan gözümdeki perdeleri yetiş yine. Hüseyin-i Ahlâtî sana dönüğüüm!” (*Bu Atlı Geçide Gider*, 247)

Darağacı romanında Şeyh Bedreddin’in Torlak Kemal’e söyledikleri, Torlak Kemal ve adamlarının Şeyh Bedreddin’i kullanmak istediklerinin ve sahtekâr olduklarının bir delilidir. Çünkü doğru sözlü olmayan bir mürid düşünülemez. “Ne yapmak istersiniz? Benim müridim isen böyle müridlik olmaz. Müridim isen doğru sözlü ol... öyle bilirdim şimdiyece seni.” (44)

Yesevî dervişi olan Horoz Dede de sıkıntıda olduğunda şeyhinin yardımını ister ve onun sözlerini duyar: “Şeyhinin varla yok arasında inkâr kabul etmez sesi Horoz Dede’yi kendine getirdi: Bütünlük sadece Tanrı’dadır Horoz oğlum, bütünlük sadece Tanrı’dadır. Bir tek Tanrı bütündür, gayrisi yarım; gördüğün her şey yarım, gördüğün her şey noksan!” (*Ebemkuşağı*, 65)

Şeyhin söyledikleri sorgulanmadan yapılır, şeyhe bir teslimiyet söz konusudur. Mürid şeyhin sözünden çıkmaz. Şeyhinin söylediklerini sorgusuz sualsiz yerine getirir: “Susulmaması gereken yerlerde susmak, adam öldürmekten beter bir suçtur demişti Somuncu Baba; Hacı Bayram Veli de Somuncu Baba’nın sözünden hiç çıkmamıştı şimdiyece.” (*Sabır*, 204)

Horoz Dede de şeyhine karşı aynı teslimiyet içindedir. *Ebemkuşağı* romanında şöyle söyler: “Benim bildiğim buncası ötesini şeyhim biliyor. Beni gönderen şeyhimdir, seni çağırın şeyhimdir.” (69)

Şeyh manevî bir kuvvete sahiptir. Bu manevî kuvvet sayesinde karşısındaki insanları etkiler. Müridle şeyh arasında manevî bir bağ oluşmuştur. *Ebemkuşağı*’nda Horoz Dede’nin içinden geçirdiği şu düşünceler şeyhin manevî kuvvetinin bir ispatı gibidir: “Şeyhinin sesini yalnızlık odalarında bir defa duymuş olanların, o sesin gö-

türmek istediği yere muhakkak gideceğini biliyordu; hele bir de Mustafa'nın durumunda olanları nasıl sürükleyeceğini..." (72-73)

Şeyhin huzuruna çıkan müridin içinde bulunduğu ruh hâlini Akşemseddin'in Hacı Bayram-ı Veli'nin huzuruna çıktığı *Sabır* romanında görebiliriz. "Ak Şemseddin giyimini kuşamını daha bir titiz gözlerde yokladı. Yerindeydi; Şeyh'e varacak aklıktaydı, buruşuğu yoktu. 'Bismillahirrahmanirrahim' gülümsemesinde adımını attı eşikten. Uzun bir yola çıkacakmışçasına hazır, hemen dönecekmişçasına buralıydı" (338)

Mürid, yapacağı her işte mürşidin elini omzunda, nefesini ensesinde hisseder:

"Gözlerini yummuştu Ak Şemseddin; karşısında Murad Beğ'in oğlu Mehmed'in diz çöküp oturmakta olduğunu biliyor ve omuz başında şeyhi Hacı Bayram Veli'nin nefesini duyuyor iken, gittikçe coşan seslerde gürül gürül akıyor; 'Bu Peygamberimiz Efendimiz Muhammed Mustafa Hazretlerinin ulu mustusudur' diyor tekrarlıyor; 'Muhammed Mustafa'nın yüce buyruğudur unutulmaya!' deyip bir dahi tekrarlıyordu." (*Gündönümü*, 47-48)

Horoz Dede'nin içinde bulunduğu ruh hâli de bu duruma örnektir:

"Beyni buğulanıvermişti oraya geldiğinde; buğuları bir el ısıtıyordu. Gözlerini yumup beyninin içindeki sisleri, o sislerin arasında var olduğunu sandığı eli görmek istedi. Şeyhinin eli sanıyordu, o eli her vakit omuz başında, ense kökünde, olmazsa şah damarının çeperinde sezerdi hep ilk defa beyninin orta yerinde hissettiğine göre zaman..? Yakınlaştı mı yoksa?" (*Gündönümü*, 177)

Seyri sülûk yolculuğuna çıkmak isteyen sâlik bir mürşid tarafından müridi olarak kabul edilirse buna "el alma" denir. Mürid bu manevî yolculuk esnasında zorda kaldığı durumlarda şeyhinden medet umar.

Horoz Dede de mürşidi Ahmed Yesevî'den zaman zaman medet ummuştur. *Gündönümü* romanında bu durum şöyle anlatılır: "Kur'ânı Kerim okumuş, dualar

etmiş, zikirlerde unutmağa çalışmış kendini, en sonunda Buhara’da el aldığı şeyhinden medet ummuş olmamıştı...” (180)

Konak romanında Şeyh Edebalı’nın meşveretine katılan Karacaahmet de Şeyh Edebalı’dan medet umar: “Karanlık Şeyhim, seçemiyorum, göremiyorum.. hele destur ver gözüm açılsın göreyim.” (180)

Yunus Emre’nin dilinden dökülen şu sözler mürid adayını ne kadar isterse istesin şeyh çağırmadığı, istemediği sürece bu yolculuğa çıkılamayacağını bir işaretidir: “Yine de, Dergâh’ın eşiğindedim. İzin bekliyorum. Gelişim, bu eşiğe gelişim o kadar gecikti ki... Fakat dost seni çağırmiyorsa senin gitmek arzunu neye yarar?” (*Benim Adım Yunus Emre*, 6)

Kıbrıs’ın fethi ile görevlendirilen Lala Mustafa Paşa bir Mevlevî dervişidir, Mevlânâ’yı yüreğinde hisseder. *Zaman Bir Dar Kapıda* romanında “Mesnevi, birçok yerlerini ezbere bilmiş olmasına rağmen her okuyuşunda ayrı bir tad veriyordu ve Mevlana Celaleddin’in nefesini çok değişik yönleriyle hissedebiliyordu.” (10) şeklinde ifade edilir.

Kıbrıs’ın fethinden sonra Kara Baba, Yaseminci Baba’nın hoş geldin gerdanlığını Lala Mustafa Paşa’ya takarken Lala Mustafa Paşa’nın içinde bulunduğu ruh hâli yine aynı romanda şöyle anlatılır: “Yaşına, başına paşalığına bakmadı, ağladı; boynunu uzattı kuzu gibi... uzattığı anda da semahânede şeyhine selam duran Mevlevî dervîşi gönlü teslim oldu. Bir tarifsiz erimede bedeni ruhuyla yoğruluyordu.” (*Zaman Bir Dar Kapıda*, 76)

Kumral Dede, sık sık Yesi ile bağlantı kurar ve Hazret-i Pir’i gönlünde hisseder: “Yesideki Tekke canlanıverdi mağara içi sandığı beyninde; Hazret-i Pir yüz şu kadar yaşıyla gülüverdi. İnledi Kumral Dede: “Ah..” dedi; yürekten. Sanki hiç, hiç, hiç yürüyemeyecekti, kalkamayacaktı; Konya bir yana şu taş duvarların dışına çıkmayacaktı.” (*Konak*, 18)

Ve Çanakkale Geldiler romanında Sabriye Hanım’ın Doktor Mürsel Bey’e söylediğindeki benzetme mürid-mürşid arasındaki ilişkiye halkın bakış açısını yansı-

tır: “Hani... sen bir tarikata şeyh olsan baş müridin ben olurum, inan, sana o kadar güvenim vardır, saygım da.” (279)

Henüz beş yaşında bir çocuk olan Said-i Nursî: “Benim şeyhim Abdulkadir Geylani’dir, onu anarım.” (*Gökyüzünden Bir Beşik*, s.217) demiştir.

Bediüzzaman’ın tek gayesi İslâmî bilimler ile fen bilimlerinin birlikte okutulduğu medreseler kurmaktır. Bediüzzaman’ın bizim bildiğimiz anlamda bir tekkesi yoktur, böyle bir tekke kurma amacı da olmamıştır. Dinî ilimlere vakıf olması, kendini Allah’a adaması nedeniyle bir şeyh gibi hürmet görür ve insanlar ona âdetâ mürid olmak isterler. “Valiliğim de paşalığım da gelip elinizi öpmemi ister. Bundan sonra benim mürşidim sizsiniz, sizin göstereceğiniz yol benim gideceğim yol olacaktır, inâyet buyrun şeyhim efendim, lütfen inayet buyrun, beni gönlünüzün dışında tutmayın.” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 88) diyen Bitlis Valisi Ömer Paşa da Bediüzzaman’a mürid olmak isteyenlerdendir.

Şeyhler kendilerinden sonra posta oturacak halifelerini seçerler ya da işaret ederler. Genellikle şeyh öldükten sonra onun işaret ettiği mürid posta oturur, tarikatın varlığını devam ettirir.

Aydınlığın Mühürü’nde İbrahim Şeyh, eşi Ayşe Hatun öldükten sonra iyice kendi kabuğuna çekilir, neredeyse vaktinin tamamını eşinin türbesinde geçirir. Kendi durumunun ve iç dünyasındaki yangınların farkında olan şeyh, posta damadı olan Baksı Bekir’e devreder. Baksı Bekir şeyhi sağken posta oturmak istemez; ama posta oturmaya mecbur kalır. “...Şeyhi sağ iken posta oturmak utanışı galiba Baksı Bekir’e göre terbiye dışıydı, edebe aykırıydı.” (275)

6. Nefis

Tasavvufî bir terim olarak *nefis*, insanoğlunun huylarının, davranışlarının kötülerine verilen addır. Mutasavvıflar nefis kavramı üzerinde çokça durmuşlardır. İnsanın amacı nefisini temizleyerek Allah’a ulaşmaktır. Hakk’a ulaşmak amacıyla bir mürşide intisap eden müridin yapacağı ilk iş tövbe ederek nefisini terbiye etmektir.

Nefis, bedenî ve şehvî dilek ve davranışların kaynağıdır. Nefis hayatî bir kuvvet olup hiçbir mücadele onu tamamen susturamaz. En emin yol nefsin istekle-

rine sürekli hayır diyebilmektir. Mutasavvıflar nefsi, yedi mertebeye ayırmışlardır. Söz konusu tasnife göre en alt basamaktaki nefse, nefis-i emmâre adı verilir. Hayvanî nefis olarak da bilinen nefis-i emmârenin sahibi, ziyadesiyle masivaya meyillidir ve bedenini şehvet hissinin emrine vermiştir. Bütün kâfir, fasık ve münafıkların nefis-i emmâreye sahip oldukları söylenir. Hayvanî nefis sahipleri için *Kur'ân* “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük azap vardır.” (Bakara/7) demektedir. Nefsin diğer mertebeleri nefis-i levvâme, nefis-i mülhime, nefis-i mutmainne, nefis-i râdiye, nefis-i mardiyeye ve nefis-i kâmiledir. Olgun ve kemâle ermiş nefis anlamına gelen nefis-i kâmile, nefis-i kudsiyye veya nefis-i safiyye olarak da bilinmektedir. Bu mertebeye ulaşmış nefsin, ulaşabileceği en son mertebedir.⁹⁰

Arındırılmış bir nefse sahip olmak için mücadeleye ihtiyaç vardır. Arapça bir kelime olan mücahede, savaşmak anlamında kullanılmaktadır. Istılahta ise Hakk'ın rızasını kazanmak için nefsin verdiği uğraşın adıdır. İmam Gazâlî mücahedeyi “O'nun dışında olan şeyleri kalbinden atmak yahut onları imha ederek, her hususta çaba göstererek gayreti esirgememek.”⁹¹ şeklinde tanımlamıştır.

İnsan kendi nefsiyle sürekli bir mücadele içinde bulunur. Sonunda ya nefisini yener veya ona yenilir. Yahut da ölünceye kadar bu mücadele devam eder. Bu savaş, bazen onun lehine bazen de aleyhine olur. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Nefse ve onu şekillendirene, ona iyilik ve kötülük kabiliyetini ilham edene and olsun ki, nefisini temizleyen iflah olmuş, onu fenalıklara gömen kimse de ziyana uğramıştır.” (Şems/9-10)

İnsan benliğini ruh ve nefis birlikte meydana getirir. Benlik sırrının varlığı için nefis de lüzumludur. Bunun içindir ki tasavvufî sülûkta nefsi öldürme değil, ıslah esastır. *Kur'ân-ı Kerim* insandan bahsederken iki ifade kullanmıştır: İnsan topraktan yaratıldı, insan Allah'tan bir parçadır. Yani ruh; insanın Allah'tan

⁹⁰ Öztürk, s. 151-168.

⁹¹ Gazali, s. 734.

kaynaklanan yönlerinin bütünü, nefis ise bedenî menşeli vasıflarının tümü oluyor.⁹²

Nefisle ruh insan bedeninde sürekli bir mücadele hâlinindedirler. Birbirlerini bedenden kovamadıkları için birbirini yenmek için sürekli savaş ederler. Tasavvuf işte bu mücadelede nefsin nasıl yenileceğini, kontrol altına alınacağını anlatır.

Tasavvuf ehli nefisini terbiye edebilmek için bazı yöntemler kullanırlar. II. Mehmet'in çocukken karşılaştığı derviş nefisini terbiye etmek için şunları yapar: "...adam duyulmayı duymayacak cinsinden ermişlerden biriydi; kendini buralarda gizliyordu; civcivlerle tavuk kokularıyla toprak altlarıyla özüne eziyet ediyor, varlık dünyasında yokluğun tadına varıyordu." (*Gündönümü*, 31)

Nefsi terbiye olan kişi kibirden uzaktır ve tevazu sahibidir. Bunu Yunus Emre'nin şahsında görmemiz mümkündür. Çedikçi Ahmet Usta köylülerinin Yunus'tan yardım istediğini söyleyince Yunus şöyle düşünür: "Kurtulamıyordum, beni değil bir başkasını çağırdıklarını sanıyordum, adlarımızı karıştırmışlardı muhakkak, çünkü ben öylesine önemsenecek biri değilim... Şöyle garip bencileyin bir kişi... cik." (*Benim Adım Yunus Emre*, 17)

Tasavvufta nefsi terbiye etmek, olgunlaştırmak düsturu olarak kabul edilen "Hamdık, piştik, yandık." ilkesini Sepetçioğlu'nun romanlarındaki tasavvufî kişiliklerde görmek de mümkündür. *Benim Adım Yunus Emre* romanında "Ve benim, benim özümün hamurundaki ekşimiş maya boğazıma yürüdü kabararak. Pişmeliydim." (46) diyen Yunus Emre buna örnektir.

Yine aynı romanda Yunus Emre Şöyle düşünür: "O vakit, hamlıgımı pişirecek fırının ölüm çizgisinden önce bir durakta, bu tarafta, hayatın içinde ve yaşarken mevcut olacağı inancı kesinlik kazandı düşüncelerimde." (47-48)

Zaman Sarkacı'nda "Bu dünyada benim gibi nice hamlar yaşıyor Yarabbi!" (183) diyen Denizlili Avcı Veli Bey, nefis terbiyesi almamışların olgunlaşmadıklarını belirtir.

⁹² Öztürk, s.127.

Benim Adım Yunus Emre'de benlikten arınmayı öze varmayı amaç edinen Yunus Emre'nin karşısına Molla Kasım çıkar. Molla Kasım Osmanlı tarihindeki tekke-medrese çatışmasında, tasavvuf ehli tarafından oluşturulan, medreseyi temsil eden, işin görünüşüne takılmış kalmış bir tiptedir. İşin özünü kavramadan şeriat adına inançları sorgulayanlara Molla Kasım denilmektedir. Yunus'un söyledikleri insanda ruh ve nefsin birlikte bulunduğu ve mücadele ettiğinin açık bir ifadesidir: "Yazık!. Kötülükleri isteyen benim demek ki. İyilikleri ve güzellikleri seven ne kadar ben isem, Molla Kasım yüzü de benim. Galiba, ancak o vakit... bu iki ayrı yarım ile bütünleşebiliyorum. Öyleyse neden kızıyorum Molla Kasım'a gerçek yüzümü gösterdiği için mi?" (*Benim Adım Yunus Emre*, 236)

Kıbrıs'ın fethinde önemli rol oynayan Yaseminci Baba gibi bir ermişin ölümünden sonra anılmayı düşünmesi insanoğlunun nefsi ile mücadelesinin ölene kadar devam ettiğinin açıkça bir delilidir:

"Geleceğin insanların kendisini bilip bilemeyeceği, adının hatırlanıp hatırlanmayacağı idi; o vakit kendinden soğudu. Neden bu benlik?.. diye düşündü. Ölümüm gelip yakasına yapıştığı bir yaşta ve bunca deneyimlerden bunca arınıp arıtılmaldan sonra bile hâlâ yarınlarda hatırlanmak, o günlerde de yaşamak isteği, giderilmesi çok güç bir noksanlık gibi geldi gönlüne ..özüne yakıştıramamıştı, soğukluğu arttı." (*Zaman Sarkacı*, 171)

Peygamber Efendimiz (SAV)'in "büyük cihat" olarak tanımladığı nefis mücadelesi *Karanlıkta Mum Işığı* romanının kahramanı Hacı Arif Bey'de şöyle ortaya çıkar: "...bağışlamağa gelince ..benim kimseyle bir davam yok... Benim davam...? Benimledir. İnsan kendini bağışlayamaz." (452)

İnsanların kendi hayatlarında İslâm'ı yerleştirebilmesi için nefislerini ıslah etmeleri gerekir. *Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*'da Bediüzzaman şöyle der: "Bu Birlik herkesin kendi nefsi ile savaşması ve böylece Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerinin ahlâkı ile ahlâklanmak ve yine yüce Peygamberimizin sünnetini bu zamanda yaşayarak başkalarını da sevmek, güzel olanı göstermek, iyi ve doğru olanı anlatmaktır." (306-307)

İnsanın özüne kendine ulaşmasını engelleyen en büyük etken nefistir. *Aydınlığın Mühürü*'nde nefsin tanımını şöyle yapılır: “İnsanın kabuğu nefsi idi, benliği idi, bencilleşmesiydi.. özün tadını örten, saklayan kabuk bu.” (416)

7. Kalb-Gönül

Çalış kazan ye yedir bir gönül ele getir
Yüz Kabe'den üstündür bir gönül ziyareti

(*Benim Adım Yunus Emre*, 98)

Tasavvufî hayat gönül esaslı bir hayattır. Tasavvufî ıstılahta *gönül* Allah'ın tecelli ettiği mekândır, Allah'a açılan kapıdır. Onun yıkılması demek bu kapının kapanması demektir. Aşksız kalan insan da yaratılış gayesinden uzaklaşmış olur. İşte bu yüzden tasavvufta gönül kutsaldır ve “Allah'ın Evi” kabul edilir. Yunus'un, “Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil.” söyleyişindeki manayı da bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Sufiler kalp ile Beytullah arasında münasebet kurmuşlardır. Sehl Ademî şöyle demiştir: “Kâbe'de İbrahim'in makamı; kalpde ise Allah'ın sırları vardır. Kâbe'nin sütunları olduğu gibi kalbin de sütunları vardır. Ancak Kâbe'ninkiler taştan, kalplerdekiler ise marifet ve irfan nurundandır.”⁹³

Kur'ân-ı Kerim'de de kalpten bahseden birçok ayet vardır: “O gün ne mal ne evlat fayda verir. Allah'a selim bir kalp ile gelenler müstesna” (Şuara/89)

“Görmeden Rahmân'a saygı gösteren ve Allah'a dönük bir kalp getiren herkesin mükâfatı budur.” (Kaf/33)

Hazreti Peygambere Allah-ı Teala şöyle hitap eder: “Senin göğsünü açmadık mı?” (İnşirah/ 1)

Kalp Allah'ın baktığı, nazar ettiği bir yerdir. Nazargah-ı İlahidir. Onun için kırılmaması gerekir.

⁹³ Kara, s. 179.

“Gönül Çalab’ın tahtı Çalap gönüle baktı

İki Cihan bedbahtı kim gönül yıkar ise”⁹⁴

Yunus Emre

Peygamber Efendimiz de şöyle buyurmuştur: “Allah mal ve bedenlerinize değil, kalplerinize bakar.” (Müslim)⁹⁵

Dünyevî his ve zevkler, nefsanî arzular, makam ve mevki insan kalbini Allah’ı anmaktan alıkoyan unsurlardır. Allah’a kavuşmak isteyen kişi kalbini bu geçici zevk ve isteklerden temizlemelidir. Gazâlî, kalb için “Ruhânî ve Rabbanî latif bir varlıktır. Bu latif varlık, insanoğlunun idrâk edip anlayan, bilen, mükellef olup ona emredilen ve ondan istenilen hükümlerin yapılmasında iyi amelde sevap, kötü amelde ceza gören insan hakikatinin kendisidir.”⁹⁶ demiştir. Şüphesiz ki insan dünya hayatında bir sınava tabidir. Bu sınavın neticesinde ceza ya da ödül vardır. Bu ödül ve cezadan ruh sorumludur. Ruhun da zindanı olan bedenden kurtulup, tekrar geldiği yere geri dönebilmesi için ruhî kusurlardan tamamen arınması gerekir. İşte bu yüzden kalb temizliği ziyadesiyle önemlidir. Gazâlî’nin de vurguladığı gibi o, bizim idrak eden, farkına varan, sorumlu olan yanımızdır.

Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun romanlarında karşımıza çıkan tasavvufî kişilikler gönül erleridir. Hayatlarını Allah’ın rızasını kazanmaya adanmışlardır.

Çatı romanında Kumral Dede bir Osmanlı alpereni olan Rahman’a şöyle hitap eder: “Konuş hadi, konuş Rahman, yüreğini çöz. Sübaşı donların dışarıda, bohçalara bağlı, üç düğüm atılmış üstüne; sen etsin, kemiksin, çıplak bedensin. Et, kemik, çıplak beden olarak konuş oğul.” (73)

Mutasavvıflar dinde asıl olanın kalp terbiyesi olduğunu belirtmişler. Kalp temizliğini sağlayan kemâle ulaşmış, hayatını yaratılış amacına uygun bir şekilde düzenlemiştir.

⁹⁴ Kara, s. 179.

⁹⁵ Kara, s. 86.

⁹⁶ Gazali, C. III. s. 30-31.

Çatı romanında Şeyh Edebalı şöyle söyler: “Allah’tan korkan, insan yüreğinin Tanrı Evi olduğunu bilen kimse millet böyle istiyor diye sıkıldığı yumruğunu kolay vuramaz. Kim ne derse desin, bildiğinden şaşmaz, doğru yolunu sapıtmaz.” (117)

Şeyh Edebalı’nın Osman Bey’e söylediği bu söz yüreği Allah sevgisiyle dolanların, her ne olursa olsun doğru yoldan şaşmayacaklarının işaretidir. Hakk uğruna mücadele ederler ve hiçbir şeyden korkmazlar. Çünkü yürekleri Allah’ın sevgisi ile doludur.

Yine aynı romanda Kumral Dede’nin boynu tutulan Bizans Tekfuru Köse Mihail’e söyledikleri tasavvufun gayesini ve gönül kazanmanın zorluğunu ortaya koyar: “Boynun kolay Mihail oğlum.. Zor olanı gönüldür. Gönlünü yıkmayalım da.” (325)

Tasavvufun gayesi kalp temizliğidir. Kalbi temiz olmayan kişinin göstermelik olarak yaptıkları hiçbir anlam taşımaz ve kendisine fayda vermez.

Dursun Fakih’in kızının babasından öğrendiği ilk ders şudur: “Yüreğin ayna gibi değilse nâmahremlik neye yarar? Yüreğin kirliyse ne yapsan faydasız..” (*Üçler Yediler Kırklar*, 259)

İnsanın bir şeyi hakkıyla yapabilmesi için gönülden inanması gerekir. Bunun farkında olan mutasavvıflar da insanın gönlünü kazanmayı esas amaç edinmişler. Gönülleri ile baş başa kalmışlardır. *Ebemkuşağı*’nda bu durum şöyle anlatılır: “Horoz Dede Mustafa’yı gönlüne bırakmıştı. O gönlün buralarda sokaklarda yürümediğini çoktan anlamış, kolaylaştırmak için de çekilebildiğince kabuğuna çekilmişti.” (71)

Aynı romanda Ahmed Can’ın söylediği: “Biz evcek Hacı Bayram Veli’nin gönüllüsüyüz.” (94) sözü bir şeyhe bağlanmanın, onun rehberliğinde yürümenin gönül işi olduğunu ortaya koyar.

İnsanın dış görünüşünden ziyade kalbi önemlidir. Kalpte Allah sevgisinden başka ne varsa boş ve faydasızdır. İnsana güzel gibi gözükse de aslında insana eziyet verir; çünkü insanı Allah’tan uzaklaştırır. *Ebemkuşağı*’nda Çerçi’nin vaaz veren bir hocadan duydukları buna örnektir: “İnsanların dış görünüşünü incik boncukla, ipekli- lilerle, kutnu kumaşlarla süslemek neye yarar?.. Sen insanların yüreğini, insanların

gönüllerini süsleyebiliyor musun?.. İnsanları incik boncuğa, süse altuna heveslendirmek insanları eziyete heveslendirmektir...” (129)

Medrese ve tekkenin yetiştirmeyi amaçladığı insan modeli aslında aynıdır. İkisinin de amacı iyi bir kul, dinî vecibelerini eksiksiz yerine getiren, Allah’a gönülden bağlanan insanlar yetiştirmektir. İslamî muhteva taşıyan bu iki unsur arasında fark olması da düşünülemez zaten. Aralarında bir farklılığın olmasının sebebi ise özden değil, kullanılan metodun farklılığındandır.

Mahiyet bakımından başlangıçta bu iki örgütlenme arasında büyük bir farklılık bulunmazken daha sonraki yıllarda, özellikle bu iki düşünce biçiminin de ideal formuna eriştiği 13. yüzyılda her bakımdan farklılaşmalar görülmeye başladı. Bir kere medrese, şeriat ve devlet özdeşleşmiş unsurlar olarak toplum hayatına müdahale eden güçlerdi. Medresenin de resmi bir kuruluş olması da o dönem için tabii bir durumdu. Devlet, şeriatı koruyan ve uygulayan bir güç olarak medreseye muhtaçtı. Medrese de devlete dayanmakla, onun resmi kuruluşu olmakla varlığını sürdürüyordu. Fakat felsefe ve tasavvuf hareketleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Onlar birer aydın ve halk hareketi olarak ortaya çıkmış ve gelişmişlerdi. Zaman zaman devletten yardım görmekle birlikte, çoğu zaman onun resmi organlarıyla çatışmışlardı. Her şeyden önce medresenin formel yapılaşmasına karşılık tekke informel bir grup yapısı sergilemişti. En yüksek formuna eriştiği Moğol istilasından önce tekke, bir çeşit eğitim kurumu olmuştu. Halk inanç ve vicdanını oluşturan unsurları işleyerek gönüllere akıtmaya çalışmıştı.⁹⁷

Sepetçioğlu’nun romanlarında zaman zaman medrese ve tekke arasındaki farklılıklara değinilir. Medresede ünlü bir müderris olan Ak Hoca medreseyi bırakıp gönüllü aramak için yola çıkar. *Ebemkuşağı* romanında Ak Hoca’nın, neden medreseyi bıraktığını anlamayan Çerçi’yle olan konuşmaları medrese ve tekke arasındaki farkın gönül olduğuna işaret eder.

“Mektep medrese görmemiş, belki kitabın yazdığından habersiz bir kişi, nasıl oluyor da yoldaşını yarı yolda bırakmanın, farkında olma-

⁹⁷Hüseyin Akyüz, *Eğitici Bir Şahsiyet Olarak Ahmet Yesevi*, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/taed/article/view/2089/2088> (18/07/2011)

dan aldığı üç beş kuruşun haksız olduğuna inanmanın derdini çekiyordu. Kim, nerde, nasıl yoğurmuştu o insanı? Kitap mı? Hayır. Medrese mi? İmkansız! Kitapla medresenin çocuğu olan bilgi mi? Ne gezer!.. Pekey ne idi bu hamur, bu ekmek nerede pişmişti? Sen olsan sormaz mısın? Varsa o fırını aramak istemez misin? Nerdeyse gidip görmeği arzulamaz mısın? Ben o fırının medresede olmadığını biliyordum, bir tek onu biliyordum. Arayıp bulmak istedim. Medreseyi bırakmazsam aradığımı bulamayacağımı da anladım.” (145-146)

Gündönümü'nde Fatih Sultan Mehmet'in hocaları olan Molla Gürani ve Akşemseddin'in şahsında medrese ve tekkeler karşılaştırılmış, gönlün daha üstün olduğu ortaya konulmuştur.

“Ak Şemseddin gibiler, biraz hasta, kafalarında üç beş tahtası noksan, gönüllerini akıl yerine komuş kişilerdi Molla Güranî'ye göre, böyleleri de olmazı olur görüp taşın içindeki buğuyu koklama gücüne ermiş geçinirlerdi... bu Ak Şemseddinler; üstünlük taslamadan üstün olduklarını bilip de bildirenler... Molla Güranî Ak Şemseddin'i kıskandığını biliyor, onun eriştiği yüceliğe erişemeyeceğini de biliyordu, eziliyordu yüreği. Eziklikten kurtulmak için de: ‘O bir dağ, ben başka dağ’ diyor, geçiştiriyordu.” (71-72)

Ebemkuşağı'nda dervişin Ak Hoca'ya söyledikleri tasavvufun gayesinin insan gönlünü temizlemek olduğunu belirtir: “Yolun tozundan üstünün başının aklığını kurtardın hoca, yüreğin nasıl? diye sormuştu; yüreğinin tozu toprağı da silkelenmeli ki aklığı çıka ortaya...” (53)

Tasavvuf yoluna giren sâlikin gönlünü dünyevî isteklerden temizlemesi gerekir, aksi takdirde tam anlamıyla bir derviş olamaz.

Sabır'da Hacı Bayram-ı Velî “Gönül işleriydi bunlar, inanmanın dünyasıydı; bu dünyada para pul sözü edilmez, edildi mi inancın bir yüzü gölgede kalmış meyvelere dönerdi, ham; ekşi, kekremsi... Ağzı, dervişim, diyecek; gönlü gülecek. Bizde

ağız ile gönül bir olup söylemelidir, aynı şeyi söylemelidir, pula kanmadan.” (205-206) diyerek gönlün önemine dikkat çekmiştir.

Gündönümü'nde Akşemseddin'in Fatih Sultan Mehmet'e verdiği şu öğütler akıl ve kalp arasındaki ilişkiyi açıklaması bakımından önemlidir:

“Tanrı'dan başka bilen olmaz gizliyi. Bizim dinimiz akıl dinidir, akıla önem verir, aklın kabul etmediğini kabul ettirtmez; ettirir görünüyorsa o vakit yüreğe bakmak gerektir, yürek kabul ediyorsa akıl yüreğe uyar; eğer akıl da yürek de kabul etmiyor ama din kabul ediyorsa gönüle bakacaksın; gönlün ne diyor gönlün? Akıl da yürek de bazen taşlaşır Mehmed oğlum, taşlaşmışlığı da gönül eritir. İşte bu üçü, akıl, yürek ve gönül bir oldu mu doğru ortaya çıkar.” (39-40)

Yunus Emre'nin içinde bulunduğu şu ruh hâli akıl-gönül ilişkisini şöyle ortaya koyar: “Aklımın: ‘Olmaz! Öyle acayıplik olmaz, olamaz.’ deyişini hiçe sayan gönlüm, göğüs kafesini çoktan yırtmış semâ dönüşünde uçuşan yüreğimin elinden tutmuştu, beni uçuruyordu. Bilinirliklerle bilinmezlikler perdesinin çizgisine vardıklarında gönlümle yüreğim, aklımın sesi duyulmaz oldu.” (*Benim Adım Yunus Emre*, 26)

Yunus Emre zaman zaman akli ile gönlü arasında kalır: “Aynı anda gönlüm ve yüreğim utandılar. Hep böyle olurdu, aklımın densizliğinden gönlüm utanır, yüreğim dehşete düşerdi; arada ben ezilirdim.” (*Benim Adım Yunus Emre*, 54)

Tasavvufun gayesi insanı kemâl mertebesine ulaştırmaktır. Bu da insanın gönül gözünü açıp kalbini Allah ile doldurması ile mümkün olur. Lala Mustafa Paşa, gönül gözünün açılığını gidermek için sık sık mevlevîhâneye gider. *Zaman Yürüyüşü*'nde şöyle der: Benim midem de gözüm de doyun Çelebi, gönül gözüm açtır. Mevlevihane'de bir kendimi dinleyeyim bakayım, gönül gözümün açlığı doycak mı?” (228-229)

Ve Çanakkale Gördüler romanının kahramanı olan Müderris Emin Efendi de aklın yerine gönlü koyanlardandır. Avrupalıların mazlum insanları sömürmek için akli kullanmalarına karşı çıkar: “...bundan sonra gönül gerekiyordu Müderris Emin

Efendiye, yürek gerekiyordu. Varsın zaman önce akıl desin, hayır..gönül, gönül, gönül efendim gönül! Ben gönlümden gocunmadım ki şimdiye kadar.. gocundum mu hiç?” (93)

Karanlıkta Mum Işığı'nın kahramanı olan Çedikçi Sarı Cemal Efendi, girift çaldığı zaman gönlü dolup taşmaktadır.

“Girift deyince gönlünü dudak üfürmelerinde bir başka gönüle aktarmayı düşünmüştür hep; iki gönlün, üç gönlün, beş gönlün bir olup bin gönüle milyon gönüle varması; yeri göğü tutup gönüller yangını ile bir donanma şenliğinde hamları pişirmesi, dünyaya yaşanılacak bir düzen vermesi; bunlar: bunlara benzer daha birçok söze dökemediği renkler kokular ışıklar hayallenmiştir.” (23)

İnsan yüce yaratıcıyı akıl ile bulur, yaratıcının büyüklüğüne akıl ile ulaşır; fakat bu yeterli değildir. Akıl Allah'ı bulmada ilk adımdır, ondan sonrası ise gönlüdür. *Sesler ve Işıklar* romanında Alperen'in Çömçe Gelin'e söyledikleri de bu gerçeğe işaret eder: “Her şey akılda bitmez Çömçe Gelin bacı, akıl belki bir başlangıç, bir son değil. Son, yürektedir, gönüldür! Gönül gözüyle baktığında insan ve Tanrı...” (253)

Gönül ilahî sırlara açılan kapı demektir. Gönül kapısının kapalı olması gerçeklerden uzak olmaktır. Gönlün gıdası ise aşktır. İlahî aşktan nasibini alabilenler zamanla gerçek güzelliğe erişirler. Kâinatı anlayabilmek için sadece akıl yeterli değildir, gönül gözünün de açık olması gerekir. “Yesili Hoca Ahmed” dizisinin kahramanlarından olan “Akıl var diye her soruya cevap aranmaz, yani akıl veremeyeceği cevapları gönül verir demek istiyorum.” (*Aydınlığın Mühürü*, 23) diyen Arslan Baba ve “Her vakit aklın dediğince gidilmez. Aklın sustuğu cevap aradığı yerler vardır, saatler yaşanır, vakitler gelir; o zaman gönlün konuşacaktır, yüreğin yön verecektir.” (*Aydınlığın Mühürü*, 80) diyen İbrahim Şeyh gönlün sırrına erenlerdendir. *Kur'ân-ı Kerim*'de insanları düşünmeye sevk eden pek çok ayet vardır; ama *Kur'ân-ı Kerim*'deki bütün olayları akıl ile izah etmek mümkün değildir. Allah'ın sırlarına ermenin yolu gönül gözünün açık olmasına bağlıdır.

8. Zikir

Arapça bir kelime olan *zikir* anmak, düşünmek, hatırdan çıkarmamak gibi anlamlara gelir. Zikir zikredilenden gayrısını unutmakla olur. Zikir, müridin yapması gereken öncelikli görevlerindendir. Mürid zikri kalbi ile yaptığı gibi gönlünde de hissetmelidir.⁹⁸

İnsan nefsi sürekli heva ve hevesine uymaya meyilli olduğundan zikir ile bundan uzaklaşmaya ve kalpler temizlenmeye çalışılır. Zikir kişiyi şeytandan uzaklaştırır ve Allahu Teâlâ'ya yakınlaştırır. Dil ve gönül zikir ile meşgul olduğundan, insan kötülüklerden uzak durur. Zikir, zikredene ihsan ve mağrifet kapılarının açılmasına vesile olur. Zikir, Allah'a karşı sevgi ve muhabbetin artmasını sağlar. Mutasavvıflar, Allah'ın sevgisine ulaşmak için zikre devam edilmesi gerektiğini öğütlerler.

Zikir Allah'a olan aşktan kaynaklanmaktadır. İnsan sevdiğini sürekli anmak istediğine göre; kalbinde ilahî aşk bulunan kimse de Allah'ı anmak isteyecektir. “Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!” (Bakara/152) ayetinden anlaşılacağı üzere zikir sadece insanı Allah'a yakınlaştırmaz, Allah'ın da kuluna muhabbetini artırır.

Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde zikirden bahsedilmiştir: “Yüce Rabbinin adını tesbih et.” (Alâ/1)

“Onlar, ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı zikrederler ve göklerin ve yerin yaratılışı konusunda düşünürler. (Ve derler ki:) Rabbimiz, sen bunu boşuna yaratmadın. Sen pek yücesin, bizi ateşin azabından koru.” (Al-i İmran/ 91)

“Ey iman edenler, ne mallarınız, ne çocuklarınız sizi Allah'ı zikretmekten alıkoymasın; kim böyle yaparsa, artık onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.” (Munafikûn/9)

Kur'ân-ı Kerim kendisini bir zikir olarak tanıtır. Zikirde en kestirme yol *Kur'ân-ı Kerim*'dir. Onu okuyup üzerinde tefekküre dalmak en büyük zikirdir: “Ve

⁹⁸ Kara, s. 200.

şüphesiz o (Kur'ân), senin ve kavmin için gerçekten bir zikirdir. Siz (ondan) sorulacaksınız.” (Zuhruf/44)

Zikir, cehr-i zikir ve sırrî zikir olmak üzere ikiye ayrılır. Cehri zikir dil ile yapılan, sırrî zikir de kalp ile yapılan zikirdir.⁹⁹ En makul olanı kalp ile yapılan zikirdir. *Kur'ân* “Müminler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zamanlar kalpleri ürperir.” (Enfâl /2) ayetiyle kalple yapılan zikrin önemine işaret etmiştir. Tasavvuf kaynakları, genellikle zikir meclislerinde “Lâilâhe illallâh, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm ve Kâhâr” isimlerinin zikredildiğini; bu yedi ismin nefsin yedi mertebesinde zikredildiğini bildirmektedir. Ancak sûfiler, “Zikrin makbulü Lâ ilâhe illallah'tır.” cümlesini sıkça tekrarlayarak, kelime-i tevhidin önemi üzerinde ayrıca durmuşlardır.

İbadet ve zikirde esas amaç müridin kalbi ile elde edilir. Bununla beraber birçok hadis-i şerifte zikir meclisleri övülmüş ve insanlar zikir meclislerine davet edilmiştir:

“Allah'ı zikreden bir topluluğu mutlaka melekler çevreler, rahmet kuşatır ve onların üzerine ilahî rahmet iner ve Allah onları nezdindeki ulvî varlıklarla anar.” (Tirmizi)¹⁰⁰

Çeşitli tarikat mensuplarının zikir esnasındaki hâlleri, ayinleri, semaları birbirinden farklılık gösterir. Kimi sessizce bir köşede zikrederken kimi toplu olarak zikretmiş, kimi de kendi nefesine acı çektirerek zikir yapmıştır.

Ebemkuşağı'nda Hacı Bayram-ı Velî hem tarlada çalışır hem Allah'ı zikreder: “Hacı Bayram Veli'nin oralardan bir: ‘Hay can huuu!’ çığıışı kopup geldi, ardından türküyü andırır bir zikir inilemesi.” (61)

Horoz Dede'nin tekkesinde sabah namazlarından sonra zikir yapılır: “Ezan, derken namaz, derken dervişlerin sabah zikirleri, derken sabah ekmeğinin gel gel edişi, derken yol hazırlığı.” (*Gündönümü*, s. 183)

Şüphesiz ki insanın günde beş vakit Rabb'inin karşısına çıktığı namaz en büyük zikirdir: “Kitaptan sana vahyolunanı oku; namaz kıl; muhakkak ki namaz

⁹⁹ Öztürk, s. 247.

¹⁰⁰ Öztürk, s. 250.

hâyasızlıktan ve fenalıktan alı kor; Allah'ı anmak en büyük şeydir! Allah yaptıklarını bilir.” (Ankebut/45) ayetinde *Kur’ân*’ın en büyük ibadet saydığı namaz müminin miracıdır, yani ruhun Allah’a kavuşmasıdır. Namaz; insanın diliyle, bütün azasıyla, varlığıyla Hakk’ı düşünmeye sebep olduğu için en büyük zikirdir.

Namaza duran Dursun Fakih, dünyayı unuttur. Bütün uzuvlarıyla Allah’ı zikreder: “...gülümsedi içinden: ‘Yönüm Kible, Kiblem Kâbe Allah’ım’ diye mırıldandı. Sonra, varı yoğu unuttu; olanı biteni, bir göz açımı öncesini ve bütün geleceği... gökyüzüne has bir sessizlikte ellerini kulak memelerine doğru kaldırdı ve gökyüzüne has bir sessizlikte ‘Allahuekber!’ dedi.” (8-9)

“Yer gök kâinatta ne var ise Allah’ı zikretmektedir.” düşüncesi Sepetçioğlu’nun romanlarında sıkça vurgulanmıştır: “Gecenin de, toprağın da, havanın suyun da el pençe divan durup ezanı dinlemekte olduğu şu sıra...”(204)

Yunus Emre’nin dilinden bu düşünce şöyle aktarılmıştır: “Bütün çevremde, insanları silmişti görüşüm, Yaradan’ın sevdiği cümle canlı cansız alabildiğine genişlemişti, alabildiğine yaygındı. Dağ taş, ağaç, ot, otsu dile gelmiş bir derin musikinin ezgisinde Allah’ı çağırıyordu.” (*Benim Adım Yunus Emre*, 219)

Zaman Yürüyüşü’nde Ebussuud Efendi, Kıbrıs’ın fethi için fetvayı verdiğiğinde kendini bir zikrin içinde bulur:

“O anın yapıcılarında olmanın uçukluğunda o anı başlatan kişi olarak ne getirip ne götüreceğini bilememenin gizli korku ürpertilerinde: ‘Allah!.. Huu!..’ dedi höykürdü, zikirde dervişlere döndü gönlü bilmeden; ‘Yaaa Hakk, Ya Resulallah! Bize Kıbrıs Seferi kararını verdirtirken zafer de yazdığın için ..ve şehitler, ve senin rızan için ..el Fatihaaaa!’” (37)

Gökyüzünden Bir Beşik romanında Bediüzzaman’ın kardeşi olan Abdülmecit Efendi, Bediüzzaman Said-i Nursî’nin türbesinden naaşının çıkarılıp uçakla götürüldüğü sırada sık sık zikirde bulunur ve kim olduklarını soran yüzbaşıya şöyle der: “Biz duaları, zikirleri gönlümüzden ederiz, sessizliğe meyyaliz.” (16)

Yine bu romanda sadece insanoğlunun değil, Allah'ın yarattığı bütün varlıkların Allah'ı zikretmekte olduğu düşüncesi sık sık vurgulanır: “Nurs Köyünün tabiatı, dağı, taşı doluydu; bütün bu tabiatın Allah çağırışı doluydu..işte şunlar, şunlar diyerek başlayıp ottan, ağaçtan, börtü böcükten...bunların her birisinin Yaradanına karşı nasıl tesbih çekip şükrettiğini söyleyecek...” (*Gökyüzünden Bir Beşik*, 115)

Said-i Nursî Tillo'ya geldiğinde Kubbe-i Hassiye diye adlandırılan türbede uzun bir süre inzivaya çekilir, tefekküre dalar, gönlü ile baş başa kalır ve Allah'ı zikreder: “...içeride ise Meşhur Molla Said'in mırıltıları, mırıltıları, mırıltıları! Bitmez, sonu gelmez sanılır mırıltıları; zikir mi dua mı cevşen mi bilinmez mırıltıları! İçeride ve dışarıda kendi hâlinde ve sadece kendinin olan seslere karışmış bu türbe içi sessizliği ki geceleri başka türlü sessizlik gündüzleri başka türlü sessizlik idi.” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 9)

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ı zikredip, insanı düşünmeye sevk eden pek çok ayet vardır: “Gerçekten gökler ile yerin yaratılışında ve gece ile gündüzün peş peşe gelişinde, temiz akıl sahipleri için elbette deliller vardır. Onlar, ayakta iken, otururken, yanları üstünde (yatar)ken Allah'ı anarlar ve gökler ile yerin yaratılışı hakkında inceden inceye düşünürler. Ey Rabbi'miz, sen bunları boşuna yaratmadın. Sen (bundan) münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru. Ey Rabbi'miz, gerçekten sen kimi o ateşe sokarsan şüphesiz onu hor ve hakir edersin. Zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur.” (Al-i İmran/190-192)

Kamer Suresi'nin on yedinci ayetinde “Andolsun Biz Kur'ân'ı zikir (öğüt alıp düşünmek) için kolaylaştırdık. Fakat öğüt alıp-düşünen var mı?” buyuran Cenab-ı Allah *Kur'ân*'daki pek çok ayette insanoğlunu düşünmeye davet etmektedir. Düşünmek, özellikle “derin düşünmek” insanın, âlemleri yoktan var eden, sonsuz güç sahibi Yüce Allah'ı takdir edebilme gücünü, kavrayışını dolayısıyla Allah korkusunu ve Allah'a olan yakınlığını artıran en önemli vesilelerden birisidir.

Derin düşünen bir insan, çevresindeki her incelikte Allah'ın kudretini ve sanatını görür, O'nu tesbih eder ve Allah'a yakınlaşmaya bir yol bulur. Peygamber Efendimiz (SAV)'in “Bir saat tefekkür, bin yıl nafîle ibadetten hayırlıdır.” hadis-i şeri-

finde önemini vurguladığı tefekkür kişinin üzerindeki gaflet perdesinin aralanmasında ve samimi bir şekilde Allah'a yönelmesinde son derece etkili olur.

Said-i Nursî de sık sık tefekküre dalarak Allah'ı zikreder: “Bani Hanının yassı bir tepeden aşağı bakışı, taş taş üstüne yayılmışlığı, her taşının ay ışığını alıp alıp Dicleye götürüşü ve Diclede yuyup arıtıp tekrar gökyüzü maviliğine geri verışı; sonra suların secdesi, zikri, rükua varışı, duası, kameti, selamı sağa sola; daha sonra da yeni baştan Said ile Diclenin sabah namazına birlikte durması, sabah duasına birlikte oturuşu...” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 34) tabiatın zikrine ve tabiatla birlikte Said-i Nursî'nin tefekkürüne verilmiş bir örnektir.

“Ben ancak tesbih için varım, zikir ederek kulluğumun mutluluğunu yaşamak istiyorum.”(*Aydınlığın Mühürü*, 324) diyen Hoca Ahmed Yesevî zikrin tasavvuf ehlindeki anlamına işaret etmiştir. Unutmayalım ki Cenab-ı Allah'ın buyurduğu gibi “Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.” (Rad/28)

9. Vahdet-i Vücut

Vahdet-i vücut kâinatta Allah'tan başka varlık olmadığını idrâk etmektir. Tasavvuf bir hâl ilmi olduğundan vahdet-i vücûd da yaşanılarak öğrenilen bir kavramdır.

Mahir İz, *vahdet-i vücudu* şöyle tanımlamıştır:

“Beşerin yapısı dışında olan bütün varlıklarda görülen güzellik ve hikmet, onu yaratanı düşünmeye sevk eder. İşte o kudret-i mutlakanın yerde ve gökteki varlıklara nisbeti, yani nâmütenahi kesret, düşünceyi vahdaniyete götürdüğü gibi, o varlıkların her biri üzerinde Hâlik'in isim ve sıfatlarının tecel-lisini düşünmek, vahdet-i vücûd hakkındaki tasavvufî fikri meydana getirmiştir.¹⁰¹

¹⁰¹ İz, s. 158.

Vahdaniyet düşüncesinin temelini İslâm'ın ilk cümlesi olan Kelime-i Tevhid oluşturur. Allah'tan gayrısını var bilmemek ve yalnız onun varlığıyla var olmak şeklinde açıklayabileceğimiz tevhid anlayışı tasavvuf ehlini birbirine bağlayan en kuvvetli bağıdır. “Lâ mevcûde illâ hû” (Allah'tan başka varlık yoktur.) sözü vahdet-i vücûd düşüncesinin özünü oluşturur.

Vücud varlık anlamında kullanılmaktadır. Varlığı mutlak ve izafi olarak sınıflandırabiliriz. Mutlak vücut Cenab-ı Allah'ın kendisidir. O, ezeli ve ebedidir ve her türlü noksandan münezzehtir. Böyle olduğu için Cenab-ı Allah'ı akıl ile dünyevi kavramlarla açıklamak mümkün değildir ve bu yüzden Allah'ın zatı hakkında pek fazla bir şey söylenemez. “Hiçbir şey ona denk ve benzer değildir.” (İhlas/4) ayeti de bu durumu açıklamaktadır. Bu sebeple mutasavvıflar Allah'ın zatı hakkında yorum yapmaktan kaçınmışlardır. İzafi vücûd ise, mutlak vücûda dayanan, mutlak olandan var olan vücûddur. Vahdet-i vücud anlayışında izafi vücuda bakılarak mutlak vücut görülür.

Çatı romanında Rahman'ın söyledikleri de vahdet-i vücud düşüncesine örnektir: “...onun için gözün neyi görüyorsa ona inan sen.. bir de koca Tanrı'ya çünkü her nereye baksan gördüğün o..” (209)

Üçler Yediler Kırklar'da “Varlıktan kastın insan mı? İnsan tabiy! Tanrı'nın özü.. öz parçası hem de?” (128) diyen Ece Halil insanı Allah'ın özü olarak görür.

Ebemkuşağı'nda şeyhi Ahmed Yesevi'nin sesini hissededen Horoz Dede bütünlüğü Tanrı'da görür: “Bütünlük sadece Tanrıdadır Horoz oğlum, bütünlük sadece Tanrı'dadır. Bir tek Tanrı bütündür, gayrısı yarım; gördüğün her şey yarım, her şey noksan!” (65)

Vahdet-i vücud anlayışına göre her şeyde Tanrı'nın zatı vardır. İnsanın başına gelen iyilik ya da kötülük Allah'tandır. Bu nedenle şikâyet etmek yersizdir.

Aynı romanda kahyanın söyledikleri buna bir örnektir: “Tanrı'dan başka bir sebep yoktur evlat, dedi kahya; Onun için üzölmek bize yaraşmaz ..sebebi Tanrı olan her şey güzeldir, her şey sevilir.” (*Ebemkuşağı*, 303)

Sabır'da Horoz Dede şöyle düşünür: “Varlığın sahibi Tanrı’dır gerçi, lâkin varlığın sahibi de var olanın kendisi ile var olduğunu bilir.” (146)

Yunus Emre, vahdet-i vücud (varlığın birliği) öğretisine ulaşan tasavvufî bir yorumu benimsemiştir. Vahdet-i vücud anlayışına göre “Tanrıdan başka varlık yoktur. Var olan her şey onun çeşitli biçimlerde görünmesidir. Yunus Emre’nin “Ete kemiğe büründüm İnsan (Yunus) gibi göründüm.” (*Benim Adım Yunus Emre*, 25) sözü vahdet-i vücud anlayışına işaret eder.

Yunus Emre’nin “Bir ben var bende benden içeri” (*Benim Adım Yunus Emre*, 170) diyerek dile getirdiği her yerde hazır ve nazır olan varlık Cenab-ı Allah’tır. Eğer Allah olmasaydı ne kainat olabilirdi, ne de onun özeti olan insan.. Onun için kâinat ve insan, Allah’ın varlığını en güzel ispatlayan eserlerdir.

Hallac-ı Mansur, vahdeti vücud düşüncesini “Ene’l Hakk”la anlatmaya çalışmıştır. “Ene” Arapçada “ben” anlamına gelir, “Hakk” kelimesi de herkesin bildiği gibi Tanrı’dır. Şimdi bazıları “Ben Tanrıyım” mantığını çıkartabilir; bu mantık Hallac-ı Mansur’un öldürülmesine neden olmuştur. Ene’l Hakk düşüncesine göre; tüm kâinat Allah’tandır ve Allah her yerdedir. Ben de bu kainatın bir parçasıysam Allah benim de içimdedir, bende de Allah’tan bir parça vardır. Bu durumda ben Allah’ın bir parçasıyım, düşüncesinin özüdür.

“Hallac-ı Mansur’u dâra götüren şeytanın taa kendisi gibi göründü gözüme. Korktum: ‘Allahım sana sığınıyorum. Allahım sana sığınıyorum! Kötülerden ve özellikle Molla Kasım’dan koru beni. Koru beni! Koru beni!’ diye titredi yüreğim, gönlümü sarstı.” (*Benim Adım Yunus Emre*, 215) diyen Yunus Emre, Hallac-ı Mansur’un düşüncesini benimsemiş, ölümüne neden olanları şeytanla bir tutmuş ve işin görünüşüne takılıp kalan Molla Kasımlara karşı Allah’a sığınmıştır.

Konak’ta Kumral Dede’nin dervişlerinden olan Dülger’in yüreğinden dökülenler de vahdet-i vücud düşüncesine örnek teşkil eder: “Kolay olsa, ah bir kolay olsa.. Bir sen varsın bende ağ Tanrım ağca Tanrım sensin bendeki..” (128)

Tasavvufa göre Allah her yerdedir. Yani bakılan görülen her şeye kendinden bir özellik vermiştir. Bu nedenle tasavvufta yaratılan her şeyde yaradan olduğu için

yaratılan her şey sevilir; çünkü yaratılanı sevmek yaradana sevmektir. Bu nedenle Yunus Emre “Yaradılanı hoş gör Yaradan’dan ötürü!” (*Benim Adım Yunus Emre*, 42) demiştir.

İnsanoğlu, Allah’tan gelmiştir ve sonunda yine O’na döndürülecektir. *Ve Çanakkale Gördüler*’de “Yaradılan aslına döner buyrulmuş bir kere çâresi yoktur.” (485) diyen şehit anası Fahamet’in söyledikleri her şeyin yüce yaratıcıya döneceğinin bir ifadesidir.

Cevahir ile Sadık Çavuş’un Buğday Kamyonu adlı romanın ağası “Her şey Tanrınıdır Burak oğlum. Biz emanetçiyiz, bizden önce de sahipleri vardı, nerde onlar şimdi? Yarın biz nerde olacağız? Tanrının malı Tanrı gibi kalıcıdır; o benim sandığın suda bütün Ümmet-i Muhammedin hakkı vardır.” (51) derken aynı teslimiyet içindedir. Nitekim Yüce Allah *Kur’ân-ı Kerim*’de şöyle buyurmuştur:

“Bilesiniz ki, göklerde ve yerde olan her şey Allah’ındır. Yine bilesiniz ki, Allah’ın vâdi haktır, fakat onların çoğu bilmez.” (Yunus/55)

Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar romanında “Herşey Allahın bir tecellisi olduğuna göre neye şaşacaksın a kısa akıllı, a keçeli!” (234) diyen Bediüzzaman Yaradanla yaratılanın tek kaynaktan geldiğini ve "bir" olduğunu savunur.

Sesler ve Işıklar’da Alperenin söyledikleri vahdet-i vücud anlayışını ne kadar güzel açıklamıştır: “Bizim aydan aydınlık yüzlü Alperen ise ..insanüstü yaratıldığını bilmenin sarhoşluğunu yaşar bazen demişti; kendini Tanrı sanır, Tanrı yerine koyar.. halbuki kişiliğinden sıyrılabilse, benliğinden yani, her şeyde ve her yerde Tanrıyı görecektir; sonunda gördüğü şeyin yine kendisi olduğunu anlayacaktır.” (253)

Aynı romanda İbrahim Şeyh, daha çocuk yaşta olan oğlu Ahmed Yesevî’nin sorduğu Allah’a insana şah damarından daha nasıl yakın olur sorusuna şöyle cevap verir:

“Herkes için böyledir oğlum. Tanrı, alemlerin Rabbi olduğunu söylüyor, demek ki herkese, her yaştaki herkese şah damarı kadar yakın, ayrıca yaratılmış ne var ise, kaç dünya var ise, kaç yeryüzü kaç gökyüzü var ise yani.. hepsinin, her şeyin Rabbidir. Hem de en yakınındadır.

Bir tek sende değil, senin içinde değil.. lakin sen Yaradanın özünden bir parçasın, Osun! Şu ağaçlar gibi; kuşlar çiçekler gibi, şu ala başlı ala kuyruklu kartal var ya, bak orada açmış kanatlarını uçuyor.. onun gibi; işte, ne var ise çevrende görebildiğin ve senin göremediklerinin de!” (*Aydınlığın Mühürü*, 160-161)

Aydınlığın Mühürü romanında “Tanrım sen beni benden iyi biliyor, iyi tanıyor, dedi gönlü, yüreğini iniletti. Bende benden de derin bir ben var o da sensin! Biliyorsun, böyle olduğunu biliyorsun!” (324) diyen Ahmed Yesevî de insanın Tanrının bir parçası olduğunu dile getirmiştir. Yine aynı romanda

“...Herşey, evet herşey, canlı ve cansız ne var ise âlemde görüneni de görünmeyeni de tek ve kesin var olan Tanrı ile birleşiyor, Tanrıya ulaşabilmenin yollarını arıyor. Kâinat, uzay denen yaratık.. ancak Tanrının belirtisidir. Bu belirti hikmeti oluşturuyor, aklımıza yön veriyor, bilgimizi temellendiriyor ve tümü birden adaleti var ediyor. Bütün bunlar da zaten Tanrının kudretinin görünüşüdür. Bizler, yani sen, ben, o, ötekiler..hepimiz, insan, yaratılanların en olağanüstüsü olan insan da Tanrının bir parçasıdır.” (*Aydınlığın Mühürü*, 370) diyen Hoca Ahmed Yesevî vahdet-i vücud felsefesini özetlemiştir.

İbn Arabî'nin vahdet-i vücud anlayışına göre, varlık özde birdir, ancak çokluk hâlinde tezahür etmektedir. Mutlak varlık Allah'tır, var olan her şeyin tek kaynağı O'dur. Her şey yaratılmadan önce Allah'ın ilminde mevcuttu. Şu halde varlıkların suretleri ezelde Allah'ın zâtı ile birdir. İnsanın Allah'la bir olmasından kastedilen budur. Yoksa insanın Allah'la birleşerek bir varlık olması değildir.

Tasavvufa göre Yaradan ile yaratılan arasında ayrılık yoktur. Çünkü Allah'tan başka varlık yoktur ve insan Allah'tan gelmiştir, yine Allah'a dönecektir. Ancak bunun için ölümü beklemeye gerek yoktur, nefsi terbiye ederek ezeldeki birliğe ulaşılabilir.

10. Keramet

Kerametim var deyip halka keramet gösterme
Nefsini müselman eyle varsa kerametini¹⁰²

Yunus Emre

Kelime olarak kerem, ihsan, lütuf gibi manalara gelen keramet bir tasavvufî terim olarak sufilerin hayatlarında görülen olağanüstü olay ve davranışlardır. Kısa bir sürede bir yerden diğer yere gitmek, havada uçmak, aynı anda iki farklı yerde olmak gibi.¹⁰³

Keramet konusunda tasavvuf ehli tarafından iki ayet delil olarak gösterilmektedir: “Kitabın bilgisine sahip olan biri: ‘Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm.’ dedi. Süleyman, tahtı yanına yerleşivermiş görünce ‘Bu, şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınavan Rabbimin lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur; fakat nankörlük eden bilsin ki Rabbim müstağnidir, kerem sahibidir.’ dedi.” (Neml/40) diye anlatılan Hz. Süleyman’ın veziri Asaf’ın göz açıp kapayıncaya kadar Belkıs’ın tahtını getirmesi hadisesidir. Diğerisi ise “Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya’yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriya, onun bulunduğu bölme her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. ‘Meryem! Bu sana nereden geldi?’ derdi. O da ‘Bu, Allah katından’ diye cevap verirdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.” (Al-i İmran/37) ayetinde anlatılan Hz. Meryem’in mabede girişinde hazır rızık bulması hadisesidir.

Sahih birçok hadiste de önceki ümmetlerdeki bazı kişilerin kerametleri ve sahabenin kerametleri nakledilmiştir: “Bir gün Hz. Ebubekir’e üç misafir gelmişti. Yedikten sonra kalan yemek üç kat bereketlenmişti.” (Buhari)¹⁰⁴

Keramet Allah’ın bir lütfudur. Kerameti gizlemek esastır. Kâmil insan kerametle değil, kulluk vazifeleri ile ilgilenir. Kâmil mürşitlerin hepsinde keramet ortaya

¹⁰² Kara, s. 159.

¹⁰³ Kara, s. 156.

¹⁰⁴ Kara, s. 157.

çıkılabılır, önemli olan istikamettir. Kerametden maksat kötü huyları ortadan kaldırmaktır.

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun romanlarında karşılaştığımız tasavvufi kişiliklerin bir kısmı keramet göstermişlerdir. Romanlarındaki dervişlerin büyük bir çoğunluğu Yesevî dervişidir. Pir Ahmed Yesevî tarafından Anadolu'nun çeşitli yörelerine gönderilmişlerdir. Pir-i Türkistan diye adlandırılan Ahmed Yesevî'nin daha çocukken gösterdiği kerametler onun manevî mertebesini ortaya koymasından önemlidir. *Anahtar* romanında Ahmed Yesevî ile ilgili şu keramet anlatılır:

“...Yesi şehrinde veliler, beyler, çeriler tamamı doksan dokuz bin kişi imiş. Çocuk Ahmed bir somun ekme almış, somun ekmeğe bir fatiha okuyup üflemiş; sonra beye uzatıp: ‘Buyrun şehir halkı yesin’ demiş. O bir somun ekme doksan dokuz bin kişiye yetmiş de artmış bile hay Ölmez beyim ne diyorsun sen, yetmiş de artmış bile yaa! ...çocuk Ahmed, babasının hırkasını başına örtmüş bir dua etmiş. Dua, işte o dua. Ardından bir yağmur, ardından bir sel ..gayri sorma. Ortalık gece karanlığı olmuş şimşekler çakmış, yıldırımlar düşmüş; gidiş o gidiş. Ortalık aydınlanıp yağmur durunca bakmışlar ki Karacuk dağı ortalıkta yok..” (113)

Keramet bir hicaptır. Keramete takılanlar gerçek vazifelerini ihmal ederler. Bunu fark eden sufiler keramet ortaya çıktığı zaman hiç olmamış gibi davranmışlardır. Keramet en çok istismar edilen konulardan biri olmuştur; çünkü insanoğlu yaratılışı itibarıyla olağanüstü olaylara meraklıdır. Bunu bilen sahte tasavvuf ehli de insanların bu zaafından yararlanmıştır.

Romanlarda karşımıza çıkan ve kendilerini Ehl-i Hakk evliyaları olarak tanıtan Pir Cabbarın Ali ve Veli Baba sahte kerametlerle halkı kandırıp kendilerine taraftar bulmaya çalışırlar. Asıl amaçları Osmanlı'nın Anadolu'ya yerleşmesini engellemektir. *Çatı* romanında Veli Baba, içi oyulmuş bir kabağın içine koyduğu suyu mendile sarar ve dağdan kar getirdim diyerek milleti kandırmaya çalışır: “Ortalık yanıyor Ali kardaş sana dağdan kar getirdim aha bu mendilde çamın budağına asıyorum haberin ola.” (145)

Somuncu Baba, evliya bir zattır, fırıncılık yaptığı için kendine bu ad verilmiştir. *Bu Atlı Geçide Gider* romanında Somuncu Baba sarı öküzü ile konuşur, ona yapması gereken işleri anlatır. Sarı öküz o işleri yapmış olarak döner. “Çınarın altına geldiklerinde sarı öküzün alnının ortasını seve seve okşadı: Hay dost burada ayrılıyoruz, dedi sevecenlikle. Uncuya git fırın için un, kendin için kepek al; aktardan tuzu çörek otunu unutma. Kalan paraları hangi kapılara bırakacağını nasıl olsa sen bilirsin. Ben de varam Murad Beğ’e hele Bayezid için..” (34)

Emir Sultan, birçok evliyada görülen aynı anda farklı yerlerde olma kerametini göstermiştir. Yıldırım Bayazıd Han’ın damadı olan Emir Sultan, Bursa’da olmasına rağmen aynı zamanda yeniçeri kılığında Niğbolu Savaşı’na katılır ve sultanın hayatını kurtarır. *Darağacı*’nda bu durum şöyle anlatılır: “Savaş süresince Bursa’da olduğunu bilmese o yeniçerinin bu Emir Sultan olduğuna iki dünyada da yemin etmekten çekinmezdi.” (14)

Ebemkuşağı’nda Çerçi’nin Ak Hoca’ya söylediği “Buradaysak orda olabilir miyiz ki? Ordaysak burada da olamayız. Evliyalar olurmuş, öyle duydum.” (*Ebemkuşağı*, s. 143) ifadesi aynı anda iki yerde olma kerametinin evliyalara özgü olduğunun ve halk tarafından benimsendiğinin bir işaretidir.

Halk tarafından benimsenmiş evliya zatların, yüzü suyu hürmetine dünyanın devam ettiğine ve Tanrı tarafından dünyaya çeki düzen vermek için gönderildiğine inanılmıştır. Onların olağanüstü bir yönleri olduğu halk arasında kabul görmüştür. *Ebemkuşağı*’nda Serencam’ın annesinin öğütleri evliya zatların halk içindeki değerine ışık tutmaktadır:

“Hacı Bayram Veli hazretleri, Somuncu Baba, Bursa’da Emir Sultan... bunlar, bunun gibi Tanrının gözde kulları. Tanrı böylelerini dünyaya dirlik versinler diye göndermiştir... Böyle kutsal kişiler olmasa bu kötü dünya ayakta kalır mıydı şimdiyece? Böylelerinin yüzü suyu hürmetine aç açık kalmıyoruz hay yavrum, böylelerinin sayesinde nefes alıyoruz azıcık...” (217)

Konak'ta Rahman'ın Kumral Dede'ye söyledikleri Yesevî dervişlerinin kerametlerinin Anadolu insanına etkisini ortaya koymaktadır: “Sen, beni geçersin baba; anladığım kadarıyla Yesevî dervişisin sen.. Anamdan hep sizin kerametlerinizi dinledim; Yesevî dervişlerine ölüm bile uzak durmuş...” (36)

Ebemkuşağı'nda Hacı Bayram-ı Velî tarafından Sefil Ali'yi bulmak için gönderilen Çerçi'nin şu konuşması şeyhin kerametine örnek teşkil etmektedir: “Seni bulmam da şeyhimin bir kerametidir Sefil Ali, bilesin... Hacı Bayram-ı Velî şeyhim beni buraya gönderirken seni bulacağımı biliyordu, yemin ederim...” (296)

Gündönümü'nde Ak Şemseddin ve Çerçi sabah namazına durdukları sırada nerden geldiği bilinmeyen yüzlerce şeyhin, dervişin, evliyanın namaza durduklarını görür: “Bu çılglık çılgılığa okunan sabah ezanına, nereden gelmişse gelmiş yüzlerce dervişin şeyhin, ermişin erenin saf saf namaza dizilip duruşu, Ak Şemseddin'in ak sessizliğinde sabaha ermeğe hazır çimenlikte kılınmış bir sabah namazı.” (96)

Yaseminci Baba'nın cenazesinde de benzer bir durum yaşanır. *Zaman Sarkacı*'nda bu durum şöyle anlatılır: “Daha Balıbey Allahuekber demeden dağ, taş insan doldu, namaza durdu, saflar bağlandı sıra sıra, sayamadım korkudan. Garip adamlar idi; kimi yeşil giyinmişti düz bezden kimi aklar içindeydi; birçoğunun yarası vardı, kanamaktaydı, kimi kanamayan yarasına elini bastırmıştı, iki büklüm durdu namaza, dedi.” (188-189)

Yunus Emre'nin yolda giderken karşılaştığı iki gezginci derviş acıttıkları zaman dua ederler, Hakk tarafından kendilerine gelen yiyeceklerle açlıklarını giderirler. Yunus Emre'nin dilinden bu durum şöyle aktarılmıştır: “Küçük bir dua ile geliveren aşlarla doymak, susuzluğumuzu gidermek kolaylığı, ilkinin aksine benim için olağandı.” (*Benim Adım Yunus Emre*, 102)

Osmanlı İmparatorluğunda fethin kim tarafından yapılacağı veya fetih için uygun zamanın ne zaman olduğu ve fethin onayı evliya zatlardan alınmıştır. Nitekim *Sabır*'da Hacı Bayram-ı Velî, İstanbul'u Fatih Sultan Mehmet'in fethedeceğini önceden Murat Bey'e bildirmiştir: “Bizans bir yücelmeğe oğul Murad Beğ'im, Bizans'ı

alanın babası olmak iki kere yücelmektir. Sen ona sahipsin hiç değilse, ya biz?” (200)

Kıbrıs’ın fetih zamanının geldiğini ise *Zaman Toprak ve Sahibi* romanında Yaseminci Baba haber vermiştir: “Yaseminci Baba!. deyiverdi Padişah. Vaktin geldiğini söyler, güllerden yaseminlerden, fetih çınarlarından söz eder bre keramet midir bu?” (404)

Zaman Yürüyüşü’nde “Erenler Tanrı katındakileri de görür, bilir derler, herhalde oğlum ile görüşüyorlardır..” (189) diyen Pembe Hanım evliyaların Tanrı’yı ve Tanrı katındakileri görebileceğine inancını dile getirmiştir.

Ermiş zatların söylediği sözlerin altında bir hikmet, bir sır vardır, zamanı gelmeden ortaya çıkmaz. *Zaman Sarkacı*’nda “Yaseminci Baba’nın kerametine yorumluyordu.” (196) diye anlatılan Denizlili Avcı Veli Bey bu duruma inananlardandır.

Ve Çanakkale Geldiler’de öğrencileri Çanakkale’ye vatan savunması için giden Müderris Emin Efendi sınıfa girdiğinde şunları yaşar: “Müderris Emin Efendi, yedi numaralı dershanedeyken Çanakkale’ye gidip geldiğini, savaşı yaşadığını, çocuklarını seyrettiğini içi rahat söyleyebilirdi; yemin et.. deseler, ederdi de.” (321)

Karanlıkta Mum Işığı romanının Hacı Arif Bey’i de mezarlık ziyaretine gidip *Kur’ân-ı Kerim* okuduğunda birtakım olağanüstülükler yaşar:

“Her bir tümseğe bir Fatiha; her bir taşa bir Velasr okurken yavaş yavaş o tümseklerin birinin açıldığını, yüzlerini ve bedenlerini pek seçemediği birtakım adamların, kalabalık, pek kalabalık insanların arasında Hacı Arif Bey’i alıp götürerek açılan tümseğe yatırdıklarını öylece, çırılçıplak yatırdıklarını.. sonra üstünü örttüklerini, toprak, toprak, toprak örttüklerini görürdü.” (60)

Nurs Köyünden Dünya’ya serisinin ilk romanında Bediüzzaman Said –i Nursî dünyaya gelince Nurs Köyü’nün yakınında bulunan Yalnız Yatır’ın bakıcısı, yatır tarafından doğan çocuğa Said adını koymakla görevlendirildiğini söyler: “Çatakta yalnız yatar Yatır Dede bakıcısı hizmetçisiyim, buradan gitmeyim. Bana inmem buy-

ruldu, çocuğu kucağıma almam buyruldu, adını koymam buyruldu.” (*Gökyüzünden Bir Beşik*, 138)

Said-i Nursî jandarmalar tarafından elleri kolları bağlı bir şekilde sürgüne götürülürken namaz vakti geldiği hâlde namaz kılmasına izin verilmez. O esnada olanları jandarma şöyle anlatır: “Bir Bediüzzaman hıçkırığı duyduk, çığlığa benziyordu; kelepçelerini kendiliğinden çözmüş atından inip abdestini almış namazını kılmıştı, biz çözmedik kendi çözdü. Atından biz indirmedik kendi indi. Yok hayır ermiş getirdik biz Vali Beyim bir sürgün getirmedi tövbeler olsun bir sürgün getirmedi.” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 74)

“Çünkü doğduğunun ikinci saatinde anasına ancak onun duyabileceği bir sesteki Müslüman olduğunu söylemiş, anne bana süt verirken Besmele çekmelisin, demiş!” (*Sesler ve Işıklar*, 149) diye bahsedilen Abdulkerim Satuk Buğra Han da henüz yeni doğmuşken bir keramet göstermiştir.

Tayy-i mekan olarak da adlandırılan evliyaların, ermişlerin aynı anda başka bir yerde olmaları tasavvuf çevrelerinde sıkça anlatılan kerametlerdendir. Hoca Ahmed Yesevî’yi de Yesi’de olduğu halde Mekke’de görenler olmuştur. “Mekke’den gelen kaç kişi Yesili Hoca Ahmed’in yanında Hızır Aleyhisselâm olduğu hâlde Cuma namazlarını Kâbe’de kıldığını gözleriyle görmüştür.” (*Aydınlığın Mühürü*, 335)

Bir küçücük kutu içinde pamuğa sarılı yanar ateşi söndürmeden ve pamuğu da tutuşturmadan şehirden şehre göndermesi, sarı öküzle konuşması, yaptığı kaşıkları sarı öküzün satıp paralarını getirmesi, Karacuk Dağı’nı ortadan kaldırması Hoca Ahmed Yesevî’nin kerametlerinden bazılarıdır.

11. Halvet-Çile

Arapça bir kelime olan *halvet*, yalnız kalmak, تنها bir köşeye çekilip insanlardan ayrı yaşamak anlamına gelmektedir. Tasavvufî bir terim olarak ise halvet, müridin dış dünyadan soyutlanmış bir şekilde belli bir süre yalnız kalması ve belirli zikirlerle nefsinin terbiye etmesidir. Halvetin amacı, kişiyi Allah’tan gayri her şeyden

uzaklaştırmak, kalbi kötülüklerden arındırmak ve Cenab-ı Hakk'ın sonsuz nimetlerini düşünerek şükretmektir.¹⁰⁵

Kur'ân-ı Kerim'de Ashab-ı KeHF olarak tanıtılan grup bir mağaraya sığınarak kendilerine dönmüşlerdir. “Onları ve tapmakta olduğunuzu terk ettiğinizde mağaraya sığının.” (Kehf/16)

Kur'ân-ı Kerim'de “Rabbinin adını an ve bütün gönlünle ona yönel.”

(Müzzemmil/8) denerek insanoğlu kalbî uzlete davet edilmiştir.

Peygamber Efendimiz'in (SAV), vahiy gelmeden önce Hira dağında sık sık yalnız kalması da tasavvuftaki halvete kaynaklık eden unsurlardandır.

Tasavvufî literatürde halvet, çile olarak da anılmaktadır. Tasavvufî terbiye ve seyr-i sülûkün en önemli unsurlarından biri de çiledir. Çile, Farsça 40 anlamına gelen “çihl” kelimesinden alınmıştır. Kelimenin Arapça karşılığı “erbain”dir.

Tasavvufta *çile* sakın bir yere çekilip zikir ve ibadetle meşgul olmak demektir. Çilenin süresi tarikattan tarikata farklılık gösterir. Üç günden başlayıp bin bir güne kadar devam edebilir. Mevlevîlerde çile bin bir gündür. Tarikatlarda yaygın olan çile kırk gündür. Bu da şu ayete dayandırılmaktadır: “Musa ile otuz gece bana ibadet etmesi için sözleştik ve buna on gece daha ilave ettik, böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceye tamamlandı.” (Araf/142)

Çileye giriş ve çıkış şeyhin kontrolünde yapılır. Çileyi normal gününde tamamlamaya “çile tamamlamak” denir. Çileden çıkan mürid çileyi tamamlayamazsa buna “çile kırmak” denir. Tekrar çileye girerse birinci günden başlar. İssız yerlerde, mağaralarda çile çıkaranlar dışında, ömrünü çile ile geçiren dervişler de olmuştur. Çilesini seyahat ederek tamamlayanlar da vardır.¹⁰⁶

Çilehaneler genellikle karanlık ve küçük hücreler hâindedir. Tekkelerin kuytu yerlerinde bulunur. *Kilit* romanında Sarı Hoca ziyarete gittiği tekkede çilehanenin yanındaki odada kalır: “Sizin için çilehanenin yanındaki sofada yer hazırlandı; oraya buyuracaksınız.” (115)

¹⁰⁵ Öztürk, s. 169-178.

¹⁰⁶ Kara, s. 214.

Çati'da Kumral Dede "...hücreye girme zamanım çoktan geçti; öteki dünyayı unutmak yakışmaz bize oğul, haydi.. durma!" (227) diyerek tekkelerde dervişlerin kendilerine ait, Allah'la baş başa kaldıkları bir hücrenin olduğunu belirtir.

Yine aynı romanda Kumral Dede kendisini şöyle tanıtır: "Biz hücre ehliyiz oğul, dedi orta yere: Gen yerleri gönlümüz almaz, dar yerlere alıştık..hele siz ciridimize bakın." (275)

Hücreler dervişin kendisi ve Rabbi ile yalnız kaldığı bir yerlerdir. Onlardan gayrisi hücreye girmez. *Çati*'da sıra dışı bir durum olması nedeniyle Kumral Dede'nin hücreye izinsiz girmek zorunda kalan Aybüken Ebe'nin söyledikleri hücrenin derviş için önemine işaret eder: "Kusura kalma Dede buraya bir sen bir de yalnızlığın girer bilirim, Tanrı girer." (328)

Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar romanında da benzer bir durum vardır. Uzun süre hücrelerinden çıkmayan Hoca Ahmed'i merak eden ablası Gevher Şehnaz'ın aklından geçirdikleri de bu durumu açıklar: "...niyaz hücreye girip yalnızlık lezzetini yok eden kişi olmak cesaretini bulamadı özünde..." (437)

Çati'da Osman Bey'in gözünden Kumral Dede hücresinin betimlemesi şöyle yapılır: "Osman Bey, dünya nimetleriyle arasına keskin bir bıçak ağzının girdiğini hissetti, öyleyken yine de bir tuhaf rahatlama sardı bedenini. Hücrede dünya malı olarak bir post vardı; o da bunca yıldır hücrenin taş tavanından kapıldığı neme doya eskiye onların bir parçası olmuştu; belliydi." (359)

Geçitteki Ülke'de Somuncu Baba, Şeyh Bedreddin'in aklının karışık olduğunu görünce onu çile çıkarmaya davet eder. "Benimle birlikte çileye soyunmak ister misin Bedreddin?" (116)

Çilede insan kendi ile baş başa kalır, nefis muhasebesi yapar. Yalnız başına kalarak kendini yalnız Allah'ın zikrine adanmak zor olmalı ki adına "çile" denilmiştir. Çileyi her nefis kaldıramaz. Şeyh Bedreddin'in verdiği cevap çilenin zorluğunu anlatır: "Yeter! İstemem yetti artık. Kendi kendime dönmek istemiyorum bir daha, kendimi dinlemek, kendimi düşünmek istemiyorum. Çilelerin yalnızlığını değil dünyayı özledim dünyayı!" (*Geçitteki Ülke*, 116)

Çile, dünyanın sıkıntılarında uzaklaşıp Allah ile baş başa kalmaktır. Çiledeki insan dünyevî istek ve arzularından uzaklaştığı için rahatlar ve manevi bir doyum ve olgunluğa ulaşır. Somuncu Baba bu durumu şöyle açıklar: “Çile boşalmaktır Bedreddin.” (*Geçitteki Ülke*, 116)

Arapça “kırk” anlamına gelen “erbain” kelimesinden dolayı çile çıkarmaya “erbain çıkarmak” da denir. Şeyh Bedreddin aslında erbain çıkarmak ister; ama dünyadan uzaklaşmak, gönlü ile baş başa kalıp kendini sorgulamak nefesine zor gelir. Bu sebeple Somuncu Baba’nın birlikte çileye soyunma teklifini kabul etmez: “Senin erbain çıkarmak isterim.. isterdim daha doğrusu. Hoş bir babasın hoş düşünürsün amma velakin erbain zor gelir bana, aklımı başımdan alır. Dünya için akıl gerek..” (*Geçitteki Ülke*, 117)

İslâmiyet dışında diğer dinlerin mensuplarının da Tanrı ile baş başa kalmak için bir köşeye çekilip çile çektiklerini görmekteyiz. Kıbrıs tarihinin anlatıldığı *Sahibini Arayan Toprak*’taki keşiş buna örnek verilebilir: “Ormanın içinde bir çile yerim var. Dilersen sabahlarsın. Sana uygun olmasa da dinlendirici.” (344) Keşişin tasavvufta olduğu gibi çilede tesbih çektiğini de görmekteyiz. “Ne var ki araştırılınca bir kara tesbih bulundu; bir çile tesbihiydi, zeytin çekirdeklerinden dizilmişti, yağsı bir ödağacında kokuyordu.” (*Sahibini Arayan Toprak*, 439)

Çilehaneler dar ve küçük yerlerdir, küçük farklılıklar olsa da birbirlerine benzerler. Hacı Bektaş-ı Velî ve Yaseminci Baba’nın çilehanelerinin karşılaştırılması da şöyle yapılır: “...Hacı Bektaş Veli’nin kaya içinde oyuk çilehanesindeydi; bir değişikliği orada duvarların kayalığı, Yaseminci Baba’nın içinde topraklığını hissettiği gerçeklikten uzak bir gerçekdışılığın çile yeri duvarlarının ise topraklığı idi.” (*Zaman Sarkacı*, 170)

Bediüzzaman Said Nursî’nin babası Mirza Efendi zaman zaman yalnız kalmayı tercih eder: “Mescide gitmişti. O saatte kimselerin olmadığını biliyordu, onun için de Allah’ın o yalnız saatinde kendi içine kapanarak dinlenecekti.” (*Sesler ve Işıklar*, 54)

Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar romanında Said-i Nursî sık sık inzivaya çekilir ve Allah'la baş başa kalır: “Konuğunuz olmağı da çok isterdim, lakin hesabımda yalnızlığım yazılıdır, yalnızlığımın konuğu olmalıyım...” (160)

Said-i Nursî inzivaya çekilip Rabb'iyile yalnız kalmaktan hoşlanır. “Bediüzzaman, yaratılış buyruğunca yapması gerekenleri yapıp yerine getirdikten sonra çekilecekti bir mağaraya yahud mağara benzeri bir yalnızlığa, orada Allah'ın adını tesbihlerde, zikirlerde, dualarda, tabiatla ve bütün kainat ile baş başa ve birlikte devrana alacaktı. Bundan hoşlanıyordu gönlü...” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 191)

“Öyleyse ben hücreme döneyim. Bugün çok fazla dünyalı olduk, ahirete az baktık, açığı kapatmanın yolunu arayayım.”(*Aydınlığın Mühürü*, 432) diyen Hoca Ahmed Yesevî sık sık yalnız kalır ve Allah'a niyazda bulunur. Hoca Ahmed Yesevî hayatı boyunca Peygamber Efendimiz (SAV)'in hayatını örnek almıştır. Yaşı altmış üçe geldiğinde ben artık yeryüzünde yaşayamam diyerek kalan ömrünü tekkesinde açtığı küçük bir çukurda geçirmiştir. Zaten sık sık çileye soyunan Hoca Ahmed'in bu tarihten sonraki ömrünün tamamı yer altında, Allah ile baş başa ve onu zikrederek geçmiştir.

Çile dönemi aynı zamanda bir riyazet dönemidir. Bu dönemde şehvetlerle ve nefs-i emmare ile mücadele edilir: az yemek, az uyumakla beden ve ruh terbiye edilir. Yesili Hoca Ahmed de nefsi ile mücadelesi şöyledir:

“Zâten Karısı ile konuştuğu günün ertesi günü çilelerle başlamış, halvetleri halvetlere zencirlemişti. Çok az uyuyordu, çok az yiyordu, neredeyse az çok nefes alacaktı. Dünya hiçbir vakit sırtında buncasına ağırlaşmamış, dünyalılar ve dünyalı oyunlar hiçbir vakit bu denli gönlünü bulandırmamış, yüreğini böylesine ezmemişti. Kurtulmak için tek yol çilleleri oldu; halvetlerde sükunlu sessizliğin arındırıcı gücünü aradı. Dünyalı kirler ancak böyle temizleniyor, arınmışlığın ışığına ancak böyle kavuşuluyordu ve dünya sıkıntısı bir tek çillelerde erimezse halvetlerde yeğniliyordu ancak...” (*Aydınlığın Mühürü*, 521)

12. Rabıta

Kelime anlamı bađ, ilgi, birlik olan rabıta, tasavvuf dűşüncesinde müridin dünya ile ilgili şeyleri gönlünden çıkarıp, gönöl gözünü şeyhe bağlamasıdır.

Sufilere göre şeyh, mürid ile asıl maksat olan Allah arasındadır. Yani Allah'ı insanlara o tanıtıp sevdirebilir. Mürid şeyhine rabıta yapmakla aslında Allah'a ulaşmak istemektedir. Rabıta, Allah'a varma yolunda bir gemi dümeni gibidir. Nereye ve nasıl gidileceği rabıta ile anlaşılır. Kusur ve noksanlıklar rabıta ile düzeltilir.

Arapça "RBT" kökünden türeyen rabıta ile ilgili kelimeler Kur'ân'da geçiyorsa da tarikatlarda işlenen rabıta Kur'ân ve hadislerde geçmez. Ancak sufiler rabıtaya dini delil olarak şu üç ayet üzerinde durular: ¹⁰⁷

"Ey iman edenler Allah'tan korkunuz. O'na yaklaşmaya vesile arayınız ve onun yolunda mücahede ediniz.." (Maide/35)

"Ey iman edenler, Allah'tan korkunuz ve sadık olanlarla birlikte olunuz." (Tevbe/119)

"...Onlar Rablerine yaklaşmak için vesile ararlar..." (İsra/57)

Bu ayetlerde geçen "vesile olmak" ve "sadıklarla beraber olmak" ifadelerini mutasavvıflar rabıta olarak yorumlamışlardır.

Üçler Yediler Kırklar romanında Bileyici Baba, kendi şeyhi olan Kumral Dede'yi zor durumda gözünün önünde görür ve onun sayesinde doğru kararlar alır. "Bin güçlkle açabildiğim gözlerimi gök yüzüne çevirip aya bakmağı denedim, sanki güçlenecektim. Ama aksi oldu; ayla gözlerimin arasındaki boşluğu Kumral Dede'nin yüzü doldurmuştu; bir ses: 'Sen bir başlangıçsın!' dedi." (317)

Mürid darda kaldığı zamanlarda şeyhinden medet umar. Şeyh Bedreddin de bunalımda olduğu dönemde şeyhinden medet ummuştur: "Ya şeyh! Ya Hüseyin-i Ahlatı bir kere daha yetiş imdadıma. Nasıl beni dünyaya döndürdüysen.. nasıl açtıysan gözümdeki perdeleri yetiş yine. Hüseyin-i Ahlatı sana dönüğüm." (*Bu Atlı Geçide Gider*, 247)

¹⁰⁷Kara, s. 239.

Ebemkuşağı'nda Horoz Dede şeyhi Hoca Ahmed Yesevî'nin sesini duyar: “Şeyhinin varla yok arasında inkar kabul etmez sesi Horoz Dede’yi kendine getirdi: ‘Bütünlük sadece Tanrı’dadır Horoz oğlum, bütünlük sadece Tanrı’dadır. Bir tek Tanrı bütündür; gayrisi yarım; gördüğün her şey yarım, gördüğün her şey noksan!’ ” (65)

Zaman zaman da Horoz Dede’nin kendisi şeyhinden yardım ister: “...Kur’an-ı Kerîm okumuş, dualar etmiş, zikirlerde unutmağa çalışmış kendini, en sonunda Buhara’da el aldığı şeyhinden medet ummuş...” (*Gündönümü*, 180)

Şeyhi ile rabita kuran mürit, şeyhinin durumunu, kendi hakkındaki düşüncesini öğrenir ve manevî bir ferahlığa ulaşır. *Gündönümü*'nde Şeyh Hoca Ahmed Yesevî ile rabita kuran Horoz Dede’nin ruh hâli şöyle anlatılmıştır:

“Horoz Dede de, hiç yapmadığını yapıyordu zaten o günlerde, Buhara’ya uçtu gözlerinin kapallılığında, şeyhi ile hâlleşti; yerinden kıpırdayamayacak derecede yorgun ve yaşlı idi, şeyhi, gelgelelim gözlerinde öyle bir canlılık kalmış idi ki o canlılığın ışığı dahi titreştikçe Horoz Dede’ye ayrı bir can veriyordu. Ayrıldığı günkü sesini duydu şeyhinin aynı derinliklerde; karanlığın içinde büyümüş tebessümünü gördü. Şeyhi, Horoz Dede’den memnun görünmüştü. Bu da Horoz Dede’nin dinlenmesi oldu. Gözlerini açtığında eğri badem ile ekşi erik arasında bocalayan gözleri dünyadan elini eteğini çekmiş bir yoksul derviş gönlü oldu çıktı ortaya; dünya yorgunluklarından tek bir iz dahi taşımıyordu.” (187-188)

Sabır'da Serencam’ı aramak için yollara düşen Sefil Ali, Serencam ve annesinin başına kötü bir hâl geldiği düşüncesine kapıldığı zamanlar şeyhinin sesini duyar ve ferahlar: “Hacı Bayram Veli’nin sözü ile açılmış olan gönlü iyice genişliyordu.” (189)

Kıbrıs’ın fethi ile görevlendirilen Lala Mustafa Paşa bir Mevlevî derviştir. Mevlânâ’ya o kadar bağlıdır ki onun beyitini okurken Mevlânâ ile manevî bir bağ kurar:

“Mırıltılarıyla bir tuhaf inlemeydi tekrarlayışı.. sonra sonra niyaz aleminde bir Mevlevî Dervişinin zikrine döndü.. okudu tekrarladı; okudu, tekrarladı.. sanki özü için yazılmıştı, kendisi için söylenmişti. Birdenbire Mevlânâ Celâleddin Rûmî ile bir iç bağlantısı kurar gibi oldu; duyguların ördüğü ağlarda bir yapılaşmada iki ayrı ve uzak ruh, tek ve yakın bir ruh iç içeleşmesindeydi...” (*Zaman Toprak ve Sahibi*, 242)

Zaman Bir Dar Kapıda romanında Lala Mustafa şöyle tanıtılır: “Çok defalar böyle, kendi kişiliğinin dışına taşıdığı vakitlerde Mevlânâ Celâleddin’in gelip kendi bedeninden baktığını seyrettiğini düşünürdü; yahut kendi özünün öyle bir yer değiştirmeye koşuşturduğunu sezinlerdi” (26-27)

Yesi’den Anadolu’ya gönderilen Kumral Dede zaman zaman şeyhi ile rabita kurar: “Yesideki tekke canlanıverdi mağara içi sandığı beyninde; Hazret-i Pir yüz şu kadar yaşıyla gülüverdi. İnledi Kumral Dede: ‘Ah!’ dedi; yürekten.” (*Konak*, 18)

13. Vecd

Arapça bir kelime olan *vecd* sevgi ve heyecandan doğan coşkunluk, kendinden geçme anlamlarına gelir. Vecd, zorlama olmadan sâlikin kalbinde meydana gelen bir zevk hâlidir. Müridin zikir, ayin gibi çeşitli hareketlerle vecd hâlini elde etmesine *tevâcüd* denir. Mevlevî tarikatının temel karakteristiği olan sema bir çeşit tevâcüddür.¹⁰⁸

Tasavvuf ehli ibadette iken kendinden geçer. Dursun Fakih’i anlatmak için kullanılan “Her namaza duruşta dünyayı unutturdu, bedenini unutturdu.” (*Üçler Yediler Kırklar*, 350)ifadesi onun namaz kılariken huşu içinde kıldığını gösterir.

Horoz Dede sık sık vecd hâlini yaşar ve vecd hâlindeyken “Gumnu ya gaafilun.” diye öter. Sabır’da bu vecd hâli şöyle anlatılır: “Horoz Dede samah tutup bir dolandı armut dermesini bırakıp, bir kendinden geçip nasıl olduysa günlerdir yitirdiğini sanıp da korkularına düştüğü horoz ötüşünü çingirdattı ki duyan kendinden geçti, duymayan duyardan dinlemenin şaşmışlığına verdi kendini.” (*Sabır*, s. 143)

¹⁰⁸ İz, s. 185.

“..kaptırmış kendini samaha kalkmış, dönmüş, dönmüş, dönmüştü; o dönemde de çoktandır gırtlığında kuruyup kalan horoz ötüşlerinin birbiri ardınca avazelendiğini duyunca delilere dönmüştü.” (*Sabır*, s. 149) diye tasvir edilen Horoz Dede'nin hâlini tevacüde örnek olarak verebiliriz.

Benim Adım Yunus Emre'de Mevlânâ, Yunus Emre'yi gördüğünde vecd hâlini yaşar: “...o sırada Mevlânâ Celâleddin vecd içinde bir kendinden geçmiş hazzı çılgınlıklaştırarak ‘Tanrım, ne hoş, bensiz bir zaman yaratmadın, çünkü her zamanda Sen varsın, şimdi beni alıyor, bu Türkmen’i salıyorsun.’” (21)

Vecd hâlindeki insan Allah'ın sevgisi ile kendinden geçer ve dünyadan uzaklaşır. Aşk ehli olan Mevlânâ bu coşkunluğu sık sık yaşar. “Mevlânâ vecde doğru uçtu. Dünyadan sıyrılıyordu.” (*Konak*, s. 91)

Benim Adım Yunus Emre'de “Aklımın: ‘Olmaz!..Öyle acayıplık olmaz, olmaz.’ deyişini hiçe sayan gönlüm, göğüs kafesini çoktan yırtmış sema dönüşünde uçuşan yüreğimin elinden tutmuştu, beni uçuruyordu. Bilinirliklerle bilinmezlikler perdesinin çizgisine vardıklarında gönlümle yüreğim, aklımın sesi duyulmaz oldu.” (26) diyen Yunus Emre'de de vecd hâlini görmek mümkündür.

Yunus Emre zaman zaman da tabiatla birlikte vecd hâlini yaşar: “Allahuekber! Allahuekber! dedi yolumu bağladı. Tabiat ile birlikte ben, şöyle bir savrulduk; samanından ayrılan ekin tanelerinin uçuşmasına katıldık, uçtuk; birkaç kere savrulduktan sonra kendimize dönebildik.” (*Benim Adım Yunus Emre*, 67)

Hacı Bektaş-ı Velî'nin dergâhında huzura çıkan Yunus Emre, kendinden geçer, içinde bulunduğu ruh hâlini şöyle ifade eder: “Saygım vecdim olmuştu. Kendimden geçmek üzereydim. Ürpertiler denizine dalmıştım. Depreşmeler suyunda geziniyordum. Mestliğin ucundaydım, yavaş yavaş çekiliyordum büngüldeyişine...” (*Benim Adım Yunus Emre*, 268)

Sahibini Arayan Toprak'ta Müslümanların Kıbrıs'ı fethedip ilk ezanı okudukları anda Müslümanlar da vecd hâlini yaşarlar: “Allah derken hıçkırıyordu Delice Dervişin ezan okuyan sesi, Muhammed derken yanardağların ateşine sarınmış, bütün

katılıkları eritebilme gücünde ateşine sarınmış, bütün katılıkları eritebilme gücünde cihana yayılıyordu. Dinleyince Urva Bin Sabid kendisinden geçti.” (219)

Aynı romanda söylenen şu sözler Müslümanların ibadetleri sırasında kendilerinden geçtiğinin ispatıdır: “Adam namaz kılarken dünyayı unutuyordu, orada bulunduğu hâlde orada değilmişcesine yokluğa karışıyordu.” (*Sahibini Arayan Toprak*, 392)

Bir Mevlevî dervişi olan Lala Mustafa Paşa Kıbrıs’ın fethi için dua ederken kendinden geçer. “Bir zikir oldu uzadıkça uzadı duası; birdenbire bastıran tufanlar misali coşmuş gelmişti gönlünden, sellenmiş akmıştı. Önleyemedi, önlemedi... Lala Mustafa Paşa da duasında inliyordu, hıçkırığımsı höykürüyordu... kendinden geçiyordu.” (*Zaman Bir Dar Kapıda*, 11)

Bediüzzaman Said-i Nursî’deki vecd hâli şu şekilde tarif edilir: “Bediüzzaman kendinden geçti; o ışıkların arasına karıştığını, orada eridiğini hissetti. Ondan sonra da yeryüzü ile ilgili hiçbir şeyi hatırlamaz oldu.” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 328)

Gazâlî, vecd hâlinde ilim ve şuur olmaz; ilim ve şuur olunca da vecd olmaz, demiştir.¹⁰⁹ Sufi hakikati gördüğü zaman onun görüşü özel bir hâlde özel bir idrak olayıdır; bu hâl insanın normal şuur hali değildir, vecd hâlinin duyu organları ile algılanması mümkün değildir.

Zevk veya vecd, sufînin zihnini her türlü dünyevî şeyden tamamen ayırıp onu bomboş veya tertemiz bir hâle getirdiği zaman, oranın aydınlanması ve tıpkı Peygambere gelen hakikat gibi birtakım hakikatlerin oraya aksetmesidir. İnsan tam bir zühd ve iman ile kalbini bu ilhâma hazırlar; ilhâmın muhtevası ise inanç konusu olan şeylerin doğrudan doğruya kavranarak bilgi hâline gelmesidir. Vecd, arayan ile aranan arasında bir sırdır ki, ancak ilhâm ile ortaya çıkabilir.

Hoca Ahmed Yesevî’nin hocası Arslan Baba da namazda iken bu vecd hâlini yaşar:

¹⁰⁹ Gazali, C. IV, 681-682.

“Her namaza duruşta olduğu gibi bir kere daha zamanı unuttu, namaz kıldığı yeri unuttu, beden varlığını unuttu. Sanki birkaç yüzyıldır aynı secdeleri yapıyor, aynı “Et-tahiyyatü” okuyor diz üstü oturuşlarda, aynı eğiliş ve doğruluşlarla aynı duâları ayetlere karıştırıyordu. O mu idi özü mü kendisi mi bilemiyordu; Onda, özünde, kendisinde yedi sekiz Arslan Baba eğilip doğrularak secdeye varıyor, onlarla birlikte daha önceki Kanturalıoğullarından Arslan adını taşımış herkes Yaradanın yaradış sebebine uyuyor, şükrediyordu, hamdediyordu...tesbihlere dalıyor, binbir Süphanekede Baba eğilip doğrularak secdeye varıyor, onlarla birlikte daha önceki Kanturalıoğullarından Arslan adını taşımış herkes Yaradanın yaradış sebebine uyuyor, şükrediyordu, hamdediyordu... tesbihlere dalıyor, binbir Süphanekede yaradanı yâdediyordu.” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 7)

14. Aşk

“Aşk imiş her ne var âlemde
İlim bir kıl ü kâl imiş ancak”
Fuzûlî

Aşk, şiddetli sevginin adıdır. Tasavvuf dilinde, Allah'a muhabbet anlamında kullanılır.

Mecazî ve hakikî olmak üzere iki çeşit aşk vardır. Mecazî aşk, fanilere gönül bağlamaktır. Hakikî aşk ise, Allah'ı sevmektir. Bazen mecazî aşk, hakikî aşka vesile olur.

Cenab-ı Hakk bir kudsî hadiste, “Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi arzu ettim, âlemi yarattım.”¹¹⁰ buyurmaktadır ki ilâhî aşkın kaynağı budur. Çünkü Allah'ı bilmek, tanımak ancak aşk ile olur. Allah'ı gerçekten seven kişi O'nun yarattıklarını da aynı şekilde sever. Yaradandan ötürü yaratılanı sever. Bu aşk güzele değil, güzelliğedir. Herkesi, her şeyi sevmektir. Varlıklarda tezahür eden Allah'ın sanatını, kud-

¹¹⁰ Kara, s. 85.

retini, rahmetini, lütfunu ibretle temaşa etmektir. Bu aşka bazen “mecazî aşk”la da ulaşılır. Bundan dolayı mecazi aşk, gerçek aşkın köprüsü sayılmıştır. Gerçek aşka ulaşmak da ilimle olmaz. Fuzûli'nin yukarıdaki beyiti de bu durumu anlatmaktadır.

Kur'ân'da Allah sevgisi üzerinde önemle durulur. Yüce Allah şöyle buyurur: “İman edenlerin Allah'a olan sevgileri ise çok daha fazladır.” (Bakara/165).

“Kalpler ancak Allah'ı anmakla mutmain olur.” (Rad/28) ayeti de ilahî aşka kaynaklık etmektedir.

Âşık Allah'tan gelen lütfu da kahrı da bir lütuf olarak görür. Allah'tan gelen iyilik de kötülük de olsa güzeldir; çünkü Cenab-ı Hakk'tan gelmiştir. *Çatı* romanında “Senden gelen sana gider Tanrım, verdiğin nimet için de mihnet için de çok şükür!” (62) diyen derviş Allah'a aşkla bağlıdır. *Üçler Yediler Kırklar*'da “Tanrı'ya kalırsa sevinmeli değil miyiz?” (11) diyen Bileyici Baba Tanrı'ya tam bir teslimiyet içindedir. Ondaki gelecek her şeye razıdır. *Geçitteki Ülke*'de “Tanrının her hikmeti hoştur.” (112) diyen Somuncu Baba da aynı aşk üzeredir. *Ebemkuşağı*'nda Hacı Bayram-ı Velî gönüllüsü olan Ahmed Can da aynı aşkla Allah'a teslimiyet içindedir. “Tanrının istemediği şey olmaz. Tanrının istediğine de biz zaten boyun eğmişiz.” (85)

Aşk ehli her şerde Allah'ı görür. Başına her ne hâl gelirse bu âşıkın sevgilisinden kaynaklandığı için güzeldir, şikâyetçi olmaz. Yine aynı romanda kahya, Sefil Ali'ye “Tanrıdan başka bir sebep yoktur evlat... Sebebi Tanrı olan her şey güzeldir, her şey sevilir.” (303) diyerek Cenab-ı Allah'a ne kadar gönülden bağlı olduğunu ortaya koyar.

Çatı'da “...onun için gözün neyi görüyorsa ona inan sen.. bir de koca Tanrı'ya çünkü her nereye baksan gördüğün o...” (209) diyen Yunus Emre aşk hâlini ne güzel anlatmıştır. Aşktan sarhoş olan âşık Allah'ın yarattığı mahluklara bakınca Allah'ı görür, Allah'ın kudreti karşısında aşkı daha da artar.

Üçler Yediler Kırklar'da Dursun Fakih hakkında kızının söyledikleri Dursun Fakih'in Allah'a nasıl gönülden bağlandığının ve insanlar kötülük yapsa dahi onlar adına üzülmesi de onun Allah'a olan aşkının bir yansımasıdır. “...iyilik öğretti hep, bizden olanı da olmayanı da sevmeyi öğretti. Kadı Bey babamda hor görme yoktur;

insanları Yaradan nasıl yarattıysa öyle kabul edeceksin, der; bağışlanmanın yollarını arayacaksın, der.” (256)

Aşk ehlinin amacı Allah’ın rızasını kazanıp, Allah’a ulaşmaktır. Allah’a ulaşmanın yolu da sevgiden geçer. Somuncu Baba’nın söyledikleri Hakk’a nasıl ulaşılacağını açıklar: “Tanrı yakıp yıkarak gelmez oğul, dedi. Duvar delerek gelmez. Umut olur gelir, sevgi olur gelir.. aydınlıktır. Sessiz gelir, ışık gibi.” (*Üçler Yediler Kırklar*, 11)

Somuncu Baba ile Konya’da karşılaşan Emir Sultan’ın söyledikleri tasavvufun temelini “aşk” olduğunu anlatır.

“Bu üç kandilden biri sevgimizdir; bizde yanar, bizde söner, bizden sonraya kalır; bizi halka halkı bize hepimizi bedenimizi vereceğimiz toprağa bağlar. Bu üç kandilden ikincisi yine sevgidir; bizi yönetenlere ve yönetenleri bize.. hepimizi doyuran toprağa bağlar.. bizde yanar, bizde söner, bizden sonraya kalır. Ha babam bu üç kandilden üçüncüsü bir daha sevgidir. Halkımızla yönetenlerimizin ötesinde kalan insanları bize, bizi insanlara hepimizi bir göğün altına bir yerin üstüne bağlar.. bizde yanar, bizde söner, bizden sonraya kalır.” (*Geçit-teki Ülke*, 146)

Ebemkuşağı’nın kahramanlarından Serencam Allah aşkını yüreğinde hisseder, öyle ki onun ağırlığını yüreğinde taşıyamaz: “Tanrı o kadar engin ki yüreğimden taşıyor ana; yüreğim bana az geliyor.” (*Ebemkuşağı*, 218)

Hacı Bayram-ı Velî’nin gönlü, Mevlâ’sının aşkına tutulmuş o aşk ile yanmakta, Mevlâ’sının derdiyle, iç âlemi ile meşgul olmaktadır. Buradaki dert sevgi-den ayrı kalmanın verdiği acıdır. Allah’a âşık olanlar Allah’ı en çok sevenlerdir.

“Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm
Yanmada derman buldu bu gönlüm”

(*Ebemkuşağı*, 231)

diyen Hacı Bayram-ı Velî iç âleminin ayrılık ateşiyle yandığını, bu ateşin kendisini olgunlaştırdığını ifade ediyor, yanmada derman yani şifa bulunduğunu söylüyor. Gönlü

aşk ateşi ile yanmaktadır, bu yanma mutlak güzellik olan Allah için yanmaktır. Bu yanma sayesinde gönlü Allah sevgisi ile dolmuştur ve âşık için bundan büyük mükâfat yoktur.

Horoz Dede, Allah’a olan aşkı haykırmak isteyip de ötüp haykıramadığı zamanlarda, aşkının sıcaklığıyla yüreği kavrulur: “Olmayınca da Horoz Dede yüreğinden gönlüne, gönlünden ciğerlerine kavruluyor, kavruluşunun dumanında boğuluyordu.” (*Sabır*, 25)

“Ben yeryüzüne davalar için gelmedim. Dünya meseleleri bana göre değil... Benim işim sevi işi; sevmek, erişilebileni ve erişilmeyeni sevmek, sevdirmek... Yeryüzünün çetrefilliğine sevgi ile katlanmasını öğrenmek, öğretmek; benim işim bu.” (*Benim Adım Yunus Emre*, 20) diyen Yunus Emre bu dünyaya kavga için gelmediğini aşk için geldiğini söyler. İnsanları ayırım yapmadan sevmek gerektiğini, asıl önemli olanın aşk olduğunu anlatır.

“Yaradılanı hoş gör Yaradan’dan ötürü!” (*Benim Adım Yunus Emre*, 42) diyen Yunus Emre yaradanın yarattığı her şeyi, yaradana olan sevgisinden dolayı sevdiğini anlatır. Yunus’un aşkı Allah’a yönelmiştir. Allah’ın yarattıklarını Allah’a olan aşkı için sever. Allah’tan gelene ona olan aşkı için katlanır. Bu, gerçek aşka ulaşmaktır:

“Bize sevmek gerek dünya gerekmez
Bize gerçek gerek dâvâ gerekmez
Bize aşk şerbetinden sun ey sâkî
Bize Cennette Kevser gerekmez”

(*Benim Adım Yunus Emre*, 464-465)

Yunus’un yukarıdaki mısraları ne derece büyük bir aşk ile Allah’a bağlı olduğunun delilidir.

“Yunustur aşk âvâresi, bîçâreler bîçâresi
Sendedir derdim çâresi dermanım soram yürüyem”

(*Benim Adım Yunus Emre*, 100)

Âşık için Rabb'ine kavuşma anı yani ölüm bir düğündür. Mevlânâ bu durumu “şeb-i arus” diye adlandırmıştır. Yaseminci Baba da bu düşünceye sahiptir: “Bu ölüm, sessizliğin sessizliğe çekilişidir, bu ölüm, siz öyle diyorsunuz göçün adına ölüm diyorsunuz, bize göre bir kavuşmanın mutlu düğünüdür..” (*Zaman Sarkacı*, 191)

Karanlıkta Mum Işığı’nda Hacı Arif Bey’in torunu Ertuğrul’un karşılaştığı ozan “Bize dil veren Haktır. Bize Hak Âşığı demişler, Hak bildiğimizi deriz, halk bildiğimizi değil.” (381) diyerek Allah’a gönülden bir aşkla bağlandığını ifade eder.

Mevlevîlikte ney, “insan-ı kâmil”in sembolüdür ve aşk derdini anlatmaktadır. Ney, kâmil insan gibi geldiği yere özlem duymaktadır. Sinesinden çıkan feryat ve iniltilemlerle Allah’a olan aşkı anlatır ve insanlara derdini anlatır. Neye benzeyen bir musiki aleti olan “girift” de aynı duyguları uyandırmaktadır. *Güneşin Dört Köşesi*’nde Çedikçi Sarı Cemal Efendi girifti yüreğinden üfler ve şunları hisseder:

“Allah demiş, yüreğinden üflemişti bunun üzerine; ilk üflemiş, ilk sesi.. güneş doğuyordu; ilk üfleşişinin ilk sesiyle güneş geceyi alıp götürüyordu; insanlara ve bütün canlılara, Çalab’ın varlığında varlıklaşmış ne varsa her şeye var olduklarını göstermek için yaratılmış olan ışık, görünüyordu... Sık sık düşündüğünü düşündü Çedikçi Sarı Cemal Efendi yine: say ki insanoğlu dediğin bir neydir, kavaldır, girifttir; Çalab’ın üflemesinde üfleşişine göre ses veriyor...” (25-28)

Âşık bu dünyada kendini gurbette görür. Gerçek vatani “Bezm-i Elest” olarak kabul eder. Şu dünya zindanındaki günlerini tamamlayıp, İlahî huzura vuslatı en büyük gaye bilir. “Ben senin sürgününüm Yarabbi senin sürgününüm; gel buyruğunu alıncaya kadar sürecek bu sürgünlüğüm, yeter ki sen gel buyurasın gel buyurasın!” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 80) deyip feryat eden Bediüzzaman da aşk ateşi ile yanmaktadır. Allah’a olan aşkı “Ben muhabbet fedaisiyim husûmete vaktim yoktur.” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 57) diyerek dile getirmiştir.

Sesler ve Işıklar’da “Tanrıya karşı duyulan bir sonsuz sevgi ve özlemdir aşk; aşk, bu sevgi ve özlemde gizlidir, orada büyür orada beslenir. Aşkın rengi sevgi, ko-

kusu özlem, tadı ayrılık tuzuyla karışmış yoğurulmuştur. Bu sebepten suya hasret çekercesine Tanrıyı özler insan.. sarhoşluk budur işte!” (253) diyen Alperen de aşkı yüreğinde hissedenlerdendir.

Hoca Ahmed Yesevî'nin, kendisine sürekli soru sorup onu alt etmeye çalışan devrin ileri gelen ilim adamlarına söylediği şu sözler aşkı ne kadar güzel anlatmıştır:

“Aşk bir paylaşabilme lezzetidir; bu lezzet dağın en sert en keskin doruklarını eritir yolunu açar. Yine aşk, özlemdir; sürekli özlemdir. Sabır gerektirmez kavuşmayı umar lâkin beklemez. Bu yüzden aşk bir sınav diye kabul edilir, dua ile geçemezsin bu sınavdan. Allah diyeceksin.. Al-lah! Al-lah derken bir Al-lah daha çıkacak şuradan; göğsün yırtılır gibi gırtlığın sökülür gibi Allah diyeceksin ki aşkın sükunlu denizinde yunabilesin. Göğüs kafesinden serin sular fişkırdığını sanacak, gürüldeyen su boğazına Al-lah diyor vuruyor, Al-lah diyor akıyor iken bir öncesi yok, sonu bilinmez ırmağın seni alıp götürdüğünü hissedeceksin. Hani hızarıcılar var ya hızarıcılar, tomruğu kocaman bıçkılarıyla ite çeke biçerler.. say ki sen tomruksun bıçkı seni biçiyor.. o vakit aşkın küçücük bir gül fidanı olduğunu göreceksin, anlayacaksın. O küçücük gül fidanı senden gözyaşı isteyecek büyüme gücüne erişebilmesi için.. Ve aşk, o güldür, senin efendindir, bağlılık isteyecektir senden! Bül-bülü olabilmeyi bilmiyorsan yazık.. aşka ulaşamazsın. O vakit de elindeki ile kalakalırsın, dünyalı oyalanmalarla yetinir gidereceksin.” (*Aydınlığın Mühürü*, 353)

Aydınlığın Mühürü'nde “Aşksız Tanrıyı tanıyamazsın ay gülüm! İncanın ateşleyicisi de aşktır. Aşk pazarı ulu Pazar, orada dünyalı alışverişler yapılamaz ki. Haramdır. Aşk yok ise insan da yok! Aşksız insan ölü bedendir, ceset! Dert bu yüzden aşkın ilacı oluyor çünkü dertsiz insan, yazık, yavanlaşıyor.” (371) diye aşkı tarif eden Hoca Ahmed Yesevî, aşkı insan olmanın bir gereği olarak görür.

15. İnsan-ı Kâmil

“Allah sizi yeryüzünde halife yaptı.” (Enam/165)

Tasavvuf düşüncesinde üzerinde durulan meselelerden biri de insan-ı kâmil-dir. İnsan-ı kâmil olgun insan demektir. İnsan ruh ve bedenden meydana gelmiştir. İnsana asıl değerini veren ruhtur. *Kur’ân-ı Kerim* bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“İnsanoğluna güzel mizaç ve kabiliyetler ihsan ettik.” (İsra/70)

“Biz insanı en güzel biçimde yarattık.” (Tin/4)

“Doğrusu insan hırslı ve huysuz yaratılmıştır.” (Mearic/19)

“İnsanoğlu hüsrandır.” (Asr/2)

Görüldüğü gibi insanda güzellik ve kötülük diyebileceğimiz iki yön vardır. Yani insanoğlu eşref-i mahlûkat (yaratılmışların en şerefli) olabileceği gibi esfel-i safilin (aşağuların aşağısı) de olabilir. İnsan-ı kâmil olan insan eşref-i mahlûkat seviyesine ulaşan insandır. İnsan ruhu ilahî kaynaklıdır. Bu nedenle insan yaratılmışların içinde üstün ve şerefli olma vasfına sahiptir. İnsanın maddî olan tarafı sadece masivaya ilgi duyarken manevî yönü, ruhun Allah’a ulaşması dışında bir şey istemez. Kâinatta varolan her şey insan için yaratılmıştır. Yüce Allah, bu hususta “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.” (İsra/70) buyurmuştur.

İnsanoğlu diğer varlıklardan farklı olarak akıl ve irade sahibidir. Bu akıl sayesinde diğer varlıklara hükmetmiştir. Allah, insanoğluna verdiği akıl ve irade sayesinde, insanı meleklerden daha üstün kılmıştır. Yeryüzünde Allah’ın halifesi olma şerefini insana vermiştir. Allah, insana her şeyi, varlığın ilmini elde etmeyi öğretmiştir. Kendisine ilahî ruh üflenen insana büyük bir ilim verilmiş ve meleklerden daha üstün kılınmıştır. Bu durum, Allah’ın meleklerden insana secde etmesini istemesinden açıkça anlaşılmaktadır. Allah’a secde etmeyen şeytan cennetten kovulmuştur. Şeytanın insan için cennetten kovulması ve yaratılan ilk insanın cennete koyulması Allah’ın insanoğluna verdiği önemi gösterir. İnsanın yasak meyveden yediği için cennetten kovulması, hesaba çekilmesi de akıl ve iradesi neticesinde yaptıklarından sorumlu tutulacağını gösterir.

İnsan-ı kâmil, ilahî tecellilerin temsilcisi olduğu için onu tanımak demek, Allah'ı tanımak demektir. Mutasavvıflar kâmil insanın, Allah'tan başka hiçbir şeye karşı arzulu olmadığını, dünyevî isteklerden arındığını söylemişlerdir. Kâmil insan her daim Allah ile beraber yaşamakta, aldığı her nefeste Allah'ı hissetmektedir. Bu nedenle kâmil insanın ulaştığı ilahî zevke kimse ulaşamaz. İnsan-ı kâmil olmak kolay değildir. Her şeyden önce sabır gerekir. Mutasavvıflar insanın olgunluğa erişmesinde ıstırapların rolünün büyük olduğuna değinmiştir.¹¹¹

Tasavvufta insan kâinatın özü olarak kabul edilmiştir. “İnsan âlemin kemâlidir, Âlem insan ile kemâl bulur.”¹¹² diyen İbn Arabî; insanı kâinat ağacının olgun meyvesi olarak görür. Birçok mutasavvıf insanı suret açısından küçük olsa da mana açısından büyük bir âlem olarak kabul etmişlerdir.

Sepetçioğlu'nun romanlarında insan-ı kâmil seviyesine ulaşmış birçok kahraman bulunmaktadır. Bunları “Tasavvufî Kişilikler” bölümünde ayrıntılı olarak inceledik.

Kemâle ermiş kişi özellikle “Tanrı evi” olarak adlandırılan insan kalbine son derece duyarlı olmalıdır. “Allah'tan korkan, insan yüreğinin Tanrı evi olduğunu bilen kimse millet böyle istiyor diye sıkıldığı yumruğunu kolay vuramaz.” (Çati, 117) diyen Şeyh Edebali'nin belirttiği gibi Allah'tan hakkıyla korkan kişi gönül yıkmaktan çekinmelidir. İnsan-ı kâmil olan insanın en büyük gayelerinden biri gönül yıkmamaktır.

Orhan Bey'in kardeşi Alaaddin Bey Tanrı'nın insana verdiği önemi ve insanın Tanrı'nın özü olduğunu fark eden kâmil insanlardandır. *Üçler Yediler Kırklar* romanında şöyle der: “Benim meşrebimde Türkmen'le Türkmen olmayanın ayrıcalığı yoktur, kimin çizdiği bilinmeyen sınırların o yanı bu yanı yoktur; Tanrı'yı biliyorsa, yani Tanrı'yı bilen herkese insan derim ben. Çünkü Tanrı'yı bilen kendini de biliyor demektir ki yeter bu bana” (*Üçler Yediler Kırklar*, 34)

İnsan-ı kâmil olan kişiye göre ölüm sevgiliye kavuşma anıdır. Kâmil insan ruhlar âleminden dünyaya geldiğinden beri ona geri döneceği günün aşkıyla yanar.

¹¹¹ Kara, s. 141.

¹¹² İbn Arabî, *Hakikat ve Tefekkür*, Çev. Mahmut Kanık, Hece Yayınları, Ankara 2006, s. 54.

Kaza ve kader anlayışının en iyi temsilcisi kâmil insandır diyebiliriz. İnsana, her iyiliği, her rahatlığı ve her derdi, her sıkıntıyı veren Allah'tır. Yani insanoğlunun başına her ne gelirse yaratıcıdan gelmektedir. İnsanoğlu nimet gelince şükretmeli, dert gelince de sabretmelidir. Dertler, nimetin kıymetinin anlaşılmasına sebep olmaktadır. Dertsiz insan olmaz. Peygamberler dertlerin en büyüğünü çekmişlerdir. Dünyadaki dertler, ahirette çok sevap verilmesine sebep olmaktadır. Dert, çile, sıkıntı... insanı olgunlaştırır. Bu sebeple tasavvuf ehli dert çekmek istemekte, Allah'a dertlerini artırması için yalvarmaktadır. İnsan-ı kâmil seviyesine ulaşan kişi Allah'a tam bir teslimiyet içindedir. Hiçbir şeyin Allah'ın iradesi dışında gerçekleşmeyeceğini bilir, bunu hiçbir zaman unutmaz. *Ve Çanakkale Döndüler*'de "...sonunda sadece Allah'ın dediği olur." (36) diyen İmam Efendi bu gerçeğin sırrına erenlerdendir.

Said-i Nursî, insan-ı kâmil diyebileceğimiz idealindeki insanı şöyle tanımlar:

"...hayâ ve hamiyetten ileri gelen bir utanış, hürmet ve merhametten olma hoş bir gülümseyiş, rahat doğru ve güzel konuşabilme gücünden oluşmuş bir ruh okşaması, gençlik aşkına ve bahar coşkunluğuna benzer göklere has bir neş'e, günbatımındaki hüznü bulutlardaki uçarılığı andırır meleklerden gelme bir lezzet, mücerred güzellikten süzölmüş ve Cenâb-ı Hakkın cemâlinden yaradılmış kutsal bir süsü andırır güzellik. İşte bu saydıklarımın birleşmesi, bir arada yoğrulmasıdır benim düşündüğüm adam." (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 56)

İnsan ten ve ruh olmak üzere iki unsurdan meydana gelmiştir. İnsan-ı kâmil olan kişi bedeninin isteklerinden uzaklaşır ve ruhunu manevî yönden besler, onu terbiye eder. Hoca Ahmed Yesevî bu durumu şöyle açıklar: "Ruhun tene karışması doğal değildir, gerçek insan ruhtur. Tenin ruha karışması onu bozar, davranışlarını değiştirir; kötülükler tenin ruha karışmasından doğar. Ruhun olgunluğu ve fazileti tenin kurtulmasındadır." (*Aydınlığın Mühürü*, 379)

16. Masiva

Arapça bir kelime olan *masiva* “başkası” anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise Allah dışında kalan her şey, Allah’tan gayrisi anlamında kullanılmaktadır. Kısaca insanın vahdete ulaşmasını engelleyen ve yeryüzünde var olan bütün varlıklara verilen addır.

Hakk’ı bulmak için, sürekli olarak O’nu akılda tutmak ve gönülden sevgisini eksik etmemek gerekir. Allah’ı sürekli olarak hatırdaki tutmak için de Allah dışındaki her şeyi unutmak şarttır. Bir kalpte hem Allah sevgisi hem de dünya sevgisi bulunmaz. “Allah hiçbir insanın içine iki kalp koymamıştır.” (Ahzap/4) ayeti de bu düşünceye işaret etmektedir.

“Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir.” (Al-i İmran/185) diye buyuran Cenab-ı Hakk’ın yolundan ayrılmamak, aldatıcı zevklere dalıp nefisî isteklere dalmamak insan için daha hayırlı olacaktır.

Gazâlî, insanların uhrevî saadete, nazarî bilgilerle değil, amelî olan takva ile nail olacaklarını; dünya muhabbeti gönülden çıkmadığı sürece Hakk sevgisinin o gönülde yeşeremeyeceğini belirtmiştir.¹¹³

Bütün mutasavvıflar dünyalık olana karşı tavır takınmışlardır. Kalbine dünya sevgisi düşenin ahireti unutacağı sürekli vurgulanan bir düşünce olmuştur. *Çati*’nın kahramanlarından Dursun Fakih bunun farkındadır: “Dursun Fakih ise camiye, cemaatin arasına girince Akça Koca’yı unuttuğu gibi caminin dışında kalan, caminin dışında olup biten her şeyi unutmuştu... Gözlerini yummuştu dünya yoktu.” (91)

Bu Atlı Geçide Gider’de “...Cihanı gerçekten sevmemişti, sevememişti...” (260) diye bahsedilen Murat Bey de kendisine Allah’ı unutturacak şeylerden yani masivadan uzak durmuştur. Allah korkusunu sürekli yüreğinde hissetmiş ve adaletle hükmetmeye gayret etmiştir.

Romanlarda masivanın değersizliğini anlatmak için sık sık insanın ölümlü bir varlık olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Söz gelişi *Üçler Yediler Kırklar*’da “Her nefis ölümü tadacak, dünyaya gelen her canlı ölecektir. Her şey bu dünyada olsaydı ölüm

¹¹³ Gazali, C. III, s. 42.

olmazdı..” (194) diyen Bileyici Baba dünyanın geçiciliğini, bakî olanın ebedî hayat olduğunu anlatmıştır.

Ebemkuşağı’nda “Dünyaya gelen dünyadan gitmenin yasını çeker hay yolcu! Doğmak ölümü de birlikte getirdiği için. Sen doğumun bir mucize olduğunu bilememişsen ölümün de bir mucize olduğunu bilmiyorsun demektir, korkun bundandır.” (223) diyen meczup derviş dünyaya bağlanmanın gereksizliğini, doğum gibi ölümün de bir mucize olduğunu ortaya koymuştur.

İnsanoğlunun nefsi ve şeytan insana Allah’ı unutturacak birtakım meşgaleler bulmuştur. Bunlar, insanı Allah’tan uzaklaştırmaktadır. Kalbinde Allah aşkından başka bir şey taşıyan kişi Allah’a ulaşamayacaktır. Schimmel bu düşünceyi “Kutsal olana günlük yaşamın kirlettiği hiçbir şey giremezdi.”¹¹⁴ şeklinde ifade etmiştir. *Bu Atlı Geçide Gider*’de “Bu dünyanın insanları kendilerini bağlayan öyle bağlar yaratmışlar ki oğul; kendi bağları kendilerini bağlıyor. Kendi kendilerini bağlıyorlar haberleri yok.. çözemiyorlar, kendi bağlarını çözemiyorlar..” (22) diyen Kumral Dede insanın fani şeylere dalarak özünden, Rabb’inden uzaklaştığına dikkat çekmiştir.

Dünyada var olan her şey, bütün mallar, mülk sahibi olan Allah’a aittir. İnsanın algılayabildiği ve algılayamadığı her şeyin sahibi tektir. “Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir.” (Muhammed /36) ayetinde görüldüğü gibi bu dünya insanoğlu için bir oyundur. Herkes bir gün bırakıp gidecektir. Bu nedenle Allah’tan gayrısına, fani şeylere bel bağlamamalıdır. *Geçitteki Ülke*’de “İnsan dediğin nedir ki? Kalan tek bir insan görmedim. Kumral Dede Dedeliğiyle gitmedi mi? Murad Beğ gibi bir han gitmedi mi? Ya peygamber efendimiz?. Dünya yalan dünya yalan dünya...” (13) diyen halı ustası kadın dünyanın faniliğinin farkına varmıştır.

Aynı romanda “Yalnız Tanrı kalıcıdır Timur Beğ bilmez misin? Biz hepimiz, her şey geçiciyiz..” (170) diyen Seyyid Bereke, Timur’a geçici dünya için bu kadar hırslı olmamasını öğütler.

İnsanoğlu dünyada bir misafirdir. Dünyaya geldiği gibi vakti saati gelince de ebedî hayata gidecek, yaptıklarından sorgu suale çekilecektir. Hacı Bayram-ı Velî

¹¹⁴ Schimmel, s. 129.

gönüllüsü olan Ahmed Can bu durumu *Ebemkuşağı*'nda şöyle anlatır: “Ölümden başka ne varsa yalandır bu dünyada. Yalnız ölüme hazırladığı için bu dünya da gerçektir.” (98) Bu sebeple insanoğlu bu dünyayı Allah'ın rızasını kazanmak için kullanmalıdır. Boş ve faydasız işlerle uğraşmamalıdır.

Romanlarda karşımıza çıkan tasavvufî kişiliklerin birçoğu Allah'a ulaşmak için dünyadan el etek çekmiş, ömrünü Hakk'ın rızasını kazanmaya adanmış kişiliklerdir. Gönüllerinde Allah sevgisinden başka bir şey yoktur. Dünya ise insanın nefesine hoş gelen zevklerle doludur. Birtakımları bu dünya zevklerine o kadar dalmıştır ki dinî inançları, çevresinde toplanan insanları makam ve mevki için kullanmaktan çekinmemişlerdir.

Sabır'da “İbrahim Paşa bilirsin, şeyh iken derviş iken, hacı hocalıkta anlanmış şanlanmış kişi iken dünya saltanatına kalkışıp ayaklananlar görülmemiş değildir. Bize göre en uzağı Baba İlyas, en yakını Şeyh Bedreddin; neler yaptıkları ne dertler açtıkları bilinir.” (39) diyen Murat Bey, dünyayı sonsuza kadar yaşayacakları bir mekan olarak gören ve türlü sıkıntılar çıkararak kişilerin hazin sonlarına vurgu yapar. Belli bir birikime ve makama sahip insanlar dahi dünya zevklerine aldanıp imtihanı kaybediyorsa bu masivanın ne kadar tehlikeli olduğunun işaretidir.

Derviş, şeyhin huzuruna çıkacağı zaman temiz, dünyevî isteklerden arınmış bir kalp ile çıkar. Hacı Bektaş-ı Velî dergâhının kapısında huzura kabul edilmeyi bekleyen Yunus Emre bu hâl üzeredir. “Şimdi dergâhın eşiğindeyim. Az sonra içeri gireceğim; bütün kuşkularımdan arınmış, bütün soruları şu kapının dışında bırakmış, etten kemikten sıyrılabilmem için yeni bir ömüre adım atacağım.” (*Benim Adım Yunus Emre*, 5)

“Yunus der ki hey sultanım özge şahım vardır benim

Ko dünya altun gümüşün ne bakır ne tuncundayız”

(*Benim Adım Yunus Emre*, 82)

diyene Yunus Emre dünyanın hiçbir şeyini istemez. Onun tek gayesi vardır, o da Cenab-ı Hakk'a ulaşmaktır. Nefsin sürekli kontrol altında tutulması gerekir, nefis her an dünya nimetlerinin çekiciliğine kanabilir. Yunus Emre gibi bir gönül ehlinin nefsi bile bazen masivaya meyleder. Gönülünün bir an bile dünyaya meyletmesinden dolayı

hicap duyar ve nefsini kınar. “Kim bilir ben öldükten sonra da kaç daha kaç yüzyıl akarsınız, döner durursunuz, size imrenmemek elde değil.. dedim vedalaşırken.Daha sonra imrenmemi kınadım.” (*Benim Adım Yunus Emre*, 257)

Aynı durumu Yaseminci Baba’da görmek mümkündür. Bu da bize insanı, nefsinin ve şeytanın sürekli dünya zevkleriyle kandırmak istediğinin bir göstergesidir. “Ölümün gelip yakasına yapıştığı bir yaşta ve bunca deneyimlerden bunca arınıp arıtılmaldan sonra bile hâlâ yarınlarda hatırlanmak, o günlerde yaşamak isteği, giderilmesi çok güç bir noksanlık gibi geldi gönlüne.. özüne yakıştıramamıştı, soğukluğu arttı.” (*Zaman Sarkacı*, 171)

İnsan-ı kâmil olabilmek için kalpte Allah sevgisinden başka bir şeyin olması gerekir. Dünya adına ne varsa hepsi gönülden silinmelidir. Tanrı ile insan arasına hiçbir şey girmemelidir. Dünyadan ufacık dahi bir iz taşımak insan-ı kâmil olmaya engeldir. Bu zor bir şey olmalı ki Kumral Dede gibi bir şeyh bile kalbinde Allah’tan gayrısı var mı diye endişeye düşer: “Dünya mallarından arınmış mıydı çevresi?.. Tamtamına ikiye iki mi kalmışlardı? İçinde bir şüphe vardı Kumral Dede’nin; sanki bir yerlerde bir dünya malı vardı, Tanrı ile arasına girmişti, yalnız bırakmamıştı. Yoksa yersiz bir kuşku muydu bu?” (*Konak*, 149)

Konak’ta Osman Bey tarafından meşverete çağrılan Kumral Dede’nin Osman Bey’e verdiği cevap velilerin gönlünde Allah’tan gayrısına yer olmadığını işaretidir. “Edebali Şeyhin de bulunacağını sanmam. Dünya işini dünyalılar görür..” (304)

İnsanoğlu sadece mal mülk ve makam mevkiye değil, Allah’ı unutturacak her şeye karşı dikkatli olmalıdır. Bazen insanın en yakınları bile insanı Allah’tan uzaklaştırabilir. “Mallarınız ve çocuklarınız sizin için fitnedir buyurmuş Ulu Tanrı.” (*Karanlıkta Mum Işığı*, 201) ayetini okuyan Hacı Arif Bey torununun şahsında bu ağır imtihanı yaşayanlardandır.

Güneşin Dört Köşesi’nin başkahramanı Çedikçi Sarı Cemal Efendi’nin gönlü Allah aşkıyla yanmaktadır. Allah aşkından başka bir şey yüreğine giremez. Onu şirkete ortak yapmak isteyen Etem Efendi’ye verdiği cevap onun kalbinde mâsivaya yer

olmadığına işaret eder. “Benim bu dünyada pek bir çöp edinmeye niyetimin olmadığını bilirsin, sanıyordum...” (253)

Ebû Hanife, Hakk bildiği yoldan tek başına dahi olsa gider. Onun yüreğinde Allah’tan gayrisi yoktur. Dünya malına bağlananları şu sözlerle eleştirir: “...İnsanı kendi gönlüne bırakmayan, yüreği ile başbaşa yaşatmayan bir dünya derdidir. Dünyayı sevip dünyayı yaşamak isteyenler için bulunmaz fırsat.” (*Kutsal Mahpus*, 26)

Şüphesiz ki Allah’ın yarattığı her şeyin bir sebebi vardır. Dünyanın neden gerekli olduğunu Ebû Hanife: “Ne var ki dünya olmasa idi Âhirete nerede hazırlanacak idik. Dünyanın aldaticılığı olmasa nefsin neye ölçüp dizginleyecektin?” (*Kutsal Mahpus*, 86) diyerek dünyanın bir imtihan yeri olduğunu vurgulamıştır.

Ebedî olan Allah’tır. O yüzden edinilecek en büyük dost da Allah’tır. Allah’tan başka her şey yalandır ve boştur.

Allah’ı dost edinmiş olan Bediüzzaman, Allah’la yalnız kaldığı ve ibadet ettiği zamanlarda Allah ile arasına girebilecek her şeyi unuttur. “Câmiye girdikten sonra aklında bu dünyadan ne varsa hepsi silindi; oraya geliş sebebinin dahi unuttu. Câmideydi artık, bütünüyle Allah’ın huzurundaydı; dünyanın dağdağası dünyaya bırakılmıydı. Bıraktı.” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 199)

Bediüzzaman’ın elbiseleri bile dünyadan el etek çektiğinin işaretidir. “Meselâ garip görünüşüm aykırı kılığım.. dünya ile ilgili maksatlardan el etek çektiğimi gösterir..” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 230)

İnsanoğlu dünyada geçicidir, vakti geldiği zaman ebedî hayata göç edecektir. İnsanın dünyada yaptığı ameller ahiretteki hayatının belirleyicisi olacaktır. Dünyanın zevk ve eğlencelerine kanmayıp, nefsinin kontrol altında tutup Allah’ın ipine sarılanlar asıl kurtuluşa erecek olanlardır. “Lakin bu dünyada kazanan bu dünya için kazanır, o dünyayı kazanmayı dileyen bu dünyayı gözden çıkaracaktır.. ikisi bir arada olmaz ki.” (*Aydınlığın Mühürü*, 94) diyen İbrahim Şeyh ahireti elde etmenin masivaya sırt çevirmekten geçtiğini ifade eder.

17. Şathiye

Yürürken veya konuşurken ölçüyü kaçırmak, dikkatsiz davranmak anlamlarına gelen *şathiye* sufilerin vecd ve sekr hâllerinde söyledikleri ve ilk bakışta şeriata ters gibi görünen sözlerdir. Şathiyeler, mutasavvıf şâirlerce söylenmiş ya da yazılmış, tasavvufi inançları dile getiren, anlaşılması yorumlamaya ihtiyaç gösteren şiirlerdir. Şathiyelerde Allah'ın celâl sıfatının değil, cemâl sıfatının ön plana çıkarıldığı görülür. Allah ile alay eder gibi yazılmış şiirler küfür kabul edilmiştir. Şathiyeler biçimce komik ve alaylı olabilir, şathiyede aranan şathiyenin arkasındaki anlamdır. Anlaşılıp yorumlandığında çok derin manalara sahip olduğu görülür.

Şathiyeleryle en çok meşhur olan sufi Beyazıd-ı Bistami'dir. Ona nispet edilen bazı şathiyeler şunlardır: “«Ben öyle bir denize daldım ki peygamberler onun sahilinde kalmıştı.» «Cehennem dediğin nedir? Hırkamın ucuyla söndürürüm onu.»”¹¹⁵

Benim Adım Yunus Emre romanında Molla Kasım Yunus Emre'nin şiirlerinin derinliğini anlayamaz. Rivayete göre Yunus'un şiir tomarı Molla Kasım denen bir yobazın eline geçmiş. Şiirleri okudukça Molla, bu şiir dine diyanete aykırıdır diye yırtıp yele verir; bu Tanrı'ya asi olmaktır diye koparır suya atarmış. Böylece şiirlerden bini yele verilmiş, bini de bir ırmağa atılmış. Geriye kalan şiirleri okurken Molla Kasım şu dizeye rastlamış:

Âşık Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme
Seni sıgaya çeker bir Molla Kasım gelir.

Olaçakları olmadan bilen bu kerâmete pek şaşan Kasım, Yunus'un erenlerden olduğunu anlamış; geri kalan şiirleri korumuş. Kaybolan şiirlerden binini suda balıklar, binini gökte melekler okumakta imiş; bize de yırtılmayan bin şiir kalmış.¹¹⁶

Molla Kasım Osmanlı tarihindeki tekke-medrese çatışmasında, tasavvuf ehli tarafından oluşturulan, medreseyi temsil eden, işin görünüşüne takılmış kalmış bir tiptedir. İşin özünü kavramadan şeriat adına inançları sorgulayan kişiler için kulla-

¹¹⁵ Kara, s. 169.

¹¹⁶ İlhan Başgöz, *Yunus Emre*, Hzl: Egemen Berköz, Çağdaş Matbaacılık, İstanbul 1999, s. 6. (<http://www.belgeler.com/blg/1sna/ilhan-basgoz-yunus-emre>)

mlan bir tabir hâline gelmiştir. Yunus’u şeriatı aykırı şeyler söylemekle suçlar. Şathiyelerin altında yatan mana derinliğine ulaşamaz, Yunus Emre’yi kâfirlikle suçlar: “Dinleyin beni karşınızdaki bir zındıktır! Yunus bir zındıktır.. Zındığı nasıl seçer gönderirsiniz Tekke’ye?” (*Benim Adım Yunus Emre*, 214)

Molla Kasım, Yunus Emre’yi şu şathiyeleri ile suçlar: “Uğraş kazan ye yedir Bir gönülü sevindir Yüz Kâbeden üstündür bir gönül ziyareti diyen sen değil misin?” (*Benim Adım Yunus Emre*, 214)

Yine Molla Kasım: “Aşk imandır bize gönül cemaat-Dost yüzü Kâbedir dâimdir selât-Can mihraba vardı dost mihrabında... Bunları diyen sen değil misin? Söyleyen, yazan..?” (*Benim Adım Yunus Emre*, 216)

“Ya şuna ne buyrulur: Bir kez gönül kırdın ise bu kıldığın namaz değil... Oruç, namaz, gusul, Hac ayıptır âşıklara... Cennet meselesi! Sırat köprüsünü alaya alman. Sırat köprüsüne hayır...mı diyorsun?.. diye sormama gerek yok. Meselâ sen diyorsun ki: Cennet Cennet dedikleri-Üç beş evle birkaç huri- İsteyene ver onları...” (*Benim Adım Yunus Emre*, 216-217) gibi şiirlerde Yunus Emre’nin dinle alay ettiğini, cenneti ve cennetin güzelliklerini küçük gördüğünü öne sürmüş, şathiyelerin gerçek manasını anlayamamıştır.

Tasavvufi şiirlerde sık sık “Kâbe” ile “gönül”ün karşılaştırıldığı görülür. Malum, Kâbe’nin bir adı da “Beytullah”tır. Yani Kâbe bir bakıma Allah’ın evidir. Ancak sufiler Allah’ın gerçek tecelligâhının “gönül” olduğunu söylerler. Onlara göre Kâbe Allah’ın lütuf evidir, insansa onun sır evi... Tanrı Kâbe’ye hiç girmemiştir; ama gönül Kâbesine ondan başka giren olmamıştır. Bu hususta insan gerçeğini göz ardı etmemek lazımdır. Allah insana kendi ruhundan üflemiştir. Bu nedenle sufiler gönül kazanmayı Hac yapmaktan üstün görmüşlerdir. Mesele bu açıdan değerlendirilmelidir. Yunus’un şiirlerinde anlatmak istediği de budur. Gönül soyut olduğu için gerçekten onu anlatmak zordur. Mekke fethedilince Kabe’deki putlar nasıl yıkılıp temizlendiyse, insan da nefsi ile mücadele edip nefsini yendiği zaman gönlümüzü işgal eden “hırs, kibir, gurur, şehvet, kin” gibi putları yenip yerlerine “sevgi, şefkât, hoşgörü” gibi güzel duygular alınca insanın gönlü Allah sevgisi ile dolacaktır. Yunus Emre’nin anlatmak istediği Molla Kasım’ın anlayamadığı budur. Yunus Emre, Molla

Kasım'la "Ene'l Hakk" diyen Hallac-ı Mansur'u asanları şeytanla eşdeğer görür: "Kasım sanki zamanın Felâatun'u idi o anda. Hâllac-ı Mansûr'u dâra götüren şeytanın taa kendisi gibi görüldü gözüme." (*Benim Adım Yunus Emre*, 215)

Molla Kasım gibiler zahir ile hükmederler, batını anlamaz, düşünmezler. Şat-hiyelerde ise gerçek anlam tasavvufî derinliği olan izaha gerek duyulan anlamdır.

18. Hû

Hû, Arapça "O" anlamına gelen ve tarikatlarda kullanılan bir ifadedir. Sufî literatüründe sıklıkla Allah'ı kastetmek için kullanılır. Sufilere göre Allah'ın zâtına işaret eden isimdir. İlk dönem sufilerinin kelime-i tevhidi ve Allah ismini zikir maksadıyla tekrar ettikleri bilinmekteyse de "hû"nun aynı amaçla tekrar edilmesi özellikle tarikatların teşekkülünden sonra yaygınlık kazanmıştır. Sufilere göre zikrin en faziletlisi Allah'ı bir şey isteme anlamı taşımayan bir ifadeyle anmaktır. Bundan dolayı talep manası taşımayan ve Allah'ın zatî ismi olan "hû" en faziletli zikir telakki edilmiştir. Hz. Ali'nin çok defa "yâ hû, yâ men hû, lâ ilahe illâ hû" diye zikrettiği, kendisine bunun sebebi sorulduğunda "hû"nun "ism-i azam" olduğunu söylediği rivayet edilir. Gazâlî de "lâ ilahe illallah" avamın tevhidi, "lâ ilahe illâ hû"nun havassın tevhidi olduğunu söyler. Allah hangi ismiyle zikrediliyorsa o ismin feyz ve tecellileri istenir; meselâ kerim ismiyle ihsan, şâfi ismiyle şifa umulur. Hû ismiyle yalnız O'nun zâtı istendiğinden bu ismin tecellisi kâmil bir keşiftir. Seyri sülûklerini Allah'ın bazı isimlerini belli sayıda tekrarlamak suretiyle gerçekleştiren tarikatlarda (tarîk-ı esmâ) sâlik nefs-i emmâre mertebesinde lâ ilahe illallah, nefs-i levvâme mertebesinde Allah, nefs-i mülhimedede hû ismiyle zikir yapar; böylece sırasıyla tevhîd-i efâl, tevhîd-i sıfat ve tevhîd-i zât makamlarına ulaşır. Hû kelimesi tarikat folklorunda çeşitli anlamlarda yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Mesela dervişler birbirlerine hitap ve cevap amacıyla hû derler. Tekkeye girmek isteyen kişi izin almak için "destur" der, içeriden "hû" sesi gelirse girebilir.¹¹⁷

Sepetçioğlu'nun romanlarındaki dervişlerin sık sık "hû" diye haykırdığını görmek mümkündür: "Kumral Dede: 'Huuu!' dedi yavaştan." (*Çatı*, 222)

¹¹⁷Osman Süre, "Hû" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 18, İstanbul 1998. s. 260.

“ ‘Ya Allah huuu, Bismillahirrahmanirrahim’ güçlenmesinde ayaklandım.”
(*Benim Adım Yunus Emre*, 103) diyen Yunus Emre “hû” zikrini dilinden düşürmez.

Kara Baba, Kıbrıs’ın fethi sırasında “Allah, Muhammed; Üçler Yediler
Dokuzlar Kırklar demine devranına, Allah aşkına, huuuu!” (*Zaman Bir Dar Kapıda*,
76) diyerek coşkunu dile getirir.

Konak’ta Şeyh Edebali’nin meşveretinde bulunan şeyhler, veliler, erenler hep
birlikte “hû” çekerler: “Saru Saltukla başlayıp Barak Babada biten gulguleli bir huu..
sesi odayı da odadakileri de aldı aldı götürdü: Huuuu eyvallâh!” (*Konak*, 177)

B. Eserlerindeki Tasavvufî Mekanlar ve Eşyalar

1. Tekke-Zaviye

Tekke tasavvuf düşüncesinin en önemli müessesesidir. Tasavvuf bu yapılarda işlenmiş, olgunlaştırılmış ve halka sunulmuştur. Tekke İslâm ahlâkının, tasavvuf ilminin öğretildiği ve tatbik edildiği dinî eğitim ve öğretimin yapıldığı yerdir. Tekke, Farsça bir kelime olan “tekye”den dilimize “tekke” olarak geçmiştir. Lügatta “dayanılacak yer” anlamına gelmektedir. Çoğulu “tekaya”dır. Tekkelere “zaviye, dergâh, hangâh, ribat ve asitane” de denilirdi. İslamiyet’in öğretilmesinde medreseler gibi tekkelerin de önemli hizmetleri olmuştur. Tekkeler, Müslümanlar tarafından tevhid inancını, Allahü tealanın birliğine inanmayı bütün insanlığa yaymak ve gönüllere yerleştirmek için vakıf esaslarına uyularak kurulmuş sosyal vasıflı dinî eğitim ve öğretim kurumlarıdır.¹¹⁸

Medreselerde, İslâmiyet’in iman bilgilerini, emir ve yasaklarını öğreten derslerden kelim, fıkıh, hadis, tefsir vs. gibi dinî ilimlerle birlikte fen bilimlerinden matematik, geometri, tıp, astronomi vs. okutulurken, aynı devirde tekkelerde de her Müslüman’a lazım olan ahlâk bilgileri okutuluyor ve yaşatılıyordu. Buraya devam eden genç, orta yaşlı, yaşlı her zümreden insan emir ve yasakları, İslâm ahlâkını öğrenerek güzel ahlâk sahibi ve herkes tarafından sevilen, topluma faydalı bir şahıs olarak yetişiyordu. Tekke ve medreseler tarih boyunca hep tevhid inancını savunmak üzere teşkilatlanmışlardır. Medreseler, sistemli bir talim ve terbiye programıyla genç nesilleri İslâmî ve dünyevî ilimlerle donatıp, mukaddes İslâm dininin hizmetine veririrken, tekkeler, genç, yaşlı, okumuş, okumamış bütün halk kitlelerini öbek öbek, bir aşk ve gönül ordusu biçiminde teşkilatlandırıyor. Bu sebeple medrese ve tekkeler, kitleleri kucaklayan, saran iki kol gibidir.

Tekkeler, genellikle şehir, kasaba ve köylere kurulmakla beraber bazen, sosyal hizmetleri görmek için, büyük kervanların geçtiği ıssız yollarda, kırılık alanlarda, bazen de, cihat etmek ve düşmanı gözetlemek için hudut boylarında kurulurdu. Issız

¹¹⁸ Kara, s. 264.

yol boylarındaki kırılık alanlara kurulan tekkelerde, kış veya yaz yorgun kervancılar misafir edilir, bunlara yeme, içme, yatma, hayvanlarının bakımı dahil, sosyal hizmetler verilir, karşılığında para da alınmazdı. Hudut boylarındaki tekkelere gelince; bunlar, stratejik önemi olan mevkiilerde kurulurdu. Bu tekkelerde Özellikle cihat için gelen gönüllüler ordusundan alperenler, gaziler, akıncılar ve hudut bekçileri bulunurdu. Bunlar, barış zamanında herhangi bir düşman hücumu karşısında müdafasız durumda kalan civar halkını, Müslüman köylerini korurlardı. Sefer durumundaysa, akıncı yiğitler, hududu aşarak düşman memleketine dalar, onlara korku salarak ve mallarını ganimet alarak düşmanı sindirir ve Müslüman ordusunun zayıf vermeden ilerlemesini sağlarlardı. Hudut boyu tekkeleri ayrıca komşu devletin şahıslarına Müslümanlığı tanıtmakla ve oralarda İslâmiyet’i yaymakla da görevliyidiler. Tekkelerin bu bakımdan da hizmetleri çok olmuştur. Tekkeler bu hizmetlerin yanında çeşitli dert ve sıkıntılarını, gönül yorgunluklarını dindirmek için, Müslümanların bir araya gelip dertleşmelerini, birbirlerine yardımcı olmalarını sağlamış, böylece ferdin toplum hayatına kazandırılmasında mühim bir rol oynamıştır. Bir çeşit ruh sağlığı, ahlâk okulu olmuştur.

Tekkelerin yapısı tarikatlara göre değişiklik gösterse de genellikle ahşap bir mimarî yapıya sahip olan bir veya iki katlı binalar olarak gözükmektedir. En geniş tekkelerde şu bölümler bulunmaktadır: Semahâne, türbe, çilehâne, hücreler, derviş odaları, selâmlık, harem, kiler ve mutfak, kahvehane ocağı ve matrap.

Tekkelerin misyonunu Hoca Ahmed Yesevî şu şekilde anlatmıştır: “Halbuki Tekke öncelikliydi, dağınıklığı toparlayacaktı, yeri yurdu belli edecekti, sese soluğa gerek kalmadan insanları çağıracaktı; işte buradayım görüdüğüm gibiyim, kapım sürekli açıktır, ben Tanrıya âşık olanların eviyim korkmadan gelin, içeri girin, sizi ısıtayım!” (*Aydınlığın Mühürü*, s. 466)

Sultan Alpaslan’ın hocası olan Sarı Hoca, Küpeli Hafız’ın tekkesine misafir olur. Küpeli Hafız’ın söyledikleri tekkelerin insanlara yaklaşım şeklini çok güzel bir şekilde ortaya koymaktadır: “Tekkemizin misafirisiniz, dilediğiniz şekilde hareket edin, gönlünüz incinmesin..” (*Kilit*,115)

Tekkelerde dervişlerin çilelerini doldurmaları için kapandıkları çile odaları bulunur, dervişler burada çilelerini doldurmuş. *Kilit*'de şöyle denilmektedir: “Sizin için çilehânenin yanındaki yer hazırlandı; oraya buyuracaksınız.” (115)

Mevlevî tekkelerinde yemek yemeye “lokma yeme” ya da “lokma etme” denir. Aynı romanda Küpeli Hafız tekkesindeki misafirleri yemeğe şöyle davet etmiştir: “Lokma da hazırlanmıştır.” (*Kilit*, 116)

Tekkelerde dervişlerin kaldığı odalara hücre adı verilir. “Oradan benim hücremin yanındaki sofaya gidip bak...” (*Anahtar*, 41) diyen Küpeli Hafız'ın tekkesinde kendine ve diğer dervişlere ait hücreler bulunmaktadır. Kumral Dede sık sık hücrelerinde yalnız kalıp Allah'ı zikreder: “...hücreme girme zamanım çoktan geçti; öteki dünyayı unutmak yakışmaz bize oğul, haydi durma!” (*Çatı*, 227) Hücre bir anlamda dervişin mahremidir. Allah ile dervişin baş başa kaldığı yerdir. “Kusura kalma Dede buraya bir sen bir de yalnızlığın girer bilirim, Tanrı girer.” (*Çatı*, 328) diyen Rahman Kumral Dede'nin hücrelerine destursuz girip mahremiyeti bozmanın mahcubiyeti içindedir.

Çatı romanında hücrenin tasviri Kumral Dede'nin hücrelerine giren Osman Bey tarafından şöyle yapılır: “Osman Bey, dünya niğmetleriyle arasına keskin bir bıçak girdiğini hissetti, öyleyken yine de tuhaf bir rahatlama sardı bedenini. Hücrede dünya malı olarak bir tek post vardı; o da bunca yıldır hücrenin taş tavanından kapığı neme doya eskiye onların bir parçası olmuştu; belliydi.” (359)

Tekkeler Anadolu'nun fethedilip İslâmlaştırılmasında en az askerî güç kadar etkili olmuştur. Küpeli Hafız'ın hücrelerinde İltutmuş'a yazdırdığı mektupta fethin nasıl gerçekleştirileceği anlatılır.

“Yaz oğul, Bismillahirrahmanirrahim.. Şöyle ki: adını ne dersiniz deyiniz, gençlerden ve illaki bekâr uşaklardan bir dernek kurula; başlarında illa Aslan Baba'dan genç bir pîr buluna ve onun seçeceği kimseler Kutalmış oğlu Süleyman Bey'in alacağı yerlere gönderilip tekkelerini yahut zaviyelerini yahut misafirhanelerini her neyse kuralar.” (*Anahtar*, 96)

Askerî güç, toprağı ele geçirebilir; ama oranın kalıcı yurt edinilmesi manevi değerlerin tohumlarının ekilmesine bağlıdır. Bu görevi de tekkeler üstlenmiştir. *Anahtar*'da "Urumelindekilerin inandıkları silinip süpürülmeli. Bunları da ordu yapamaz; tekke mekke ne ise açmak gerek.." (111) diyen Yağmur Bey bu durumu vurgulamıştır.

Ersagun Bey'in Kılıçaslan'a söyledikleri devlet adamlarının da tekkelerin önemini kavradığını gösterir:

"Tekkedekiler, tekkedekiler sultanım. Tekkeyle tekkedekilerin vermek istediğı ruh sadece insanların değil, ülkem dediğiniz toprağın da özüdür bana sorarsanız. Gündoğusundan gelen Oğuz soyu sadece kılıcıyla kalkarıyla okuyla gelseydi yahut yalnız aklıyla gelseydi Urumeli'nin bu ucunda yerleşemezdik; köhne toprakları uyandıramazdık ya o toprağın uykusuna biz de dalardık." (*Kapı*, 265)

Çati'da söylenen "Beyler, beyleri ortaya çıkaran tekkeler.." (141) sözü tekkelerin devletin başına geçecek sultanlara destek verdiğinin bir işaretidir.

Osmanlı'yı ayakta tutan manevî gücü tekkelerin beslediğinin farkına varanlar, Anadolu'daki Türk-İslâm birliğini bozmak için sahte şeyhler üretmiş, tekkeler kurmuşlardır. Bunların çoğı da şii kökenli tekkelerdir. Pir Cabbarın Ali ve Veli Baba, Ehl-i Hakk adında bir tekke kurup sahte kerametlerle insanları kandırmaya çalışmışlardır.

Tekkelerde yoksul, kimsesiz, hasta insanlara da bakılırdı. Kumral Dede, tekkесinin yanına hastaların tedavi edildiğı bir hastahane kurmuştur. *Geçitteki Ülke* romanındaki hekim şöyle der: "Ben hekimim, Kumral Dede Konağı'nın Sayrular Evi'nde hekimim. Kumral Dede konağının kuruluşu ile Osman Beğ'in devletinin kuruluşu denk düşer, aynıdır." (40)

Tekkelerde her ne kadar Allah'ın rızasını kazanmak için ibadet, zikir yapılsa da tekkelerin bir yönü de dünyaya dönüktür. Dünyadaki insanlara hizmet etmektedirler. O zamanki sosyal ve siyasî hayata tekkeler yön vermektedir. *Ebemkuşağı*'nda Çerçi bu durumu şöyle açıklar:

“Taş, kerpiç, ağaç, kiremit gibi bu dünyanın varlıklarından örüldükleri halde bu dünya ile hiçbir ilgisi olmadığını, yapı ve görünüşleriyle bu dünyaya oturmuş olmalarına rağmen içeriye girilir girilmez öte dünyaya adım atılacak sandığı tekkelerin her şeyleriyle bu dünyayı ilgilendirdiğini, bu dünya için yapılmış yapılar olduğunu fark etti... dünyada yaşayanların gönüllerinden kopup ellerinden tekkeye dökülenler orada birikiyor... bollaşarak dağılıyordu işin tuhafı.” (*Ebemkuşağı*, 131)

Horoz Dede'nin Likois Deresi'nde kurduğu tekke İstanbul'un fethinde önemli bir yere sahiptir. Fatih Sultan Mehmet tekkeyi ziyaret etmiştir.

Yunus Emre'nin karşılaştığı dervişlerin söyledikleri tekkelerin Anadolu ile nasıl bütünleştiğini ortaya koyar:

“Biz ne tekkeyiz ne de zaviye... dedi birisi; öteki: Lakin hem tekkeyiz hem de zaviye diye tamamladı. Bazen bir hângah oluruz, bir yerde ribat eriyiz bir başka yerde derbent bekleriz, bilinmez ki!.. Kimimiz Bursa İnegöl arası yollarda, kimimiz Bilecik'ten Eskişehir'e, Kocaeli'ne, Karasi'ye.. o yana bu yana serpilmişiz... kimbilir, çiçeklenmek için belki de!..” (*Benim Adım Yunus Emre*, 69)

Benim Adım Yunus Emre'de Hacı Bektaş Tekkesi'nin Moğol istilası sırasında halkın sığınağı olduğu belirtilmiştir: “Olsun kardaşım, Hacı Bektaş Velî Dergâhı arpa, buğday dolup taşsın... baari Dergâh'ta bulunsun, hepimizin umut kapısıdır.. bilmez misin taa nerelerden gelip isterler, geri döndürülmezler!” (*Benim Adım Yunus Emre*, 69)

Kıbrıs'ta Yaseminci Baba, Kara Baba ve diğer ahali haftanın belirli bir gününde Hazret-i Ömer Tekkesi'nde toplanır, sofrabaşı sohbetleri yaparlar. Sofrabaşı sohbetlerine çocuklar da katılmaktadır. *Zaman Yürüyüşü*'nde bu durum şöyle anlatılır:

“Hafta sonu tekke sofrası, akşamları namaz bitiminde kurulur, yatsı vaktine kadar yenilen yemek, içilen şerbetlerle, ayranla, su ile, süt ile,

artık ne verdiyse Yaradan onlarla sürer gider, sofraya sonu söyleşmele-riyle yatsı vakti getirilir idi. Herkes, çocuklar dahil, o hafta içinde kendince önemli gördüğünü kendi anlatışına uygun dillendirir, dinle-tirdi.” (*Zaman Yürüyüşü*, 125)

Kara Baba ve Yaseminci Baba'nın tekkeleri Kıbrıs'taki kimsesiz çocukları yetiştirerek Kıbrıs'ın Türkleşmesinde önemli rol oynamışlardır.

Tekkeler, medreseler, camiler savaş zamanlarında yaralıların tedavi edildiği birer hastane vazifesi görmüşlerdir. *Ve Çanakkale Geldiler*'de bunu görmek müm-kündür: “Kollarında beyaz üstüne kırmızı aylı erler, yer yer paslı ve çamurlukları ezilmiş, kapıları laçka otobüsten, kimi sedyeli kimi sırtta çıkardıkları ağır yaralıları Tekkeye taşıyorlardı. Medreseye götürüyorlardı.” (119)

Yine aynı romanda “Ben de Türbeli İmarete gideyim öyleyse. Şu benim ya-ralı yiğitlerime bakayım; şimdilik gazidirler, belki bir Yasin-i Şerif bekleyen olur, gecikmeyelim. Belki bir Sure-i Mülke muhtaç yolumu gözlüyordur.” (*Ve Çanakkale Geldiler*, 124) diyen Aydın Bey tekke ve imaretlerin Çanakkale Savaşı'nda askerle-rimize bir sığınak olduğunu gözler önüne sermiştir.

Anadolu'ya İslâmiyet'in yerleşmesinde büyük bir rol oynayan tekkeler za-manla bu kutsal amaçlarından uzaklaşıp ehliyetsiz kişilerin eline geçmiştir. Bediüzzaman kendi zamanında tekkelerin hâlini şöyle tasvir etmiştir: “Tekke men-supları! Evet tekke mensupları. Hepsi de kendi âlemine dalmış, kendi çıkarının dı-şında düşünmez olmuş, üstelik birbirlerine kötü söylüyor, birbirlerini cahillikle suç-luyorlar, o ona bu şuna kâfirsın, diyor. Medreseden sonra bu tekkelerin de umut ver-mez görünüşüne bir umut kapısı açılabilir miydi acep?” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, s. 166)

Bediüzzaman Said-i Nursî'ye göre Osmanlı'nın geri kalma sebeplerinden biri de tekkelerin amaçlarından uzaklaşmasıdır: “...Üçüncü suçlu ise Tekke mensupları! Evet tekke mensupları. Hepsi de kendi âlemine dalmış, kendi çıkarının dışında dü-şünmez olmuş, üstelik birbirlerine kötü söylüyor, birbirlerini cahillikle suçluyorlar, o

ona bu şuna kâfirsın, diyor. Bu gürültü içinde de gelişme kayboluyor, nasıl ilerleyeceksin?” (*Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 166)

Tekkelere göre daha küçük yapıda olan tarikat binalarına ise *zaviye* adı verilir. Zaviyeler, büyük yerleşim alanları dışında, küçük köy ve kasabalarla yollar üzerinde açılmıştır. Çevredeki dervişlerin toplanma yeri olmasının dışında özellikle Türk dünyasının çeşitli yerlerinden gelen derviş ve tüccarların yolculuklarını rahat biçimde yapmalarını sağlamak, zaviyelerin temel görevlerindedir. Zaviyelere gelen derviş ve yolcular, buralarda konaklayıp dinlendikten sonra seyahatlerine devam ederlerdi. *Darağacı*'nda Çelebi Mehmed'in söyledikleri zaviyelerin görevini açıklar: “Orda iki üç derviş oturur. Yol geçer yerdir, ufak bir zaviyedir. Ava çıktıkça yolum düşer, oturur konuşurum, haberler oradan senin anlayacağın.” (*Darağacı*, 248)

Darağacı'nda “Zaviyenin içi dışından ayrıca değildi. Aş ocağı, mescidi, zikir odası, şusu busu beş göz oda.. konuk odası da bu beş göz odanın içinde sayılırsa var kıyas eyle zaviye nasıl yoksuldu.” (282) diyen Musa Bey zaviyelerin imkanlarının kısıtlı olduğunu ifade etmiştir. Musa Bey'in sığındığı zaviyeyi “Zaviyeyi biz üçümüz yaptık. Tabii gelen giden sığınsın diye yaptık” (*Darağacı*, 284) diyen dervişler zaviyeyi kendi imkânlarıyla hizmet amaçlı yapmışlardır. Anadolu'nun birçok yerinde zaviyeler kurulmuştur ve bu zaviyelerin kapısı herkese açıktır. “Yalnızlar zaviyesi denilen bir zaviyede dinlenmişsin, biz de orada karın doyurduk.” (*Gündönümü*, 162)

Genellikle sınır boylarında kurulan ribatlerde yolcuların ve savaşa katılıp cihat edenlerin ihtiyaçları giderilmektedir. Karacuk Beyi'nin ailesine ve henüz anne karnında olan Ahmed Yesevî'ye zarar vereceğinden korkan İbrahim Şeyh Yesi'den ayrılır. “Yolda mola verip Çimkent'e yakın Kara Tekin Ribatı'nda kalırız. Orada hekim var. Ebe de var.” (*Aydınlığın Mühürü*, 80) diyen İbrahim Şeyh'in söylediklerinden ribatlerin sosyal hayatta nasıl bir görev üstlendiklerini anlayabiliriz.

2. Türbe

Türbe, devlet adamlarının veya din âlimlerinin mezarlarının bulunduğu oda şeklindeki binaya verilen addır. Türbeler genel olarak dinî kişiliklerin mezarlarıdır. Türbeler asıl olarak dinî kişilerin mezarlarının anıt mezarlar olarak bulunduğu yer-

lerdir. Türbe, Türk-İslâm mimarisinde çok yaygın olan bir yapı tarzıdır. Cami, medrese, tekke ve zaviyelerin yanlarında genellikle bir türbeye de rastlanmaktadır.

Türbe ölüye tapınmak için yapılmaz. Ona sevgi ve saygı göstermek ve okumaya, dua etmeye gelenleri yağmurdan, güneşten korumak için yapılmaktadır. Sahipleri, âlimleri sevmemizi, onlara saygılı olmamızı dinimiz emretmektedir. Türbeyi, sandukayı ve herkesin saygı ile ziyaret ettiğini görenler saygılı olur. Yani türbe ölü için değil, dirilerin saygılı olup Allah'ın velî kulundan istifade edebilmeleri için yapılmaktadır.

Türbeler ve evliya mezarlarını ziyaret edenler bunlara tapınmaz. Onların ruhlarını vesile ve kendilerine şefaathçi ederek dilediklerini Allahu Teala'dan isterler. Adakta bulunanlar, adaklarını Allah için yaparlar ve bundan hasıl olan sevabı bir veya birçok velinin ruhuna hediye ederler. Türbe ziyareti, türbenin binası, taşı toprağı için değil, orada medfun bulunan zat için yapılır. Bu kabir ziyareti dinimizde caizdir.¹¹⁹

Türbelere, defnedilen kişinin manevî gücünden faydalanmak, ona olan sevgiyi göstermek için halk tarafından önem verilmiştir. Bazı türbelerde sürekli mum yakmak bir gelenek hâlini almıştır. Mumun sönmesi ise o kişiye saygısızlık olarak kabul edilmiştir. *Üçler Yediler Kırklar*'da Bileyici Baba'nın durumu buna bir örnektir: "Silkinip fırladım: 'Ne diyordun sen Baba, ışık mı sönmüş dedin!' diye bağırdım bir garip; Kumral Dede'nin mi? Türbenin mi? Aman Allah'ım!.." (181)

Zaman zaman türbelerden medet umulur. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu medet umma Allah'a evliya zatın yüzü suyu hürmetine dua etmek şeklindedir. *Geçitteki Ülke*'de Somuncu Baba bile Mevlânâ'dan medet umar: "Bir müddet Mevlana Türbesi'nden medet umdu." (109)

Türbeler halkın sevgisine, hürmetine nail olanlar için yapılır. Aynı romanda Şeyh Bedreddin'e Karamanoğlu'nun teklifi şöyledir: "Düşün bre o zaman Bedrettin Şeyh, neden senin de Mevlânâ Celaleddin gibi dönenlerin, onunkinden yaldızlı yeşil kubbelerde türben olmasın.. ha?" (*Geçitteki Ülke*, 131)

¹¹⁹ Kara, s. 267.

Türbelerdeki kişilerin zaman zaman türbedeki sandukalardan kalkarak halkın arasına karıştığına inanılır. *Sabır*'da Horoz Dede'nin öfkesi anlatılırken “Sandukasından ayağa kalkan bir yatırın görünmez gücünde...” (83) ifadesi kullanılır.

Türbeler, buldukları yerin bir anlamda manevî tapularıdır. Türbeler sayesinde âlim zatlar hatırlanır, ne için mücadele ettikleri bilinir. İnsanlar tarafından sevgi görür. Âlim, evliya bir zatın sıradan bir mezara defnedilse zamanla unutulacağı muhakkaktır. *Zaman Bir Dar Kapıda* romanında “Yaseminci Baba Kara Baba'yı boyunda okuyla yatar bulduğu yerde ona, kendi eliyle bir türbe yapmak niyetindeydi.” (177) diyen yazar bu gerçekliğe dikkat çekmiştir.

Türbelerin bakımı ve temizliği ile ilgilenen kişiye *türbedar* denir. Türbedar türbenin her işi ile ilgilenir ve türbenin yakınında oturur. *Zaman Sarkacı*'nda “Kara Baba türbesinin arka duvarıyla türbe bakıcısının iki gözcük evinin bir penceresi güllüğün o yan sınırıydı, sekiz on adımlık bir bahçecik...” (*Zaman Sarkacı*, 56) şeklinde Kara Baba'nın türbesi tasvir edilir.

Âlimlerin ve velîlerin türbeleri sürekli halkın uğrak yeri olmuştur. *Ve Çanak-kale Geldiler*'de Hesnâ'nın babası Şam'a uğrarsa mutlaka Muhyiddin-i Arabî'nin türbesini ziyaret edermiş. Öldükten sonra cenazesi Muhyiddin-i Arabî'ye olan sevgisi nedeniyle Muhyiddin-i Arabî'nin türbesine götürülmüş, daha sonra kabristana defnedilmiştir. “Yavuz Sultan Camii'nden almışlardı babasını. Bu camie gelip de uğramamazlık etmediği Muhyiddin Arabî'nin türbesine, gümüş eşiğe doğru eğip tabutun baş ucunu, bir lahza, beklemişlerdi. Sonra...?” (68)

3. Kıyafet

Tarikatlarda asıl amaç, kalbi temizlemek, nefsi arındırmaktır. Dolayısıyla dervişler dışa değil, içe önem vermişlerdir. İç arı olursa dıştan giyilen önemli değildir, denilmiştir. Yunus Emre bu duyguyu şöyle dile getirmiştir:

Dervişlik olsaydı taç ile hırka
Biz de alır idik otuza kırka.

Bununla beraber, zaman içinde her tarikat kendine özel kıyafetler de geliştirmişlerdir. Böylece her dervişin, hangi tarikattan olduğu çoğu kez kıyafetlerinden

belli olurmuş. Sepetçioğlu'nun romanlarında karşılaştığımız tarikat giysilerini şöyle sıralayabiliriz:

a) Başlık

Her tarikatın kendine özgü başlıkları ve bu başlıkların ayrı bir anlamı vardır. Garnet Osmanlı'daki tarikatlar hakkında şöyle demektedir: “Her biri farklı tarikatlara mensup dervişler, halk arasında çabucak ayırt edilebilir. Hatta kıyafetlerine başlıklarının şekillerine bakarak kendi aralarında da farklı oldukları görülebilir. Başlıkları bir yana, kıyafetlerini oluşturan her parçanın sembolik bir manası hatta menkıbesi bile vardır.”¹²⁰

Romanlardaki dervişlerin birçoğunun börk biçiminde başlık giydikleri görülür. Kilit'te Küpeli Hafız, “Derviş başındaki sarık biçimi yeşil ipek dolamalı börkü çıkarıverdi.” (115) şeklinde tarif edilir. Börk, eskiden hayvan postu ve işlenmiş deriden, sonraları ise keçe ve çuhadan yapılmış erkek başlığıdır. Börk İran ve Anadolu'da yaşayan Türkmen boylarında, Selçuklu ve Osmanlı ordularında kullanılmıştır.

Konak'ta Mevlânâ'nın fizikî tasviri şöyle yapılır: “Beli hafif eğik bir yürüme; eller kol yenlerinin içinde göbek üstüne bağlanmış, baş sol omuzda niyazlanmış, sarımsı uzun bir sakal... börk biçimi başlığından taşmış dümdüz saç...” (87)

b) Hırka

Kelime olarak bez parçası anlamına gelen hırka, sufilerin giydiği önü açık, yakasız, kollu, geniş ve topuklara kadar inen bir elbisedir. Dervişin hırka giymesi, kendi iradesinden soyunup şeyhin iradesine teslim olmayı sembolize eder. Dervişin, mensup olduğu tarikat şeyhinin elinden giydiği hırkaya “hırka-yı inabet” adı verilir. Aynı müride sohbetinde bulunduğu, sevgisine mahzar olduğu diğer tarikat şeyhleri tarafından giydirilen hırkaya da “hırka-yı teberrük” denir.¹²¹

¹²⁰ Lucy Mary Jane Garnet, *Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar*, Çev. Hanife Öz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010. s. 97.

¹²¹ Kara, s. 270.

Seyr-i sülûkünü tamamlayıp şeyhlik yapmaya hak kazanan sufiye “icazetname” ya da “hilafetname” verilir. İcazetname vermeye “hırka giydirmek” almaya ise “lubs-ı hırka” adı verilir. Bu hırkaya “hırka-yı tarikat” denilir.

“Ey Adem oğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takva elbisesi... İşte o daha hayırlıdır.” (Araf/26) ayetinde geçen takva elbisesini kendi elbiseleri ile açıklamışlardır. Dervişlerin hırka giymesi takvada elde ettikleri seviyeye göredir.

Çatı'da Şeyh Edebalı şöyle tasvir edilir: “Şeyh Edebalı kara yünden gevşek dokunmuş bol hırkasının içinde varla yok arası oturuyordu; sırtı kamburumsu eğik, kol yenlerinin içinde elleri var mı yok mu belli değil...” (*Çatı*, 113)

c) Post

Post, Farsça hayvan derisi demektir. Tüylü hayvanların, özellikle koç, kurt gibi hayvanların derisi tuzlanıp kurutulur, bu şekilde post yapılırdı. Şeyhlik makamına post denirdi. Şeyhin oturduğu post, pirin makamı sayılır. *Sabır*'da Akbıyık Şeyh şöyle tasvir edilir: “Akbıyık Şeyh'in az önce kalktığı, şimdi yeniden çömeldiği keçi postunun yanındaki keçeyi doğruladı.” (*Sabır*, 223)

d) Tennure

Tennure Arapça tandır, mutfak, ocak anlamlarına gelen bir kelimedir. Mevlevî tabiridir. Mevlevîlerin giydikleri kolsuz, yakası yırtmaçlı, bel tarafı kırmalı, geniş ve uzun entariye *tennure* denir. Tennure, "elifi nemed" ve “destegül” adlı iki parçadan meydana gelir. Tennure giyilince, bele, elifi nemed sarılır, üzerine de salta şeklinde destegül giyilirdi. Günlük ve sema törenine mahsus olmak üzere iki tür *tennure* vardır. Günlük olanı, diz kapağının altına, sema *tennuresi* de ayak bileklerine kadar uzanır. “Tennure açmak” deyimini sema yapmak yerine kullanılır. Sema yapılırken *tennure* biraz açıldığı için bu isim verilmiştir.¹²²

¹²² Kara, s. 270.

Mevlevî dervişi olan Lala Mustafa Paşa fırsat buldukça sema yapar. “Bunu bir kere de ilk sema günlerinin birinde tennure açarken sezmişti” (*Zaman Bir Dar Kapıda*, 10)

4. Kullanılan Müzik Aletleri

Sepetçioğlu, romanlarında çok az da olsa tasavvufta kullanılan müzik aletlerinden bahsetmiştir.

Tasavvuf deyince aklımıza ilk gelen müzik aleti şühesiz ki *ney*dir. Tasavvufta ney Allah aşkı ile yanan insanı temsil eder ve aşkını anlatmaktadır. Ney tıpkı insan gibi geldiği yere -ruhlar âlemine- özlem duymaktadır. Sevgilisinden ayrıldığı günden beri feryat edip inlemekte ve kavuşacağı günü beklemektedir. Neyin çıkardığı sesler bu aşkı anlatmaktadır. Mevlevîler tarafından kutsal sayılmış ve semaların vazgeçilmez unsuru olmuştur.

Kelime olarak Arapça’da "uzak bir yerden gelme, ayak basma" anlamına gelen *kudüm* bazı tarikat toplantılarında, özellikle Mevlevîhânelerde, bazen da din dışı mûsikide kullanılan bir usul vurma aletidir. Mevlevî tarikatı mensupları tarafından "kudüm-i şerif" diye adlandırılan kudüm, Mevlevî mukabelesi (semâ. âyin) esnasında nutripte yer alan en önemli ritim sazı olup kudüm çalana kudümzen veya kudümî ya da ser-kudümî denir.

Kapı romanında ney ve kudümü ahi töreninde görürüz: “Zaten konuşmağa da pek fırsat vermedi dergâhın ahileri. Üç ney, iki kudüm, bir çalpare bir de zil. Hay.. Hak.. huu!.. sesinin hemen ardında daha çok tırısa kalkmış atların yaklaşmasını andıran bir musikiye başladılar.” (176)

Gündönümü’nde Mehmet Sultan da neyin aşkını yüreğinde hisseder: “Sultan Mehmed, o günece böyle bir namazın özlenmesini yaşamamıştı; bir mum eriyordu herhal bir yerlerde, bir ney sesi sazlığı ayağa kaldırıyordu, bilinmemiş kuşlar bilinmemiş bir ülkenin göğünde semaa varmışlardı ve dahi bulutlar saf saf idiler.” (262)

Geçitteki Ülke’de Seyyid Bereke, Timur’un zalimliğini düşünürken bir ney sesi duyar: “Kulağına bir ney sesi.. uzak, sazlıklarda ipildeyen; ya bir gün doğuşunda

ya bir gün batışında umutlanmağa yeltenen bir ney sesi gelip gitti, gelip gitti... güçsüz, dermansız bir ses ağıdımsı dile geldi uzak çok uzak bir zamansızlıkta:

‘Dinle neyden kim hikâyet etmede

Ayrılıklardan şikâyet etmede

Der kamışlıktan kopardılar beni...’

Derindi; sulardan, balçıklardan sazlara siniyor, sazlardan yele veriyordu.”

(*Geçitteki Ülke*, 156) diyen Seyyid Bereke neyin feryadını duyunca insanoğlunun gerçek aşkını hatırlar.

Bazı romanlarda giriftin de ney gibi kullanıldığını görmekteyiz. *Güneşin Dört Köşesi*’nde Çedikçi Sarı Cemal Efendi, iyi bir giriftzendir, her gün sabah namazından sonra girift çalar: “Allah, demiş yüreğinden üflemişti bunun üzerine; ilk üfkeyişinin ilk sesiyle ilk güneş geceyi alıp götürüyordu insanlara ve bütün canlılara, Çalab’ın varlığında varlıklaşmış ne varsa her şeye var olduklarını göstermek için yaratılmış ışık, görünüyordu.” (25)

Çedikçi Sarı Cemal Efendi insanoğlu ile giriftin arasındaki ilgiyi şöyle açıklamıştır: “...İnsanoğlunun gönlü de giriftin perdeleri gibi türlü geçişlerde...Ne var ki üfleyen değişik, parmaklar değişik. Say ki insanoğlu dediğin bir neydir, kavaldir, girifttir. Çalabın üflemesinde üfleyişine göre ses veriyor...” (*Güneşin Dört Köşesi*, 28)

C. Eserlerde Adı Geçen Tarikatlar ve Törenleri

1. Yesevîlik ve Öğşegi¹²³ Atma

“Horasan Okulu” olarak da adlandırılan tasavvuf akımının en önemli temsilcisi olan Ahmed Yesevî’den adını alan Yesevîlik, Türklere İslâm’ı ve dervişliğin yollarını öğretmeyi amaçlamıştır. Bunun için İslâm inancını, Türk gelenek, inanç ve yaşam tarzı ile sentezleme yolu seçilmiştir. Ahmed Yesevî’nin müridleri ve takipçileri ölümünden önce ve ölümünün sonrasında, 12. yüzyıl ortalarından itibaren diğer bölgeler gibi Anadolu’ya da gelerek görüşlerini yaymaya devam etmişler. Anadolu’-

¹²³ Öğşegi: Ucu yanmış odun

nun Türkleşmesinde büyük emeği geçmiş olan Yesevîler, yetiştirdikleri birçok der-
vişi dağınık Türkmen aşiretlerine yollayarak, devlet ve millet olma yolunda müca-
dele etmişlerdir.

Sepetçioğlu'nun romanlarında genellikle Yesevî dervişleri ve verdikleri mü-
cadeleler anlatılmıştır. *Kapı*'da "Kılıç Aslan'a desinler... Sultansa te bin yıl ötesine
sultan kalmak istiyorsa bıraksın Ahileri de Yesevî yoksullarını da; korkmasın, çerile-
rini uyuşturmazlar. Aksine can verirler kılıç Aslan'ın çerilerine can.." (161) diyen
Karakurt Hafız Yesevî ve ahilerin Anadolu'daki görevlerine değinmiştir.

"Öğseği atma" Ahmed Yesevî tarafından dergâhında yetişen dervişlerin gide-
ceği yeri belirlemek için yapılan bir törendir. Aslında öğseği bir semboldür, idealdir.
İnsan-ı kâmil seviyesine ulaşmış dervişlerin Anadolu'yu İslâmlaştırmak için müca-
deleye başlamalarını ifade eder. Hoca Ahmed Yesevî bu ideali şöyle açıklar:

"...Tekkede dervişler günü geldiğinde gitmeleri gereken yönlere gi-
der, gidecekleri yerlerde ocaklarını tutuşturur, ışıklarını yakarlardı.
Yeni bir Tekke yeni bir toprakta eski bir nefesi dört bir yana üfler, ye-
nileyerek yayar, estirirdi. Bir gün, ne kadar uzun olursa olsun zamanı
gelince bir gün oradan da ayrılacak olan dervişler kendilerine göre de-
ğişik topraklarda kendilerine göre yeni Tekkelerini ocaklaştıracak-
lar..ilk ocağın, Yesî'deki ana Tekkenin ateşini harlandıracaktılar ora-
larda, ışığını karanlıklara salacaklardı." (*Aydınlığın Mühürü*, 531)

Öğseği atma töreninde büyük bir vecd hâli yaşanır, Hazret-i Pîr dualarla,
hûlarla öğseği atar. Kumral Dede'nin öğseğisi Hazret-i Pîr tarafından şöyle atılır:

"Şimdi bu öğseği ocaktan alacağız. Kapıya çıkacağız. Sen bana ba-
kacaksın. Ben savurup atacağım. Gören gözümüz nereye düştüğünü
görmeyecek. Sen gideceksin. Öğseğin nereye düşmüşse oraya gide-
ceksin; orada yuvalanacaksın. Bulursan ne iyi, ne güzel, ne hoş; bula-
mazsan vay geldi başına. Ben bir kelime söylerim ancak; ondan öte-
sini sen bilirsin, sana ait. Duyduk mu oğul Kumralım?" (*Konak*, 12)

Öğseği, Ahmed Yesevî dergâhında yetişen Türk-İslâm tohumlarıdır. Nasıl ki tohum olgunlaşınca rüzgâr onu uçurur, başka diyarlara götürür ise öğseği atma da buna benzer. Tohum vakti geldiği zaman rüzgâr tarafından başka yerlere götürülmezse, otun dibine düşer; ya çürür ya da ölür. Yeşerirse bile cılız yeşerir. Öğseği de tekkede yetişen dervişlerin bir tohum misali kendi tekkelerini kurmak için yuvadan uçurulmalarıdır.

2. Ahilik ve Ahi Töreni

13. yüzyılda Anadolu'da görülmeye başlanan bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynayan dinî ve sosyal teşkilattır.

Arapça "kardeşim" manasındaki ahi kelimesinden gelen bu adın Türkçe'deki "akı"dan (cömert) türetildiğini ileri sürenler de vardır. Temelde *Kur'ân*'a ve Hz. Peygamberin sünnetine dayandırılan prensipleriyle İslâmî anlayışa doğrudan bağlı olan Ahilik, fütüvvet ilkesi üzerine kurulu olmasından kolayca yayılmış ve kabul görmüştür. Bu teşkilatın Anadolu'da kurulmasında fütüvvet teşkilatının büyük etkisi vardır. İslâm'ın ilk asrından itibaren görülmeye başlayan fütüvvet teşkilatı içinde esnaf birlikleri ortaya çıkmıştır. Türkler, İslâmiyet'i kabul etmeleri ve Anadolu'ya yerleşmelerinden itibaren fütüvvet ülküsünü benimseyip kendilerine has yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık vasıflarıyla süslemişlerdir. Bununla birlikte Ahiliğin temel belirleyicisi olan İslâmî-tasavvufî düşünüş ve yaşayış her devirde ve bölgede geçerliliğini korumuştur.

Bir taraftan tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde şeyh mürid ilişkilerini, diğer taraftan iş yerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetlerini, buna bağlı olarak da ekonomik hayatı düzenleyen Ahiliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde Ahi Evran'ın büyük rolü olmuştur. Anadolu'da hızla yayılan bu teşkilâtın mensupları, şehirlerde olduğu gibi köylerde ve uç bölgelerde de büyük nüfuza sahip olmuşlardır.¹²⁴

Sepetçioğlu'nun "Dünki Türkiye" serisindeki romanlarında Ahilerden ve tö-

¹²⁴ İlhan Şahin, "Ahi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 1, İstanbul 1988, s. 529-530.

renlerinden zaman zaman bahsedilir.

Kapı'da Çaka ve Çavdar Onbaşı yolculuk esnasında Ahi dergâhına misafir olurlar. "Ahi Evrenliler Çaka ile yanındaki kadınları konaklasınlar." (*Kapı*, 160) Dergâhta kaldıkları sırada ahi törenine de katılırlar. Romanda bu tören şöyle anlatılır: Bir ozan tarafından önce bir kopuz eşliğinde Ergenekon Destanı söylenir. Bu sırada Ergenekon'dan çıkış temsili olarak canlandırılır: "Herşey, herkes susmuştu. Ozan bekliyordu. Hasan Ahi bekliyordu. Ahi Dergâhı'nın atası bekliyordu; öteki çok yaşlı Ahi bekliyordu. Körük, demirci ocağı, örs, balyozlar bekliyordu." (171)

Ahi dergâhının atası ile en yaşlı ahi balyozlara dokunduktan sonra Hasan Ahi körüklemeye başlar. Ahi dergâhının atası "Bismillahirrahmanirrahim..Ya Hak..huu!" (*Kapı*, 174) diyerek ateşin içinde korlaşmış olan demiri örse koyar ve ilk balyoz en yaşlı ahi tarafından vurulur. Tören sırasında ney, kudüm gibi birtakım çalgılar çalınır ve ahi gençleri bu çalgı eşliğinde gösterilerini sergilerler.

"Dergâhın ahileri üç ney, iki kudüm, bir çalpâre, bir de zil. 'Hay..Hak..huu!..' sesinin hemen ardında daha çok tırısı kalkmış atların yaklaşmasını andıran bir musikiye başladılar...Dergâhın atası izin vermiş olmalı ki; neylerle birlikte bayaz maşlahlı genç ahiler meydanı döndü: tıpkı çalgılarda karmakarışık dört nal uçan atlar gibiydi; birden hiç umulmazken naralandılar. Sadece kudümlerin eşliğinde ikili, üçlü, dörtlü tertiplere bölündüler; eller göğüs çaprazlamasında, eller baş üstünde kenetlenmiş, eller omuz boyunda yay biçiminde kanatlanmış sıyrıldılar; döndüler, uçtular.. birbiri üstünden atladılar..diz üstü, parmak ucu, tek taban, tek dizüstü düşüp kalktılar ve göğe fırladılar bir adam boyu, bir at boyu. Bir at boyu fırlarken topuk kestiler, bükülüp topuk ellediler, diz öptüler. Sonra, omuz omuza geldiler, kol kola girdiler, bir hücumu def ettiler, bir pusuya yüklendiler. Uyudular, dinlendiler, su içip ekmek yediler. Gün doğdu; gün battı... tekrar yalnız başlarına neyler çalmaya başlayınca genç ahiler, terli yüzlerinde tek bir yorgunluğun kırışığı olmadan, körüklemesine kabarıp inen göğüslerinde elleri selam tertibinde bağlanmış saf düzdüler. Neylerin yalva-

ran, teslim hazir ezgilerinde boyun bktler, eğildiler.” (*Kapı*, 176-177)

Yıldırım Bayezid Han’ın Timur’a yenilmesinden sonra bozulan Anadolu Türk birliğinin sağlanmasında tekkelerden ve ahilerden yardım alınmıştır. *Darağacı*’nda Musa elebi’nin isteği bu gerçeği ortaya koyar: “Yolcu dervişlerden bozulan yolların yapılmasına öncelik verilmesini istemiş, Ahi gençlerinin dağ keçisi, yaban öküzü, gerekirse geyik, karaca cinsinden eti yenilir, sütü içilir orman yaratıklarının adama alıştırılmasında Türkmen’e yol gösterip öncülük etmesini rica etmişti.” (279)

“Yine İzmir’le Pergamos arasında dolaşan gezgin Ahiler vardır, tek tük Yesevî yoksulları..” (*Kapı*, 163) Anadolu Türk birliğinin sağlanmasında yardımları alınır.

Ahilik, Anadolu’da Türkmenlerin yaşadığı bütün kent, kasaba ve köylere yayılmıştı. Ahi dervişi bir zanaat dalında çalışmak zorundadır. Ahilikte her zanaat sahibi dervişlerin birer tekkesi ya da zaviyesi bulunur. *Sabır*’da bu durum şöyle anlatılır: “Keçeciler şeyhinin dervişleri keçe dğmekten nasırlanmış işçi dizlerinde birikmiş yorgunluğu eğer tekke ibadetinde unutmağa alışmıyorlarsa, çoğunlukta dinlemekte olurlardı, ortalıkta gzkmezlerdi.” (217)

Ahilik yüzyıllar boyu devam etmiştir. Devam etmesindeki en büyük neden ise dervişlerine bir meslek ğretmelerinden kaynaklanmaktadır. Bugnki Türkiye Serisi’nin romanlarından olan *Güneşin Dört Köşesi* adlı romanının kahramanlarından ediki Sarı Cemal Efendi de ahi ocağından yetişmiş, ahi şalı kuşanmış tabir yerindeyse son ahidir. Bu konuda şöyle der: “Bak ben Ahi Ocağı’ndanım...Eveet bu ben, ediki Sarı Cemal Efendi, sanırım bu şehirde ahi şalı kuşanmış, bir kişiylim, benden başkası kalmadı herhal.. Benden başkası kalmamış. Benim ustam bütün bu yörenin Ahî Ocağı’nın piri idi. Ben onun elinden peştamal kuşandım, ahi şalı deriz biz burarlarda, yeri cennet olsun. (288)

3. Mevlevîlik ve Sema Töreni

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, tarafından kurulan tarikattır. Mevlevîlik, Tanrı

ile evrenin birliği görüŖüne dayanır. Tanrı, yarattığı evrende görünüş (tecelli) alanına çıkar. Evrende varlık, Tanrı'nın bir görünüşüdür. Gerçek varlık Tanrı'dır. Her şey Tanrı'dan gelir, sonunda yine Tanrı'ya dönecektir. Tanrı, bir bütünlük içinde evreni kuşatır. Tanrı'dan başka varlık yoktur. Kalbi Allah aşkı ile dolan kişi, Allah'tan başkasını görmez olur. Aşk Mevlevîliğin temelini oluşturur.

Orhan Bey'in oğlu Süleyman Bey de bir Mevlevî derviŖidir. *Üçler Yediler Kırklar*'da Mevlevîliği seçmesinin sebebi Ece Halil tarafından şöyle açıklanır:

“...Süleyman Bey, neden Saru Saltuk Ocağı'na, yahut Kumral Dede ocağına gitmedi? Neden? Ahi Kuşacağı kuşanmadı da Mevlevî sikkesi giydi hiç düşündünüz mü?.. Sanmam. Saru Saltuk ocağı olsun, Kumral Dede ocağı olsun, bir yönden kılıca sahip çıkar; Ahî Dergâhı zenaata meyleder. Süleyman Bey kılıcın yığidiyken sizi de bizi de bıraktı, vardı Mevlânâ kapısına; çünkü Mevlânâ kapısı sizden de bizden de, Ahilerden de çok aşka varır, her bir şeyde aşkı bulur, aşka döner.”
(132-133)

Mevlevîler'in zikir törenlerine sema adı verilmektedir. Mevlevî âyini yahut kısa adıyla semâ, tasavvuftaki devran anlayışına uygun biçimde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, bulunduğu dinî toplantılarda duyduğu vecd ve zevk eseri olarak herhangi bir usul ve kaideye bağlı kalmaksızın zaman zaman yaptığı semâlardan alınan ilhamla, kendisinden sonra düzenlenip geliştirilerek şekillenmiş, bir zikir toplantısıdır.

Sepetçioğlu'nun romanlarında Mevlevî'lerden ve sema törenlerinden bahsedilir. *Geçitteki Ülke*'de Somuncu Baba sema törenini görünce Ŗunları hisseder: “Bir müddet Mevlânâ Türbesi'nden medet umdu. Fakat semaa ol görüp alışamadı. Evet güzel bir dönüştü; evet tabiatın durmadan yenileniŖi, gökle yer arasındaki yakınlama, Tanrı'nın her zerrede bir ayrı dönerken bütünleniŖi gözle görünüyordu ama neden, niçin, niye?” (109)

Lala Mustafa PaŖa bir Mevlevî derviŖidir, sık sık mesnevi okur, anlamını düşünür ve hayatının kalan kısmını Mevlevî derviŖi olarak zikir ve ibadetle geçirmek ister. *Zaman Toprak ve Sahibi*'nde düşüncelerini şöyle belirtir: “Yüce devlete emeği

geçmiş bir emekli paşa bileceğim özümü, kalan ömrümü Mevlevî dervişi gibi ya döne döne ya Mesnevî okuyarak diz çöküp..dualarda geçireceğim. İşte böyle..” (330)

Zaman Bir Dar Kapıda romanında “Lala Mustafa Paşa’yı ayakta tuttu. Görünmez neylerin kudümlerin ezgilerinde derinleşen ayinleri dinliyor gibiyken bir ara semâ yapmayı arzuladı gönlü ve o anda bütün bedeni semâ için ayaklandı; bir yoksul Mevlevî dervişinin boynu büküklüğündeyken yüreği Allah’a yalvarışlardaydı. Kıbrıs’ı almama yardım eyle Yarabbi! Kıbrıs’ta Müslüman kanı döktürme Yarabbi!” (*Zaman Bir Dar Kapıda*, s. 11) diye yalvarır Lala Mustafa Paşa.

4. Bayramiye

Hacı Bayram-ı Velî tarafından Ankara’da kurulan bir Türk tarikatıdır. Bu tarikat sadece Anadolu toprakları ile sınırlı kalmayıp Anadolu’nun çevresinden başlamak suretiyle değişik bölgelerde yayılma imkânı bulmuştur. Anadolu’da dünyaya gelen Hacı Bayram-ı Velî, fikirleri ve hareketleri ile zamanında yaptığı etkiyi kurduğu tarikat ve yetiştirdiği halifeleri ile gelecek nesillere kadar ulaştırmıştır. Özellikle Ankara Savaşı’ndan sonra Anadolu’nun geçirdiği zor durum esnasında ortaya çıkarak ehli sünnet inancının yayılmasını sağlayan Hacı Bayram-ı Velî, Osmanlı Devleti’nin dinî ve millî birliğinin sağlanmasında da önemli bir rol oynamıştır. Özellikle bir mutasavvıf olarak dünyayı terk yerine onu imara yönelmesi onun ileri görüşlülüğünü simgeler.

Ebemkuşağı’nda Hacı Bayram-ı Velî gönüllüsü olan Ahmed Can şunları söyler: “Bu dokumalar, Hacı Bayram-ı Velî fukarası içindir oğul, dedi. Biz evcek Hazreti Veli’nin gönüllüsüyüz. Yünü, pamuğu, keteni birilerinden gelir, bizimkiler dokur. Avratlar Pazarı’nda olmazsa şurda burada satılır, akçesi dergâha ulaştırılır...” (94)

Sabır’da İbrahim Paşa’nın düşündükleri Hacı Bayram-ı Velî’nin amacını ve Türk milleti için önemini ortaya koyar:

“Hacı Bayram Veli ne Baba İlyas ne de Şeyh Bedrettin idi. Hacı Bayram Veli ayaklara kalkmış deli gönül bir milletin değil, toprağına kök-lendikçe köklenmiş ceviz ağaçları misalinde sahiplenmiş bir milletin

peşindeydi. Olsa olsa o millete öz olmağa, o milletin içmesi gereken suyu olmağa göğnüyordu gönlü; hani ceviz ağaçlarını kestini mi çizgi çizgi karalıklar görürsünüz çemberlenmiş, içten içe göğdeyi sıkıca sararak göğdenin dağılmasını önleyerek... işte onun gibi bir şey olmak ister Hacı Bayram Veli, çemberleyip sararak gönülleri birbirine bağlayarak. Bunun kime zararı? Aksine Murad Beğ'in milletinin kopmaması için Murad Beğ'e yardım değil mi?" (40-41)

5. Rıfâîlik

Ahmet Rıfâî tarafından kurulduğu bilinen bir tarikattır. Rıfaiyye Ortadoğu, Anadolu ve Rumeli'de yaygın olan bir tarikattır. Rıfâîliğin dikkat çeken yönü zaman içinde tarikat dervişlerinin vücutlarına şiş sokmak, kılıcın keskin tarafına basmak, ateşle oymamak gibi zikirleridir.

Sepetçioğlu'nun romanlarında sadece bir yerde Rıfâî dervişlerinin tekkelerinden bahsedilir. *Anahtar*'da Küpeli Hafız'ın, Boğaç'ı aradığı sırada Balçar'ın söyledikleri Anadolu insanının bu dervişlere bakış açısını da ortaya koyar: "Şu öteki tekkede, hani deli dervişleri var, avurtlarına, karınlarına şişler sokuyorlar ya..." (44)

6. Hurufîlik

Fazlullah Hurûfî'nin kurup geliştirdiği, harflerin esrarına dayanan bâtinî bir akımdır. Hurufîlik'in temelinde harflerden birtakım anlamlar çıkarma yatmaktadır.

Sepetçioğlu'nun eserlerinde sadece bir cümle içinde Hurufîlik'ten bahsedilmektedir. Bu cümle *Anahtar*'da Küpeli Hafız'ın oğluna söylediği: "Ee?. Bunlardan işaret mi çıkardın? Hurufiler gibi..." (94) cümlesidir.

IV. SONUÇ

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun romanları Anadolu'nun fethedilip yurt edilmesinde tekke ve dervişlerin rolünün tespit edilmesi açısından önemlidir. Yazar, romanlarıyla daima okuyucuyu tarihte yolculuğa çıkarmıştır. Nitekim romanlarında Türk milletinin tarih içindeki macerasından çarpıcı ve önemli kesitleri konu edinmiştir. Bu eserler bir çeşit tarih özlemini dile getirdiği gibi milletin geçmişini hatırlamasına da sebep olmuştur. Romanlarını millî hassasiyetlerimizi canlı tutma düşüncesiyle kaleme alan Mustafa Necati Sepetçioğlu, Türk milletinin tarihî yürüyüşünü, yarattığı -çoğu da tarihî bir kişilik olan- kahramanlarla birleştirerek zengin bir anlatım meydana getirmiştir.

Mustafa Necati Sepetçioğlu yazdığı tarihî romanlarında Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelişlerini, burada yeni bir vatan edinme maceralarını, devlet kurma ve devleti devam ettirme maceralarını, alplerin, alperenlerin, tekkelerin misyonunu, ilâ-yı kelimetullah için yapılan mücadeleleri ve Cumhuriyet dönemi Türkiye'sini konu edinmiştir. Özellikle Türk milletinin "cihangirlik" fikrinin İslâmiyet'in "tebliğ" fikri ile birleşmesi sonucu, Türkler İslâmiyet'in bayraktarı olmuş ve fetihlere dinî bir misyon da yüklemişlerdir. Türk millî yapısının İslâmiyet'le birleştirilmesinde tarikatların, özellikle Hoca Ahmed Yesevî'nin öncüsü olduğu tasavvuf geleneğinin, fetihlerde, Anadolu'nun kalıcı vatan edinilmesinde maddî ve manevî payı çok büyüktür. Romanlarda bu manevî fetih öncülerine ve takip ettikleri yöntemlere de yer verilmiştir. Sepetçioğlu'nun romanlarında tespit ettiğimiz tasavvufa dair düşünce ve olguları şöyle sıralayabiliriz:

1. Tasavvufî kimliğe sahip kişiler Türk milleti üzerinde şekillendirici ve yönlendirici bir özelliğe sahiptir. Romanlarda tasavvufî kişiliklerin millet üzerindeki etkisi özellikle vurgulanmıştır. Nitekim Şeyh Edebali'nin meşveretine çağrılan tarikat şeyhleriyle Türk milletinin geleceği görüşülmüş ve bu meşveretten Osmanlı Beyliği'nin desteklenmesi kararı çıkmıştır. Millet hayatında önemli bir yere sahip olan bu manevî kanaat önderleri, insanları daha iyi ve daha güzele yöneltmek için mücadele etmişlerdir.

2. Romanlarda tasavvufî düşünceye sahip dervişlerin birçoğu Hoca Ahmed Yesevî tarafından Anadolu'ya gönderilmiş dervişlerdir. Anadolu'ya gelen bu dervişler eski Türk inancıyla İslâmiyet'i sentezlemiş ve Türk-İslâm medeniyetinin kurulmasında öncü olmuşlardır. Yesi'den Anadolu'ya gelen bu dervişlerin birçoğu eski düşünce, inanç ve yaşam tarzları yerine İslâm'la yoğrulmuş bir medeniyet rüyası görmüş ve bu yeni hayatı kurmak için mücadele etmişlerdir.

3. Türk birliğinin zayıfladığı, milletin buhranlı dönemlerinde tekkeler, milletin sığındığı güvenli yerler; dervişler ise emin kişiler olmuştur. Anadolu'da Müslüman-Türk birliğinin kurulmasında tekke ve dervişlerin rolü hem fiilî hem de kültürel yönden küçümsenemeyecek kadar büyüktür. Tasavvufî önderler milletin sıkıntılı dönemlerinde dinin birleştirici gücünden yararlanmış, sevgi ve yardımlaşmaya dayanan bir yöntemle Türk birliğinin sağlanmasında etkin rol oynamışlardır.

4. Anadolu'nun fethiyle birlikte doğudan gelen Türk nüfusu batıya doğru göçmüş ve yeni vatanda yerleşmiştir. Bu yurt edinme faaliyeti askerî ve siyasî planlar doğrultusunda gerçekleştirilirken, bir yandan da tasavvufî kişilikler ve tekkeler milletin yeni topraklara yerleşmesi ve Anadolu'nun yurt edinilmesinde büyük roller üstlenmişlerdir. Romanlarda fetihlerin; sadece topla tüfekle yapılamayacağı, mutlaka manevî ve kültürel yönden desteklenmesi gerektiği tasavvufî kişilikler tarafından özellikle vurgulanmıştır. Manevî ve kültürel yönden fethin desteklenerek Anadolu'nun kalıcı yurt edinilmesi görevini tekkeler ve dervişler yüklenmiştir.

5. Sepetçioğlu'nun romanlarındaki velîlerin hemen hepsi sevgi timsalidirler. Sevgi sayesinde kendilerini ve İslâmiyet'i kolay kabul ettirme imkanı bulmuşlardır. Dervişler aldıkları manevî eğitimden sonra geniş bir coğrafyaya yayılarak, sevgi tohumlarıyla fethiye zemin hazırlamış, fizikî fetihden önce manevî fethi gerçekleştirmişlerdir. Manevî fatihler diyebileceğimiz dervişler Allah sevgisinin gücüyle fethedilecek yerlerdeki insanların gönüllerini kazanmış, Türklere ve Müslümanlara karşı hayranlık uyandırmışlardır.

6. Tasavvufî kişi ve tekkelerin sadece manevî bir güç merkezi olduklarını söylemek yanlış olur. Dervişler sadece bir köşeye çekilip zikir ve ibadetle meşgul olmamış, yeri gelince ellerine kılıç alıp cihada katılmışlardır. Dünyanın şekillenme-

sinde aktif bir rol oynayan dervişlerin amacı hem bu dünyayı bayındır hâle getirmek hem de insanları ebedî hayatta mutluluğa kavuşturmadır. Romanlardaki tasavvufî kişilikler dönemin hayatında aktif rol oynamışlardır.

7. Selçuklu ve Osmanlı devletinin hükümdarları, daima yanlarında tasavvufî kişilikleri ve onların kurdukları tekkeleri bulmuş, onların yapıcı tesirleri altında devleti yönetmişlerdir. Tekkelerin yetiştirdiği ve desteklediği şehzadeler tahta geçmiş, halk da bu şehzadeyi benimsemiştir. Bir anlamda tekke ve dervişler fikirleriyle devletin manevî yöneticisi olmuşlardır. Bu da devlete ve devlet adamlarına bir kut-sallık kazandırmıştır. Bu da sosyal hayatta tekke ve dervişlerin ne kadar etkin olduğunun bir işaretidir.

8. Romanlardaki tasavvufî kişilikler kendi vasıflarından ziyade milletin ortak aklının, duygu ve düşüncelerinin sembolik ifadesi ve Türk milletinin sözcüsü olmuş, zor zamanlarda olayların akışını değiştiren kararlar alınmasında etkili olmuşlardır. Göçebe ve yarı göçebe yaşayan Türk milletinin en büyük amacı sürekli yerleşik bir hayata geçmek ve devlet kurmadır. İşte tam bu ortamda dervişler Türk milletinin duygularına tercüman olmuş, Anadolu'yu kalıcı yurt hâline getirmek için Yesi'den yola çıkmış, Anadolu'da tekke ve zaviyelerini kurarak mücadeleye başlamışlardır. Böylece kendisine kalıcı bir yurt arayan Türk milleti bu tasavvufî akımlar sayesinde amacına ulaşmış, dervişler ve tekkeler de Türk devletinin kurulması ve Anadolu'nun vatanlaştırılması sürecinde üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmişlerdir.

9. Yazar romanlarının hemen hepsinde alp, alperen, eren, derviş gibi tiplere ayrı bir yer ve önem vermiştir. Sepetçioğlu'na göre bu tipler Anadolu'yu manevî olarak fetheden gönül erleridir. "Dünkü Türkiye" dizisindeki romanlarda gazi tipi ile eren tipi yan yana görülür. Eren tipi manevî gücü ile gazi tipini kontrol altına almıştır. Osman Gazi'nin yanında Şeyh Edebalı, Yunus Emre, Kumral Dede; Yıldırım Bayezid'in yanında Emir Sultan; Sultan Murad'ın yanında Hacı Bayram-ı Velî; Fatih'in yanında ise Akşemseddin vardır.

"Bugünkü Türkiye" dizisindeki romanlarda çağın değişmesine uygun olarak bu tipler de değişir. Onların yerini düşünceleriyle çevresine etki eden manevî yönü

kuvvetli aydın tipler alır. *Güneşin Dört Köşesi*'nin Çedikçi Sarı Cemal Efendisi, *Karanlıkta Mum Işığı*'nin Hacı Arif Bey'i gibi.

10. İslâmiyet ve dinî unsurlar yazarın romanlarında önemli yer tutar. Din, bölünmeyi önleyen birleştirici bir unsur olarak görülmüştür. Birinci derecede fonksiyon sahibi olan, olayların gelişmesinde ve şekillenmesinde aktif görev sahibi kahramanların hepsi de dini bütün insanlardır. Dinin birleştirici unsurları insanlara tekke ve dervişler aracılığıyla ulaştırılmıştır.

11. Sepetçioğlu romanlarında dünyanın fani, ahiretin ebedî olduğu gerçeğini tasavvufî kişilikler aracılığıyla okuyucuya telkin etmiştir. Kahramanlara söylediği hikmetli sözlerle, onların anlattıkları hikâyelerle dünyanın geçiciliğini vurgulamıştır. Romanlarda konunun akışına uygun olarak ayet, hadis ve Ashâb-ı Kirâm'ın sözlerine yer verilmiş, dinin millet hayatındaki önemine dikkat çekmiştir.

12. Romanlarda karşılaşılan tasavvufî kişiliklerin birçoğu tarihte yaşamış gerçek kişiliklerdir. Tasavvufî kişiliklerin gerçek hayatları ile romanlarda anlatılan hayatları birbiriyle örtüşmektedir. Tasavvufî kişiliklerin bir kısmı da yazarın kendisinin yarattığı idealize edilmiş, Türk-İslâm ülküsü için mücadele eden dervişlerdir.

13. Tekkelerin ve dervişlerin birleştirici yapısının farkında olan ve Anadolu'da Türk-İslâm birliğini istemeyen kişi ve devletler ortaya çıkardıkları sahte tarikat ve şeyhlerle bu birliği bozmaya çalışmış, tekke ve dervişlerin halk üzerindeki etkisini kendi çıkarları için kullanmaya gayret etmişlerdir. Sepetçioğlu romanlarında bu tekke ve dervişlerin faaliyetlerini de konu edinmiştir.

14. Romanlarda tekke ve zaviyeler devletin sosyal birer müessesesi gibi hizmet etmiş, din ayrımı yapmadan herkesi kucaklamış ve halka hizmet etmiştir. Tekke ve zaviyelerde yoksullara aş verilmiş, hastalar tedavi edilmiş, dervişlere zanaat öğretilmiş, çocuklara eğitim verilmiş, yolcu ve darda kalanlar misafir edilmiştir. Tekke ve zaviyeler bu sosyal görevleri nedeniyle halkın ilgi ve sevgisini kazanmış, bu da fethedilen yerlerde devletin kısa sürede kabul görmesine ve hızlı bir şekilde genişlemesine yol açmıştır.

15. Sepetçioğlu, millî kültür unsurlarının başında dinin geldiğini, dinsiz bir milletin ayakta kalamayacağını her fırsatta vurgulamıştır. O, dindarlığı bir köşeye çekilip sadece ibadetle meşgul olmak şeklinde algılamamıştır. Sarı Hoca, Küpeli Hafız, Kumral Dede, Horoz Dede, Hacı Bayram-ı Velî gibi tipleri hem uhrevî hem dünyevî özellikleriyle ön plana çıkararak bu bağlamda birtakım mesajlar vermek istemiştir. Bu mutasavvıflar yetiştirdikleri öğrencilerine, sultanlara, beylere Türk-İşlm birliğinin sağlanmasında dinin çok önemli olduğunu öğretmişlerdir. Sepetçioğlu, romanlarında milleti bir arada tutan temel unsurlardan birinin din olduğunu her fırsatta anlatmaya çalışmıştır.

“ağımızın Dede Korkut”u olarak anılan Mustafa Necati Sepetçioğlu yazdığı romanlarda “tarihini sevmeyi” ve “millî bilinç” gibi bir milletin en çok ihtiyaç duyduğu temel noktalara dikkat çekmek ister. Ona göre geçmişini bilen insan bugününü daha iyi anlayacak ve yarınlaraya daha güçlü çıkacaktır. Onun amacı tarih ve millet bilincini sonraki nesillere aktarmaktır. Sepetçioğlu Müslüman Türk varlığını ruh ve beden olarak görmüş, bunu da eserlerine yansıtımıştır. Biz bu alışmamızda Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun romanlarındakî tasavvufî unsurları tespit etmeye çalıştık. Sepetçioğlu’nun eserlerinde halk kültürü, destan ve halk geleneği, aile yapısı, devlet idaresi, aile ve eğitim anlayışı gibi araştırılacak pek çok konu bulunmakta ve bu konular araştırmacıları beklemektedir.

BİBLİYOGRAFYA

A. M. NECATİ SEFETÇİOĞLU'NUN İNCELENEN ROMANLARI

Anahtar, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2010.

Benim Adım Yunus Emre, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2004.

Bir Ömür Boyu Kıbrıs I / Boyun Eğiş, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2000.

Bir Ömür Boyu Kıbrıs II / Hayır Deyiş, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2000.

Bu Atlı Geçide Gider, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2004.

Cevahir ile Sadık Çavuşun Buğday Kamyonu, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2008.

Çatı, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2010.

Darağacı, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2010.

Ebem Kuşağı, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2004.

Gece Vaktinde Gündönümü, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2009.

Geçitteki Ülke, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2010.

Güneşin Dört Köşesi, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2006.

Kapı, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2009.

Karanlıkta Mum Işığı, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2004.

Kilit, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2010.

Konak, İrfan Yayınevi, İstanbul 1978.

Kutsal Mahpus-Ebu Hanife, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2005.

Nurs Köyünden Dünyaya I / Gökyüzünden Bir Beşik, Veli Yayınları, İstanbul, 1994.

Nurs Köyünden Dünyaya II / Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar, Veli Yayınları, İstanbul, 1994.

Sabır Ağacı I / Sahibini Arayan Toprak, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2004.

Sabır Ağacı II / Zaman Toprak ve Sahibi, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2005.

Sabır Ağacı III / Zaman Yürüyüşü, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2006.

Sabır Ağacı IV / Zaman Bir Dar Kapıda, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2006.

Sabır Ağacı V / Zaman Sarkacı, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2006.

Sabır Ağacı VI / Zaman Dönümü, Veli Yayınları, İstanbul, 1992.

Sabır Ağacı VII / Zaman Yok, Veli Yayınları, İstanbul, 1992.

Sabır Ağacı VIII / Zaman Uyanışı, Veli Yayınları, İstanbul, 1992.

Sabır, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2004.

Üçler, Yediler Kırklar, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2004.

Ve Çanakkale 1/ Geldiler, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2006.

Ve Çanakkale 2/ Gördüler, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2006.

Ve Çanakkale 3/ Döndüler, İrfan Yayımcılık, İstanbul 2006.

Yesili Hoca Ahmed I / Sesler ve Işıklar, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara 2004.

Yesili Hoca Ahmed II / Aydınlığın Mühürü, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara 2002.

Yesili Hoca Ahmed III / Hurmalığın Akdoğanı, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara 2004.

B. YARARLANILAN KAYNAKLAR

AHMEDOVA Zamira, Türkler Arasında İslâmiyet'in Yayılmasında Tasavvufun Rolü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

AKÇAL Münire, Samiha Ayverdi'nin Üç Eserinde Dinî ve Tasavvufî Unsurlar, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2007.

AKSOY Hasan, "Dursun Fakih" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 10, İstanbul 1994.

AKYÜZ Hüseyin, "Eğitici Bir Şahsiyet Olarak Ahmet Yesevi", *e-dergi.atauni.edu.tr*.

ALGAR Hamid, "Arslan Baba" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 3, İstanbul 1991.

ALGÜL Hüseyin - AZAMAT Nihat, "Emir Sultan" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 11, İstanbul 1995.

ARGUNŞAH Hülya, "*Mustafa Necati Sepetçioğlu*" Ed. Hülya Argunşah, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.

ATEŞ Süleyman, *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2005.

AZAMAT Nihat, "Hacı Bayram-ı Velî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 14, İstanbul 1996.

AZAMAT Nihat, "Kaygusuz Abdal" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 25, Ankara 2002.

BANARLI Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1998.

BARKAN Ömer Lütfi, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Basın Yayın, İstanbul.

BAŞGÖZ İlhan, *Yunus Emre*, Hzl: Egemen Berköz, Çağdaş Matbaacılık, İstanbul 1999.

BULAÇ Ali, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Çıra Yayınları, İstanbul 2009.

CEBECİOĞLU Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, Ankara 2005.

ÇALIK Ethem, *Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1993.

DİNDAR BİLAL, “Bedreddin Simâv” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul 1992.

ERASLAN Kemal, “Ahmed Yesevi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 2, İstanbul 1989.

ERAYDIN Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2008.

GARNET Lucy Mary Jane, *Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar*, Çev. Hanife Öz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.

GÖLPINARLI Abdulkaki, *Tasavvuf*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2004.

GÜLER, Ahmet Faruk, “Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Kilit-Anahtar-Kapı Romanlarında Yüce Birey Arketipi Olarak Küpeli Hafız ve Sarı Hoca”, *Erdem Dergisi*, S. 49, Ankara 2007.

İBN ARABİ, *Hakikat ve Tefekkür*, Çev. Mahmut Kanık, Hece Yayınları, Ankara 2006.

İBN-İ BATUTA, *İbn-i Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 2005.

İMAM-I GAZALÎ, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, Çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975.

- İZ Mahir, *Tasavvuf*, Türdav Yayınevi, yy, ty.
- KARA Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985.
- KAPLAN Mehmet, *Tip Tahlilleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985.
- Kur'ân-ı Kerim Açıklamalı Meali, TDV Yayınları, Ankara 2006.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.
- KÖPRÜLÜ Orhan F. “Abdal Kumral” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 1, İstanbul 1988.
- KÖPRÜLÜ Orhan F., “Abdal Musa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 1, İstanbul 1988.
- KÖPRÜLÜ Orhan F. – UZUN Mustafa, “Akşemseddin” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 2, İstanbul 1989.
- KÜTÜKOĞLU Bekir, “Lala Mustafa Paşa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003.
- NAMLI Taner, “Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Konak ve Çatı romanlarını Çözümleme denemesi” Ed. Hülya Argunşah, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ŞENGÜL Abdullah, “Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Son Romanı: ‘Yesili Hoca Ahmed’ Üçlemesi ” Ed. Hülya Argunşah, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- OCAK Ahmet Yaşar, “Barak Baba” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul 1992.
- OCAK Ahmet Yaşar, “Geyikli Baba” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 14, İstanbul 1996.
- ÖZAYDIN Abdulkerim, “Hasan Sabbah” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 16, İstanbul 1997.

ÖZER Tuba, *Samiha Ayverdi'nin Beş Eserinde Tasavvuf Unsurları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2008.

ÖZKÖSE Kadir, “Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII/1, Haziran 2003.

ÖZTÜRK Yaşar Nuri, *Kuran-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Fatih Yayınevi, İstanbul 1979.

SAMSAKÇI Mehmet, “Sepetçioğlu'nun Kuruluşu Konu Alan Romanlarının İlk Beşinde Manevî Ocaklar”, *Erdem Dergisi*, S. 49, Ankara 2007.

SAİD Nursî, *Şualar*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2010.

SAİD Nursî, *Lemalar*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2011.

SAİD Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2010.

SCHİMMELE Annamari , *İslamın Mistik Boyutları*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2004.

ŞAKİROĞLU Mahmut H., “Barut” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul 1992.

SÜRER Osman, “Hû” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C. 18, İstanbul 1998.

ŞAHİN Haşim, “Karacaahmet” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul 2001.

ŞAHİN İlhan, “Ahilik” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C. 1, İstanbul 1988.

ŞAHİN Kamil, “Şeyh Edebali” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C. 10, İstanbul 1994.

ŞAKİROĞLU Mahmut H., “Barut” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul 1992.

ŞENGÜL Mehmet Bakır, “Elif Şafak’ın Aşk Romanında Tasavvuf” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/2 Spring 2010.

TOGAN Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.

TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004.

YAZICI Olcay, “Yeryüzünün Yıldızları... Türk-İslâm Terkibinin Efsanevî Destanı: Pîr-i Türkistan ‘Yesili Hoca Ahmed’ ” Ed. Hülya Argunşah, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.

YILMAZ H. Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002.

YILMAZ H. Kâmil, “Akbiyyık Şeyh” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 2, İstanbul 1989.

C. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://bediuzzamansaidnursi.org>

<http://www.sbv.org.tr/somuncubaba.html>

<http://www.belgeler.com/blg/1sna/ilhan-basgoz-yunus-emre>

<http://www.kuranmeali.com>

<http://www.tdk.gov.tr>

DİZİN

- Abbasiler, 5
Abdal Kumral, 20
Abdal Musa, 26, 27
Abdalân-ı Rum, 14, 15
Abdülbaki Gölpınarlı, 73
Abdulkadir Geylanî, 50, 85
Abdulkerim Satuk Buğra Han, 57, 110
Abdurrahman Bey, 181
Abdülmecit Efendi, 98
Abdülmelik, 5
Abdürrezzak Efendi, 186
Acem, 12, 48, 61
Aclan Bey, 61
Adalar Belediyesi, 182
Ahi Evran, 15, 16, 152
Ahilik, 15, 16, 17, 152, 154
Ahiyân-ı Rum, 14, 15
Ahkâf, 76
Ahmed Can, 77, 79, 91, 121, 131, 156
Ahmed Hamdi Tanpınar, 186
Ahmed Rıfâî, 13
Ahmed Şemseddin, 38
Ahmed Yesevî, 6, 7, 11, 12, 18, 35, 39, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 51, 52, 59, 77, 78, 81, 83, 100, 101, 104, 106, 110, 114, 116, 119, 125, 128, 139, 144, 150, 151, 152, 158, 159
Ahmet Caferoğlu, 186
Ahmet Rıfâî, 157
Ahzap, 3, 129
Ak Hoca, 36, 38, 73, 92, 93, 107
Ak Sinekler Sürüsü, 188
Akbiyık Şeyh, 38, 39, 148
Akça Koca, 129
Akçakaya, 30
Aksaray, 9, 30
Akşemseddin, 18, 36, 37, 38, 39, 74, 75, 77, 93, 94, 108, 160
Akşeyh, 37
Alâ, 96
Alaaddin Bey, 127
Alaaddin Erdebilî, 30
Alaaddin Keykubat, 8
Alamut, 58
Alanya, 26
Alevî, 27
Al-i İmran, 78, 96, 99, 105, 129
Ali Nihat Tarlan, 186
Allah, 1, 2, 3, 5, 6, 18, 26, 30, 31, 34, 40, 47, 52, 54, 55, 57, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 79, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 110, 112, 113, 114, 115, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 140, 141, 145, 149, 150, 155, 156
Alpaslan, 8, 51, 52, 69, 139
Amasya, 9, 13, 14
Amid, 52
Anadolu, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 28, 30, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 81, 106, 117, 141, 142, 143, 147, 151, 152, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 185, 187, 190
Anadolu Selçukluları, 8, 9, 10, 40, 190
Anahtar, 21, 43, 52, 53, 58, 59, 106, 140, 141, 157, 190
Ankara, 9, 30, 35, 36, 37, 75, 156, 182, 187
Ankara Savaşı, 156
Ankebut, 98
Arabistan, 6
Araf, 111, 148
Arap, 5, 180, 181
Arapça, 9, 40, 67, 68, 76, 78, 80, 96, 102, 110, 111, 113, 115, 117, 136, 148, 149, 152
Arslan Baba, 42, 45, 46, 47, 95, 119, 120
Asaf, 105

Ashab-ı Kehf, 111
 Ashâb-ı Kirâm, 45, 48, 161
 Ashab-ı Suffe, 1
 Asr, 126
 Asya, 190
 Âşık Paşa, 14
 Âşıkpaşazâde, 20, 27
 Atatürk Kültür Merkezi, 183
 Avratlar Pazarı, 156
 Avrupa, 181
 Aybüken Ebe, 112
 Aydın Bey, 143
Aydınlığın Mühürü, 43, 46, 47, 48, 59,
 68, 78, 85, 89, 95, 100, 104, 110,
 114, 125, 128, 133, 139, 144, 151,
 193
Aydın Sanat Hareketleri, 187
Ayrıntılı Haber, 183
 Ayşe Hatun, 46, 85
 Azerbaycan, 10, 41
 Aziz Mahmud Hüdayî, 11
 Azrail, 22
 Baba İlyas, 24, 28, 131, 156
 Baba İshak, 14
 Babaî, 14, 23
 Babailer İsyanı, 14
 Babailik, 14
 Babaiyye, 13
 Baciyan-ı Rum, 14, 16
 Bağdat, 48, 52
 Bakara, 1, 69, 76, 77, 86, 96, 121
 Baksı Bekir, 46, 85
 Balçar, 59, 157
 Balıbey, 108
 Balım Usta, 58
 Balkız, 57
 Barak Baba, 23, 24, 137
 Barla, 49
 Bayezid-ı Bistâmî, 30
 Bayramiye, 35, 156
 Bediüzzaman Said-i Nursî, 48, 49, 50,
 51, 71, 77, 85, 88, 98, 100, 103,
 109, 113, 114, 119, 124, 128, 133,
 143
 Bektaşî, 16, 22, 26, 27
 Bektaşîlik, 14, 27
 Belîğ, 27
 Belkıs, 105
Benim Adım Yunus Emre, 26, 41, 73,
 74, 84, 87, 88, 89, 94, 98, 102, 103,
 108, 118, 123, 131, 132, 134, 135,
 136, 137, 142, 192
 Benü's Sufa, 2
 Bergama, 13
 Beştaş Tekkesi, 81
Beyaz Güvercin, 189
 Beyazıd-ı Bistami, 134
 Beytullah, 89, 135
 Bilecik, 25, 142
 Bileyici Baba, 54, 74, 75, 81, 115,
 121, 130, 145
 Bilge Kağan, 52
Bilgi, 187
Bir Büyülü Dünya ki, 188
Bir Ölümlerin Basın Toplantısı, 187
 Bitlis, 48, 85
 Bizans, 8, 37, 39, 52, 58, 59, 91
 Boğaç, 59, 157
Boğaziçi Türk Dünyası Araştırmaları
Dergisi, 183
 Bosna, 44
Boyun Eğiş, 192
 Bozkurt Destanı, 187
 Börklüce Mustafa, 63, 64, 65
Bu Atlı Geçide Gider, 31, 32, 34, 63,
 64, 65, 82, 107, 115, 129, 130, 190
 Buhara, 27, 33, 34, 47, 84
 Buhari, 105
 Bulgar, 22
 Burdur, 49
 Bursa, 13, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35,
 39, 62, 63, 77, 107, 142, 181
 Bursa Lisesi, 181
 Büzencird, 47
Büyük Doğu, 186
Büyük Otmarlar, 187, 188
Büyük Türkiye, 188
 Cankurtaran, 39
Cehennemde Gün Işığı, 188
 Celal Bey, 57
 Cemile Hanım, 181
 Cendereli Halil, 29, 62

Cevahir ile Sadık Çavuş'un Buğday
Kamyonu, 103, 191
 Cevlakîlik, 14
 Cüneyd-i Bağdadî, 1
Çağlayanlı Vadi, 187
 Çaka Bey, 54, 153
 Çalab, 90, 124, 150
 Çanakkale, 109
 Çanakkale Savaşı, 68, 79, 143
Çardaklı Bakıcı, 187, 188
Çatı, 21, 25, 29, 60, 62, 68, 81, 90, 91,
 101, 106, 112, 121, 127, 129, 136,
 140, 141, 148, 190
 Çavdar Onbaşı, 153
 Çedikçi Ahmet Usta, 87
 Çedikçi Sarı Cemal Efendi, 55, 70, 95,
 124, 132, 150, 154, 161
 Çelebi Mehmed, 144
 Çerçi, 36, 38, 58, 91, 107, 108, 141
 Çimkent, 144
Çölde İbrahim, 188
 Çömçe Gelin, 95
 Dandakan, 52
Darağacı, 34, 58, 63, 65, 82, 107, 144,
 154, 190
 Darende, 31
 Davutpaşa Ortaokulu, 182
 Dede Korkut, 52, 162, 186, 188
Deli Dumrul, 186
Demir Dağlar Sıra Sıra, 189
 Demirci, 53
 Demirci Boran Usta, 31
 Denizlili Avcı Veli Bey, 87, 109
 Derviş Çelebi, 55, 56
 Dicle, 100
Divan, 11
 Doğubeyazıt, 49
 Doktor Mürsel Bey, 79, 84
 Dursun Fakih, 29, 30, 70, 77, 81, 91,
 98, 117, 121, 129
 Dülger, 58, 102
Dünden Bugüne ve Yarına, 185
 Düzmece Mustafa, 35
Ebemkuşağı, 34, 36, 38, 58, 73, 75, 77,
 79, 82, 91, 92, 93, 97, 101, 107,
 108, 116, 121, 122, 130, 131, 141,
 142, 156, 188, 191
 Ebu Eyyûb el-Ensârî, 38
 Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdî, 12
 Ebû Hanife, 68, 70, 133
 Ebu'n-Necîp Sühreverdî, 12
 Ebussuud Efendi, 98
 Ece Halil, 101, 155
 Ecevit, 183
 Edirne, 37, 63
 Ege, 54
 Ekberiyye, 7
 Elmalı, 27
 Emeviler, 5
 Eminönü Belediyesi, 182
 Emir Sultan, 33, 34, 107, 122, 160
 Emirdağ, 49
 Enam, 3, 126
 Enderun, 44
 Endülüs, 62
 Enfâl, 97
 Enver Naci Gökşen, 186
 Eraydın, 5
 Erdebil, 30
 Erenalp Hoca, 57, 58
 Ergene Pars, 186
 Ergenekon, 153
 Ergenekon Destanı, 153, 187, 189
 Ermeni Derbendi, 20
 Ermeni Gediği, 21, 41
 Erol Güngör, 186
 Ersagun Bey, 69, 141
 Ertuğrul Gazi, 15, 25, 41
 Erzurum, 9, 44
 Eskişehir, 25, 142
 Eşrefoğlu Rumî, 11
 Etem Efendi, 132
 Ethem Çalık, 183
 Eyüp Sultan Camii, 44
 Fahamet, 103
 Fahreddin Irakî, 11
 Fars, 181
 Farsça, 9, 40, 111, 138, 148
 Faruk Kadri Timurtaş, 186
 Fatımiler, 58

- Fatih Sultan Mehmet, 36, 37, 38, 39, 87, 93, 94, 108, 142, 149, 160
- Fatiha, 54, 109
- Fatma Bacı, 16
- Fatma Hatun, 33
- Fazlullah Hurûfî, 157
- Fecr, 80
- Felâatun, 136
- Feyzullah, 63
- Finike, 27
- Fuad Köprülü, 11, 41
- Furkan, 78
- Fuzûlî, 120
- Fükûk*, 10
- Füsûsu'l-hikem*, 10
- Fütuh'ul Gayb, 50
- Garnet, 147
- Gaybî, 26
- Gazâli, 1, 4, 76, 86, 90, 119, 129, 136
- Gaziyan-ı Rum, 14
- Gazneli, 52
- Gece Vaktinde Gündönümü*, 188, 191
- Geçitteki Ülke*, 32, 33, 34, 63, 65, 68, 70, 112, 113, 121, 122, 130, 141, 145, 149, 150, 155, 190
- Genelkurmay Başkanlığı, 182
- Gevher Şehnaz, 112
- Geyikli Baba, 27, 28, 29, 74, 77
- Gıyaseddin Keyhüsrev, 8
- Göç Destanı, 187, 189
- Gökyüzünden Bir Beşik*, 51, 85, 98, 99, 110, 193
- Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar*, 51, 71, 77, 85, 88, 99, 100, 103, 110, 112, 114, 120, 124, 128, 133, 143, 144, 193
- Gurbet*, 186
- Gündönümü*, 35, 83, 87, 93, 94, 97, 108, 116, 144, 149
- Güneşin Dört Köşesi*, 55, 70, 79, 124, 132, 150, 154, 161, 191
- Güney'in Dertli Çocukları*, 187
- Haber*, 187
- Hace-i Türkistan, 11
- Hacı Arif Bey, 54, 55, 88, 109, 124, 132, 161, 184
- Hacı Bayram-ı Velî, 18, 30, 35, 36, 37, 38, 74, 75, 77, 79, 82, 83, 91, 93, 97, 107, 108, 121, 122, 130, 156, 160, 162
- Hacı Bayram-ı Velî Camii, 36
- Hacı Bektaş Dergâhı, 73
- Hacı Bektaş Tekkesi, 142
- Hacı Bektaş-ı Velî, 7, 14, 15, 16, 23, 27, 28, 40, 113, 118, 131
- Hacı Mustafa Efendi, 180, 181, 184
- Hacı Necati, 180
- Hakikat*, 186
- Hakk, 1, 2, 72, 73, 81, 85, 91, 98, 102, 108, 120, 121, 122, 128, 129, 131, 133
- Halep, 44, 52
- Halilür Rahman Dergâhı, 50
- Hallac-ı Mansur, 102, 136
- Halvetiyye, 11
- Hamdullah Suphi Tanrıöver, 185, 186
- Hamdullah Suphi Tanrıöver-Seçmeler*, 185
- Hamid Hamidüddin, 30
- Hamid-i Velî, 30, 35
- Hamid-i Velî Camii, 31
- Haneffî, 29
- Harezmi, 10, 12, 52
- Harezmsâhlar, 12
- Hasan Ahi, 153
- Hasan Paşa, 49
- Hasan Sabbah, 58, 59, 60
- Haşhaşiler, 59
- Haydarî, 13, 14
- Haydarîlik, 14
- Haydariyye, 11
- Haydarpaşa Lisesi, 181, 186
- Hayır Deyiş*, 192
- Hazarlar, 5
- Hazret-i Pîr, 21, 84, 117, 151
- Hemedan, 47
- Her Bizans'a Bir Fatih*, 188
- Herat, 47
- Hesnâ, 146
- Hızır, 55, 57, 110
- Hindistan, 13
- Hint, 48

Hira, 111
Hisar, 188
 Hizan, 48
 Hoca Sâdeddin, 27
 Horasan, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 14, 15, 34, 150
 Horasan Erenleri, 14, 15, 28, 30, 36
 Horoz Dede, 34, 35, 39, 68, 82, 83, 91, 97, 101, 102, 116, 117, 118, 123, 142, 146, 162
 Hristiyan, 8, 9, 63
 Hristiyanlık, 63
 Huri, 60
Hurmalığın Akdoğanı, 193
 Hurufî, 14, 157
 Hurufîlik, 14, 157
 Hüseyin Ahlâtî, 63, 64, 82, 115
 Hüseyin Nihal Atsız, 185, 186
 Hz. Ali, 33, 136
 Hz. Ebubekir, 6, 105
 Hz. Hüseyin, 33
 Hz. İsa, 192
 Hz. Meryem, 105
 Hz. Muhammed, 43, 45, 48, 58, 83, 118, 137
 Hz. Musa, 111
 Hz. Osman, 5
 Hz. Ömer, 5
 Hz. Ömer Camii, 44
 Hz. Ömer Tekkesi, 142
 Hz. Süleyman, 105
 Hz. Zekeriya, 105
 Hz. İbrahim, 89
 II. Abdulhamit, 49
 İlgin, 44
 Irak, 5, 13
 Isparta, 49
 İbn Arabî, 10, 104, 127
 İbn-i Batuta, 13
 İbnü-l Farid, 11
 İbrahim Paşa, 131, 156
 İbrahim Şeyh, 42, 46, 47, 68, 85, 95, 103, 133, 144
 İdrîs-i Bitlisi, 20
 İhlas, 101
İhyâ, 4
 İltutmuş, 58, 69, 140
 İmam Rıza, 45
 İnegöl, 21, 142
 İnşirah, 89
 İran, 5, 9, 10, 13, 40, 44, 58, 147
 İshâkiyye, 13
 İslâm, 5, 6, 7, 10, 13, 19, 24, 41, 42, 47, 48, 56, 69, 138, 141, 145, 150, 152, 159, 161, 162, 181
 İslâmî Türk Edebiyatı, 11
 İslamiyet, 138
 İslâmiyet, 5, 6, 11, 14, 16, 18, 113, 139, 143, 158, 159, 161
 İsparit, 48
 İsra, 76, 115, 126
 İstanbul, 34, 35, 37, 39, 44, 58, 108, 180, 181, 182, 183, 186, 190
 İstanbul Çapa Erkek Lisesi, 181
 İstanbul Milli Eğitim Basımevi Müdürlüğü, 182, 185
 İstanbul Üniversitesi, 181, 182
 İsviçre, 188
 İtburnu, 25
 İttihat ve Terakki, 49
İzhâr, 49
 İzmir, 13, 154
 İznik, 22, 23, 53
 Kabe, 2
 Kâbe, 89, 98, 135
 Kadirîlik, 11
 Kadiriyye, 7, 11
 Kadri Özyalçın, 184
 Kaf, 89
 Kâfî Baba Tekkesi, 27
 Kafkasya, 44
 Kahire, 58, 63
 Kalenderî, 13, 14
 Kalenderîlik, 13, 14
 Kalenderiyye, 11, 13, 23
 Kamer Suresi, 99
 Kanturalıoğulları, 45, 46, 120
 Kanuni Sultan Süleyman, 44
Kapı, 53, 60, 69, 141, 149, 151, 153, 154, 190
 Kara Baba, 56, 57, 84, 137, 142, 143, 146

Kara Mustafa, 31, 64
Kara Tekin Ribatı, 144
Karacaahmet, 28, 84
Karacaahmet Mezarlığı, 183
Karacahisar, 29
Karacuk Beyi, 46, 47, 144
Karahanlılar, 6
Karakurt Hafız, 53, 54, 151
Karaman, 24
Karamanoğulları, 34, 64, 77, 79
Karanlıkta Mum Işığı, 54, 88, 95, 109,
124, 161, 184, 188, 191
Karesi, 142
Karesi Beyi, 61
Kars, 44
Kasas, 75
Kastamonu, 49
Kaygusuz Abdal, 22, 26, 27
Kayı, 21, 25, 41
Kayseri, 9, 30
Kazeruniyye, 11, 13
Kehf, 111
Kervan Kitapçılık, 183
Kıbrıs, 44, 55, 56, 84, 88, 98, 109,
113, 116, 118, 119, 142, 143, 156,
189, 191, 192
Kıbrıslı, 56
Kılıçaslan, 9, 53, 141, 151
Kınık, 51, 52
Kırşehir, 9
Kızılay Genel Müdürlüğü, 182
Kilit, 51, 52, 53, 58, 69, 111, 139, 140,
147, 184, 188, 190
Kislik Mahallesi, 180
Kocaeli, 142
Konak, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
39, 40, 41, 42, 54, 58, 84, 102, 108,
117, 118, 132, 137, 147, 151, 184,
188, 190
Konstantiniyye, 35, 38, 39
Konur, 21
Konya, 9, 21, 34, 39, 40, 44, 63, 84,
122, 188
Korkut Ata, 6
Köprü, 187, 188
Köse Mihail, 91
Kösedağ Savaşı, 8
Kum, 58
Kumral Abdal, 20
Kumral Dede, 20, 21, 31, 39, 54, 56,
57, 81, 84, 90, 91, 102, 108, 112,
115, 117, 130, 132, 136, 140, 141,
145, 151, 155, 160, 162, 184
Kur'ân-ı Kerim, 1, 3, 6, 31, 46, 47, 48,
49, 57, 67, 68, 69, 71, 76, 78, 83,
86, 89, 95, 96, 98, 99, 103, 109,
111, 115, 116, 121, 126, 152
Kutalmış, 140
Kutsal Kaya, 189
Kutsal Mahpus, 68, 70, 133, 192
Kübrevîlik, 12
Kübreviyye, 7, 12
Kültigin, 52
Kültür ve Turizm Derneği, 188
Küpelî Hafız, 52, 53, 59, 60, 139, 140,
147, 157, 162
Lala Mustafa Camii, 44
Lala Mustafa Paşa, 44, 45, 56, 84, 94,
116, 117, 119, 149, 155, 156
Lefkoşa, 44
Lemeat, 11
Likois Deresi, 35, 142
Limasol, 44
Mahir İz, 100, 186
Mahmut Yılmaz, 181
Maide, 67, 115
Mal Hatun, 25
Malazgirt Savaşı, 8, 188
Maltepe, 186
Manisa, 44
Mariya, 63
Maveraünnehir, 6, 7, 12, 14
Mearic, 126
Mecusi, 48
Medine, 2, 33, 44
Medresetüz-Zehra, 49, 51
Mehmed'in Beklediği, 187
Mehmet Kaplan, 16, 18, 186
Mehveş Hanım, 188
Mekke, 2, 33, 43, 44, 110, 135, 180
Melek Hatun, 63
Melike Hatun, 35

Menevşeler Ölmemeli, 187
Meragalı Abdulkadir, 188
Merv, 47
Mescid-i Nebevî, 2
Mesnevi, 45, 56, 84
Mevlânâ, 7, 12, 13, 18, 21, 24, 39, 40, 41, 44, 67, 84, 116, 118, 145, 147, 154, 155
Mevlevî, 44, 84, 111, 116, 117, 119, 140, 148, 149, 155, 156
Mevlevîhâne, 94, 149
Mevlevîlik, 12, 56, 124, 154, 155
Mevleviyye, 7, 11
Mısır, 26, 64
Millî Eğitim Bakanlığı, 188
Milliyet, 186
Mir Said Veli Medresesi, 49
Miryakefalon Savaşı, 9
Mirza Efendi, 48, 113
Moğol, 6, 8, 12, 14, 16, 17, 40, 142
Molla Abdullah, 48
Molla Fethullah Efendi, 49
Molla Fethullah Efendi Medresesi, 49
Molla Gürani, 93
Molla Kasım, 88, 102, 134, 136
Molla Mehmed Emin Efendi, 49
Molla Yusuf, 63
Muhammed Celaledin, 39
Muhammed Suresi, 130
Muhammed Şemseddin, 33, 34
Muhammed Şemseddin bin Hamza, 37
Muhyiddin-i Arabî, 146
Munafikûn, 96
Murat Bey, 31, 32, 37, 38, 39, 77, 108, 129, 130, 131, 157, 160
Murat Çilesiz, 79
Musa Bey, 144
Musa Çelebi, 154
Mustafa Ali Çelebi, 55
Mustafa Necati Sepetçioğlu, 18, 19, 27, 41, 43, 50, 58, 67, 69, 81, 87, 90, 92, 106, 127, 136, 147, 149, 151, 152, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 188, 189
Müderriş Emin Efendi, 94, 109
Mülk Suresi, 143
Mümtaz Turhan, 186
Mürşidiyye, 13
Müslim, 67, 90
Müslüman, 5, 6, 7, 8, 9, 16, 18, 19, 42, 56, 57, 58, 63, 110, 118, 138, 139, 159, 162
Müslümanlık, 4, 6, 8, 63
Müzzemmil, 111
Nahl, 69, 71
Nakşibendî, 47
Nakşibendîlik, 11
Nasrabazi, 1
Necip Fazıl, 181, 186
Necmeddin Kübra, 12
Neml, 105
Neriman Muazzam Gürşen, 182, 185
Niğbolu, 30, 34
Niğbolu Savaşı, 107
Niğde, 9
Niksar, 9
Nisa, 80
Niyazî-i Mısırî, 11
Nizamülmülk, 58
Numan, 35
Nur Suresi, 68
Nuriye, 48
Nurs Köyü, 48, 50, 99, 109
Nurs Köyünden Dünyaya, 50, 192
Oğuz, 25, 141, 190
Oğuz Kağan, 52, 57
Oğuz Kağan Destanı, 187, 189
Orhan Bey, 15, 27, 29, 62, 77, 127, 155
Orta Asya, 8, 12, 14, 33, 42, 158
Orta Doğu, 183, 187
Ortadoğu, 157
Osman Bey, 15, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 29, 40, 41, 68, 81, 91, 112, 132, 140, 141, 160
Osmancık, 37
Osmanlı, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 32, 33, 36, 37, 40, 58, 61, 62, 79, 88, 90, 106, 108, 134, 141, 143, 147, 152, 156, 158, 160, 190
Ölmez Bey, 43

Ömer Paşa, 49, 85
Ömer Seyfettin, 184, 186
Peçenek, 59
Pergamos, 154
Peyami Safa, 186
Peygamber Efendimiz, 3, 4, 7, 30, 33,
42, 43, 45, 48, 57, 88, 90, 99, 111,
114, 152
Pir Cabbarın Ali, 29, 60, 61, 62, 77,
106, 141
Pir-i Türkistan, 11, 42, 106
Piyale Paşa, 44
Psikolojik Harp Dairesi, 182
Rabb, 21, 71, 74, 90, 97, 103, 105,
111, 112, 114, 124, 130
Rad, 100, 121
Rahmân, 89
Rahman Bey, 90, 101, 108, 140
Rauf Denктаş, 192
Recep Çavuş, 68
Reşit Rahmeti Arat, 186
Rey, 47, 58
Rıfâî, 13, 157
Rıfâîlik, 157
Rıfaiyye, 7, 11, 13, 157
Risale-i Nur Külliyyatı, 50
Romen Diyojen, 8
Rum, 28, 62, 64, 65
Rumeli, 22, 41, 53, 157, 185
Rus, 49
Rüstem Paşa, 20
Sabır, 34, 36, 37, 39, 58, 68, 77, 82,
83, 93, 102, 108, 116, 117, 118,
123, 131, 146, 148, 156, 191
Sabriye Hanım, 84
Saçlı Hoca, 58
Sadrettin Konevî, 10
Sahibini Arayan Toprak, 113, 118,
119, 192
Sait Faik'in Hikayelerinde Su Unsuru,
182
Salih Dâî, 60
Saltuknâme, 22
Sarı Hoca, 51, 52, 69, 111, 139, 162,
184
Sarı Saltuk, 22, 24, 26, 155
Sasani İmparatorluğu, 5
Sav-Tekin, 52
Sayram, 46
Schimmel, 4, 130, 168
Seçilmiş Hikayeler, 186
Sefil Ali, 77, 79, 108, 116, 121
Selçuk Üniversitesi, 183
Selçuklular, 7, 8, 9, 14, 15, 16, 17, 20,
33, 47, 53, 58, 147, 160, 190
Semerkand, 47
Sencer, 47
Serencam, 107, 116, 122
Sesler ve Işıklar, 20, 45, 46, 57, 58,
95, 103, 110, 113, 124, 193
Sevgisizler, 188
Seyyid Ali, 33
Seyyid Bereke, 32, 33, 64, 70, 130,
149, 150
Seyyid Nur Mehmet Efendi, 50
Simavna, 62, 64, 65
Sivas, 9, 14, 181
Sivas Lisesi, 181, 186
Sokol, 44
Somuncu Baba, 30, 31, 32, 34, 35, 36,
64, 65, 68, 82, 107, 112, 113, 121,
122, 155
Son Bloklar, 187
Sonsuza Uyanan Taşlar, 187
Sosyal Sigortalar Kurumu, 182
Sosyalizm, 64
Söğüt, 40
Su, 187
Sühreverdi, 12
Sühreverdilik, 12
Sühreverdiyye, 12
Süleyman Ateş, 4
Süleyman Bey, 140, 155
Süleyman Şah, 53
Sünbüle, 60
Şam, 24, 30, 38, 39, 44, 52, 146
Şamanizm, 5
Şanlıurfa, 50
Şehriyâr-ı Kazerûniye, 13
Şems, 86
Şemseddin Musa Kayserî, 30

- Şeyh Bedreddin, 31, 62, 63, 64, 65, 82, 112, 115, 131, 156
Şeyh Edebali, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 40, 68, 84, 91, 127, 132, 137, 148, 158, 160
Şeyh Galip, 72, 73
Şeyh Mahmud, 63
Şeyh Mehmed Celâlî, 49
Şeyh Said İsyarı, 49
Şii, 61, 62
Şiilik, 58
Şişli Hastanesi Müdürlüğü, 182
Şu Destanı, 187
Tağ Köyü, 49
Talas Savaşı, 5
Tanrı, 32, 33, 37, 40, 47, 64, 70, 72, 79, 82, 91, 101, 102, 103, 104, 107, 109, 113, 116, 118, 121, 122, 125, 127, 130, 132, 140, 154, 155
Taptuk Emre, 23, 40
Tarihçe-i Hayat, 49
Taş Yontucu, 58
Taşkent, 45
Taşköprizâde Ali, 27
Tebriz, 30, 63
Temir Hoca Vakfı, 54
Tercüman, 183, 187
Tevârih-i Âl-i Osman, 20
Tevbe, 67, 78, 115
Tiflis, 44
Tillo, 99
Timur, 32, 63, 70, 130, 149, 154
Tin, 126
Tip Tahlilleri, 18
Tirmizi, 69, 97
Tokat, 9, 14, 23, 180
Tokat Lisesi, 181, 186
Topuz, 186
Torlak Kemal, 63, 64, 65, 82
Trakya, 13
Trampacılar, 187
Tuğrul, 8
Türeyiş Destanı, 187
Türgişler, 5
Türk, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 19, 21, 23, 28, 33, 35, 40, 41, 42, 45, 52, 54, 56, 57, 141, 145, 150, 152, 154, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 181, 183, 188, 189, 190
Türk Destanları, 188
Türk Dili, 187
Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, 183
Türk Düşüncesi, 186
Türk Edebiyatı, 188
Türk Ev Kadınları Derneği, 188
Türk İslâm Efsaneleri, 188
Türk Ocakları, 182, 185
Türk Sanatı, 186
Türk Tasavvuf Edebiyatı, 11
Türk Tiyatrosu Dergisi, 187
Türk Yurdu, 186
Türkçe, 10, 43, 152, 184, 185
Türkistan, 6, 10, 19, 43, 45
Türkiye, 20, 158, 183, 185, 189
Türkiye Milli Kültür Vakfı, 188
Türkmen, 10, 13, 14, 15, 16, 22, 23, 24, 25, 27, 42, 118, 127, 147, 154
Ulu Cami, 30
Uludağ, 28
Umut Çeşmesi, 187
Unkapanı, 34
Urfa, 50, 52
Urva Bin Sabid, 119
Üçler Yediler Dokuzlar Kırklar, 137
Üçler Yediler Kırklar, 29, 30, 60, 61, 62, 70, 74, 77, 78, 81, 91, 101, 115, 121, 122, 127, 129, 145, 155, 190
Van, 44, 49
Varna Savaşı, 38
Vatan, 187
Ve Çanakkale Döndüler, 68, 128, 191
Ve Çanakkale Geldiler, 84, 109, 143, 146, 191
Ve Çanakkale Gördüler, 79, 94, 103, 191
Veli Baba, 60, 61, 62, 77, 106, 141
Yağmur Bey, 43, 59, 141
Yahudi, 64, 65
Yaradılış Destanı, 187
Yaseminci Baba, 56, 84, 88, 108, 109, 113, 124, 132, 142, 143, 146

Yasin, 143
Yavuz Sultan Camii, 146
Yavuz Sultan Selim, 44
Yeniçağ, 183
Yenişehir, 20, 21, 39
Yesevî, 12, 18, 19, 34, 45, 56, 82, 106,
108, 151, 154
Yesevîlik, 11, 42, 81, 150
Yeseviyye, 11, 12, 42
Yesi, 21, 22, 42, 43, 52, 56, 81, 84,
106, 110, 117, 144, 151, 159, 160
Yıldırım Bayezîd, 13, 30, 31, 33, 34,
107, 154, 160
Yol, 187
Yunan, 40
Yunanca, 2
Yunanistan, 62
Yunus Emre, 7, 11, 22, 23, 24, 27, 40,
41, 42, 54, 73, 74, 84, 87, 88, 90,
94, 98, 102, 103, 105, 108, 118,
121, 123, 131, 134, 135, 137, 142,
146, 160
Yunus Emre Camii, 23
Yunus Suresi, 76, 103
Yusuf Hemedanî, 42, 47, 48
Yüksel, 181
Zaman, 183
Zaman Bir Dar Kapıda, 84, 117, 119,
137, 146, 149, 156
Zaman Dar Kapıda, 192
Zaman Dönümü, 192
Zaman Sarkacı, 87, 88, 108, 109, 113,
124, 132, 146, 192
Zaman Toprak ve Sahibi, 44, 55, 56,
57, 109, 117, 155
Zaman Uyanışı, 192
Zaman ve Sahibi, 192
Zaman Yok, 192
Zaman Yürüyüşü, 56, 57, 94, 98, 109,
142, 143, 192
Zebercet, 60
Zehirci, 188
Zerdüş, 48
Zîbâ, 60
Zile, 180, 181, 185
Zile İnönü İlkokulu, 181
Zile Ortaokulu, 184, 186
Zuhruf, 97
Zülfazıl, 35, 36, 75

EKLER

EK-1: MUSTAFA NECATİ SEPETÇİOĞLU'NUN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ ve ESERLERİ

A. Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Hayatı *

Mustafa Necati Sepetçioğlu, 1932 yılı başlarında Tokat'ın Zile İlçesi Kislik Mahallesi'nde şimdilerde adı "Sepetçi" diye anılan sokakta, 106 numaralı evde doğmuştur. Asıl adı Hacı Necati'dir. Hacı, yazarın doğduğu günlerde ölen sevilen bir akrabasının adıdır. Sepetçioğlu bu durumu şöyle açıklar:

"Babam ben doğduğumda yeni ölmüş ve çok sevdiği amcazadesinin (belki de teyzezadesi) adını bana vermiş. Bir de bir adı Necati olan çok başarılı bir kaymakamın hem iyiliği dolayısıyla, hem de Arap harfleriyle imzası kolay olduğu için Hacı adına Necati'yi eklemiş. Ben de bu adı Mustafa Necati yaptım. Hacıyı sevmediğimden değil, Mustafa'yı çok sevdiğimden..."¹²⁵

Mustafa Necati Sepetçioğlu, Zile'nin yerlilerindendir. Baba tarafı sepet ördüğü için "Sepetçiler" lakabıyla anılmaktadır. Aile daha sonra soyadı kanunu çıkınca "Sepetçioğlu" ismini kendilerine soyadı olarak seçerler.

Dedesi Hacı Hafız Mustafa Efendi'dir. İstanbul'da okumuş, icazet almış, askerliği münasebetiyle yedi yıl Mekke'de kalmış, Mekke Şerifi'nin oğluna dersler

* Buradaki bilgiler metnin dışındaki birkaç alıntı dışında şu kaynaklardan derlenmiştir:

Ethem Çalık, *Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1993, s.1-5.

Hülya Argunşah, "Mustafa Necati Sepetçioğlu (1932-2006)", Edt: Hülya Argunşah, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Ankara 2007, s. 17-26.

¹²⁵ "Mustafa Necati Sepetçioğlu ile Söyleşi", *Zaman Gazetesi*, 29 Ekim 1989'dan aktaran Çalık, s. 1.

vermiştir. Âlim ve arif bir zattır. Hacı Hafız Mustafa Efendi 1944 yılında Zile’de ölmüştür.¹²⁶

Sepetçioğlu’nun 1900 yılında doğan babası Abdurrahman Bey ise önce Zile Belediyesi’nde çalışmış, ardından ticaretle uğraşmış ve 1974’te vefat etmiştir. Annesi Cemile Hanım (D. 1909) da Zileli’dir ve 1973 yılında Zile’de vefat etmiştir. Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun kendinden küçük Mahmut Yılmaz adında bir erkek kardeşi ve Yüksel adında bir kız kardeşi vardır.

Mustafa Necati, ilköğrenimine Zile İnönü İlkokulu’nda başlar. Yaramaz ve girişken bir öğrenci olarak ilkokulu başarıyla tamamlar. Ardından Zile Ortaokulu’nu yıl kaybetmeden bitirir. Liseye İstanbul’da devam etmek ister; fakat bu isteği çeşitli nedenlerle gerçekleşmez. Lise eğitimi için Sivas’a gider. 1947 Eylülünde Sivas Lisesi’ne kaydı yapılır. Buradaki ilk yılında başarısız olur. “Ailemden ilk defa ayrılıyordum. Dik başlıydım, biraz da huzursuz. Fizikten ikmale kaldım, sonra da sınıfta kaldım. Aldım tasdiknamemi. Bu benim ilk göçüm, ilk seyahatimdi.”¹²⁷ diyen yazar bu arada bir fırsatını bularak İstanbul’a gider. Bu seyahat sayesinde İstanbul’da yaşamının ve okumanın pek kolay olmadığını anlayan yazar Zile’ye döner. 1948 yılında Tokat Lisesi’ne devam eder. Bir üst sınıfa geçmesine rağmen burayı sevmeyen, İstanbul’da okuma fikrini aklından çıkaramayan yazar buradan da ayrılır. Eylül 1949’da Bursa Lisesi’ne kaydolar. Bursa’daki öğrenimini sadece üç ay sürdürebilir ve Bursa’dan da ayrılır. Nihayet 1950 yılında İstanbul Çapa Erkek Lisesi’ne kaydolur ve ikinci sınıfı burada okur. Bu sırada Necip Fazıl ile tanışır. Lisenin son sınıfını ise Haydarpaşa Lisesi’nde okur. Buradaki velisi Necip Fazıl’dır. 1951 yılında bu liseden mezun olur.

Haydarpaşa Lisesi’nden mezun olduğu yıl İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne girmeye hak kazanır. Babası Abdurrahman Bey, oğlunun Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne gitmesini ister ama Mustafa Necati edebiyata olan ilgisi sebebiyle bu bölümü seçer. Edebiyat Fakültesi’ndeki öğrenimi sırasında Arap ve Fars Filolojisi bölümlerinin derslerine devam eden Sepetçioğlu, Türk-İslâm ve Avrupa

¹²⁶ Çalık, s. 1.

¹²⁷ Çalık, s. 3.

sanatı dallarından sertifika alır. 1957 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden *Sait Faik'in Hikayelerinde Su Unsuru* adlı tez çalışmasıyla mezun olur.

Mustafa Necati Sepetçioğlu, 21 Aralık 1957 tarihinde henüz öğrenciyken sınıf arkadaşı Neriman Muazzam Gürşen ile evlenmiştir. Muazzam Gürşen Hanım'la evlilik uzun süren bir arkadaşlığın sonucudur. Öğrencilik yıllarındaki bütün faaliyetlerinde Muazzam Hanım'la birliktedir. Türk Ocakları'na üye olur ve birlikte etkin bir şekilde çalışırlar. Kendisi ile yapılan bütün mülakatlarda ve zaman zaman yazılarında Muazzam Hanım'dan ve evliliğinden söz eden Sepetçioğlu içinde bulunduğu verimli yazarlık sürecini bu evlilikle açıklar.

Sepetçioğlu yüksek öğrenimini tamamladığı yıl askere gider. Yedek Subay Okulu'ndaki altı aylık süreden sonra Genelkurmay Başkanlığı Psikolojik Harp Dairesi'nde askerliğini tamamlar, topçu teğmen rütbesiyle terhis olur.

Sepetçioğlu, askerlik görevinin bitiminden sonra, Türk Dili ve Edebiyatı ile ilgili bir işte çalışmayı, örneğin öğretmenlik yapmayı istemez.¹²⁸ 28 Şubat 1959 tarihinde İstanbul'da Adalar Belediyesi'nde şube müdür yardımcısı olarak memuriyet hayatına başlar. Burada dokuz ay gibi kısa bir müddet çalıştıktan sonra istifa eder, bir arkadaşının iş yerinde geçimini temin etmeye gayret eder.

Sepetçioğlu'nun ikinci memuriyeti 25 Temmuz 1960 tarihinde, yine şube müdür yardımcısı unvanı ile İstanbul Eminönü Belediyesi'ndedir. Burada da iki yıl çalıştıktan sonra istifa etmek mecburiyetinde kalır. Bundan sonra 1963 yılında Ankara Kızılay Genel Müdürlüğü'nde müdür yardımcılığına getirilir. Ankara'da yaşamaktan ve çalışmaktan pek hoşnut değildir. Altı ay sonra İstanbul'a Sosyal Sigortalar Kurumu Hukuk İşleri Müdürlüğü'ne geçer. 1967'de bir yıl müddetle Sosyal Sigortalar Kurumu Şişli Hastanesi Müdürlüğü'nü yürütür. 1968 yılında İstanbul Milli Eğitim Basımevi Müdürlüğü görevine getirilir. 1974 yılına kadar bu memuriyeti sürdüren Sepetçioğlu, bu tarihten emekli olduğu 1976 yılına kadar İstanbul Milli Eğitim Müdür Yardımcılığı ve Davutpaşa Ortaokulu kütüphane memurluğu görevlerinde

¹²⁸ Argunşah, s. 20.

bulunur. 1976 yılı Mart ayında emekli olur. Ancak yazarın Milli Eğitim Basımevi Müdürlüğü yaptığı altı yıllık zamandaki çalışmaları Türk kültürü, dili ve edebiyatı için son derece önemlidir. Çünkü bu yıllarda yayımlanmaya başlanan ve sonraki yıllarda da okuyucuların ısrarla takip edip aradıkları “1000 Temel Eser” dizisindeki kitapların seçiminde ve basımında katkıları olmuştur. Bu görev siyasal iktidarın değişmesi üzerine yarıda kalmış ve yazar görevden alınmıştır. Ethem Çalık’a yazdığı bir mektupta bu durumu şöyle anlatır: “Devlet matbaasında müdür iken ‘Bin Temel Eser’in yayınında bir hayli emeğim geçmiştir. Bu yüzden bütün komünistlerin hıncını yükledim. Ecevit gelir gelmez o yüzden kovuldum.”¹²⁹

Mustafa Necati Sepetçioğlu, devlet görevinden emekliliğini “Çok şükür rahatladım, ben de kurtuldum devlet de”¹³⁰ şeklinde değerlendirmektedir. Emekli olduktan sonra *Tercüman* gazetesinin Kervan Kitapçılık şirketinde yönetici olarak çalışmıştır. Kervan Kitapçılık’tan ayrıldıktan sonra da *Boğaziçi Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi* ile *Ayrıntılı Haber*, *Orta Doğu*, *Türkiye*, *Yeniçağ* ve *Zaman* gibi gazetelerde zaman zaman “emekliliğe destek” dediği köşe yazılarını yazmayı hayatının son gününe kadar sürdürür. Bundan başka kendi dünyasında, memleket meselelerine duyarlı bir yazar olarak edebî eserlerini kaleme alır. Türk okurunu hem estetik hem de millî ve tarihî değerler açısından besler. Arkasında geniş bir okuyucu kitlesi ve onlarca kitap bırakmış olan Mustafa Necati Sepetçioğlu, 8 Temmuz 2006 tarihinde vefat eder. Mezarı İstanbul’da Karacaahmet Mezarlığı’ndadır.

Türk edebiyatının tarihî roman konusunda en çok okunan, kitleler üzerinde derin etkileri olan romancısı Mustafa Necati Sepetçioğlu birçok ödül alır. Bu ödüllerden başka yazara Türk millî kültür ve edebiyatına kazandırmış olduğu eserlerden dolayı 1990 yılında Selçuk Üniversitesi Senatosu tarafından “Fahri Doktora” unvanı verilmiştir. 1994 yılında İLESAM’ın üstün hizmet beratına ve 1997’de de Atatürk Kültür Merkezi “Şeref Üyeliği”ne layık görülmüştür.

¹²⁹ Çalık, s. 20.

¹³⁰ Çalık, s.5.

B. Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Edebî Hayatı* ve Romanları

Sepetçioğlu'nun şahsiyetinin şekillenmesinde ve gelişmesinde dedesi ve baabannesinin rolü büyüktür. Öyle ki yıllar sonra yazdığı romanlarında yarattığı tiplerin bazılarında dedesinin üstün vasıflarını göstermek istemiştir: “Dedemin hayatta en çok sevdiği bendim. Ben de dedemi çok, pek çok severdim. Diyebilirim ki *Kilit*'in Sarı Hocası'ndan, *Konak*'ın Kumral Dedesi'ne en son *Karanlıkta Mum Işığı*'nın Hacı Arif Beyi'ne kadar çizdiğim bilge kişiler dedemin bendeki yüzleri ve parçalarıdır.”¹³¹ Hacı Mustafa Efendi'nin inançlı, istikrarlı, mütevazı hayatı ve bilge kişiliği torununu etkilemiştir.

Sepetçioğlu'nu okumaya ve yazmaya teşvik edenlerin başında Zile Ortaokulu'nda öğrenciyken Türkçe öğretmeni olan Kadri Özyalçın gelir. Yazar, öğretmeninden nasıl etkilendiğini şöyle anlatıyor:

“Ortaokulda rahmetli Kadri Özyalçın'ın Türkçe dersleri bana ilk yazma ve okuma hevesi verdi. Dil bilgisi derslerine çok önem verirdi. Bende şiir ve hikaye şeklinde başlayan ilk yazı denemelerinin bir şeylere benzediğini görünce ilgilendi. Türkçe'mi bu hocaya borçluyum. Bana Ömer Seyfettin'in hikayelerinden piyesler yaptırırdı. Bana ve ötekilere sık sık tahrirler yazdırırdı. Hocayla -yardımcı olarak- tiyatro çalışması yapardık. Hoca, bayramlarda bana nutuk söyletirdi. Aslında ilk defa 23 Nisan'da, ilkokuldayken kürsüye çıkmıştım, başkalarının şiirini okumuştum. Hoca okuyacağım nutku yazmamı arzu ederdi. Bir gün okulun tatil, benim hasta olmama rağmen beni çağırttı. Nutku yazmamı ve okumamı istedi. Yazdım ve önce ona okudum, beğendi. Fakat birkaç cümleyi çizdi, çıkardı. O zamanki şartlanmalara uygun olarak ‘hain padişahlar!’ diye başlayan cümleleri çizmişti. Bence, bunlar nutkun en ateşli yerleri idi. Üzülüm, itiraz edecek oldum, hoca kaşlarını çattı: ‘Padişahlarımızın hepsi kötü değildir, oğ-

* Bu bölümdeki bilgiler şu kaynaklardan derlenmiştir: Çalık, s. 6-26.

Argunşah, s. 26-34.

¹³¹ “Mustafa Necati Sepetçioğlu ile Söyleşi”, *Zaman Gazetesi*, 29 Ekim 1989'dan aktaran: Çalık, s. 1.

lum... O kadar her ülkede vardır, bir gün nasıl olsa anlarsın.’ Bu ikaz o zaman gözümü açmadı ama aklımı tırmaladı.”¹³²

Zile kültür yapısı ve tarihî zenginlikleri ile Sepetçioğlu’nun fikrî yapısına tesir etmiş bir ilçedir. “Zile ve çevresi benim ilk mektebim, ilk üniversitemdir, aynı zamanda ilk adım orada ruhlandı. Oradan yürüdüm.”¹³³ diyerek Zile’nin kendi üzerindeki etkisini ifade etmiştir. Nitekim *Dünden Bugüne ve Yarına* başlıklı kitabında yer alan makalelerin hemen hepsi Zile’yle ve yazarın buradaki hayatıyla ilgilidir.

Tahsil hayatı boyunca ve daha sonraları fırsat buldukça yurt içinde ve dışında özel seyahatler yapan Sepetçioğlu gezdiği yerlerin tarihî eserlerini, coğrafi özelliklerini tanıma imkânı bulur. 1954 yılında Muazzam Hanım’la evlendikten sonra başta Anadolu ve Rumeli toprakları olmak üzere gezilere çıkarlar. Yazar bu seyahatleri “asıl üniversite tahsili” olarak değerlendirmektedir. Değişik zamanlarda çeşitli sebeplerle çıktığı yurt ve dünya gezileri onun eserlerini besleyen unsurlardandır. Özellikle Türkiye içinde yaptığı gezilerde bu toprakları vatanlaştıran ruh erlerini tanıyarak engin dünyasını daha da zenginleştirir.

Ders aldığı ya da görüştüğü, kendisine “hoca” olarak kabul ettiği bazı isimlerin de onun üzerinde izler bıraktığı söylenebilir. Bunların başında Türk Ocakları’nın başkanlığını yapmış olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türkçü ve tarihçi Hüseyin Nihal Atsız gelir. Türk Ocakları’nda tanıştığı Hamdullah Suphi’nin Türkçeyi kullanmasına hayrandır. Bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: “Tanrıöver’i dinlemek canlı bir tarihi güzel Türkçe’den dinlemek idi... Severdim. Sorardım, anlattırdı. Fakat şimdi düşünüyorum da aklımda ve hayalimde kalan solgun gün ışıkları gibi uçuk fakat zayıf, çok zarif görünmeyen güzelliğin hissedilişi gibi huzur veren ışıltılar...”¹³⁴ Sonraki yıllarda İstanbul Milli Eğitim Basımevi Müdürlüğü sırasında, bu duyguların bir ifadesi olarak *Hamdullah Suphi Tanrıöver-Seçmeler* başlıklı bir kitap hazırlayarak yayımlayacaktır.

¹³² Ağıs. s.7.

¹³³ 10 Ocak 1992 tarihli özel mektuptan aktaran Çalık, s. 8.

¹³⁴ Ekim 1991 tarihli özel mektuptan aktaran Çalık, s. 10.

Tarihî roman yazarı olan Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun bütün ilgisi Türk tarihine yöneliktir. Nihal Atsız, onun hiç hocası olmamıştır. 1950 başlarında tanıştığı Atsız'la nöbetçi olduğu günlerde Haydarpaşa Lisesi'nin uzun koridorlarında, sonra da Maltepe'deki evinde sık sık bir arada olur. Tarihî romanlar yazmasında kendisi de tarihî roman yazarı olan Nihal Atsız'ın etkisi olmuştur.

Necip Fazıl, Haydarpaşa Lisesi'ndeki velisidir. Mahir İz, Enver Naci Gökşen ve Hüseyin Nihal Atsız yine bu okuldaki edebiyat öğretmenleridir. Edebiyat Fakültesi'nin zengin hoca kadrosu Ali Nihat Tarlan'dan Ahmet Caferoğlu'na, Faruk Kadri Timurtaş'tan Reşit Rahmeti Arat'a, Tanpınar'dan Mehmet Kaplan'a, Mümtaz Turhan'dan Erol Güngör'e ve tanıdıkları Peyami Safa ile Hamdullah Suphi; Sepetçioğlu'nun ruh ve mana iklimini oluştururlar.

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun ilk edebî denemeleri Zile Ortaokulu öğrencisi iken yazdığı şiirlerle başlar. Yayımlanan ilk yazısı ise 1948'de Sivas Lisesi öğrencisi iken *Hakikat* gazetesinde "Bir Zileli" imzası ile yer alır. 1940'ta Tokat Lisesi'ndeki öğrencilik yıllarında Ömer Seyfettin'in "*Topuz*" hikâyesi ile Dede Korkut'tan "*Deli Dumrul*"u tiyatro eseri hâline getirmek istemişse de bu çalışmasında istediği başarıyı elde edememiştir. 1950'de "Ergene Pars" takma adıyla yazdığı bir hikâye *Milliyet* gazetesinde, 1951'de de *Seçilmiş Hikayeler*'de yer alır. 1952'den sonra *Büyük Doğu*, *Gurbet*, *İstanbul*, *Türk Düşüncesi*, *Türk Sanatı*, *Türk Yurdu* gibi dergilerde yazıları görülmeye başlanır.

1955'te ilk kitabı *Abdürrezzak Efendi* yayımlanır. İçinde dokuz hikâye bulunan kitap yayın dünyasında olumlu tepkiler alır. Ancak yazar, hikâyeci olarak kalmak istemez. Asıl hedefi romana geçmektir.

"*Abdürrezzak Efendi* 1956'da yayımlandığında 24 yaşlarındaydım. Artık heyecanın geride kaldığı bir yaştır bu. Lakin yine de heyecanlandım. İnsanı ısıtan bir heyecan idi, hatırlıyorum. Fakat korkuya benziyordu. Kitap iyi karşılandı, hatta çok iyi... Herkes iyi yazdı. Fakat ben hikâyede kalmayacaktım. Amacım iyi bir roman yazmaktı. Bir başlangıç olarak benim için de iyiydi. Kitabım satıldı da, adımın iyi

kötü yaygınlaşmasını sağladı. Hâlâ severim Abdürrezzak Efendi'mi.”¹³⁵

İkinci hikâye kitabı *Menevşeler Ölmemeli* ancak 1972'de ilk baskısını yapar. İki bölüm hâlinde düzenlenmiş olan kitabın birinci bölümünde yirmi iki hikâyeye yer verilmiştir. İkinci bölüm ise Ekim 1965'te *Tercüman* gazetesinde yayımlanmış “*Güney'in Dertli Çocukları*” adlı röportaj serisinden seçilmiş parçalardan oluşmaktadır. 1958 yılı askerlik vesilesi ile Ankara'da bulunan yazarın *Türk Dili*'nde yazdığı yıldır.

İlk romanı olan *Çağlayanlı Vadi*, 1962'de *Vatan* gazetesinde tefrika edilmiştir. Aynı yıl *Bir Ölü'nün Basın Toplantısı* adlı romanı *Haber* gazetesinde yayımlanır. Bu roman daha sonra, Nisan 1976'da *Orta Doğu* gazetesinde yeniden tefrika edilir. 1963-1964'te *Su* dergisinin yazar kadrosuna girer, yazı ve hikâyeleri bu dergide de yer alır. Bundan sonra da *Bilgi*'de “*Aydın Sanat Hareketleri*”ni yazar. 1965'te *Yaradılış ve Türeyiş Destanı* adlı kitabı yayımlanır. Bu kitap yedi Türk destanı olan Yaradılış, Türeyiş, Göç, Bozkurt, Oğuz Kağan, Şu, Ergenekon destanlarını yeni bir anlayışla yorumudur. Aynı yıl *Güney'in Dertli Çocukları* adlı bir röportaj serisi ile 1966'da Anadolu'dan derlenmiş efsaneleri *Tercüman*'da tefrikalar hâlinde yayımlanır. 1965 yılında ayrıca *Mehmed'in Beklediği (Umut Çeşmesi)* adlı oyunla Milli Eğitim Bakanlığı çocuk oyunları ödülünü alır.¹³⁶

1966'da *Haber* gazetesi, yazarın 1981'de *Sonsuza Uyanan Taşlar* olarak kitaplaşacak olan yazılarını “Me Ne Se” rumuzuyla tefrika eder. Aynı yıl *Yol*'da tiyatro eserleri hakkında yazmaya, oynanan oyunlar hakkında değerlendirmeler yapmaya başlar. Bu yazılar daha sonra *Türk Tiyatrosu Dergisi*'nde devam edecektir. Bu arada tiyatro eseri olarak yazılmış bazı eserleri basılır, bazıları da kitaplaşmadığı halde oynanır. *Trampacılar* 1967-1968'de Şehir Tiyatrosu'nda sahnelenir. İki perdelik bir oyun olan *Köprü*, üç perdelik bir oyun olan *Son Bloklar*, müstebit idareyi tenkit eden *Büyük Otmarlar* ile cahil insanların hurafeye yönelişleri ve bunun istismarını konu edinen *Çardaklı Bakıcı* adlı oyunlar 1969'da yayımlanır. Diğer kitaplaşmamış tiyatro

¹³⁵ “Mustafa Necati Sepetçioğlu ile Söyleşi”, *Zaman Gazetesi*, 29 Ekim 1989'dan aktaran Çalık, s. 18-19.

¹³⁶ Çalık, s. 28.

eserleri *Ak Sinekler Sürüsü*, *Cehennemde Gün Işığı*, *Çölde İbrahim*, *Mehveş Hanım*, *Meragalı Abdulkadir*, *Sevgisizler* ve *Zehirci*'dir.

Sepetçioğlu 1968 yılında İsviçre'de düzenlenen Dünya Üniversiteleri Tiyatro Şenliği'nde *Büyük Otmarlar* adlı oyunu ile birincilik ödülünü alır. Oyun önce fazla millî bulunduğu için oynanmasına izin verilmemiş; ancak sonra ilgi görmüş ve ödül almıştır. *Köprü* adlı oyunu Türk Ev Kadınları Derneği'nin 1968 yılı, *Çardaklı Bakıcı* adlı oyunu ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1969 yılı tiyatro ödülüne layık görülmüştür. 1967 yılında *Türk İslâm Efsaneleri*'ni yayımlar. Kitabın ikinci baskısı *Bir Büyülü Dünya ki* başlığıyla yayımlanmıştır.

1960'ların sonlarından itibaren *Büyük Türkiye* dergisinde, 1970'lerin başından itibaren de *Hisar* ve *Türk Edebiyatı* dergilerinde denemelerini, tenkit yazılarını, hikâye ve makalelerini yayımlamaya başlar. 1971'de *Dede Korkut* yayımlanır. Kitapta Dede Korkut'un sadeleştirilmiş on iki hikâyesi vardır. 1972'de ise *Her Bizans'a Bir Fatih* adlı tiyatro eseri ile *Türk Destanları* ilk baskısını yapar.

1970 yılı Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun yazı hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü yazar asıl bu tarihten sonra yazdıkları ile Türk kültür ve edebiyatı içindeki yerini edinecektir. Bu tarihten itibaren romana odaklanan Sepetçioğlu'nun yazma faaliyeti ilk büyük eserini 1971'de *Kilit* ile verir. *Kilit*, Malazgirt Zaferi'nin 900. yıldönümü münasebetiyle yazılmış, "Dünki Türkiye" serisi olarak planlanmış roman serisinin ilk halkasıdır. *Kilit* büyük ilgi görür ve 1972'de Türkiye Milli Kültür Vakfı'nın da büyük ödülüne layık görülmüştür. Sepetçioğlu'nun "Dünki Türkiye" serisinde yazdığı diğer romanlar da okuyucu tarafından büyük ilgi ile karşılanır. Bu serinin dördüncü kitabı olan *Konak* da yayınlandığı yıl *Kilit* gibi Türkiye Milli Kültür Vakfı'nın büyük ödülüne layık görülür. *Gece Vaktinde Gündönümü* ile *Karanlıkta Mum Işığı* ve *Ebemkuşağı* Türkiye Milli Kültür Vakfı'nın roman ödülüne layık görülmüştür. 1986 yılında Konya Kültür ve Turizm Derneği tarihî romanlarından dolayı yazarı "Sanat ve Edebiyat Ödülü"yle ödüllendirmiştir.

Sepetçioğlu, yazmaya başladığı yıllarda "Dünki Türkiye", "Bugünkü Türkiye", "Yarınki Türkiye" serileri olarak romanlarını üç büyük ciltte toplamak ister. Yapılan bir röportajında şunları söyler:

“Benim romanım yirmi-yirmi beş kitaplık ve tamamı üç ciltten oluşan bir tek romandır. Bu romanda Türkiye anlatılıyor. Türkiye muhteşem bir bütün! İlk on sekiz kitapta bu muhteşem bütünü anlatılacak, üçlemeler halinde. On iki kitabı yayınlandı. Bu muhteşem bütünü bugün altı kitapta anlatılacak. Bu da ikinci cildi olacak. Bunun da üç kitabı yayınlandı. Yarınki Türkiye ise iki kitapta anlatılacak. Bunlar da üçüncü cildi teşkil edecek.”¹³⁷

Sepetçioğlu bu tasarısında yer alan kitaplardan bazılarını yazamaz. Ancak burada belirtilenlerin dışında bazı kitaplar da yazmıştır. Sepetçioğlu; romanlarını “Dünki Türkiye” dizisi “Bugünkü Türkiye” dizisi, yakın tarihle ilgili romanlar, Kıbrıs tarihi ile ilgili romanlar, biyografik romanlar olmak üzere beş grupta toplamıştır.

Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun edebî faaliyetleri içinde söz edilmesi gereken bir diğer kategori de çocuk kitaplarıdır. Edebiyat çevrelerinin üzerinde pek durmadığı bu kitaplara, bazı kitapların arkasında yer alan ve yazarın diğer yayınlarını gösteren listelerden ulaşılabilmektedir. Yazarın üç çocuk kitabı vardır:

1. Oğuz Kağan Destanı’nın anlatıldığı *Beyaz Güvercin* (1978),
2. Göç Destanı’nın anlatıldığı *Kutsal Kaya* (1978)
3. Ergenekon Destanı’nın anlatıldığı *Demir Dağlar Sıra Sıra* (1978).

Sepetçioğlu roman, hikâye, tiyatro, makale gibi birçok türün yanı sıra katıldığı bazı sempozyum ve konferanslar sayesinde bilimsel yazılar yazmayı da denemiş bir yazardır. Türk edebiyatında daha çok tarihle ilgili romanlar yazan bir yazar olarak tanınmaktadır. Yazara göre iyi bir roman yazmak için roman sanatını iyi bilmek yetmemektedir. Dili iyi bilmek, insanını ve tarihini iyi tanımak, bütünlüğü içinde sanatı bilmek gerekir. Üniversite yıllarında sanat tarihi ile ilgili dersler almasını roman yazma hedefine yönelik bir biriktirme olarak görmek gerekir. Çünkü roman bir kültür meselesidir.¹³⁸ Sepetçioğlu’nun tarihi romancılığı da bu çerçevede içindedir.

¹³⁷ Argunşah, s. 28.

¹³⁸ Argunşah, s. 32.

Tarihi romanlarının konularını Türklerin tarihi oluşturmaktadır. Sepetçioğlu romanlarında Oğuz boylarının anavatandan Anadolu'ya g"oç etmelerini, Anadolu topraklarını fethetmelerini ve Anadolu'yu bir vatan hâline getirmelerini, önce Selçuklu sonra Anadolu Selçuklu ve nihayet Osmanlı Devleti'ni kurmalarını, İstanbul'u fethetmelerini anlatır. Türkler devlet kurma ve cihana hâkim olma karakterlerini İslâmiyetin emrine vermişlerdir. Gittikleri her yere İslâmiyeti yerleştirmeye çalışmışlardır.

1. Dünki Türkiye Dizisinin Romanları

“Dünki Türkiye” dizisindeki tarihî romanlarda, yurt edinmek için 11. yüzyılın ortalarında Asya içlerinden Anadolu'ya gelmiş Selçuklularla başlayan ve İstanbul'un fethine kadar devam eden tarihî maceranın hikâyesi anlatılmıştır. Bu romanlarda beş yüz yıllık Türk tarihi gerçek olaylar ışığında anlatılmıştır. Bu dizi on iki romandan meydana gelmiş, bunlar da yazar dört gruba ayrılmıştır. Her grupta ayrı ayrı adlar taşıyan üçer kitap vardır.

Selçuklu Üçlemesi

Kilit (1971)

Anahtar (1972)

Kapı (1973)

İlk Osmanlı Üçlemesi

Konak (1974)

Çatı (1974)

Üçler Yediler Kırklar (1975)

Şeyh Bedrettin, Timur ve Yıldırım Beyazıt Üçlemesi

Bu Atlı Geçide Gider (1977)

Geçitteki Ülke (1978)

Darağacı (1979)

Fatih Üçlemesi

Ebemkuşığı (1980)

Sabır (1980)

Gece Vaktinde Gündönümü (1980)

2. Yakın Tarihle İlgili Romanları

Yakın devrin tarihi ile ilgili “Ve Çanakkale Üçlemesi”ndeki romanlarında Osmanlı Devleti parçalandıktan sonra Osmanlı topraklarını paylaşmak için birleşen Batılı devletlere karşı, Türk milletinin Çanakkale’de gösterdiği kahramanlığın, sahip olduğu azmin hikâyesi anlatılmaktadır.

Ve Çanakkale Üçlemesi

Geldiler (1989)

Gördüler (1990)

Döndüler (1990)

3. Bugünkü Türkiye Dizisinin Romanları

“Bugünkü Türkiye” dizisinin romanlarında Cumhuriyet’in ilanının onuncu yılından sonra Türk toplum hayatındaki gelişme ve değişmelerden, tek parti döneminden, çok partili sisteme geçişteki olaylardan örnekler verilmekte; aydın-halk tabakaları arasındaki ilişkiler, çirkin şekilde yapılan siyaset, mevki ve gelecek hırsı neticesinde meydana gelen kültürel çöküntü konu edilmektedir.

Cevahir ile Sadık Çavuşun Buğday Kamyonu (1977)

Karanlıkta Mum Işığı (1980)

Güneşin Dört Köşesi (1983)

4. Kıbrıs Tarihi İle İlgili Romanlar

Uzak Kıbrıs Tarihi

“Sabır Ağacı” adı verilen bu dizide Kıbrıs’ın en eski tarihine gidilir ve Kıbrıs’ın tarihi milat öncesindeki tarihten itibaren anlatılmaya başlanır. “Sabır Ağacı”

nda Kıbrıs'ın Türkleştirilmesi anlatılır. Sabır Ağacı birkaç bin yıllık Kıbrıs'ın tarihi romanıdır. İsa'dan önceki başlangıç yılları ile 20 Temmuz 1974 sabah saatleri arasında süregelmiş bir zamanın hikâyesini, Sabır Ağacı adı altında değişik isimlerle sekiz ciltte anlatır.

Sabır Ağacı Dizisi

1. Cilt: *Sahibini Arayan Toprak* (1992)
2. Cilt: *Zaman ve Sahibi* (1992)
3. Cilt: *Zaman Yürüyüşü* (1992)
4. Cilt: *Zaman Dar Kapıda* (1992)
5. Cilt: *Zaman Sarkacı* (1992)
6. Cilt: *Zaman Dönümü* (1992)
7. Cilt: *Zaman Yok* (1992)
8. Cilt: *Zaman Uyanışı* (1992)

Yakın Kıbrıs Tarihi

Bu seride ise Kıbrıs'ın yakın tarihi konu edinilmiştir. “Bir Ömür Boyu Kıbrıs” adıyla yayımlanan bu seride yakın dönem Kıbrıs tarihinin liderlerinden olan Rauf Denktaş'ın hayatı ve Kıbrıs mücadelesi hikâye edilmiştir.

Bir Ömür Boyu Kıbrıs

1. *Boyun Eğiş* (2000)
2. *Hayır Deyiş* (2000)

5. Biyografik Romanlar

1. *Kutsal Mahpus Ebu Hanife* (1990)
2. *Benim Adım Yunus Emre* (1998)
3. *Nurs Köyünden Dünyaya* (Velihan Bahadır takma adıyla)

Gökyüzünden Bir Beşik (1994)

Gökyüzünden Yeryüzünden Işıklar (1994)

4. *Yesili Hoca Ahmed*

Sesler ve Işıklar (2002)

Hurmalığın Akdoğanı (2002)

Aydınlığın Mührü (2002)